

Doktori (PhD) értekezés

(Tervezet)

Pénzváltó Nikolett
2020

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Pénzváltó Nikolett:

**Oroszország helye Törökország jelenlegi kül-, biztonság- és védelem-
politikájában**

Doktori (PhD) értekezés (tervezet)

Témavezetők:

Dr. habil. Molnár Anna

Dr. Rác András

.....

.....

Budapest, 2020

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
I. RÉSZ: AZ ÉRTEKEZÉSRŐL	6
1. BEVEZETÉS	6
1. 1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA	6
1. 2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	8
1. 3. KUTATÁSI CÉLOK, KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK	19
1. 4. MÓDSZERTANI ALAPVETÉSEK ÉS ESZKÖZÖK	21
1. 5. A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE	26
2. ELMÉLETI KERET	27
2. 1. A NEOKLASSZIKUS REALIZMUS	27
2. 2. FÜGGETLEN VÁLTOZÓK	29
2. 3. KÖZBEESŐ VÁLTOZÓK	30
2. 3. 1. Stratégiai kultúra	34
2. 3. 2. Rezsimbiztonság	30
2. 4. FÜGGŐ VÁLTOZÓ: EGYENSÚLYOZÓ MAGATARTÁS A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN	34
2. 4. 1. Kiegyensúlyozó elméletek és politikák	36
2. 4. 2. Puha kiegyensúlyozás	40
2. 5. ÖSSZEGZÉS	42
II. RÉSZ: A KONTEXTUS	44
3. A TÖRÖK KÜLPOLITIKA KERETÉNEK ÁTALAKULÁSA	44
3. 1. RENDSZERINTŰ VÁLTOZÁSOK ÉS HATÁSOK	44
3. 1. 1. A nemzetközi rendszer polaritása, az amerikai hegemonia és kérdőjelei	44
3. 1. 2. A török relatív hatalmi képességek mutatói	49
3. 1. 3. Strukturális módosítók	52
3. 2. ÁLLAMI SZINT	56
3. 2. 1. A török stratégiai kultúra és fenyegetésspercepciók	56
3. 2. 2. Hatalomtechnika és a rezsim megszilárdulása (2002–2019)	71
3. 3. A TÖRÖK KÜLPOLITIKA AZ AKP ALATT	81
3. 3. 1. Törökország és a Nyugat percepcióinak lassú távolodása: megkérdőjeleződő EU-tagság és az Egyesült Államok iraki intervenciója	81

3. 3. 2. 2008 után egyre magabiztosabb török külpolitika: független vagy elszigetelt?	84
4. A TÖRÖK–OROSZ KAPCSOLATOK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE	93
4. 1. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A HIDEGHÁBORÚ VÉGÉIG	93
4. 2. A KILENCVENES ÉS KÉTEZRES ÉVEK	94
4. 3. AZ OROSZ–GRÚZ HÁBORÚTÓL A SZÍRIAI OROSZ BEAVATKOZÁSIG	98
4. 4. A „SZU–24-ES INCIDENST” KÖVETŐ MÉLYPONT (2015–2016)	101
4. 5. A KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOK 2016-OS NORMALIZÁCIÓJÁTÓL NAPJAINKIG	103
4. 6. ÖSSZEGZÉS	105
 III. RÉSZ: A TÖRÖK–OROSZ KAPCSOLAT MOZGÁSTERE	 108
5. A TÖRÖK–OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS KORLÁTAI	108
5. 1. BEVEZETÉS A III. RÉSZHEZ	108
5. 2. RENDSZERSZINT	108
5. 2. 1. Török NATO-tagság	108
5. 2. 2. E egymást átfedő érdekszférák, ütköző regionális érdekek Hegyi Karabahtól Szíriáig	111
5. 2. 3. A Nyugattól való gazdasági függés mértéke	132
5. 2. 4. Energiapolitikai érdekkülönbség	134
5. 3. ÁLLAMI SZINT	135
5. 3. 1. Történelmi és birodalmi vetélytársak	135
5. 3. 2. Etnikai és vallási vezetői szerep-ütközés	136
6. A TÖRÖK–OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÖSZTÖNZŐI	144
6. 1. RENDSZERSZINT	144
6. 1. 1. Az Egyesült Államok túlterjeszkedése, befolyásának visszaszorítása – a (potenciálisan) rosszindulatú hegemon	144
6. 1. 2. Gazdasági interdependencia	146
6. 1. 3. Energiapolitikai kölcsönös függés	149
6. 2. ÁLLAMI SZINT	157
6. 2. 1. Mélyen gyökerező félelem, bizalmatlanság a Nyugattal szemben	157
6. 2. 2. A rezsimeket érő nyugati kritikák ellensúlyozása	160
6. 2. 3. A puha kiegyensúlyozás normatív dimenziója	162
6. 2. 4. Információs ökoszisztéma	167
6. 3. ÖSSZEGZÉS	174

IV. RÉSZ: A NYUGAT SZEREPE A TÖRÖK–OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ALAKULÁSÁBAN	176
7. AKTUÁLIS ESETTANULMÁNYOK	176
7. 1. BEVEZETÉS A HETEDIK FEJEZETHEZ	176
7. 2. A SZÍRIAI HÁBORÚ	177
7. 2. 1. Háttér	177
7. 2. 2. Értékelés	194
7. 3. A TÖRÖK SZ–400-AS BESZERZÉS	197
7. 3. 1. Háttér	197
7. 3. 2. Értékelés	212
7. 4. ÖSSZEGZÉS	214
V. RÉSZ: KONKLÚZIÓ	217
8. ÖSSZEGZÉS ÉS EREDMÉNYEK	217
8. 1. A KUTATÁS EREDMÉNYEI	217
8. 2. A HIPOTÉZISEK TELJESÜLÉSE	222
8. 3. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	224
8. 4. A KUTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA, AJÁNLÁSOK	225
IRODALOMJEGYZÉK	227
FELHASZNÁLT IRODALOM	227
SAJÁT, A TÉMÁBAN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK	270
FÜGGELÉK	272
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	272
ÁBRÁK JEGYZÉKE	273
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	273
KRONOLÓGIA	274
MELLÉKLETEK	275

I. RÉSZ: AZ ÉRTEKEZÉSRŐL

1. BEVEZETÉS

1. 1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA

A Török Köztársaság és az Oroszországi Föderáció, két egykori birodalom utódállamai Európa perifériáján, külön-külön is meghatározó szerepet játszanak az európai biztonságban. Ankara és Moszkva megkerülhetetlen szereplők az Egyesült Államok és az Európai Unió számára, legyen szó akár a Közel-Keletről, a Kaukázusról, vagy éppen Közép-Ázsiáról. A két állam egymással fenntartott kapcsolata, e kapcsolat intenzitásbeli és minőségi változásainak vizsgálata azonban indokolt, hogy ezen túlmenően is komoly kutatói érdeklődésre tartson számot.

A török–orosz kétoldalú biztonságpolitikai kapcsolatokat történeti értelemben alapvetően konfliktusosként lehet leírni. Gondolhatunk itt a török–orosz háborúk századaira, illetve a hidegháború időszaka alatt Törökország NATO tagságára, amely definíció szerinti szembenállást eredményezett mind a Szovjetunióval, mind pedig a NATO-t (egy rövid, kilencvenes évek eleji periódust nem számítva) fenyegetésként érzékelő poszt-szovjet Oroszországgal.

Ehhez képest sokan alapvető elmozdulásként értékelik a török–orosz kapcsolatok közelmúltbéli látványos közeledési lépéseit, gondolva itt a koordinált szíriai szerepvállalásra, a török és orosz elnök közötti szoros kapcsolatokra, a közös stratégiai energiaprojektekre, vagy a Törökország által beszerzett Sz–400-as légvédelmi rendszerre.

Moszkva egyre asszertívebb külpolitikája ellentétes Törökország érdekeivel. A Krím-félsziget 2014-es annexiójával a Fekete-tengeren az erőegyensúly egyértelműen Oroszország javára billent el. A 2015-ös szíriai intervencióval – még ha az *de jure* nem is egyoldalú orosz beavatkozás, hanem kétoldalú egyezményen alapuló „katonai segítségnyújtás” – Moszkva kilépett hagyományos érdekszférájából, és megjelent Török-

ország szempontjából délről is, közvetlenül a török határoknál, közvetlen török érdekeket sértve (lásd „kurd kérdés”¹). A térképre nézve az látható, hogy Oroszország lényegében körbekerítette Törökországot, katonai értelemben. A Stephen Walt nevéhez kötődő fenyegetés-egyensúly elmélet mellett a történelmi tapasztalatok is azt sugallják, hogy a tucatnyi háború és a hidegháborús szembenállás emlékét előhívva Ankara megerősíti helyét a nyugati blokkban. Mégsem ez történik. Miért? Miért nem – ha valóban nem – próbálja Ankara erőteljesebben ellensúlyozni Moszkva befolyását?

A disszertáció írásának idején (2016–2020) Törökország és Oroszország több, stratégiaileg fontos területen is együttműködést folytat. A 2016-os törökországi puccskísérletet követően az Erdoğan-rezsim egyre autoriterebb irányvonalat követ, ami tovább élvezte a meglévő feszültségeket nyugati szövetségeseivel.

Orientáció-váltás² zajlik-e éppen a török külpolitikában? Stratégiaivá vált-e a török–oroszi taktikai együttműködés? Hogyan lehet tudományosan leírni, és hogyan kell tudományosan értékelni a fenti folyamatokat? Az ágens vagy a struktúra szintjén kell inkább keresnünk a válaszokat?

Az elmúlt évek kutatói és oktatói munkája során vissza-visszatérő aggodalomként találok azzal a felvetéssel, hogy vajon Törökország elfordul-e a Nyugattól. Az értekezésben azt kívánom bizonyítani, hogy nem beszélhetünk alapvető változásról a török–oroszi kapcsolatokban, a 2016-os törökországi puccskísérletet követően sem. A nemzetközi rendszer más szereplőjéhez hasonlóan Ankara számára is ki vannak jelölve a mozgástér határai; amit pedig láthatunk az orosz kapcsolatok esetében, az a török külpolitika évszázados múltra visszanyúló egyensúlypolitikája. Oroszország je-

¹ A „kurd kérdés” vagy „kurd probléma” egy sok tekintetben terhelt, különbözőképpen értelmezett fogalom. Bár széles körben használják, a kifejezés azt sugallja, mintha a kurdok pusztán létezésük okozná önmagában valamilyen problémát, amit meg kell oldani. Pontosabb helyette kurd és török nacionalizmusról, a kisebbségi jogok érvényesítéséről beszélni, amit az tesz különlegessé, hogy e 35 milliós „kisebbségnek” nincs önálló állama. Bruinessen, Martin van: *The Kurdish Question: Whose Question, Whose Answers? The Kurdish movement seen by the Kurds and their neighbours. Wadie Jwaideh Memorial Lecture in Arabic and Islamic Studies*, Indiana University, Bloomington, 2004. 11. 19. Online:

https://www.academia.edu/8927022/The_Kurdish_Question_Whose_Question_Whose_Answers_The_Kurdish_Movement_Seen_by_the_Kurds_and_by_their_Neighbors [2016. 05. 28.]

² Charles F. Hermann modelljében az államok külpolitikájának változását annak mértéke alapján egy négyfokozatú skálán helyezi el. A nemzetközi orientáció-váltás a negyedik, legextrémebb fokozat, ami alapvető változást jelent az állam teljes világpolitikai irányultságában. Hermann, Charles F.: *Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy. International Studies Quarterly*, 34. évf., 1990/1. pp. 3–21. p. 5.

lenleg sem gazdasági, sem katonai szempontból nem jelent valós alternatívát Törökország számára a nyugati intézményrendszerrel szemben, ha az együttműködés aktuálpolitikai hasznai még oly vonzóak is.

A fentiek vizsgálata az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO), így annak részeként Magyarország szempontjából kiemelt fontossággal bír, hiszen a török–oroszl viszony elmozdulásait leíró együttműködés–konfliktus tengely bármelyik végpontjának esetleges elérése – a közvetlen török–oroszl katonai konfrontáció („túl rossz” kapcsolatok), illetve egy erős török–oroszl, magát a Nyugattal szemben definiáló szövetség („túl jó” kapcsolatok) – komoly veszélyeket hordoz magában. Egy török–oroszl katonai összecsapásba ugyanis az Észak-atlanti Szerződés kollektív védelmet biztosító 5. cikke értelmében a NATO is nagy eséllyel bevonódna, míg egy valódi török–oroszl szövetség képes lenne hatékonyan akadályozni a nyugati érdekek érvényesülését számos területen.

Bár a közeljövőben egyik szélsőséges forgatókönyv bekövetkezése sem valószínű, a folyamatok megértése ezzel együtt alapvető érdekünk, elkerülendő például azt, hogy mi lökjük el magunktól a geostratégiai szempontból kulcsfontosságú szövetséges Törökországot.

1. 2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Általánosságban kijelenthető, hogy a magyar szakirodalomban meglehetősen kevés mű foglalkozik a török–oroszl kapcsolatok jelenkori alakulásával. Kivételt jelent Szigetvári Tamás *„Eurázsiai partnerek – orosz–török politikai és gazdasági kapcsolatok”*³ című 2014-es tanulmánya, ami a török–oroszl gazdasági és politikai kapcsolatokról nyújt áttekintését, valamint Kozma Tamás *„A török–oroszl kapcsolatok energiadiplomáciai aspektusai”*⁴ címmel 2016-ban megjelent elemzése, ami az energiapolitika területére koncentráll.

³ Szigetvári Tamás: Eurázsiai partnerek – orosz–török politikai és gazdasági kapcsolatok a 21. században. In: Ludvig Zsuzsa – Deák András György (szerk.): *Eurázsia a 21. században – a külkereskedelem tükrében*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2014. pp. 96–112.

⁴ Kozma Tamás: A török–oroszl kapcsolatok energiadiplomáciai aspektusai. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 166–187.

Emellett közvetve kapcsolódnak a disszertáció témájához a Törökországgal foglalkozó magyar kutatók, közülük is kiemelten Dobrovits Mihály, Egeresi Zoltán, Fekete József, Flesch István, Fodor Pál, Hóvári János, Kicsi Valéria, Kövecsi-Oláh Péter, N. Rózsa Erzsébet, Pintér Attila, Rada Csaba, Siska Katalin és Vásáry István írásai, akiknek a művei inspirálták a dolgozat elkészítését. A Törökországot elemző magyar nyelvű művek közül ki kell emelnünk az Antall József Tudásközpont gondozásában 2016-ban megjelent „*Újhold – A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*” című kötetet⁵, amelyben a felsorolt szerzőkön kívül Baranyi Tamás Péter Törökország NATO-csatlakozását bemutató tanulmánya, illetve Szálkai Kinga Közép-Ázsiával, valamint Péczeli Anna török–amerikai kapcsolatokkal foglalkozó művei köthetőek közvetve a török–orosz kapcsolatok vizsgálatához. Az Oroszországgal foglalkozó magyar kutatók oldaláról Bagi József, Deák András György, Deák Anita, Deák János, Dunay Pál, Jójárt Krisztián, Kiss Annamária, Ludvig Zsuzsa, Nagy László, Póti László, Rácz András, Simai Mihály, Sz. Bíró Zoltán, Szenes Zoltán, Szternák György, Tömösváry Zsigmond és Weiner Csaba írásait kell feltétlenül kiemelnünk.

A téma aktualitását és növekvő jelentőségét jelzi, hogy bár a nemzetközi szakirodalomban évekig egyetlen könyv sem jelent meg a török–orosz kapcsolatokról, a közelmúltban, egészen konkrétan a 2017-es évben rögtön három: egy angol, egy török, egy pedig orosz nyelven. Vefa Kurban „*Russian–Turkish Relations from the First World War to the Present*” (Orosz–török kapcsolatok az első világháborútól napjainkig) című, a *Cambridge Scholars Publishing* kiadásában megjelent könyve elsősorban történeti fókuszú, az utolsó fejezet azonban tartalmaz egy kitekintést a jelenlegi szíriai konfliktusra.⁶ A „*Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*” (Szomszédság kételyekkel: változó dinamikák Törökország és Oroszország kapcsolataiban) című, török nyelvű tanulmánykötetben szintén erős a történelmi szál, emellett az egyes tanulmányok a kétoldalú kapcsolatok egy-egy aktuális, kiemelt területével foglalkoznak.⁷ Orosz oldalról Ivan Sztarodubcev „*Rosszija–Turcija: 500 let beszpokojnovo szoszedsztva*” (Oroszország–Törökország: 500 év nyugtalan szomszédság) című kötete ad az orosz–török viszonyról a történelmi kapcsolatokat alapul

⁵ Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016.

⁶ Kurban, Vefa: *Russian–Turkish Relations from the First World War to the Present*. Cambridge Scholars Publishing, 2017.

⁷ Özcan, Gencer – Balta, Evren – Beşgül, Burç (szerk.): *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*. İletişim, 2017.

vevő, de a 2010-es évek eseményeit is részletező, átfogó képet.⁸ Ezt követően 2018 közepén újabb, angol nyelvű tanulmánykötet jelent meg a témában Ali Aszkerov szerkesztésében, „*Contemporary Russo–Turkish Relations: From Crisis to Cooperation*” (Jelenkori orosz–török kapcsolatok: válságtól együttműködésig) címmel, mely kötet tanulmányai a történelmi viszonyrendszertől indítva a jelenkori kapcsolatok számos különálló aspektusával foglalkoznak.⁹

A négy hivatkozott kötet mellett a nemzetközi szakirodalomban az elmúlt évtizedekben egy sor különálló tanulmány is született a török–orosz kapcsolatokról. Az elemzések túlnyomó része azonban csak egy-egy kiemelt terület bemutatásával foglalkozik, ritkán áll középpontban magának a török–orosz kapcsolat komplex természetének a megértése, a mozgatórugók és strukturális sajátosságok keresése, amiből jövőbe mutató következtetéseket tudnánk levonni. A tematikus művek foglalkoznak többek között gazdasági kapcsolatokkal¹⁰, energiapolitikával,¹¹ illetve egyes régiókkal, közülük is kiemelten Közép-Ázsiával¹², a Kaukázussal¹³ és a Fekete-tenger térségével,¹⁴ illetve általában a közös szomszédsággal,¹⁵ valamint újabban Szíriával.¹⁶ A szakirodalom különös érdeklődésére tartott számot a 2015. novemberi, úgynevezett „Szu–24-es

⁸ Sztarodubcev, Ivan: *Rosszija-Turcija: 500 let beszpokojnovo szoszedstva*. Ekszmo, 2017.

⁹ Aszkerov, Ali (szerk.): *Contemporary Russo–Turkish Relations: From Crisis to Cooperation*. Lexington Books, 2018.

¹⁰ Ulcsenko, Natalia: What is so Special about Russian–Turkish Economic Relations. *Russian Analytical Digest*, 2013/125. Online: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-125-5-10.pdf> [2019. 02. 22.]; Köstem, Seçkin: The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence. *Perceptions*, 23. évf., 2018/2. pp. 10–32.

¹¹ Winrow, Gareth: Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties. *Insight Turkey*, 19. évf., 2017/1. pp. 17–32.; Mikhelidze, Nona – Sartori, Nicolò – Tanrıseven, Oktay F. – Tsakiris, Theodoros: The Moscow-Ankara Energy Axis and the Future of EU-Turkey Relations. *FEUTURE Online Paper*, 2017/5. Online: http://www.iai.it/sites/default/files/feuture_op_5.pdf [2019. 02. 22.]

¹² Kerim, Has: Vnyesnyaja polityika Tureckoj Reszpubliki i Rossziszkoj Fegyeraciji v Centralnoj Aziji. PhD-értekezés, Lomonoszov Egyetem, Moszkva, 2016.

¹³ Weiss, Andrea – Zabanova, Yana: Georgia and Abkhazia caught between Turkey and Russia: Turkey's changing relations with Russia and the West in 2015-2016 and their impact on Georgia and Abkhazia. *SWP Comment*, 2016/54. Online: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/georgia-and-abkhazia-caught-between-turkey-and-russia/>; Markedonov, Sergey: Russia-Turkey Relations and Security Issues in the Caucasus. 2016. *Valdai Club*, 2016. 05. 30. Online: <http://eng.globalaffairs.ru/valday/Russia-Turkey-Relations-and-Security-Issues-in-the-Caucasus-18189> [2019. 02. 22.]

¹⁴ Çelikpala, Mitat – Erşen, Emre: Turkey's Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia? *Perceptions*, 23. évf., 2018/2. pp. 72–92.; Druzhinin, Alexandr G.: The Black Sea Region in Modern Russian-Turkish Cooperation: Geo-Strategic Aspect. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5. évf., 2015/25. pp. 81–84.

¹⁵ Karakullukçu, Memduh – Trenin, Dmitri (szerk.): Exploring The Prospects for Russian-Turkish Cooperation in a Turbulent Neighborhood. *Carnegie Moscow Center*, 2014. 09. Online: https://www.files.ethz.ch/isn/184958/CP_Turkey2014_web_Eng.pdf [2019. 02. 22.]

¹⁶ Ibryamova, Nuray – Kara, Mehtap: Russia and Turkey: Power, Individuals, and Identities in the Syrian Conflict. In: Kanet, Roger E. (szerk.): *The Russian challenge to the European security*

incidens”¹⁷, amit elemeztek jogi szempontból,¹⁸ az esetleges eszkalációt modellezve¹⁹ vagy a mediáció lehetőségeit²⁰ és a bocsánatkérés gyakorlatát,²¹ illetve az orosz repülőgép lelövésének lehetséges következményeit vizsgálva.²² Hangsúlyt kaptak a biztonsággal és védelmi együttműködéssel kapcsolatos kérdések is,²³ ezek közül is kiemelt érdeklődés kísérte az Sz-400-as beszerzés ügyét.²⁴

A török–orosz viszony általános minőségének megítélése a szakirodalomban széles skálán mozog. Egyesek pozitívan látják a kétoldalú kapcsolatot. Dmitrij Trenyin, a *Carnegie Moscow Center* igazgatója 2013-ban egyenesen arról írt, hogy a megelőző húsz évben a két ország elmozdult a konfrontációtól egy olyan irányba, ami közel lehet egy igazi biztonsági közösséghez: az erő használatára egyik fél sem tekint politikai eszközként a kétoldalú kapcsolatokban.²⁵ A 2015-ös repülőgép incidenst követően inkább egy negatív jövőkép dominálta az értékeléseket. Egyes elemzők bizo-

environment. Palgrave, 2017. pp. 235–257.; Özcan, Gencer: Rusya’nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye. In: Özcan, Gencer et. al. (szerk.), 2017: i. m., pp. 269–299.

¹⁷ 2015. november 24-én a török légierő lelőtt egy orosz Szu-24M típusú vadászbombázó repülőgépet a török–szíriai határ mentén, ami a török–orosz kapcsolat komoly elhidegüléséhez vezetett. Az incidensről a későbbiekben részletesebben is lesz szó.

¹⁸ Henry, Etienne: Downing of a Russian Sukhoi Su-24 by Turkey: a Legal Analysis. *Russian Law Journal*, 4. évf., 2016/1. pp. 8–25.

¹⁹ Reddi, Vidya Sagar: Modelling Escalation of the Russia-Turkey Conflict. *E-International Relations*, 2016. 03. 16. Online: <https://www.e-ir.info/2016/03/16/modelling-escalation-of-the-russia-turkey-conflict/> [2019. 02. 22.]

²⁰ Aszkerov, Ali – Brooks, Stefan D.: A Third Party Role in the Normalization of Russo-Turkish Relations. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 291–313.

²¹ Özlük, Erdem: The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the issue of ‘apology’. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*, 2015. 12. 15. Online: <https://orsam.org.tr/en/the-warplane-crisis-between-turkey-and-russia-and-the-issue-of-apology/> [2019. 02. 22.]

²² Ismayıl, Togrul: Turkey–Russia Relations After the Shooting Down of a Russian Warplane. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 65–83.

²³ Egeli, Sıtkı: Dost-Düşman-Dost Döngüsü ve Türkiye-Rusya Askeri Rekabetinin Dönüşümü. In: Özcan et. al. (szerk.), 2017: i. m., pp. 163–181.; Güreş, Gülşah: Security Dimension of Turkey’s Relations with Russia: 2000–2010. *Thesis of Master in International Relations, Middle East Technical University*, 2011. Online: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.7294&rep=rep1&type=pdf> [2019. 02. 22.]

²⁴ Kasapoğlu Can – Ülgen, Sinan: Strategic Weapon Systems in the Turkey-Russia-US Triangle. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)*, 2019. 01. Online: http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/EDAM_Patriot-F35-S400-assessment-1.pdf; Kasapoğlu, Can – Ülgen, Sinan: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance? An assessment of the F-35 deliveries and the S-400 acquisition. *EDAM*, 2018. 08. Online: <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/Is-Turkey-sleepwalking-out-of-NATO.pdf>; Egeli, Sıtkı: Making Sense of Turkey’s Air and Missile Defense Merry-go-round, *All Azimuth*, 8. évf., 2019/1. pp. 1–23. [2019. 02. 22.]

²⁵ Trenin, Dmitri: From Damascus to Kabul: Any Common Ground between Turkey and Russia? *Insight Turkey*, 15. évf., 2013/1. pp. 37–49.

nyitottnak tekintették, hogy „az orosz–török stratégiai szövetség korának elkerülhetetlenül vége van”.²⁶ Törökország és Oroszország proxy (vagyis helyettesekkel vívott) háborúban állnak Szíriában.²⁷ Ankara pedig végre realizálta, hogy az ország hagyományos NATO-szövetségesei az egyedüliek, akikre Törökország támaszkodhat biztonságának szavatolásához.²⁸ David Svarin szerint a közelében sem vagyunk egy stratégiai szövetség kialakulásának az Ankara–Moszkva tengely mentén. Ehelyett a mögöttes ellentétek elkerülhetetlenül több versengéshez fognak vezetni. A két ország különbségei idővel túl nyilvánvalóak lesznek ahhoz, hogy ignorálni tudják őket.²⁹

A Törökország és Oroszország közötti bilaterális kapcsolatok hidegháború utáni mozgatórugói esetében szintén megosztott a szakirodalom. A nemzetközi kapcsolatok realista iskolájához közel állók szerint a változó hatalmi képességek és az ezek mentén változó fenyegetésspercepciók azok, amik megnyitották az utat a török–orosz gazdasági együttműködés előtt; majd a kétezres évek közepétől ismét a kapcsolat romlását eredményezték. A Szovjetunió 1991-es összeomlását követően meredek visszaesés következett be az orosz gazdasági és katonai képességekben, ami megszüntette a szovjet fenyegetést, amely Sztálin óta hatott a török biztonságra. Olyan adatok vizsgálatából, mint a GDP, GDP/fő, népesség, fegyveres erők létszáma a kilencvenes években, azt láthatjuk, hogy az egyensúly fokozatosan Törökország javára tolódott el. Ez volt az ok, ami nélkül – a realista megközelítés szerint – a közeledés megindulása aligha vált volna lehetségessé. Ahogyan a kilencvenes években egyre kevésbé tartottak a törökök attól, hogy az orosz fegyveres erők benyomulnak a Kaukázuson keresztül Anatóliába,

²⁶ Alaranta, Toni: Russo–Turkish Relations: Completely in Tatters for the Time Being. *Russian Analytical Digest*, 2016/179. pp. 5–8. Online: http://www.laender-analysen.de/russland/rad/pdf/Russian_Analytical_Digest_179.pdf [2019. 02. 22.]

²⁷ Bacık, Gökhan: Turkey and Russia’s Proxy War and the Kurds. *The German Marshall Found*, 2016. 01. 21. Online: <http://www.gmfus.org/publications/turkey-and-russias-proxy-war-and-kurds> [2019. 08. 04.]

²⁸ Özel, Soli: The Crisis in Turkish-Russian Relations. *Center for American Progress*, 2016. Online: <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2016/05/06105046/TurkishEssay-Ozel.pdf> [2019. 08. 04.]

²⁹ Svarin, David: Towards a Eurasian axis? Russia and Turkey between cooperation and competition. *Global Affairs*. 1. évf., 2015/4-5. pp. 381–398.

a másik oldalon Moszkva ugyanúgy megkönnyebbült, látva Ankara pán-török mozgalmának sikertelenségét.³⁰ Közép-Ázsia és a Dél-Kaukázus baráti török népei elutasították a török modellt, ami megmutatta Ankara stratégiai képességeinek korlátait is. Törökország és Oroszország egyre kevésbé érzékelt egymást fenyegetésként.³¹

A kétezres évek tendenciái azonban – a radikális változások a relatív GDP-ben, kiegészítve a török és orosz gazdasági hatalom egyidejű, de egyenlőtlen növekedésével és az oroszok növekvő magabiztosságával közös szomszédságukban – megnövelték az orosz fenyegetést Törökország nézőpontjából.³² A realista érvrendszer alapján a bilaterális kapcsolatok a 2008-as grúziai orosz beavatkozást követően – ami az aszszertív orosz külpolitika kezdetét jelzi a hidegháború vége utáni időszakban – élesen megromlottak és a *proxy* háború szélére sodródtak. A különbségek 2014-et követően még nyilvánvalóbbá váltak: a Krím-félsziget orosz annexiója, Moszkva katonai jelenlétének megerősítése a Fekete-tengeren, újabb orosz fegyverrendszerek szállítása Örményországnak és Abháziának, valamint az orosz erők megjelenése Szíriában a bekerítettség érzésének kialakulásához vezetett a törökökben.³³ Az egyre növekvő feszültség az orosz Szu–24-es lelövésében kulminálódott. A hatalmi képességek változására épülő megközelítés kétségtelenen magyarázó erővel bír a török–oros viszonyt illetően, önmagában azonban nem tudja magyarázni a kapcsolat 2016-os normalizációját, sem az azt követően a két ország között kibontakozó kooperációt, stratégiai projekteket.

A liberális megközelítést alkalmazó Anıl Gürtuna szerint az együttműködés megindulása a két ország között mintegy a globalizáció elkerülhetetlen következménye; a jó kapcsolatok kialakulása egyfajta „muszáj” a hidegháború utáni, egyre inkább

³⁰ Bal, İdris: *Turkey's relations with the West and the Turkic Republics: the rise and fall of the 'Turkish model'*. Ashgate, 2000.

³¹ Torbakov, Igor: Making Sense of the Current Phase of Turkish-Russian Relations. *The Jamestown Foundation*, 2007. Online: <http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-TorbakovTurkeyRussia.pdf> [2019. 08. 04.]

³² Aktürk, Şener: A Realist Reassessment of Turkish-Russian Relations, 2002-2012: From the Peak to the Dip? *Caspian Strategy Institute*, 2013. 01. Online: http://home.ku.edu.tr/~sakturk/Akturk_2013_Turk_Rus_Relations.pdf; Özlük, Erdem: Understanding the Crisis between Turkey and Russia: A Normalization or Escalation? *21st International Academic Conference*, Miami, 2016. Online: <https://ideas.repec.org/p/sek/iacpro/3305829.html#download> [2019. 08. 04.]

³³ Bechev, Dimitar: Russia and Turkey: the promise and the limits of partnership. In: Popescu, Nicu – Secieru, Stanislav (szerk.): *Russia's Return to the Middle East. Building Sandcastles? European Union Institute for Security Studies*, 2018. 07. pp. 95–101. Online: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf; Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus. *International Crisis Group*, 2018/250. Online: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/250-russia-and-turkey-black-sea-and-south-caucasus> [2019. 07. 22.]

globalizált érában. A globalizáció hatására Ankara és Moszkva megértették, hogy többet fognak nyerni a gazdasági, szociális és kulturális együttműködésből egy olyan új világban, ahol a határok már nem akadályai az érintkezésnek, és megtanulják maximalizálni a hasznukat ebből az interakcióból. A kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok lehetővé tették az együttműködést a politikai különbségek ellenére.³⁴

A liberális/gazdasági megközelítés propagálói körében nagy hangsúlyt kap az úgynevezett kompartmentalizáció fogalma.³⁵ A fogalom alatt ebben a kontextusban azt értik, hogy Törökországnak és Oroszországnak sikerült a geopolitikai ügyek és a gazdasági együttműködés teljes különválasztása, méghozzá úgy, hogy a gazdaság kapta az elsődleges szerepet (*economy-first* paradigma). Ennek köszönhetően sikerült megakadályozni a komolyabb összeütközést a két állam között a hidegháborút követő évtizedekben.

A gazdaság elsődlegességét hirdető megközelítésnek számos kritikusa is van. Vlagyimir Avatkov már 2012-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a török–oroszi kapcsolatok fő agendája többé már nem a gazdaság. A gazdasági együttműködés potenciálja majdnem kimerült; a kereskedelmi forgalom értékének a politikai retorikában megfogalmazott 100 milliárd dollára emelése rövid távon nem elérhető.³⁶ Avatkov rámutatott, hogy a kétoldalú kapcsolatok jövője a politikai, nem pedig a gazdasági ügyeken múlik majd.³⁷ Mások az *economy-first* paradigma határaitra hívták fel a figyelmet, megkérdőjelezve, hogy az egy magas intenzitású konfliktus esetén is védelmet nyújtana.³⁸ A „Szu–24-es incidens” a gyakorlatban is bizonyította, hogy a gazdasági együttműködés és a kölcsönös gazdasági függés nem védte meg a feleket a krízistől – bár tény, hogy erős ösztönzőket nyújtott a válságot követően a kapcsolatok normalizációjához.³⁹

³⁴ Gürtuna, Anıl: Turkish–Russia Relations in the Post Soviet Era: From Conflict to Cooperation? *Thesis of Master in International Relations, Middle East Technical University*, 2006. Online: <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12607080/index.pdf> [2019. 08. 04.]

³⁵ Öniş, Ziya – Yılmaz, Şuhnaz: Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37. évf., 2016/1. pp. 71–95.; Frappi, Carlo: The Russo-Turkish Entente: A Tactical Embrace Along Strategic and Geopolitical Convergences. pp. 45–71. In: Talbot, Valeria (szerk.): *Turkey: Towards a Eurasian Shift?* Institute for International Political Studies (ISPI), 2018. Online: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/turkey_report_.pdf [2019. 08. 02.]

³⁶ 2012-ben ez a volumen 33,2, míg 2018-ban 25,3 milliárd dollár volt.

³⁷ Avatkov, Vlagyimir: Novaja igyeologija Turciji. *MGIMO*, 2012. 12. 08. Online: <https://mgimo.ru/upload/iblock/ba3/ba31ab58a21c9c077a99700d757a9273.pdf> [2019. 08. 02.]

³⁸ Bacık, 2016: i. m.

³⁹ Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus. i. m.

A liberális megközelítés tehát önmagában nem tudja magyarázni a török–orosz kapcsolatokban bekövetkező elmozdulásokat, a kölcsönös gazdasági előnyök állandósága mellett. Azzal együtt, hogy nem a gazdasági tényezőket tekintem a kétoldalú kapcsolat elsődleges mozgatórugójának, az értekezés nem hagyhatja és nem is hagyja teljesen figyelmen kívül ezek vizsgálatát.

A legnagyobb magyarázó erővel véleményem szerint azok az elemzések bírnak, melyek a török–orosz kapcsolatok közvetlen tanulmányozásától eggyel hátrébb lépnek, és új tényezőként bevonják a vizsgálatba a nyugati relációt, vagyis a török–orosz kapcsolatokat egy török–oros–nyugati háromszögben értelmezik.

A Nyugat-ellenesség, vagy legalábbis óvatosság a Nyugattal szemben többek szerint a két állam egy olyan közös vonása, ami segíti az együttműködésüket.⁴⁰ Fiona Hill és Ömer Taşpınar már 2006-ban arról írt, hogy Moszkva és Ankara létrehozhatják a „kirekesztettek tengelyét”.⁴¹ Egy másik szerzőhármas (Ali Aszkerov, Sean Byrne, Thomas Matyok) amellet érvel, hogy Ankara elveszítette a bizalmát az Egyesült Államokban, ezért kellett új, megbízható partnert keresnie, ez pedig Moszkva lett.⁴² Egyes értékelések szerint az sem kizárt, hogy Törökország teljesen oldalt vált.⁴³ Philip Roehrs-Weist az autoriter rendszerek szövetségválasztási döntéseinek vizsgálata során rámutatott, hogy az autoriter rezsimek közös belső biztonsági érdekei egymás jobb elfogadásához vezetnek. Ahogyan Recep Tayyip Erdoğan törökországi rezsime (különösen 2013-tól, illetve 2015/2016-tól)⁴⁴ egyre autoriterebbé vált, úgy mutatkozott egyre megértőbbnek a török és orosz rezsime az iránt, ahogyan a másik saját belső fenyegetései ellen fellépett, szemben a felerősödő nyugati kritikákkal. Ilyen módon vált a két rezsime egymás potenciális alternatív szövetségesevé a Nyugattal szemben.⁴⁵ A katar *Harmon Center* elemzése szerint Törökország és Oroszország projektjei jelenleg nem jelentenek fenyegetést egymásra, helyette a Nyugat az igazi, közös ellenség. Érvelésük szerint a Nyugat jelentette veszély a Nyugatnak abból a félelméből fakad,

⁴⁰ Alaranta: i. m.

⁴¹ Hill, Fiona – Taşpınar, Ömer: Turkey and Russia: Axis of the Excluded? *Survival*, 48. évf., 2006/1. pp. 81–92.

⁴² Aszkerov, Ali – Byrne, Sean – Matyok, Thomas: Effects of US PYD/YPG Policy on Russo-Turkish Relations. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 83–109.

⁴³ Çetiner, Aydın: The Military-Strategic Dimensions of Turkey-Russian Relations. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 109–125.

⁴⁴ A dátumok indokoltságáról bővebben lásd a török belpolitikával foglalkozó (3. 2. 2.) fejezetet.

⁴⁵ Roehrs-Weist, Philip: Is there strategic ground for a Turkish-Russian alliance in the 2010's? Authoritarian alliances under emerging multipolarity. *ISPK Analyses on Security Policy*, 2017/47. Online: https://www.ispk.uni-kiel.de/de/publikationen/arbeitspapiere/2017/171223_kazs47_roehrs-weist [2019. 08. 02.]

hogy Moszkva és Ankara veszélyes, független döntési központokká alakulnak mindazzal a hatalommal, amivel rendelkeznek: az oroszok a stratégiai energia hatalommal és a nagy fegyverarzenállal, Törökország pedig a történelmi, földrajzi és geopolitikai hatalmával, ami mögött egy ambiciózus, fiatal gazdaság áll.⁴⁶ Amerikai oldalon hasonló álláspontot megfogalmazva Nicholas Saidel és Claire Finkelstein amellett érvel, hogy Törökország kelet felé fordulása azzal jár együtt, hogy már nem megbízhatóan igazodik az Egyesült Államok és a NATO érdekeihez, olyannyira, hogy Törökország fenyegetéssé vált Washington és a NATO biztonságára. A folyamatot pedig nem követték a szükséges amerikai lépések.⁴⁷ Itt kell megemlítenünk az úgynevezett eurázsiai iskolát is, mely követői szerint a két állam Euráziáról alkotott közös víziója alapján formálhatna stratégiai tengelyt, melynek fő, közös vonása a Nyugat-ellenesség és az unipolaritás elutasítása.⁴⁸

Ezzel szemben számos kutató értékeli úgy, hogy egy átfogó partnerség Oroszországgal, mint a NATO és az Európai Unió alternatívája nem Törökország érdeke. A stratégiai reorientáció Oroszország felé nem lenne jövedelmező Törökországnak.⁴⁹ A történelem azt mutatja, hogy a sok „fent” és „lent” ellenére Törökország mindig az euroatlanti szövetséghez kötve maradt, és a jelenlegi nehézségek ellenére valószínűtlen, hogy ez nagymértékben változna. Ma Törökország legnagyobb gazdasági partnere az Európai Unió, biztonsági horgonya a NATO. Oroszország pedig, jelenlegi hatalmi mutatóit figyelembe véve keveset tud tenni, hogy felülírja e realitásokat.⁵⁰ Több orosz szerző is hasonlóan látja ezt. Avatkov szerint a török politikai rezsim átalakulása és a nagyhatalmi szerep-aspiráció ellenére Törökország nem hagyja el az Egyesült Államok befolyási övezetét; és küzd, hogy fenntartsa Washington egyik legszorosabb közel-keleti szövetségi pozícióját.⁵¹ Kolobov, Kornilov és Özbay pedig már 2006-os

⁴⁶ Determinants and Prospects of the Russian-Turkish Relations. *Harmon Center*, 2017. 06. 10. Online: <https://harmon.org/wp-content/uploads/2017/04/Determinants-and-Prospects-of-the-Russian-Turkish-Relations-en.pdf> [2019. 08. 02.]

⁴⁷ Saidel, Nicolas – Finkelstein, Claire: Turkey's Eastern Pivot: A Challenge for NATO and a Threat to US National Security. *Center for Ethics and the Rule of Law*, 2018. 01. 19. Online: <https://www.law.upenn.edu/live/files/7539-turkey-nato-1192018> [2019. 08. 02.]

⁴⁸ Perinçek, Doğu: *Avrasya Seçeneği Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika*. Kaynak Yayınları, 1996.; Dugin, Alekszandr: *Jevrazijszkij revans Rossziji*. Litres, 2017.; Larrabee, F. Stephen: Turkey's Main Security Drivers in Eurasia. In: Talbot, 2018: i. m., pp. 35–45.

⁴⁹ Şahin, Kaan: The Russian option: Can Turkey forge an alliance with Russia? *Federal Academy for Security Policy, Security Policy Working Paper*, 2017/17. Online: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2017_17.pdf [2019. 08. 02.]

⁵⁰ Paul, Amanda: Turkey's Tenuous Pivot Toward Russia. *Current History*, 2016. 10. Online: https://www.epc.eu/documents/uploads/pub_7091_amanda_paul_current_history_10-16.pdf [2019. 08. 01.]

⁵¹ Avatkov, 2012: i. m.

könyvében rámutatott, hogy Ankara nyugati szervezetekbeli beágyazottsága miatt nem túl valószínű egy stratégiai török–orosz szövetség.⁵² Más elemzők egyenesen új látják, hogy a Nyugat stratégiai jelentősége az elmúlt években tovább nőtt Törökország számára, elsősorban a szíriai események és Oroszország újra egyre asszertívebb politikája miatt, illetve a szomszédos államokban kialakult instabilitás miatt a nyugati piacok is felértékelődtek, továbbá presztízs szempontból is fontos a nyugati intézményi szálak fenntartása.⁵³

A török–orosz kapcsolatok közvetlen keretéből kilépve és a török külpolitikát tágabb kontextusba helyezve kirajzolódik a török–nyugati, illetve török–orosz reláció értelmezését segítő török külpolitikai gyakorlat: az egyensúlyozás gyakorlata. A feldolgozott szakirodalomban többen is megemlítik az egyensúlyozást, mint a török pozíció optimalizálásának eszközét. Amanda Paul rámutat, hogy a török döntéshozók Oroszországot mindig a Nyugattal szembeni ellensúlynak tekintették.⁵⁴ A már idézett Ivan Sztarodubcev, egy Törökországot jól ismerő orosz politológus úgy fogalmaz, a török külpolitika ügyesen egyensúlyoz az összes szereplő között, szituációs, taktikai szövetségeket alkotva velük, és aligha van olyan nyomós indok, ami miatt feladná ezt a hatékony gyakorlatot.⁵⁵ Az egyensúlyozásnak több célja is lehet, például nyugati szövetségeseinek rákényszerítése egy konkrét helyzetben, hogy változtassák meg politikájukat,⁵⁶ gazdasági haszon szerzése,⁵⁷ vagy az alkupozíció erősítése azáltal, hogy Ankara jelzi, más lehetséges szövetségesei is vannak, akikhez fordulhat, mikor a nyugati partnerek nem támogatóak.⁵⁸

Annak megítélése eltérő, mennyire fenntartható ez az egyensúlypolitika. Nigar Göksel szerint nem az; Törökországnak egy oldalra kell állnia a Nyugattal. Sadel és Finkelstein, a pennsylvaniai *Center for Ethics and the Rule of Law* intézet kutatói azt javasolják az Egyesült Államok és a NATO számára, hogy erőteljesen mutassanak rá

⁵² Özbay, Fatih – Kolobov, Oleg A. – Kornilov, Aleksandr A.: *Çağdaş Türk Rus İlişkileri. Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992–2005*. Tasam, 2006.

⁵³ Kirişçi, Kemal: *Turkey and the West: Fault Lines in a Troubled Alliance*. *Brookings Institution Press*, 2017.

⁵⁴ Paul, Amanda, 2016: i. m.

⁵⁵ Sztarodubcev, 2017: i. m.

⁵⁶ Çelikpala, Mitat: *Russia's Policies in the Middle East and the Pendulum of Turkish-Russian Relations*. *The Jamestown Foundation*, 2017. 10. 05. Online: <https://jamestown.org/program/russias-policies-middle-east-pendulum-turkish-russian-relations/> [2019. 08. 01.]

⁵⁷ Göksel, Diba Nigar: *Turkey's Russia conundrum: To court or to curb?* *FRIDE Policy Brief*, 2014. 09. Online: https://www.files.ethz.ch/isn/183984/PB_185_Turkeys_Russia_conundrum.pdf [2019. 08. 01.]

⁵⁸ Goff-Taylor, Moira: *Why Turkey Needs Russia*. *Wilson Center*, 2017. 09. 07. Online: <https://www.wilsoncenter.org/publication/why-turkey-needs-russia> [2019. 08. 01.]

a „Janus-arcú” török külpolitika határait, ezáltal precedenst és normakövető viselkedést teremtve a NATO-n belül. Aydın Çetiner ezzel szemben úgy fogalmaz, hogy a török–oroszl kapcsolatok jövője az Egyesült Államok Törökország-politikájától függ: a döntő kérdés a török–oroszl kapcsolatok jövőjét tekintve az, hogy Washington fog-e „kielégítő” lépéseket tenni Törökország irányába.⁵⁹ Burak Bekdil kormánykritikus török újságíró pedig arra mutat rá, hogy már a Török Köztársaságot 1923-ban megalapító Mustafa Kemal Atatürk is, ugyan a Szovjetunióval fejlesztett tranzakcionális kapcsolatokat, de a Nyugatot látta Törökország stratégiai partnerének. Az erdogani vezetés ma az ő lábnyomait követi. Oroszország „a keleti terepe a nyugati világgal folytatott politikai akrobatikájának”.⁶⁰

A szakirodalom áttekintéséből látható, hogy versengő magyarázatok vannak a török–oroszl kapcsolatok mozgatórugóit, illetve a kapcsolat jövőbeli fejlődési irányát és az elmozdulás mértékét illetően. Az értekezés rá kíván mutatni, hogy az eltérő értelmezések egyik fő oka az elemzési szintek eltérése. A disszertációban alkalmazott neoklasszikus realista keret lehetővé teszi a különböző értelmezések ötvöztetését, átfogó magyarázó erővel ugyanis véleményem szerint azok csak együttesen bírnak. A rendszer- és állami szint, vagy a neoklasszikus realizmus szóhasználatával a független és közbeeső változók más-más irányba lökik a török külpolitikát; az egyik vagy másik tényezőcsoport középpontba állítása más-más kutatói várakozásokhoz vezet.

Jelen értekezés célja nem egyetlen kiemelt szektor elemzése; ehelyett a fenti tanulmányok eredményeire is építve egy minél teljesebb kép összeállítására törekszem a török–oroszl kapcsolatok értelmezéséhez és értékeléséhez. A szakirodalom áttekintése megerősített abban az előzetes feltevésemben, hogy Törökországnak a Nyugattal ápolat kapcsolata elválaszthatatlan része a török–oroszl kapcsolatok elemzésének. A szakirodalmi áttekintés azt is kirajzolta, hogy előzetes feltételezéseimet sejtés szintjén már mások is megfogalmazták. A célom e vonatkozásban azon hipotézisek megerősítése (vagy cáfolása), miszerint a stratégiai területeken kibontakozó török–oroszl együttműködés elsődleges mozgatórugója Törökországnak a Nyugattal, elsősorban az Egyesült Államokkal való kapcsolatának alakulása. Illetve, hogy a török magatartást egyfajta egyensúlypolitikaként célszerű értelmeznünk, ami jól leírható a nemzetközi kapcsolatok különböző kiegyensúlyozó elméleteivel. Az egyensúlyozás fogalmát ugyanis

⁵⁹ Çetiner: i. m.

⁶⁰ Bekdil, Burak: Turkey’s Tactical Bear Hug with Russia. *BESA Center Perspectives Paper*, 2018/853. Online: <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkey-erdogan-russia-relations/> [2019. 08. 01.]

eddig döntően köznapi szóhasználatban, nem pedig elméleti-tudományos értelemben használták a török–oroszl kapcsolatok bemutatásához. Célom emellett rámutatni arra, hogy a török mozgástérnek török–nyugati és török–oroszl relációban is jól körülhatárolható korlátai vannak. Végezetül az értekezés az aktualitása miatt egyelőre relatíve alulkutatott, 2016 utáni török–oroszl együttműködés vonatkozásában a rendelkezésre álló ismeretek bővítését célozza, valamint az értekezésben alkalmazott elméletek fejlesztői számára az esettanulmányokon történő teszteléssel az empirikus adatbázis bővítésére törekszik.

1. 3. KUTATÁSI CÉLOK, KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

A kutatás céljai a következők:

1. A török kül-, biztonság- és védelempolitikai magatartás átfogó, elméleti alapú magyarázata, illetve a választott elméleti keret tesztelése.
2. A török–oroszl együttműködést ösztönző és korlátozó tényezők azonosítása, és így a török és orosz kül-, biztonság- és védelempolitikai mozgástér határainak kijelölése.
3. Az elméleti keret alapján a török–oroszl kapcsolatokra vonatkozó előrejelzések megfogalmazása.

A kutatás a fenti célok elérésén keresztül hozzá kíván járulni:

- A nemzetközi kapcsolatok elméleteinek fejlődéséhez;
- A török és az orosz kül-, biztonság- és védelempolitikával kapcsolatos európai szintű tudományos és társadalmi diskurzushoz, a folyamatok jobb megértéséhez;
- A fenti folyamatok megértésével a hazai kül- és biztonságpolitikai gondolkodás segítéséhez és támogatásához.

Az értekezés a fentiekből kiindulva a következő fő kutatási kérdésekre keresi a választ:

1. Mennyire helytálló a neoklasszikus realizmus mint értelmezési keret a 2016 utáni török–oroszl kapcsolatok interpretációjához?
2. Mely tényezők magyarázzák a török–oroszl együttműködést? Ezek mennyiben strukturális és mennyiben állami szintű tényezők?

3. Mely tényezők korlátozzák a török–oroszc együtműködés elmélyülését? Ezek mennyiben strukturális és mennyiben állami szintű tényezők?
4. Jelenthet-e a török–oroszc együtműködés alternatívát Törökország jelenlegi, az EU-val és NATO-val fenntartott kapcsolataihoz képest?
5. Az elméleti irodalom, a történelmi tapasztalatok és a vizsgált szűkebb időszak (2016–2019) török külpolitikai magatartása alapján mi várható a török–oroszc kapcsolat további alakulását illetően?

Az értekezés a kutatási kérdések megválaszolásához az alábbi hipotézisekből indul ki:

H1: A neoklasszikus realizmus mint értelmezési keret alapvetően helytálló a jelenkori török–oroszc kapcsolatok értelmezéséhez, feltéve, hogy közbeeső változóként figyelembe vesszük a stratégiai kultúrát és a rezsimbiztonsági megfontolásokat is.

H2: A Moszkvával való explicit török együtműködés elsődleges célja török részről az Egyesült Államok puha kiegyensúlyozása⁶¹, és főképp állami szintű tényezők ösztönzik.

H3: A szoros és hosszú távon stabil török–oroszc együtműködésnek komoly, elsősorban rendszerszintű korlátai vannak.

H4: Ha a szövetségi rendszere nem szavatolja biztonságát az aktuálisan legfontosabbnak érzékelt fenyegetésekkel szemben, akkor Törökország kooperál az aktuálisan kevésbé fenyegetőnek érzékelt ellenfél Oroszországgal – amennyiben az hajlandó rá, ez azonban nem jelent alternatívát a jelenlegi EU és NATO viszonyrendszerhez képest.

⁶¹ A puha kiegyensúlyozás fogalmát a 2. 4. 2. fejezetben mutatom be részletesen.

1. 4. MÓDSZERTANI ALAPVETÉSEK ÉS ESZKÖZÖK

Kutatásom probléma-, illetve esetközpontú. Magyarázó esettanulmányként a török–orosz együttműködést és annak korlátait feltáró oksági összefüggéseket keres. Az esettanulmány megközelítés legnagyobb előnye, hogy lehetőséget nyújt a kutató számára végtelenül komplex társadalmi jelenségek átfogó, mélységbeli magyarázatára; a „hogyan?” és „miért?” kérdések megválaszolására.⁶² Erre törekszem az értekezésben.

A dolgozat elsődleges módszertani eszköze a végkimenetel-magyarázó folyamatkövetés (explaining-outcome process tracing). Derek Beach megfogalmazásában *„A folyamatkövetés egy kutatási módszer az ok-okozati mechanizmusok nyomon követésére; annak részletes, eseten belüli empirikus elemzése, hogy egy ok-okozati folyamat hogyan játszódik le egy adott esetben.”*⁶³ Rosemary C. Reilly a Sage kiadó módszertani enciklopédiájában a következőképpen definiálta a folyamatkövetést: *„A folyamatkövetés egy adatelemzési módszer ok-okozati kapcsolatok azonosítására, igazolására és tesztelésére esettanulmányokon belül, egy specifikus, elméletileg megalapozott módon. (...) A folyamatkövetés egy robosztus technika ok-okozati elméletek működésének tesztelésére, a köztes lépések vizsgálatán keresztül”*.⁶⁴

Derek Beach és Rasmus Brun Pedersen a folyamatkövetésnek eredetileg három változatát különböztették meg: elmélet-építő, elmélet-tesztelő és végkimenetel-magyarázó folyamatkövetés. Könyvük 2019-es, második kiadásában ezt egy negyedik változattal, az elmélet-felülvizsgáló folyamatkövetéssel egészítették ki. A három elmélet-központú megközelítéssel szemben a végkimenetel-magyarázó folyamatkövetés célja nem általános elméletek alkotása vagy tesztelése, hanem ok-okozati mechanizmusok nyomon követése annak érdekében, hogy átfogó magyarázatot adjon egy adott történelmi eseményre, végkimenetelre.⁶⁵

Az elméleti keretet illetően kutatásom a Gideon Rose által neoklasszikus realizmusnak elnevezett, a következő fejezetben részletesebben ismertetett irányzatot veszi

⁶² Yin, Robert K.: *Case study research: Design and methods*. Sage, 2003.

⁶³ Beach, Derek: *Process-Tracing Methods in Social Science*. *Oxford Research Encyclopedias*, 2017. Online:

<https://www.oxfordre.com/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176?rskey=UWmSc&result=8> [2019. 08. 02.]

⁶⁴ Reilly, Rosemary C.: *Process Tracing*. In: Mills, Albert J. – Durepos, Gabrielle – Wiebe, Elden (szerk.): *Encyclopedia of Case Study Research*. SAGE Publications, 2010/1. pp. 734–736.

⁶⁵ Beach, Derek – Pedersen, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, 2013.

alapul, mely a nemzetközi rendszer strukturális kényszerei mellett a belpolitikai tényezők szerepét hangsúlyozza. A neoklasszikus realizmus megközelítése összhangban van a folyamatkövetés módszerével, hiszen a neoklasszikus realizmus is különböző változókkal dolgozik, a függő változó, vagyis egy adott végkimenetel, külpolitikai lépés magyarázatára törekszik; az azt meghatározó, befolyásoló független és közbeeső változókat keresi.

Az egyedi eseteket érintő „empirikus ujjenyomatok”, döntő bizonyítékok felfedezése, azonosítása jelentős előzetes, eset-specifikus ismereteket igényel.⁶⁶ Az értekezés második része ezeket a legfontosabb (elő)ismereteket tárja fel. A török külpolitika áttekintése a neoklasszikus realizmus átfogó, háromszintű megközelítésében (független, közbeeső és függő változók) egy, a török külpolitikára általánosan alkalmazható tényező-készletet ad a kezünkbe, ami segíti az egyes esetekben a kulcs magyarázó változók azonosítását. A török–oroszl kapcsolatok áttekintését kronologikus logika szerint is elvégzem, mielőtt a kétoldalú együttműködést segítő és gátló legfontosabb független és közbeeső változókat azonosítom. A disszertáció e részének központi eszköze a dokumentum- és adatelemzés.

Az alapok és a kontextus felvázolását követően a dolgozat negyedik része két esettanulmányt elemez részletesebben a folyamatkövetés módszerével. A két választott esettanulmány: (1) a koordinált török–oroszl fellépés Szíriában, valamint (2) az orosz Sz–400-as légvédelmi rakétarendszer beszerzésének kérdése. Az esetválasztást az indokolja, hogy a vizsgált, 2016-ot követő időszakban ez a két biztonságpolitikai szempontból legfontosabb, stratégiai jelentőségű török–oroszl együttműködési folyamat. A disszertáció az egyes eseteket párhuzamosan elemzi, hiszen a folyamatkövetés hangsúlyozottan egy egyetlen ügyet vizsgáló (*single-case*) módszer, ami azt jelenti, hogy csak a vizsgált eseten belüli, az oksági mechanizmus működésére vonatkozó következtetések lehetségesek, hiszen a bizonyítékokat az eseten belüli folyamat nyomon követésével gyűjtöttük.⁶⁷ Ezt követően azonban van lehetőségünk összehasonlításra. Azt feltételezem, hogy mindkét vizsgált esettanulmányban azonos oksági folyamatot azonosíthatunk. A két eset által is igazolt eredmény növeli a hipotéziseim bizonyító erejét. A folyamatkövető elemzés ugyanakkor törekszik az alternatív hipotézisek cáfolatára is.

⁶⁶ Collier, David: Understanding Process Tracing. *Political Science and Politics*, 44. évf., 2011/4. pp. 823–830.; Beach: i. m.

⁶⁷ Beach: i. m.

Az értekezésben az empirikus adatok mellett a lehető legjobb magyarázat megtalálásához és a bizonyításhoz kiemelten támaszkodom az elméleti irodalomra. Az eset-központú kutatásoknak nem célja egy szintetizáló, nagy elmélet megalkotása, illetve szélesebb mintára általánosítható következtetések megfogalmazása, abból a megfontolásból, hogy az egyes egyedi esetek általában túl komplikáltak, hogy egyetlen elmélettel leírhatóak legyenek.⁶⁸ Ezzel együtt az elmélet-tesztelő folyamatkövetés határát súrolva törekszem olyan következtetések megfogalmazására is, amik az államok nemzetközi rendszerben, illetve szövetségi rendszeren belül folytatott egyensúlyozó magatartását vizsgáló (hatalmi egyensúly, fenyegetés-egyensúly, szövetségi biztonsági dilemma, puha kiegyensúlyozás és *omnibalancing*) elméletek számára hozzájárulásként szolgálhatnak, és további kutatásokban más mintákon tesztelhetőek.

A vizsgált téma feldolgozása során magyar, angol, török és orosz nyelvű elsődleges és másodlagos források széles körét használok. Az elsődleges források között elsősorban török kormányzati dokumentumok, valamint elnöki és minisztériumi sajtóközlemények, statisztikák, közvélemény-kutatások, valamint meghatározó közszereplők nyilatkozatai szerepelnek. Ami a másodlagos forrásokat illeti, a vonatkozó nemzetközi és magyar szakirodalmat dolgozom fel, az egyes forrásokból nyert információkat analitikusan összevetve.

Bár biztonságpolitikai témájú elemzésekben célszerű a stratégiai dokumentumok vizsgálatából kiindulni, a török esetben ezt nem tudjuk megtenni. Ennek oka nem a dokumentum, vagy a nyelv ismeretének, hanem magának a dokumentumnak a hiánya. Törökország nem készít rendszeres időközönként megjelenő, nyilvános nemzeti biztonsági, védelmi, illetve katonai stratégiákat. Létezik ugyan egy átlagosan öt évente felülvizsgált Nemzetbiztonsági Politikai Dokumentum (Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi), amire általában Vörös Könyvként (Kırmızı Kitap) szoktak hivatkozni, illetve egy Nemzeti Katonai Stratégia (Türkiye Milli Askeri Stratejisi), ezek azonban nem nyilvánosak. Tartalmukról töredékes információink csak kiszivárgott sajtóhírek alapján vannak. A legutolsó, teljes terjedelmében nyilvános Fehér könyv 2000-ben készült.⁶⁹ Átfogó stratégiai dokumentumok hiányában a török biztonságpercepciók és

⁶⁸ Evans, Peter: The Role of Theory in Comparative Politics. *World Politics*, 48. évf., 1995/1. pp. 3–10.

⁶⁹ Ágazati dokumentumok területén egyszerűbb a kutatók helyzete: az utóbbi években több nyílt török dokumentum, például kiber- vagy tengeri stratégia jelent meg.

külpolitika vizsgálatához más forrásokhoz kell nyúlnunk. Ezért kerül előtérbe a dolgozatban a közvélemény-kutatások, politikai nyilatkozatok, a stratégiai kultúra és a konkrét külpolitikai cselekvés vizsgálata.

Az orosz esetben ugyanakkor rendelkezésre állnak nyílt stratégiai dokumentumok, amiknek a vizsgálata nem kerülhető meg. A legfontosabb, illetve legfrissebb ilyen dokumentumok a 2016-os orosz Külpolitikai Konceptió, a 2015-ös Nemzeti Biztonsági Stratégia és a 2014-es Katonai Doktrína (utóbbi valójában a 2010-es doktrína pontosítása, oroszul *utocsnyenyije*). A Törökországhoz való orosz viszonyról ugyan e dokumentumokból közvetlenül nem sokat tudunk meg, hiszen a három hivatkozott dokumentum egyike sem említi név szerint Törökországot,⁷⁰ sokat megtudunk belőlük azonban általában az orosz stratégiai gondolkodásról, így közvetve az orosz–török kapcsolatokról is.

Az egyes források feldolgozása során kiemelten fontosnak tartom a kritikai hozzáállást. Oroszország esetében például, ahogyan arra többek között Schmidt-Felzmann felhívja a figyelmet, különösen jellemző, hogy a Kreml az információt stratégiaileg használja. Más szóval, az egyes hivatalos közlemények esetenként azt tükrözik, amit a Kreml szeretne, hogy mások gondoljanak arról, hogy Oroszország mit szándékozik elérni. Nem pedig az orosz kormány valódi szándékait, érdekeit.⁷¹ Törökország esetében azt tartom szükségesnek hangsúlyozni, hogy a vizsgált időszakban (2015 nyara és 2019 nyara között) a török politika egyfajta folyamatos „választási üzemmódban” működött. Számos választásra, előrehozott választásra, illetve népszavazásra került sor. A külpolitikai nyilatkozatok és lépések jelentős része így elsősorban befelé szólt, a török választópolgárok megnyerését célozta.

Óvatosan kell kezelnünk továbbá a török és orosz statisztikai adatokat is. A Török Statisztikai Hivatal például nemrég, 2016-ban változtatta meg az ország fő gazdasági mutatóinak számítási módszertanát, ezáltal matematikai eszközökkel növelve a

⁷⁰ Az egyvel korábbi dokumentumok közül is egyedül a 2008-as Külpolitikai Konceptió említi Törökországot egy felsorolás részeként, a következő kontextusban: „*Oroszország célja, hogy fokozza az együttműködését Törökországgal, Egyiptommal, Algériával, Iránnal, Szaúd-Arábiával, Szíriával, Líbiával, Pakisztánnal, és más vezető regionális államokkal...*” Konceptija vnyesnyej polityiki Rosszjiszkoj Fegyveraciji. Kreml, 2008. 07. 15. Online: <http://kremlin.ru/acts/news/785> [2019. 08. 22.]

⁷¹ Schmidt-Felzmann, Anke (2016): The breakdown of the EU's strategic partnership with Russia: from strategic patience towards a strategic failure. *Cambridge Review of International Affairs*, 29. évf., 2016/1. pp. 99–127.

török gazdaság látszólagos teljesítményét.⁷² A két ország valutáinak a vizsgált időszakban végbemenő nagyarányú gyengülését szintén figyelembe kell venni az egyes adatok esetében.

Figyelembe kell vennünk mindemellett azt is, hogy a nyugati fogalmi kategóriák nem mindig, és nem egy az egyben alkalmazhatóak a világ más térségeire, esetünkben a két vizsgált államra. A mélyebb megértéshez időnként szükség van a „nyugati szemüveg levételére”, például a török és orosz fenyegetésspercepciók értékelése során.

Végezetül, el kell végezni még néhány, a témát érintő lehatárolást. A dolgozat, ahogyan a cím is jelzi, a jelenkori török–orosz kapcsolatokra, ezen belül egészen konkrétan a 2016–2019 közötti időszakra fókuszál. A megértéshez szükséges mértékben azonban helyenként visszatekintünk a török–orosz viszony elmúlt évtizedeire is. Bár 2019. december 31. tartalmi értelemben nem korszakhatár, ezzel együtt módszertani szempontból szükséges egy konkrét cezúra meghatározása. A disszertáció a török–orosz bilaterális kapcsolatokat vizsgálja. Ez azonban megítélésem szerint lehetetlen a török–nyugati, illetve orosz–nyugati kapcsolatok vizsgálata nélkül. Nyugat alatt a dolgozatban az Egyesült Államokat és az Európai Uniót együttesen értem. Stratégiai, biztonságpolitikai jelentősége miatt a nagyobb hangsúlyt ugyanakkor az Egyesült Államok szerepének és politikájának bemutatása kapja. Munkám elsősorban Törökország nézőpontjából elemzi a török–orosz (illetve ezen keresztül közvetve a török–nyugati) viszonyrendszert. Fontosnak tartom ugyanakkor az orosz szempont megjelenítését, orosz szerzők, illetve orosz nyelvű források bevonását is a vizsgálatba. A diszciplínát tekintve a kutatás a nemzetközi biztonsági tanulmányok kutatási területéhez sorolja magát. Interdiszciplináris jellegű tudományszakként érinti ugyan a nemzetközi tanulmányok, a politikatudomány, a jogtudomány, a hadtudomány, a történelemtudomány és a közgazdaságtudomány területeit⁷³, ezek egyikének sem szán azonban a biztonsági tanulmányok feletti, kiemelt szerepet.

⁷² Sönmez, Mustafa: How Turkey used math to drastically boost its economy. *Al-Monitor*, 2016. 12. 20. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/12/turkey-how-turks-became-richer-overnight.html> [2019. 08. 02.]

⁷³ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, 2018. p. 19.

1. 5. A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

A disszertáció öt fő szerkezeti egységből (részből), ezen belül összesen nyolc fejezetből áll. A bevezetést követően az értekezés I. részének második fejezete az értekezés elméleti keretét ismerteti. Bemutatja a neoklasszikus realizmus elméleti megközelítését, a független és közbeeső változókat (stratégiai kultúra, rezsimbiztonság), valamint a függő változó, vagyis a török külpolitikai magatartás esetében az értekezésben használt kiegyensúlyozó elméleteket (fenyegetés-egyensúly elmélet, puha kiegyensúlyozás).

Az értekezés II. része szintén két fejezetből áll. A harmadik fejezet a török külpolitika keretének átalakulását tekinti át röviden a felvázolt neoklasszikus realista keretben. A hipotézisek bizonyításához elengedhetetlen a tágabb kontextus elemzése, a török külpolitika általános mozgatórugóinak az áttekintése. A negyedik fejezet szintén a kontextushoz tartozóan a török–orosz kapcsolatok történetét, legfontosabb állomásait tekinti át.

Ezt követően a disszertáció III. része, az ötödik és hatodik fejezet kijelöli a török–orosz kapcsolatok mozgásterét. Azokat a rendszerszintű, valamint állami szintű tényezőket veszi górcső alá, amik a „túl jó”, illetve a „túl rossz” kapcsolatok akadályát jelentik, vagyis azonosítja a török–orosz együttműködés fő mozgatórugóit, illetve korlátait.

A dolgozat IV. részét képező hetedik fejezet a Nyugat szerepét vizsgálja a török–orosz kapcsolatok alakulásában két aktuális esettanulmány, a szíriai együttműködés és az Sz-400-as beszerzés folyamatkövető elemzésén keresztül.

Végül az értekezést az V. rész és a nyolcadik fejezet zárja, mely összegzi az elért eredményeket, megfogalmazza a dolgozat fő következtetéseit, az új tudományos eredményeket, valamint az ajánlásokat.

2. ELMÉLETI KERET

2. 1. A NEOKLASSZIKUS REALIZMUS

A disszertáció elméleti keretének a neoklasszikus realizmust választottam, mivel véleményem szerint ez az elmélet a legalkalmasabb a török–orosz kapcsolatok magyarázatára. A realista kiindulópont azért is indokolt, mert úgy gondolom, a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek realista megközelítése áll a legközelebb a török és orosz külpolitika-alkotás kultúrájához és hagyományaihoz,⁷⁴ ahogyan ez a későbbiekben a dolgozatból is ki fog rajzolódni. Törökországot és Oroszországot a Robert Cooper-i értelemben vett „modern államnak” tekinthetjük, ahol az államérdek és a machiavellista elvek érvényesülnek, ahol a háború politikai eszköz. A realista megközelítés ezért jól alkalmazható a két állam külpolitikai viselkedésének elemzésekor. Egy olyan elméletre volt azonban szükségem, ami az állami, illetve állam alatti szintet is képes vizsgálni, mivel álláspontom szerint a belső viszonyok megértése nélkül nem magyarázható a török (és orosz) külpolitikai magatartás. Mindemellett a szakirodalmi áttekintésből is az rajzolódott ki, hogy különböző változókat kezelni képes elméleti keret van szükség. Az elméleti keret továbbá, ahogyan azt fentebb már jeleztem, az értekezés módszertani megközelítésével is összhangban van.

A neoklasszikus realizmus kifejezés megalkotója Gideon Rose. A szóösszetétel alapuló fogalmat Rose a következőképpen magyarázza. A neoklasszikus realizmus képviselői úgy látják, *„egy ország külpolitikájának területeit és ambícióját legelőször is a nemzetközi rendszerben elfoglalt helye és különösen a relatív materiális hatalmi képességei vezérlik. Ezért realisták. Amellett érvelnek továbbá, hogy ezeknek a hatalmi képességeknek a külpolitikára gyakorolt hatása indirekt és komplex, mert a rendszer-szintű nyomásokat közbeeső változókon keresztül le kell fordítani az egység [értsd állam – a szerző] szintjére. Ezért neoklasszikusok.”*⁷⁵ A neoklasszikus realista megközelítés kiemeli, hogy nincs egy közvetlen és tökéletes „átviteli szíj” (*transmission belt*),

⁷⁴ Aktürk, Şener: A Realist Reassessment of Turkish-Russian. Relations, 2002–2012: From the Peak to the Dip? *Caspian Strategy Institute*, 2013. 01. Online: http://home.ku.edu.tr/~sakturk/Akturk_2013_Turk_Rus_Relations.pdf [2019. 07. 03.]

⁷⁵ Rose, Gideon: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51. évf., 1998/1. pp. 144–172. p. 146.

ami összekötné a materiális képességeket a külpolitikai viselkedéssel. Az egyes külpolitikai döntéseket az aktuálisan hatalmon lévő politikai vezetők hozzák, ezért az ő percepciójuk a relatív hatalomról, illetve a döntések államon belüli kontextusa – első-sorban rövid- és középtávon – nagyobb jelentőséggel bír, mint a pusztán objektív képességek.⁷⁶ A nemzetközi rendszer kényszerei és ösztönzői a független változók. Ezek azonban a politikai döntéshozók szűrőjén keresztül „fordítódnak le” az állam szintjére. Az államon belüli tényezők tehát közbeeső (*intervening*) változókként jelennek meg a külpolitika-alkotás folyamatában.⁷⁷

Rose gondolatait a Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro szerzőhármas fejlesztette tovább több könyvében, akik egy koherens elmélet megalkotásának igényével léptek fel. A neoklasszikus realizmusnak eddig három típusát különböztetik meg. Az első a neorealista elvárásoktól való empirikus eltéréseket igyekezett magyarázni; a „szuboptimalitás” vagy „patológia” elmélete. Más szavakkal, a neoklasszikus realisták e csoportja szerint az esetek többségében a neorealizmus elvárásainak megfelelő kiegyensúlyozó (*balancing*) politika folyékony és automatikus; csak rendkívüli körülmények, hibás percepciók vagy a belpolitikai tényezők közbeavatkozása zavarják meg és térítik el a racionális nemzeti biztonsági válaszokat.⁷⁸

A második típusú neoklasszikus realizmus a külpolitika egy általánosabb megközelítését nyújtja, amivel előrejelezhetők az államok stratégiai döntései. Az ebbe a csoportba tartozó szerzők már azt mondják, hogy amikor a nemzetközi rendszerben nem jelentkezik egyértelmű és azonnali fenyegetés, akkor az államok gyakran lehetőségek szélesebb köréből választhatnak, nem egyetlen tisztán optimális politika van, amit a nemzetközi körülmények diktálnak. A tényleges döntéseket e körülmények között inkább befolyásolja a vezetők világképe, a stratégiai kultúra, a belpolitikai megkötések.⁷⁹ Minél azonnalibb és veszélyesebb azonban egy fenyegetés, a stratégiai környezet annál kevésbé megengedő, annál restriktívabb.

⁷⁶ Rose: i. m., p. 147.

⁷⁷ Rose: i. m., p. 154.

⁷⁸ Ripsman, Norrin M.: Neoclassical Realism. *Oxford Research Encyclopedias*, 2011. Online: <https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36?rskey=OyGgP3&result=80> [2019. 08. 02.]

⁷⁹ Uo.

A 2016-ban felvázolt harmadik típusú neoklasszikus realizmus a nemzetközi politika elméleteként kíván fellépni és hozzájárulni az egyes államok külpolitikai döntésein túl a nemzetközi rendszer természetében végbemenő változások magyarázatához is.⁸⁰

2. 2. FÜGGETLEN VÁLTOZÓK

A neoklasszikus realizmus képe a nemzetközi rendszerről kiindulópontját tekintve megegyezik a strukturális realizmuséval (vagy más néven neorealizmuséval): a nemzetközi politikát az államok közötti, a hatalomért és a befolyásért vívott soha véget nem érő harcként látják egy olyan világban, ahol az erőforrások végesek és bizonytalanság uralkodik a többi szereplő szándékait és képességeit illetően. A rendszer kényszerei korlátozzák a lehetséges stratégiai válaszokat. A különbség ugyanakkor, hogy a neoklasszikus realisták szerint a rendszer önmagában nem *diktálja* az államok egyéni viselkedését.⁸¹

A strukturális realizmus alapvetése szerint a nemzetközi rendszer legfontosabb szereplői az államok. Az államok unitárius aktorok. A nemzetközi rendszer anarchikus (vagyis világkormány nélküli, nem hierarchikus) viszonyai között mindenekelőtt a túlélésre törekszenek. Az unitárius államok között a különbség a hatalmi képességeikben van. A hatalmi képességek eloszlása határozza meg a nemzetközi rendszer polaritását egy adott időpontban: mint „ideáltípus”, lehet egy-, két- vagy többpólusú, ma már ugyanakkor egyes szerzők többek között pólus nélküli (*non-polar*), heteropoláris, illetve poszt-unipoláris rendszerről is beszélnek. Az államok materiális hatalmi képességeinek mérésére különböző indikátorokat használnak, például GDP, védelmi kiadások, fegyveres erők mérete és összetétele, katonai kutatás-fejlesztés, népesség és demográfiai trendek, természeti erőforrások, az ország területének mérete.

A neoklasszikus realizmus rendszer, illetve struktúra értelmezése ennél tágabb. A relatív hatalom eloszlása, mint ok-okozati magyarázó változó mellett bevonják az úgynevezett strukturális módosítókat a vizsgálatba. Ezek rendszerszintű befolyásoló tényezők, azonban nem strukturálisak. Módosíthatják a rendszer struktúrájának – anar-

⁸⁰ Lobell, Steven E. – Ripsman, Norrin M. – Taliaferro, Jeffrey W.: *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press, 2016.

⁸¹ Lobell et al.: i. m., p. 36.

chia, hatalom relatív eloszlása – a stratégiai interakciók paramétereire gyakorolt hatásait, valamint az egyes államok valószínű külső viselkedését. Az egyes államokra azonban nem egyformán vannak hatással. Taliaferroék három strukturális módosítót neveznek meg: földrajz, a technológiai diffúzió szintje, és a támadó és védekező katonai képességek egyensúlya (*offense-defense balance*). Glenn Snyder azonban például a normákat és intézményeket is ide sorolja.⁸²

2. 3. KÖZBEESŐ VÁLTOZÓK

A legfőbb különbség a neorealizmushoz képest, hogy a neoklasszikus realizmus kinyitja az állam „fekete doboz”-át. Az irányzat képviselői különböző közbeeső változókat azonosítottak (például a politikai vezetők világképe, a döntésüket befolyásoló kognitív tényezők, a relatív hatalom percepciója, ideológia, identitás, stratégiai kultúra, az állam mobilizációs és kitermelő kapacitása, hazai érdekcsoportok szerepe, vétőhatalmak jelenléte, elitkohézió és -konszenzus, a politikai rezsim jellege és stabilitása, az állam és társadalom kapcsolata, a formális intézményrendszer és a bürokrácia által teremtett korlátok).

A disszertáció két közbeeső változót jelöl ki a jelenkori török–oroszl kapcsolatok vizsgálatához: a stratégiai kultúrát és a rezsimbiztonságot.

2. 3. 2. Rezsimbiztonság

A második vizsgált közbeeső változóként a perszonalizált autoriter politikai rendszereknek a rezsim túléléséhez kötődő, mindenek fölött álló érdekét, az úgynevezett rezsimbiztonsági szempontot azonosítottam.

Özlem Kaygusuz megfogalmazásában a rezsimbiztonság olyan biztonsági paradigmát és gyakorlatokat jelent, amelyek akkor jelennek meg, amikor és ahol az uralkodó elitek elkezdik a saját hatalmon maradásuk biztosítását az elsődleges politikai prioritásként látni.⁸³

⁸² Snyder, Glenn H.: Process Variables in Neorealist Theory. In: Frankel, Benjamin (szerk.): *Realism: Restatements and Renewal*. Psychology Press, 1996. pp. 167–193. p. 169.

⁸³ Kaygusuz, Özlem: Authoritarian Neoliberalism and Regime Security in Turkey: Moving to an ‘Exceptional State’ under AKP. *South European Society and Politics*, 23. évf., 2018/2. pp. 281–302.

A rezsimbiztonság fogalma nem feleltethető meg egy az egyben a Barry Buzan-féle politikai biztonságnak. A fő különbség, hogy míg utóbbi esetében az állam szuverenitását fenyegeti veszély, előbbi esetében „csak” a hobbesi értelemben vett *szuverén*t. A különbségtétel akkor is fontos, ha maga a szuverén azonosnak tekinti a kettőt. Hiszen például egy politikai vezető mindenáron való ragaszkodása a hatalomhoz jelenthet egyfajta veszélyt a buzani politikai biztonságra, az állam működőképességére.

A török (illetve az orosz) politikai rendszert Steven Levitsky és Lucan Way nyomán versengő autoriter rezsimnek,⁸⁴ ugyanakkor ezen belül egy perszonalizált autoriter rezsimnek tekintem. A perszonalizált autoriter rendszerekben a hatalom egy személy vagy egy kis csoport kezében összpontosul, amely nem elszámoltatható egy intézményesített pártnak vagy a fegyveres erőknek, szemben az egypárti rezsimekkel és a katonai autokráciákkal.⁸⁵ A két karizmatikus, hosszú ideje hatalmon lévő politikai vezető rendszerét a szakirodalomban többen emlegetik erdoğanizmusként,⁸⁶ illetve putyinizmusként⁸⁷ is, ami szintén arra utal, hogy egy egyedi, hibrid politikai berendezkedést hoztak létre, melyben saját személyük központi szerepet tölt be. Yılmaz és Bashirov például az „erdoğanizmus” négy fő jellemzőjeként a választási autoritarizmust, a neopatrimonializmust, a populizmust és az iszlamizmust azonosította.⁸⁸ Fish hasonló jelzőket használ a „putyinizmus” leírására: definíciója szerint az autokrácia egy konzervatív, populista és perszonalizált formájáról beszélhetünk.⁸⁹

⁸⁴ Az ilyen típusú rendszerekben léteznek ugyan formális demokratikus intézmények, amelyek széles körben a hatalom megszerzésének elsődleges eszközének számítanak, de a kormányon lévő szereplők a hatalmi pozíciójukkal visszaélve olyan eszközöket tudnak használni (például az adóhatóság, igazságszolgáltatás), amely által jelentős előnyre tesznek szert ellenfeleikkel szemben. Az ellenzéki pártok demokratikus intézményi keretek között küzdenek a hatalomért, a rendszer azonban mégsem demokratikus abból a szempontból, hogy a „pálya” erősen a hatalmon lévők felé „lejt”. A versengés tehát valódi, de rendkívül egyenlőtlen. Levitsky, Steven – Way, Lucan: *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge University Press, 2010. p. 5.

⁸⁵ Taussig, Torrey: The rise of personalist rule. *Brookings*, 2017. 03. 23. Online: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/03/23/the-rise-of-personalist-rule/> [2019. 08. 02.]

⁸⁶ Kuru, Ahmet T.: Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis. *Mediterranean Quarterly*, 26. évf., 2015/3. pp. 94–116.; Bora, Tanıl: Erdoganism Is on the Rise. *Cumhuriyet*, 2017. 01. 20. Online: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/english/663367/Tanil_Bora__Erdoganism_is_on_the_rise.html [2019. 08. 02.]

⁸⁷ Applebaum, Anne: Putinism: The Ideology. *LSE IDEAS*, 2013. Online: <http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Putinism-The-Ideology.pdf> [2019. 08. 02.]; Laqueur, Walter: *Putinism: Russia and Its Future with the West*. Thomas Dunne Books, 2015.

⁸⁸ Yılmaz, İhsan – Bashirov, Galib: The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey. *Third World Quarterly*, 39. évf., 2018/9. pp. 1812–1830.

⁸⁹ Fish, M. Steven: What Is Putinism? *Journal of Democracy*, 28. évf., 2017/4. pp. 61–75.

A szakirodalomban demokratikus politika rendszerek vizsgálata esetében is számos szerzőt találhatunk, akik a politikai vezetőket olyan stratégiai aktorokként látják, akik elsődlegesen a politikai önérdék alapján cselekednek. Például Bruce Bueno de Mesquita „*The Logic of Political Survival*” című könyvében szerzőtársaival közösen amellet érvel, hogy a politikai vezetők mindenekelőtt a hatalmuk megtartására koncentrálnak. A rezsím túlélésének záloga, hogy megőrizze az úgynevezett nyerő koalíció (*winning coalition*) támogatását, mely demokratikus rendszerekben a választók támogatását, autoriter rendszerekben pedig rendszerint egy szűkebb csoport támogatását jelenti, mely elegendő hatalommal rendelkezik ahhoz, hogy hivatalban tartsa a vezetőt.⁹⁰

Peter Trubowitz az amerikai nagystratégiát vizsgáló könyvében szintén abból indul ki, hogy a döntéshozók viselkedését elsősorban a politikai önérdék vezeti. A politikai vezetők egy időben kettős, nemzetközi és hazai forrásból származó politikai nyomással szembesülnek: a világpolitika színpadán államférfiként kell(ene) viselkedniük, a hazai szintén ugyanakkor a hatalmon lévő (és a hatalmat megőrizni kívánó) politikai párt vagy koalíció vezetői. A kettős szereppel járó feszültség Trubowitz szerint minden rezsímben jelen van, de különösen az olyan demokráciákban, mint az Egyesült Államok, ahol a hatalom megtartása a nép támogatásától függ.⁹¹

Autoriter rendszerek esetében azonban, ahogyan arra Philip Roehrs-Weist 2017-ben megjelent elemzésében – Steven David 1991-es írását alapul véve – felhívja a figyelmet, ez a szempont sokkal hangsúlyosabban jelenik meg. Az ilyen rendszerekben ugyanis a hatalmon maradás a politikusok számára nem csupán a politikai, hanem a szó szoros értelmében vett fizikai túlélést jelentheti a hazai – a nemzetközi rendszer anarchiájához hasonlítható – hatalmpolitikai versenyben.⁹² A tét tehát jóval nagyobb, mint a soron következő választások megnyerése.⁹³ Lásd például az utóbbi évekből Moammer Kaddáfi vagy Hoszni Mubárak esetét Líbiában, illetve Egyiptomban. Roehrs-Weist rámutat, hogy mindez nyugodtan vonatkoztatható a török viszonylatra is. A huszadik század második felében négy sikeres puccsot hajtottak végre Törökországban. A legutóbbi, 2016-os puccskísérlet alkalmával pedig Erdoğan elnök élete is

⁹⁰ Mesquita, Bruce Bueno de – Smith, Alastair – Siverson, Randolph M. – Morrow, James D.: *The Logic of Political Survival*. The MIT Press, 2003.

⁹¹ Trubowitz, Peter: *Politics and Strategy: Partisan Ambition and American Statecraft*. Princeton University Press, 2011.

⁹² Roehrs-Weist, 2017: i. m., p. 8–9.

⁹³ David, Steven R.: Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43. évf., 1991/2. pp. 233–256. p. 243.

közvetlenül veszélybe került, amikor a puccsisták a levegőben rövid időre az elnök magángépét is befogták.

A fizikai túlélés összekapcsolódása a politikai hatalmon maradással ahhoz vezet, hogy a vezető elitek a rezsimbiztonságot a nemzetbiztonsággal teszik egyenlővé. A külpolitikát illetően ez azzal a következménnyel jár, hogy a rezsimbiztonság válik a külpolitika fő mozgatórugójává a nyugati értelemben vett állam- vagy nemzetbiztonság helyett. Mindez gyakran a külső és belső biztonság közötti határ elmosódásával jár.⁹⁴ Autoriter vezetők például a belső, hazai ellenzéket gyakran igyekeznek úgy megjeleníteni, mintha kívülről támogatnák őket, ezáltal delegitimálják ezeket a csoportokat. Illetve, szintén bevett gyakorlat az egyes külső események biztonságiasítása azzal a céllal, hogy felhatalmazást szerezzenek a hazai elnyomó politikákhoz.

A biztonságiasítás (*securitization*) fogalma a koppenhágai iskolához kötődik. A biztonságiasítás egy olyan kommunikációs folyamat (beszédaktus), mely során a biztonságiasítást végző aktor (jellemzően, illetve jelen esetben a politikai vezető) egy jelenséget egzisztenciális fenyegetésként állít be. Ezáltal – függetlenül attól, hogy objektíven az adott kérdés egyáltalán valóban fenyegetést jelent-e – kívülre helyezi azt a normális politikai ügymeneten, és legitimálja rendkívüli intézkedések alkalmazását a fenyegetés elhárítása érdekében.⁹⁵

A 2015. júniusi választásokat, illetve a 2016. júliusi puccskísérletet követően (bár már voltak előzmények) Törökország az autoritarizmus egy minőségileg új fázisába lépett. Kaygusuz szerint elérkeztünk a rezsimbiztonság paradigmájának és politikájának kiteljesedéséhez. A török politikai vezetés napjainkra kialakult nagyfokú strukturális autonómiájára tekintettel véleményem szerint a szóba jöhető közbeeső változók közül a rezsimbiztonsági megközelítés többet lehet képes mondani a vizsgált időszak török külpolitikájáról, mint például az államon belüli vétőhatalmak jelenlétének, illetve a formális intézményrendszer és a bürokrácia által a döntéshozók elé teremtett korlátoknak a vizsgálata. Ez utóbbiak ugyanis napjainkra lényegében megszűntek Törökországban a politikai vezetés előtt korlátozó tényezők lenni. Mindezt a 3. 2. 2. fejezetben részletesebben alátámasztom.

⁹⁴ Szalai Máté: Az Öböl menti politikai rendszerek legfontosabb jellemzői és kihívásai a XXI. század elején. *MKI-tanulmányok*, 2013/10. p. 18. Online: https://kki.hu/assets/upload/Archevum_MKI_2013_Tanulmanyok_2013_10_Az_ebel_menti_politikai_r_.pdf [2019. 08. 02.]

⁹⁵ Buzan, Barry – Wæver, Ole – Wilde, Jaap de: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, 1997.

2. 3. 1. Stratégiai kultúra

A Taliaferroék által is önálló kategóriaként azonosított, de többek között Nicholas Kitchen⁹⁶ és Colin Dueck⁹⁷ által is közbeeső változóként használt stratégiai kultúra vizsgálata mindenképpen indokolt, hiszen a stratégiai kultúra – illetve a részét képező olyan tényezők, mint például a földrajz, a kultúra vagy a történelmi tapasztalatok – egyértelműen képes befolyásolni a politikai döntéshozók cselekvési terét. Ahogyan Charles Kupchan rámutat, a stratégiai kultúrából fakadó kollektív elvárások egyrészt korlátozzák a döntéshozók cselekvési terét, hiszen az elméletileg elérhető lehetőségek köre egy adott döntéshelyzetben leszűkül a „kulturálisan hozzáférhető” opciókra; másrészt a közös stratégiai kultúra az elitek számára lehetőséget nyújt egy olyan nyelvezet használatára az egyes döntési helyzetekben, ami jól rezonál az adott társadalomban, ezáltal megkönnyíti az állampolgárok támogatásának megszerzését a stratégiai döntésekhez.⁹⁸

A stratégiai kultúrának nincs egységes definíciója. Kutatói azonban kiindulópontként egyetértenek annak hangsúlyozásában, hogy a biztonsági környezet, melybe az államok be vannak ágyazódva, részben kulturális és intézményi, és nem csupán materiális.⁹⁹ A stratégiai kultúra fogalma Jack L. Snyder nyomán vált ismertté, aki a szovjet stratégiai kultúrát elemezte a nukleáris fegyverek alkalmazásával összefüggésben.¹⁰⁰ A fogalom azóta sokat változott. A téma egyik legismertebb kutatója, Alastair Iain Johnston például a stratégiai kultúra elemzőinek legalább három generációját különbözteti meg.

Johnston kiemeli, hogy a stratégiai kultúra megközelítése az ahisztorikus és akulturális neorealista elemzési kerettel szemben lép fel, ugyanakkor nem utasítja el a racionalitást, mint a stratégiai döntések alapját. A stratégiai kultúra, fogalmaz, *„összeegyeztethető a korlátozott racionalitás fogalmával (ahol a stratégiai kultúra leegyszerűsíti a valóságot), a folyamat-racionalitással (ahol a stratégiai kultúra meghatározza*

⁹⁶ Kitchen, Nicholas: Systemic pressures and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation. *Review of International Studies*, 36. évf., 2010/1. pp. 117–143.

⁹⁷ Dueck, Colin: Realism, Culture and Grand Strategy: Explaining America's Peculiar Path to World Power. *Security Studies*, 14. évf., 2005/2. pp. 195–231.

⁹⁸ Kupchan, Charles: *The Vulnerability of Empire*. Cornell University Press, 1994. p. 90.

⁹⁹ Holmes, James R. – Winner, Andrew C. – Yoshihara, Toshi: *Indian Naval Strategy in the Twenty-first Century*. Routledge, 2009. p. 17.

¹⁰⁰ Snyder, Jack L.: *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. The Rand Corporation, 1977. Online: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf> [2019. 08. 02.]

a preferenciák rangsorát vagy leszűkíti a lehetőségeket) és az adaptív racionalitással (ahol történelmi döntéseket, analógiákat, metaforákat és precedenseket alkalmaznak a döntések útmutatójaként).’’¹⁰¹

A stratégiai kultúra fogalmának fejlődéséről a magyar szerzők közül a közelmúltban Szegő László készített kiváló áttekintést.¹⁰² A magyar stratégiai kultúra vizsgálatához komoly hozzájárulást tett Csiki Varga Tamás és Tóth Péter.¹⁰³ A hazánkban általuk ismertté tett „*Transformation of Security Culture*” elnevezésű, az európai stratégiai kultúrákat összehasonlító nemzetközi kutatás a stratégiai kultúra fogalmát a következőképpen definiálta: „Azok a közös normák, eszmék és meggyőződések, amelyek egy társadalomban meghatározzák a kül-, biztonság- és védelempolitikai célokat és cselekvési formákat. Ebben a megközelítésben az ország biztonsági identitását azok a választott viselkedésminták jelzik, amelyeket a közös, egyedi módon az adott közösségre jellemző tapasztalatok és narratívák határoznak meg.”¹⁰⁴ Tóth azt is hozzáteszi, hogy az egyes elemzők más és más objektív, illetve szubjektív összetevőit azonosítják a stratégiai kultúrának: „Ide szokás sorolni a történelmi tapasztalatokat, a földrajzi elhelyezkedést, a filozófiai-kulturális gondolkodásjegyeket, a gazdasági-társadalmi berendezkedés sajátosságait, a társadalom biztonságfelfogását (tehát az érzékelt fenyegetéseket), a katonai technológiák ismeretét, használatát, az ezekkel kapcsolatos preferenciákat.”¹⁰⁵ A török stratégiai kultúrát a harmadik fejezetben mutatom be részletesen.

¹⁰¹ Johnston, Alastair Iain: Thinking about Strategic Culture. *International Security*, 19. évf., 1995/4. pp. 32–64. p. 34.

¹⁰² Szegő László: A stratégiai kultúráról. *Hadtudomány*, 23. évf., 2013/1. elektronikus szám. pp. 45–54. Online: http://mht.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_Szego_Laszlo.pdf [2019. 08. 02.]

¹⁰³ Csiki Tamás – Tóth Péter: Can we identify a coherent strategic culture in Hungary? In: Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer VS, 2013. p. 165–180.

¹⁰⁴ Biehl et. al.: i. m. p. 12.

¹⁰⁵ Tóth Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. *Hadtudomány*, 2013/3-4. pp. 14–28. p. 15.

2. 4. FÜGGŐ VÁLTOZÓ: EGYENSÚLYOZÓ MAGATARTÁS A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

2. 4. 1. Kiegyensúlyozó elméletek és politikák

A kiegyensúlyozás (*balancing*) alapvető fogalom a realista nemzetközi kapcsolatok elméleteiben. Legismertebb képviselői Kenneth Waltz, akinek a nevéhez a hatalmi egyensúly (*balance of power*) elméletet kötjük,¹⁰⁶ valamint Stephen Walt, aki a fenyegetés-egyensúly (*balance of threat*) elméletet dolgozta ki.¹⁰⁷ Waltz és Walt szerint az államok előtt két út áll: a *balancing* vagy a *bandwagoning* lehetősége. Waltz szerint az államok az anarchikus nemzetközi rendszerben a legnagyobb hatalommal rendelkező állammal szemben szövetkeznek (*balancing*), vagy mellette köteleződnek el (*bandwagoning*). Walt szerint nem az objektív hatalmi képességek a döntőek, helyette a *legfenyegetőbb* állam ellenében (*balancing*) vagy állammal (*bandwagoning*) jön létre társulás. Walt szerint az aggregált hatalom, földrajzi közelség, offenzív képességek és offenzív szándék az a négy tényező, ami alapján megállapíthatjuk az adott állam által jelentett fenyegetés mértékét.¹⁰⁸

Mielőtt továbbmennénk, egy definíciós kérdést tisztáznunk kell. Az angol *alignment* és *alliance* kifejezések elhatárolásával kapcsolatos problémakörről bővebben ír Thomas Wilkins.¹⁰⁹ A lényegi meglátása – Glenn Snyder nyomán –, hogy a két kifejezést nem szabadna szinonimként használni, mert félreértelmezésekhez vezet. Walt 1987-es könyve első oldalán úgy definiálja az *alliance* kifejezést, mint „*két vagy több szuverén állam közötti biztonsági együttműködés formális vagy informális kapcsolata*”. Ahogyan azonban Wilkins rámutat, Walt és a későbbiekben hivatkozott Steven David esetében is az *alignment* kifejezést lenne pontos használni. Az *alliance* szó ugyanis – mint magyar megfelelője, a *szövetség* – implicit magában hordja az együttműködés formális, gyakran szerződésben foglalt jellegét. Az *alignment* ezzel szemben

¹⁰⁶ Waltz, Kenneth: *Theory of International Politics*. Open University Press, 1979.

¹⁰⁷ Walt, Stephen M.: Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9. évf., 1985/4. pp. 3–43.

¹⁰⁸ Walt 1985: i. m., p. 9.

¹⁰⁹ Wilkins, Thomas S.: 'Alignment', not 'alliance' – the shifting paradigm of international security cooperation: toward a conceptual taxonomy of alignment. *Review of International Studies*, 38. évf., 2012/1. pp. 53–76. p. 56.

– aminek nehéz pontos magyar megfelelőt találni – egy tágabb kategória, ami az informális együttműködést is magába foglalja. Anélkül, hogy a vitába mélyebben belemerülnénk, szövetség (*alliance*) alatt az értekezésben a formális szövetségeket értem (mint például a NATO), az *alignment* kifejezést pedig jobb híján elköteleződésnek fordítom.

A különböző hatalmak között egyensúlyozó török politika, *ad hoc* szövetségek alkotása a közös ellenségek ellen, nem új gyakorlat, arra számos példát láthatunk már az oszmán időkben. Az Oszmán Birodalomnak a 18. századtól egyre egyértelműbben fel kellett ismernie, hogy már nem kezdeményezője, hanem inkább elszenvedője a világpolitikai folyamatoknak.¹¹⁰ Az 1853 és 1856 között zajló krími háborúban az oszmán-törökök brit és francia segítséget kaptak az oroszokkal szemben. A háborút lezáró párizsi békeszerződéssel az Oszmán Birodalom az európai hatalmak egyensúlyára épülő rendszer, az 1815-ben létrehozott „európai koncert” része lett.¹¹¹ A britek számára az Oszmán Birodalom életben tartása a feltörekvő Orosz Birodalom visszaszorítása céljából volt elsődleges. A 19. század végére az európai hatalmi egyensúly megváltozott: a britek és franciák számára a németek feltartóztatása vált elsődlegessé. Ez vezetett a brit–francia–orosz szövetség, az Antant megalakulásához. Az Oszmán Birodalom számára azonban az elsődleges fenyegetést ebben az időszakban a brit és orosz terjeszkedés jelentette. Az oroszoknak lényegében állandó területi igényeik voltak, a britek és franciák pedig oszmán területeket gyarmatosítottak, például 1881-ben a franciák elfoglalták Tunéziát, 1882-ben a britek Egyiptomot. Az oszmánok így a kevésbé fenyegetőnek érzékelt németekkel léptek szövetségre. A döntés helyességét utólag igazolni látszott, hogy az 1915-ös titkos konstantinápolyi egyezményben a britek az oroszoknak ígérték Isztambult¹¹² és a Dardanellákat a németekkel szembeni támogatásukért. A törökök tanultak az első világháborús vereségből. A két világháború között a Török Köztársaság ügyesen lavírozott a nagyhatalmak között, aminek köszönhetően nemcsak sikeresen megőrizte semlegességét a második világháború alatt, de ügyes diplomáciával visszaszereztek területeket (Hatayt 1939-ben), valamint a felügyeleti jogot a tengerszorosok fölött (montreux-i egyezmény aláírása 1936-ban).

¹¹⁰ Egeresi Zoltán: Az AKP külpolitikájának pillérei. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 119–152. p. 123.

¹¹¹ Szigetvári Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás. Török külpolitikai és külgazdasági dilemma a 21. század elején*. Typotex, 2018. p. 25.

¹¹² Isztambul városának nevét a dolgozatban a többi török helységnévvel szemben a magyar nyelvben meggyökeresedett alakban használom, tehát Ístanbul helyett Isztambulként.

A fenyegetés-egyensúly elmélete jól magyarázza, miért döntött úgy Törökország a második világháborút követően, hogy a nyugati tömbhöz csatlakozik: mindenekelőtt a közvetlen területi igényeket bejelentő szovjet fenyegetés ellensúlyozása okán. A 2016 utáni szoros török–oroszműködés azonban nehezen magyarázható a fentiekkel. Az orosz offenzív képességek fejlődése, valamint az erősödő orosz katonai jelenlét Szíriában és a Krím-félszigeten Törökország egyfajta bekerítéséhez vezetett, ami a walti logika mentén a török fenyegetettség-percepció növekedését kellett volna, hogy eredményezze, megszilárdítva Ankara helyét a nyugati táborban. A későbbiekben elemzett közös török–oroszműködések mégsem ezt mutatják.

A fenyegetés-egyensúly elmélet ennek ellenére mégis komoly magyarázó erővel bírhat, két pontosítással. A Walt által támadó *szándéknak* nevezett kategória kiemelt szerepet biztosít a percepciók számára, ezért a materiális képességeken túl azt is vizsgálunk kell, hogy mit érzékel egy adott állam fenyegetésnek. Másrészt, az elemzésbe be kell vonnunk az állam alatti szintet is. Walt maga sem zárja ki, hogy az államon belüli fenyegetések is lehetnek az elköteleződés forrásai.¹¹³ Walt egy 1988-as tanulmányában Steven David nevét is megemlíti, akire a rezsimbiztonsággal foglalkozó fejezetben korábban már én is utaltam. David *omnibalancing* elnevezésű (magyarra legpontosabban talán mindenirányú vagy körkörös egyensúlyozásként lefordítható) elmélete arra mutat rá, hogy egyes politikai rendszerekben a rezsim stabilitása és a politikai vezetők személyes túlélése a külső szövetségválasztási döntések döntő motívuma. Egyetlen mondatban összegezve az elmélet lényegét, az elsődleges kérdésfeltevés az *omnibalancing* megközelítésében az állami vezető részéről nem az, hogy „Melyik külső hatalom védi meg legvalószínűbben az államomat a más államok jelentette fenyegetéstől?”, hanem az, hogy „Melyik külső hatalom véd meg *engem* legvalószínűbben a belső és külső fenyegetésektől (illetve ezek kombinációjától), amikkel szembenézek?”¹¹⁴ Az állami vezetőkre gyakorolt közvetlen fenyegetések mellett (mint például puccs, felkelés, vagy akár a politikai ellenzék túlzott megerősödése) belső fenyegetésekről beszélve ki kell még emelnünk a szeparatista mozgalmak által jelentett fenyegetést, aminek az értekezésben a „kurd kérdéssel” összefüggésben lesz jelentősége.

¹¹³ Walt, Stephen M.: Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia. *International Organization*, 42. évf., 1988/2. pp. 275–316. p. 312.

¹¹⁴ David: i. m., p. 238.

Az államok tehát belső és külső fenyegetések kiegyensúlyozására egyaránt törekszenek; mindig éppen annak a fenyegetésnek a kiegyensúlyozására, amelyik aktuálisan a legfenyegetőbb.¹¹⁵

A kiegyensúlyozással kapcsolatos számításainkat módosítja, hogy Törökország már egy formális katonai (és politikai) szövetség, a NATO tagja. A kollektív védelmi szervezethez történő csatlakozásában a Szovjetunió jelentette fenyegetés motiválta Ankarát, tehát egy kemény kiegyensúlyozó politikát (*hard balancing*) folytatott. Tagságát Törökország a hidegháború végét követően is fenntartotta, ami ma megkönnyíti számára a Moszkvával való együttműködést abban az értelemben, hogy kiküszöböli az Oroszország jelentette elsődleges fenyegetést. A NATO-tagság biztosíték arra, hogy csekély valószínűséggel fogja katonai támadás érni az országot (például Oroszország részéről), hiszen egy ilyen támadás a szövetség kollektív válaszlépéseit vonná maga után. A NATO-tagság, egyfajta strukturális módosítóként egyértelműen hatással van a török külpolitikai lépésekre.

A NATO-tagságból fakadóan Törökország egy másik fajta egyensúlyozást is folytat. NATO-tagként Törökország esetében a szövetségi biztonsági dilemma is érvényesül. Glenn H. Snyder 1984-ben megjelent „*The Security Dilemma in Alliance Politics*” című elemzésében a játékelmélet segítségével magyarázza az egyes államok szövetségeken belüli viselkedését. Az úgynevezett szövetség-játékban (*alliance game*) egy adott állam két „rossz”, az *abandonment* (elpártolás/cserbenhagyás) és az *entrapment* (csapdába esés) lehetősége között egyensúlyoz. *Abandonment* nem csak az, ha a szövetség már nem tekinti tagjának az adott államot, hanem az is, ha az állam nem kapja meg egy helyzetben szövetségeseitől a várt támogatást. *Entrapment* alatt azt értjük, amikor egy állam kvázi akaratán kívül, a szövetségese érdekei miatt kerül bele egy konfliktusba, mely akár még ellentétes is lehet a saját érdekeivel. Amennyiben az állam magas elkötelezettséget (*commitment*) mutat szövetségesei irányába, az *abandonment* lehetősége csökken, az *entrapment* lehetősége viszont nő, míg alacsony elköteleződésnél éppen fordítottak a költségek és a hasznok – ez alkotja a szövetségi biztonsági dilemmát.¹¹⁶

¹¹⁵ Walt 1988: i. m., p. 312.

¹¹⁶ Snyder, Glenn H.: *The Security Dilemma in Alliance Politics*. *World Politics*, 36, évf., 1984/4. pp. 461–495.

2. 4. 2. Puha kiegyensúlyozás

A kiegyensúlyozás fogalmát sokáig kizárólag katonai értelemben használták, a katonai szövetségekötéssel, illetve fegyverkezéssel azonosították.¹¹⁷ Az úgynevezett kemény kiegyensúlyozás (*hard balancing*) azonban nem az egyetlen követhető kiegyensúlyozó stratégia.

A puha kiegyensúlyozás (*soft balancing*) elmélet Robert Pape¹¹⁸ és T. V. Paul¹¹⁹ nevéhez kötődik 2005-ből. A szerzők kiindulópontként arra a kérdésre igyekeztek magyarázatot találni, hogy a hidegháború után miért nem alakult kiegyensúlyozó koalíció a hegemon Egyesült Államokkal szemben, amely ráadásul még agresszív unilaterális stratégiákat is követett (például a 2003-as iraki beavatkozás).

Az anarchikus nemzetközi rendszerben az államok mindenekelőtt a saját biztonságukért aggódnak. A hatalom eloszlásának kiegyensúlyozása ilyen körülmények között egy racionális önsegélyező viselkedés. Ha a hidegháborút követő nemzetközi rendben a legtöbb állam fizikai túlélését (egy hagyományos háborún keresztül) nem is, politikai autonómiájukat azonban fenyegeti a hegemon. A puha kiegyensúlyozás egy erre a fenyegetésre adott stratégiai szintű válasz.¹²⁰

Judith Kelley a következőképpen definiálta a puha kiegyensúlyozás fogalmát: „*A puha kiegyensúlyozás stratégiai törekvés egy gyengébb aktor részéről általános strukturális értelemben, hogy növelje a befolyását nem katonai eszközökkel egy erősebb szereplővel szemben. Fontos megjegyezni, hogy a puha kiegyensúlyozás nemcsak a módszereiben, hanem céljaiban is különbözik a kemény kiegyensúlyozástól. Ez azt jelenti, hogy a puha kiegyensúlyozás nem korlátozódik katonai kérdésekre, és nem törekszik állandó konfrontációra. A cél inkább az, hogy a másik felet visszatolja egy kölcsönös együttműködési keretbe az egyoldalú engedmények és vezetés helyett.*”¹²¹

A hidegháborút követő időszakban a puha kiegyensúlyozás vonzó stratégiává vált számos állam számára, mivel ezen keresztül lehetővé vált, hogy megkérdőjelezzék

¹¹⁷ He, Kai: Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War. *Security Studies*, 21. évf., 2012/2. pp. 154–191. p. 159–160.

¹¹⁸ Pape, Robert: Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30. évf., 2005/1. pp. 7–45.

¹¹⁹ Paul, T. V.: Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. *International Security*, 30. évf., 2005/1. pp. 46–71.

¹²⁰ He, Kai – Feng, Huiyun: If Not Soft Balancing, Then What? Reconsidering Soft Balancing and U.S. Policy Toward China. *Security Studies*, 17. évf., 2008/2. pp. 363–395. p. 366.

¹²¹ Kelley, Judith: Strategic Non-cooperation as Soft Balancing: Why Iraq was not Just about Iraq. *International Politics*, 42. évf., 2005/2. pp. 153–173. p. 154.

az Egyesült Államok intervencionista politikájának legitimitását nemzetközileg és az amerikai közvélemény előtt is,¹²² ezáltal megnövelve az egyoldalú fellépés költségeit a hegemon számára. Mindezt anélkül, hogy az amerikaiakkal ápoltság gazdasági kapcsolatot veszélyeztették volna. Fontos, hogy a puha kiegyensúlyozó stratégiák közvetlenül egy-egy adott amerikai politika ellen irányulnak, nem pedig a hatalom általános eloszlását akarják megváltoztatni.¹²³

Pape négy alapvető puha kiegyensúlyozó stratégiát azonosít: terület-megtagadás, diplomáciai akadályozás (*entangling diplomacy*), gazdasági erősödés (*economic strengthening*) és a stratégiai kiegyensúlyozás szándékának (a kollektív fellépés lehetőségének) jelzése (*signals of resolve to balance*).¹²⁴ Kelley a fenti eszköztárat egy további elemmel egészíti ki. Stratégiai együtt-nem-működésnek (non-kooperáció) nevezi azt a stratégiát, ami mögött az a megfontolás áll, hogy az egyenlőtlen együttműködés szándékos visszautasítása a jelenben növelheti egy gyengébb aktor jövőbeli alkupozícióját, befolyását az erősebb állammal szemben, ami végeredményben a gyengébb fél számára nagyobb haszonnal fog járni.

Chaka Ferguson a kínai és orosz puha kiegyensúlyozó stratégiát vizsgáló elemzésében évekkel később úgy definiálja a puha kiegyensúlyozás fogalmát, mint „*legalább két állam nem katonai elköteleződése, amelynek célja a kívülálló hatalom katonai jelenlétének és külső befolyásának csökkentése vagy eltávolítása egy adott régióból. Ezek a taktikák elsődlegesen regionális és normatív jellegűek, és arra összpontosítanak, hogy aláássák a beavatkozó hegemonikus hatalmat, és nem arra, hogy konfrontálódjanak vele.*”¹²⁵

Ferguson tehát két elemet emel ki: a regionalizmust és a normatív dimenzió szerepét. A puha kiegyensúlyozó stratégia egy fontos eleme a regionális érdekszférák kialakítása. A regionalizmus a puha kiegyensúlyozás központi eleme, mivel a nagyhatalmaknak nem kell rendszerszinten kihívniuk a hegemont.

Ferguson a regionalizmus mellett felhívta a figyelmet a normatív dimenzió fontosságára is a puha kiegyensúlyozás részeként, ami szintén releváns az értekezés szem-

¹²² Paul, T. V.: i. m., p. 59.

¹²³ Walt, Stephen M.: Alliances in a Unipolar World. *World Politics*, 61. évf., 2009/1. pp. 86–120. p. 103–104.

¹²⁴ Pape: i. m., p. 36–37.

¹²⁵ Ferguson, Chaka: The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese–Russian ‘Strategic Partnership’. *Journal of Strategic Studies*, 35. évf., 2012/2. pp. 197–222. p. 208.

pontjából. Ha a normák, mondja Ferguson, kivetíthetők – és komoly materiális következményeik vannak, mint például adott esetben rezsimváltás –, akkor ez a hatalom elméletileg ki is egyensúlyozható.¹²⁶

A puha kiegyensúlyozás elméletének kritikusai is vannak. Kai és Feng tanulmánya hasznos segítséget nyújt e kritikák cáfolásához. Lieber és Alexander például úgy véli, amit az államok között láthatunk, az egyszerű diplomáciai súrlódás, ami mindig is volt az államok között a világon. A súrlódások egyre növekvő számú előfordulása a domináns hatalommal azonban, ahogyan arra Kai és Feng rámutat, indokolt, hogy mélyrehatóbb vizsgálatra, illetve elméletalkotásra tartson számot. Lieber és Alexander megválaszolatlanul hagyja azt a kérdést, hogy miért éppen az Egyesült Államok került a hidegháborút követően „a diplomáciai súrlódások középpontjába”.¹²⁷

Walt úgy fogalmaz, hogy ha az államok valójában azért döntenek úgy, hogy koordinálják cselekvésüket, növelik a hatalmukat és vállalnak kötelezettséget másokkal, mert aggódnak a hegemon domináns pozíciója miatt és/vagy aggasztják őket a hegemon cselekedetei, akkor indokolt a magatartást kiegyensúlyozásnak tekinteni.¹²⁸

A puha kiegyensúlyozást a fentieket alapul véve az értekezésben a következőképpen operacionalizálom:

A puha kiegyensúlyozás

- (1) egy gyengébb állam politikai vezetőinek törekvése a hegemonnal szemben,
- (2) melynek célja, hogy rávegye a hegemont egyes politikáinak megváltoztatására,
- (3) nem katonai eszközök alkalmazásával.

A fenyegetés-egyensúly és a puha kiegyensúlyozás elmélete együttesen képes magyarázni, hogy Ankara NATO-tagságának megőrzése mellett miért közeledik bizonyos esetekben és bizonyos mértékig Oroszországhoz.

2. 5. ÖSSZEGZÉS

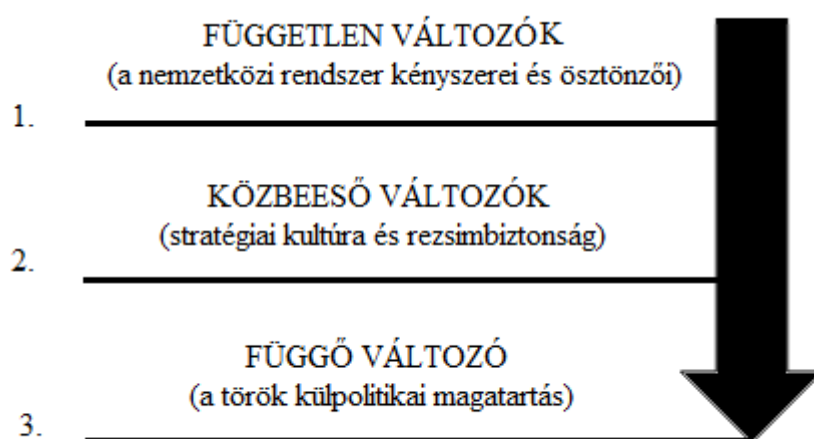
Az értekezés a neoklasszikus realizmus elméleti megközelítését alkalmazza. Ennek keretében meghatározott független és közbeeső változók segítségével elemzi a török

¹²⁶ Ferguson: i. m., p. 213.

¹²⁷ He – Feng, 2008: i. m.

¹²⁸ Walt, 2009: i. m., p. 104.

külpolitikát (II. rész) és a török–oroszl kapcsolatok (III. rész). Független változóként a nemzetközi rendszer kényszerei és ösztönzői jelennek meg. A relatív materiális hatalmi képességek mellett ide sorolok különböző, úgynevezett strukturális módosítókat, mint a földrajz vagy a török NATO-tagság. Független változóként a stratégiai kultúrát és a rezsimbiztonságot vizsgálom, mely két változó lényegében a török társadalomnak, valamint a török rezsimnek a külpolitikai döntések alapjául szolgáló fenyegetés-percepcióit jeleníti meg. A fentiekben részletesen felvázolt elméleti keretet a következő ábra összegzi:

1. ábra: Az értekezés elméleti keretének vázlata¹²⁹

A függő változó, vagyis a török külpolitikai magatartás vizsgálatához a nemzetközi kapcsolatok kiegyensúlyozó elméleteit alkalmazom, különös hangsúllyal a Stephen Walt nevéhez kötődő fenyegetés-egyensúly elméletre – aminek keretébe hangsúlyosan bevonom a biztonságpercepciók vizsgálatát –, valamint a puha kiegyensúlyozás elméletére. Ezek ugyanis együttesen remekül képesek magyarázni Törökországnak az Egyesült Államok és Oroszország közötti egyensúlypolitikáját. Az egyensúlypolitika a gyakorlatban a dolgozat történelmi áttekintésében (4. fejezet), a török–oroszl együttműködést vizsgáló 6. fejezetében, valamint legtisztábban a két esettanulmányban (7. fejezet) mutatkozik meg.

¹²⁹ Az ábra a szerző saját munkája.

II. RÉSZ: A KONTEXTUS

Az értekezés második része két fejezetből áll. Célja a török–oroszc kapcsolatok elemzéséhez szükséges kontextus felvázolása. A harmadik fejezet a török külpolitikát meghatározó tényezőket tekinti át a neoklasszikus realizmus háromszintű elemzési rendszerében, majd a negyedik fejezet adja a történelmi kontextust a török–oroszc kapcsolatok vizsgálatához.

3. A TÖRÖK KÜLPOLITIKA KERETÉNEK ÁTALAKULÁSA

3. 1. RENDSZERINTŰ VÁLTOZÁSOK ÉS HATÁSOK

3. 1. 1. A nemzetközi rendszer polaritása, az amerikai hegemonia és kérdőjelei

A bipoláris nemzetközi rendszer időszakában a török–szovjet kapcsolatok értelmezése bizonyos értelemben egyszerűbb volt: Törökország 1952-es NATO csatlakozásával a magát a Szovjetunióval szemben meghatározó nyugati katonai tömb részévé vált. A bipoláris rendszer a török–szovjet együttműködés és konfliktus korlátait is kijelölte.

A hidegháború vége egyben a nemzetközi rendszer átalakulását jelentette, és az Egyesült Államok „unipoláris pillanatát”¹³⁰ hozta magával. A kilencvenes évek a törökök és az oroszok számára is a nyugati, amerikai vezetésű rendbe történő integrációs kísérletről szóltak. A két állam elsősorban befelé, saját belső problémáira figyelt. Törökország összehangolta külpolitikáját a Nyugattal, nem bocsátkozott veszélyes kalandokba sem a hagyományosan érdekszférájába tartozó Balkánon, sem Közép-Ázsiában.

Az Egyesült Államok vezető szerepe, a „jóindulatú hegemon” képe azonban egyre jobban megkérdőjeleződött. A 2001. szeptember 11-e utáni folyamatok, különösen az Egyesült Államok – nyugati szövetségesei által is vitatott, az Öböl-háborúval

¹³⁰ Krauthammer, Charles: The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 70. évf., 1990/91/1. pp. 23–33.

szemben az arab államok támogatását nem élvező, nemzetközi jogi szempontból megkérdőjelezhető, ENSZ BT-felhatalmazás nélküli – 2003-as iraki beavatkozása e tekintetben fordulópontnak tekinthető.¹³¹ Mások mellett Törökország és Oroszország is ellenezte az egyoldalú amerikai beavatkozást. Szaddám Huszein rezsimjének összeomlása átrajzolta a Közel-Kelet hatalmi viszonyait. Az intervenció következményei máig hatnak. Ankara számára a 2003-as iraki események azonban a „kurd kérdéssel” összefüggésben nyertek elsődleges jelentőséget. Az amerikai beavatkozás jelentős mértékben hozzájárult az iraki Kurdisztáni Regionális Kormányzat széleskörű autonómiájának kialakulásához, valamint megteremtette a feltételeket a Törökországban terror-szervezetként számon tartott Kurdisztáni Munkáspárt (Partiya Karkerên Kurdistan – PKK) fegyveresei számára, hogy menedéket alakítsanak ki Észak-Irakban, ahonnan kiindulva ismét megkezdték törökországi célpontok támadását. A PKK felmondta az alapító-vezetőjének, Abdullah Öcalannak az 1999-es, török hatóságok általi elfogását követően deklarált tűzszünetet, amit követően a fegyveres harcok kiújultak a török biztonsági erőkkel. Az egyoldalú amerikai intervenció így a török percepció szerint nem csupán egy szomszédos állam összeomlását hozta, ennek minden negatív következményével, hanem a kurdok megerősítésén keresztül közvetlenül Törökország túlélésére jelentett fenyegetést.

Washington politikája egyre többekben aggodalmat keltett. Azt, hogy az amerikai törekvések hogyan értékelték a világ más részein, remekül mutatja Vlagyimir Putyin orosz elnök (2002–2008 elnök, 2008–2012 miniszterelnök, 2012-től ismét elnök), 2007-es híres-hírhedt müncheni beszéde. Putyin szerint az unilaterális és illegitim lépések nem oldottak meg egyetlen problémát sem, helyette csak új emberi tragédiákhoz és feszültség-központok kialakulásához vezettek. Az amerikai erődominancia következményeként senki nem érzi magát biztonságban. Bebizonyosodott, hogy a nemzetközi jog nem védi meg az államokat. Az Egyesült Államok túllépte a nemzeti határait, minden módon. Ez látható a gazdasági, politikai, kulturális és oktatási politikáiban, amit más nemzetekre kényszerít. „*Nos, ki szereti ezt? Ki boldog ettől?*” – tette fel a kérdést az orosz elnök.¹³²

¹³¹ Dunay Pál: Az iraki háború és a nemzetközi jog: a kezdettől a végig. *Külügyi Szemle*, 2007. nyár–ősz. pp. 222–235.

¹³² Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. *Kreml*, 2007. 02. 10. Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [2019. 08. 02.]

Putyin beszédében már utalt a kibontakozó többpólusú világrendre is. „Nincs okunk kételkedni, hogy a világgazdasági növekedés új központjainak gazdasági potenciálja elkerülhetetlenül politikai befolyássá konvertálódik, és erősíteni fogja a multipolaritást.” Annak megítélése, hogy jelenleg hány pólusú a világ, vitatott szakértői körökben. A kérdés eldöntése nem az értekezés feladata. Ha pusztán a katonai képességeket nézzük, az Egyesült Államok még mindig hegemon pozícióban van. Az is tény ugyanakkor, hogy a világ gazdasági súlypontja a transzatlanti térségből egyre inkább a csendes-óceáni térségbe helyeződik át. A 2008-as gazdasági és pénzügyi válságot korszakhatárként is értékelhetjük, ami felgyorsította ezt a folyamatot.¹³³

A világrend átalakulásának folyamata nem csak a materiális képességek átrendeződésével jár. A nyugati államok politikai vezető szerepét, illetve az általuk propagált normákat is egyre komolyabb kihívás éri. A nyugati liberális rend válságához, valamint vonzerejének csökkenéséhez saját belső problémái is hozzájárultak. A populizmus és az illiberális politikai berendezkedések a rendszeren belülről kérdőjelezik meg a nyugati rend normatív alapjait.¹³⁴ Az újra felemelkedő¹³⁵ Kína és Oroszország pedig ezek helyett egyes elemzők szerint másfajta értékeket helyez a középpontba, legalábbis retorikai szinten, mint az állami szuverenitás elsődlegessége, a nagyhatalmi elsőség elve vagy az érdekszféra-politizálás, illetve az egyéni szabadságjogokkal szemben a közösség fontosságának kiemelése.¹³⁶

A Nyugat relatív súlya és vonzereje Törökország szemében egyszerre csökkent. A Ciprusi Köztársaság 2004-es teljes jogú EU-taggá válását követően – amit Ankarában a nyugati kettős mérce megnyilvánulásaként értékelték, hiszen a Ciprusi Köztársaság azt követően vált az Európai Unió teljes jogú tagjává, hogy a görög ciprióták népszavazáson elutasították a megosztott sziget helyzetének rendezését célzó Annan-tervet, míg a török ciprióták megszavazták azt – a török európai uniós csatlakozási folyamat holtpontra jutott, ami növelte a törökök kiábrándulását. Az Európai Unió belső problémái, a 2008-as gazdasági válság, a görög adósságválság, a Nagy-Britannia

¹³³ Oğuzlu, H. Tarık: Turkish Foreign Policy in a Changing World Order. *All Azimuth*, 2018. 10. 19. Online: <http://www.allazimuth.com/2018/10/19/turkish-foreign-policy-in-a-changing-world-order/> [2019. 08. 02.]

¹³⁴ Boyle, Michael J.: The Coming Illiberal Order. *Survival*, 58. évf., 2016/2. pp. 35–66.

¹³⁵ Kína 500 és 1500 között technológiai és gazdasági szempontból a világ egyik vezető hatalma volt, csak az utóbbi 500 évben előzte meg Európa és az Egyesült Államok. Ezért is használják sokan szívesebben ennek a folyamatnak a leírására a felemelkedés (*rise*) helyett az újrafelemelkedés (*re-emergence*) kifejezést. Nye, Joseph S.: China's re-emergence and the future of the Asia-Pacific. *Survival*, 39. évf., 1997/4. pp. 65–79. Oroszország esetében időben még közelebb van az egykori orosz birodalmi, illetve a Szovjetunió idején a szuperhatalmi múlt emléke.

¹³⁶ Oğuzlu: i. m.

kilépése körüli viták és az Európai Unió jövőjéről folyó diskurzusok, majd a menekültválság hatásaként fokozódó, növekvő idegenellenesség tovább csökkentette Brüsszel vonzerejét.¹³⁷ Az Egyesült Államok külpolitikai önmegtartóztatását, kivonulási terveit a Közel-Keletről Barack Obama elnöksége alatt (2009–2017) sokan szintén a hegemon gyengüléseként értékelték. Donald Trump 2017-ben kezdődő elnöksége, tranzakcionális külpolitikája pedig jelezte, nem kíván a liberális normatív világrend öröként fellépni.¹³⁸ Ezzel egy időben Kína gazdasági (újra)felemelkedése tagadhatatlanná vált.

2008 pedig egy asszertívebb orosz külpolitika időszakának visszatérését jelezte. A nyugati lépésekre, a NATO és az Európai Unió¹³⁹ keleti terjeszkedésére (előbbi esetében a bukaresti csúscstalálkozó kinyilatkoztatását, miszerint Ukrajna és Grúzia a NATO tagja lesz; utóbbi esetében különösen a Keleti Partnerség 2009-es elindítását kell kiemelnünk) Oroszországban zéró összegű játszmaként tekintettek. A NATO keleti bővítési terveire Moszkva a 2008. augusztusi grúzai háborúval válaszolt, Abházia és Dél-Oszétia elismerésekor pedig a koszovói precedensre hivatkozott.¹⁴⁰ A Krím-félsziget 2014. márciusi illegális és illegitim annexiója, a jelenleg is zajló kelet-ukrajnai konfliktus, majd Oroszország 2015 szeptemberében a korábbinál sokkal intenzívebbé és nyíltabbá vált szíriai szerepvállalása jelezték, hogy Moszkva kész katonai erőt alkalmazni érdekei érvényesítése érdekében. A 2014-es krími annexiót követően a térségbeli konfliktusok újra egy bipoláris keretet is kaptak, a Nyugat és Oroszország konfliktusaként kereteződtek.

Az értekezés elsősorban a globális (amerikai és orosz reláció) és a török állami szint kölcsönhatására koncentrálna, nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk a regionális elemzési szintet sem. A regionális kontextust illetően Törökország számára a 2011-es, úgynevezett „arab tavasz”¹⁴¹ kezdetét követően a külpolitika elsődleges térségévé egyértelműen a Közel-Kelet vált. A térség a nagyhatalmi befolyásszerzési törekvések mögött saját belső dinamikával, saját belső hatalmi egyensúlyi rendszerrel is

¹³⁷ Pénzváltó Nikolett: Törökország és az Európai Unió – Érdekek és értékek hálójában. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): i. m., pp. 187–209.

¹³⁸ Oğuzlu: i. m.

¹³⁹ Az EU és Oroszország kapcsolatának átalakulásáról bővebben lásd: Deák András György: Az interdependencia fogságában – az EU-orosz kapcsolatok és külkereskedelem. In: Ludvig Zsuzsa – Deák András György (szerk.): *Eurázsia a 21. században – a külkereskedelem tükrében*. Magyar Tudományos Akadémia KRTK Világgazdasági Intézet, 2014.

¹⁴⁰ Nielsen, Christian Axboe: The Kosovo precedent and the rhetorical deployment of former Yugoslav analogies in the cases of Abkhazia and South Ossetia. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9. évf., 2009/1–2. pp. 171–189.

¹⁴¹ N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz*. Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015.

rendelkezik.¹⁴² 1991 (a hidegháború vége) és 2001. szeptember 11 után ismét tíz évvel, ezúttal 2011-ben az „arab tavasz” szolgált egy olyan cezúrával, ami jelentősen átalakította Törökország közvetlen környezetét. Biztonsági kihívások erősödtek fel, mint a terrorizmus, a széparatizmus és a menekültkérdés. A korábbi években gondosan kiépített gazdasági kapcsolatok Líbiával, vagy éppen Szíriával összeomlottak. Ismét megnövekedett a külső, nagyhatalmi jelenlét a térségben. Felerősödött az iráni–szaúdi versengés. Ankara 2011-ben még úgy látta, irányíthatja ezeket az eseményeket, és képes lehet betölteni az amerikai kivonulással a térségben keletkező hatalmi vákuumot, és regionális vezető szerepre tehet szert.¹⁴³ Rövid idő alatt bebizonyosodott azonban, hogy Törökország képességei nem voltak összhangban az ambícióival.¹⁴⁴ Az ország rövidesen teljesen elszigetelődött. Ankarának fel kellett ismernie, hogy „mindössze” a regionális hatalmak egyike, érdekeit érvényesíteni pedig csak más hatalmakkal, sok esetben a nagyhatalmak valamelyikével együttműködésben tudja.

A struktúrára koncentráló érvelés szerint az Egyesült Államok által vezetett liberális gazdasági világrend, illetve a nyugati államok hatalmi fölénye miatt Ankara számára 2008-ig racionális volt egy nyugatbarát politikát követni. Az új, többpólusúvá váló világrendben azonban Törökország ugyancsak racionálisan igyekezett egy többdimenziós és autonómabb külpolitikát folytatni.¹⁴⁵ A konfliktusokkal terhes régióban fekvő Törökország, mely gazdasági (így politikai) felemelkedését „kereskedő-államként”¹⁴⁶ jelentős részben a térségbeli átmeneti stabilitásnak köszönhette, és ennek érdekében az „arab tavaszt” megelőzően az összes szomszédal való együttműködés politikáját folytatta („nulla probléma a szomszédokkal” politika)¹⁴⁷, nem lehetett elégedett a fejleményekkel, az erőpolitika visszatérésével a nemzetközi szintérre. A Nyugat és Oroszország közötti konfliktus kiéleződése szintén nem vonzó forgatókönyv, hiszen Törökország földrajzi helyzetéből adódóan az ütközőállam, frontállam szerepébe kerülésével fenyeget. Ezzel együtt alkalmazkodott az átalakuló világrendhez. Ankara már nem elsődlegesen nyugati perspektívából szemléli a világot. Igyekszik a lehető

¹⁴² N. Rózsa Erzsébet: Változó hatalmi egyensúlyok a Közel-Keleten. *Geopolitikai Szemle*, 1. évf., 2019/1. pp. 107–124.

¹⁴³ Oğuzlu: i. m.

¹⁴⁴ Balogh István – Egeresi Zoltán – N. Rózsa Erzsébet – Rada Csaba – Szalai Máté: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai. *MKI-Elemzések*, 2013/9. Online: <https://kki.hu/kapacitasok-es-ambiciok-a-torok-kozel-keleti-kulpolitika-alapjai/> [2019. 08. 02.]

¹⁴⁵ Oğuzlu: i. m.

¹⁴⁶ Kirişçi, Kemal: The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 2009/40. pp. 29–57.

¹⁴⁷ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016.

legtöbb szereplővel kapcsolatot építeni, ezzel egy időben csökkenteni külső függését, így növelve a lehető legnagyobb mozgásterét az új nemzetközi környezetben.¹⁴⁸

A másik oldalról, az Egyesült Államok és a NATO-tagállamok egyre aktívabb (több esetben nem korlátozott célokat, hanem rezsimek megdöntését célul kitűző, *exit* stratégiát nélkülöző) katonai jelenléte a Közel-Keleten (2001-től az amerikai terrorrel- lenes harc, 2011-től az „arab tavasz” részeként) pedig lényegében garantálta az érdek- ütközések számának növekedését Ankarával, akit földrajzi közelsége és muszlim több- ségű lakossága miatt a beavatkozások minden tagállamnál közvetlenebbül érintettek. Míg ugyanakkor a kétezres évek elején a hegemonnal szemben nem tűnt kifizetődőnek fellépni, a kétezertizedes években a visszavonulóként/visszaszorulóként érzékelt hege- monnal szemben már megfogalmazódik és sok esetben meg is történik egyfajta fellé- pés.

3. 1. 2. A török relatív hatalmi képességek mutatói

Az alábbi táblázatban feltüntetett adatok, az úgynevezett kemény hatalmi képességek (terület, népesség, GDP, fegyveres erők létszáma, védelmi kiadások) mutatják, hogy Törökország egy regionális hatalom. A globális hatalmi ambíciókhoz¹⁴⁹ nem társulnak a szükséges materiális képességek. Az adatok alapján Törökország még csak nem is az első számú regionális hatalom. Abszolút értékben hiába növekedett az elmúlt két évtizedben a legtöbb hatalmi mutatója, relatív értelemben hatalmában nem mutatko- zott drasztikus változás.

¹⁴⁸ Oğuzlu: i. m.

¹⁴⁹ Türkiye küresel güç olacak. *Yeni Şafak*, 2005. 02. 26. Online: <https://www.yenisafak.com/gundem/turkiye-kuresel-guc-olacak-2714387> [2019. 02. 22.]

1. táblázat: Hatalmi mutatók 2018-ban¹⁵⁰

	Terület (ezer km ²)	Népesség (millió fő)	GDP (aktuális USD árfolyamon, milliárd USD)	Aktív fegyveres erők létszáma (ezer fő)	Védelmi kiadások (aktuális USD árfolyamon, milliárd USD)
Egyesült Államok	9 833	329	21 340	1 359	643
Kína	9 596	1 384	14 220	2 035	168,2
Oroszország	17 098	142	1 610	900	45,3
<u>Törökország</u>	783	81	706	355	7,9
Irán	1 648	83	484	523	19,6
Szaúd-Arábia	2 149	33	762	227	82,9
Izrael	20	8,4	381	170	18,5
Egyiptom	1 001	99	299	439	2,9

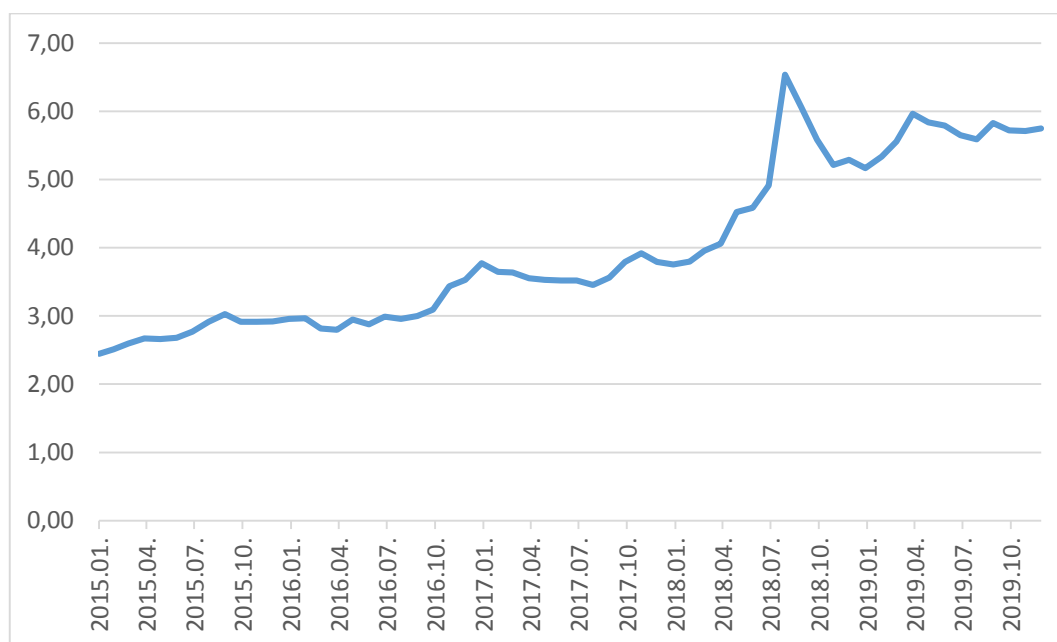
Ami a trendeket illeti, a török népesség folyamatos növekedést mutatott az elmúlt évtizedben. A fegyveres erők létszáma csökkent, ez azonban elsősorban a professzionalizációnak tudható be (mely folyamat a hivatásos és szerződéses katonák arányának növelését célozza a sorkatonákkal szemben).

A török GDP szintén növekedett. A jelenleg is kormányzó Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, a továbbiakban: AKP) 2002-ben egy rendkívül nehéz helyzetben lévő török gazdaságot vett át. A Kemal Derviş gazdasági miniszter és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) által kidolgozott „Erős Gazdaság Program” folytatásával azonban Törökország néhány év alatt erőteljes növekedési pályára állt. Az AKP így végeredményben politikai értelemben profitált a válságból, a gazdasági fejlődés adja ugyanis máig a kormánypárt legerősebb legitimációs alapját. Az AKP neve összekapcsolódott például a török pénzreformmal és az infláció visszaszorításával. 2005 januárjában hat nullát „vágtak le” a líra végéről: egymillió régi líra ezt követően egy új török lírát (YTL/TRY) ért. A 2008-as világgazdasági válság Törökországot sem kerülte el. A szakirodalom Törökországot az úgynevezett „visszapattanó” országok közé sorolja: jelentős visszaesés után gyors ütemű növekedést sikerült megvalósítaniuk. A

¹⁵⁰ Adatok forrása: Világbank, IMF, Military Balance.

világ legfejlettebb gazdaságait tömörítő G20-tag Törökország előtt azonban a gazdaságra tekintve komoly, és egyre látványosabb kihívások állnak. Ezek közül a két legnagyobb a nagy külső finanszírozási igény, valamint a megtakarítási ráta tartósan alacsony szintje.¹⁵¹

2019-ben tíz év után először fordult elő, hogy a török gazdaság hivatalosan is recesszióba került (vagyis egymást követő két negyedévben csökkent a GDP). Emögött legalább részben a piacok bizalmát veszítő autoriter török politika áll (Erdoğan beleszólása a jegybank döntéseibe¹⁵², a konfliktusok az Egyesült Államokkal), részben pedig az amerikai Szövetségi Tartalékrendszer (*Federal Reserve* – Fed) mennyiségi lazítás (*quantitative easing*) politikája harmadik körének lezárulása.¹⁵³ A török líra gyengülése a török gazdasági válság mélyülésének egy látványos indikátora:

2. ábra: A líra árfolyamának alakulása a dollárhoz képest (USD–TRY)¹⁵⁴

¹⁵¹ Szigetvári Tamás: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója. *Külgazdasági Szemle*, 12. évf., 2013/1. pp. 22–38.

¹⁵² Recep Tayyip Erdoğan sacks the head of Turkey's central bank. *Economist*, 2019. 07. 11. Online: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2019/07/11/recep-tayyip-erdogan-sacks-the-head-of-turkeys-central-bank> [2019. 08. 02.]

¹⁵³ Soydan, Barış: How the Fed Empowered Erdogan, and how it now Undermines his Rule. *Turkey Analyst*, 2019. 02. 11. Online: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/616-how-the-fed-empowered-erdogan-and-how-it-now-undermines-his-rule.html> [2019. 08. 02.]

¹⁵⁴ Az ábra a szerző saját szerkesztése. Az adatok forrása: XE.

3. 1. 3. Strukturális módosítók

Földrajz

Törökország relatív hatalmát befolyásolja az ország földrajzi elhelyezkedése. A Balkán, a Közel-Kelet, a Fekete-tenger és a Mediterráneum térségeit összekötő kis-ázsiai állam hagyományosan kulcsfontosságú tranzitútvonalként funkcionál. Geopolitikai, geostratégiai jelentősége a történelem folyamán mindig is jelentős volt: a görög, római, perzsa, bizánci és oszmán birodalmak vetélkedtek itt mások mellett az Anatóliai-félsziget feletti fennhatóságért. Ma többek között a kínai „Új Selyemút” projektben Európát köti össze Ázsiával; energiapolitikai területen a kaukázusi (azeri) és közel-keleti (iraki, iráni), valamint orosz kőolaj és földgáz Európába juttatásáért felel; illetve Törökországban található a világ egyik legforgalmasabb repülőtere. A hidegháború óta az ország a NATO délkeleti szárnya. Stratégiai szempontból kiemelt jelentősége van a Fekete-tengert az Égei-tengerrel összekötő, úgynevezett Török Szorosoknak, a Boszporusznak és a Dardanelláknak, amik fölött Törökország az 1936-os montreux-i egyezmény értelmében háború esetén szuverén ellenőrzést gyakorol. Török–orosz viszonylatban a szorosok központi szerepe megkérdőjelezhetetlen, hiszen Ankara képes lehet korlátozni az orosz flotta kijutását a Földközi-tengerre, ami többször szolgált *casus belliként* a múltban. A rendkívül instabil és konfliktusos szomszédság (Irak, Irán, Szíria, Örményország, Grúzia, illetve a Balkán) az elszigetelődés veszélyével éppúgy fenyeget, mint ahogyan a központi szerep lehetőségét magában hordozza.

Törökország NATO-tagsága

A Török Köztársaság 1952-ben vált a NATO teljes jogú tagjává. Az első világháborús vereséget követően a második világháborúban semlegeségi politikát követő Törökországot a hidegháború hajnalán reál- és normatív politikai okok egyaránt motiválták a csatlakozásra. Reálpolitikai oldalon az 1945-től felerősödő közvetlen szovjet fenyegetést kell kiemelnünk. Normatív szempontból, a Török Köztársaságot megalapító Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) már korábban egyértelműen kijelölte országának nyugati orientációját, így a csatlakozás a nyugati katonai tömbhöz a török identitásnak is alapvető elemévé vált.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Baranyi Tamás Péter: Biztosítani Eisenhower jobbszárnyát – Törökország hosszú útja a NATO-csatlakozásig. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 45–67.

A hidegháború alatt Törökország a NATO előretolt hadállásaként működött a Szovjetunióval szemben. Bár Törökország és a NATO viszonya a hidegháború alatt sem volt feszültségektől mentes (lásd például a Jupiter-rakéták kivonása török területéről a kubai rakétaválság megoldásának részeként, vagy a ciprusi török katonai intervenciót megelőző úgynevezett Johnson-levél, majd az azt követő amerikai fegyverembargó, bővebben lásd a 3. 2. 1. fejezetben), kapcsolatuk stratégiai jelentősége nem kérdőjeleződött meg.

A kétpólusú világrend felbomlását követően mind a NATO-nak, mind Törökországnak újra kellett definiálni önmagát. A kilencvenes évektől kibontakozó események (fegyveres konfliktusok a Balkánon, a Kaukázusban és a Közel-Kelet egyes államaiban, transznacionális fenyegetések előtérbe kerülése) azonban hamar rámutattak arra, hogy a török NATO-tagság a szovjet fenyegetés megszűnése ellenére sem veszített a jelentőségéből.

A 2002-ben hatalomra került AKP megörökölte a NATO-tagságot, illetve a szövetségi rendszert, és nem is szándékozik kilépni „*a történelem legsikeresebb katonai szövetségé*”-ből.¹⁵⁶ Törökország számára továbbra is pótolhatatlan értéket képvisel a Washingtoni Szerződés 5. cikke által biztosított kollektív védelem. Ha az egyre önállóbb és magabiztosabb török külpolitika propagálásával párhuzamosan a NATO-tagság fenntartásának normatív motivációja gyengült is az utóbbi években, és a nyugati szövetségesekbe vetett bizalom továbbra sem teljes, Ankara tisztában van vele, hogy NATO-tagságának nincs valós alternatívája. A kollektív védelmi garanciák elrettentő ereje éppen annyira fontos a közel-keleti szomszédok (például Irak, Irán, Szíria, Izrael), mint az ismét egyre agresszívebb politikát követő, a Krím annektálását és szíriai jelenlétének megszilárdítását követően Törökországot szinte minden irányból „beke-
rítő” Oroszországgal szemben, mint akár a közvetlen szövetséges Görögországgal vagy Ciprussal fennálló vitás kérdések esetében. Annak ellenére, hogy a török közvélemény általánosságban meglehetősen gyanakvó a Nyugattal szemben, mely érzések gyökerei még az első világháborúig vezethetőek vissza (lásd az úgynevezett Sèvres-szindróma, bővebben lásd a 3. 2. 1. fejezetben), a törökök többsége az erősen kritikus kormányretorika ellenére is támogatja a NATO-tagságot. A Kadir Has Egyetem által készített felmérés alapján 2015-ben a megkérdezettek 67,1%-a, 2016-ban 73,6%-a,

¹⁵⁶ Turkey's Relations with NATO. *Törökország Külügyminisztériuma*, 2019. Online: <http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa> [2019. 08. 08.]

2017-ben 61,8%-a, 2018-ban pedig 70%-a tartotta szükségesnek Törökország NATO-tagságának fenntartását.¹⁵⁷

Bár egy-egy ügy kapcsán számos NATO-tagállamban megfogalmazódott már a kérdés, hogy vajon Törökország megbízható szövetséges-e még, a török NATO-tagság fontossága valójában soha nem kérdőjeleződött igazán meg, elsősorban az ország földrajzi elhelyezkedése, geopolitikai és geostratégiai jelentősége miatt. Törökország kontinensek, civilizációk, regionális biztonsági komplexumok metszéspontjában helyezkedik el, melyek között egyszerre képez összekötő kapcsot és egyfajta ütközőzónát; a NATO déli szárnyának őrzőjeként egyszerre rendelkezik tehát tranzit- és szigetelő állam jelleggel. Közel fekszik számos konfliktusgóchoz, melyek közül nem egyben a NATO-tagállamok az elmúlt években komoly szerepet vállaltak. A NATO legnagyobb muszlim többségű államaként (a másik Albánia) Törökországnak döntő szerepe lehet a kultúrák és vallások közötti párbeszéd erősítésében és abban, hogy a szervezetet ne imperialista erőként lássák a közel-keleti társadalmak.

Ha pusztán a kemény hatalmi képességeket nézzük, Törökország rendelkezik a NATO második legnagyobb létszámú fegyveres erejével. A katonai célú kiadásokat tekintve nominális értékben Törökország évek óta stabilan a szövetség hetedik legnagyobb védelmi költségvetésével rendelkező állama. A török védelmi költségvetés szinte minden évben elérte a NATO által előírt 2%-os GDP-arányos hozzájárulást, szemben az európai tagállamok túlnyomó részével.¹⁵⁸

Törökország aktív résztvevője a különböző NATO műveleteknek és misszióknak. 2019-ben a NATO kötelékében Afganisztánban 506 fővel (*Operation Resolute Support*), Koszovóban pedig 291 fővel (KFOR) látott el szolgálatot, emellett részt vett a NATO fekete-tengeri (*Standing NATO Mine Countermeasures Group 2*) és földközi-tengeri (*Standing NATO Maritime Group 2*) műveleteiben.¹⁵⁹

Mindemellett 2012 óta a törökországi İzmirben működik a NATO Szárazföldi Erők Parancsnoksága, illetve Isztambulban található a Szárazföldi Készenléti Erők egyik főparancsnoksága, valamint Ankarában a Terrorizmus Elleni Védelemmel foglalkozó Kiválósági Központ. Az Incirlik légibázis – bár nem NATO légibázis – az

¹⁵⁷ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. *Kadir Has Üniversitesi*, 2018. Online: <http://ctrs.khas.edu.tr/post/27/turk-dis-politikasi-kamuoyu-algilari-arastirmasi-2018> [2019. 08. 02.]

¹⁵⁸ Csiki Tamás: Hol a pénz? A NATO védelmi kiadási trendjei és a közös teherviselés kérdései, *SVKK Elemzések*, 2017. 02. 20. Online: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2017-2-hol-a-penz-a-nato-vedelmi-kiadasi-trendjei-es-a-kozos-teherviseles-kerdesei-csiki-t.original.pdf> [2018. 10. 24.]

¹⁵⁹ The Military Balance. *International Institute for Strategic Studies*, 2019.

utóbbi évtizedekben fontos szerepet töltött be a szövetség több műveletében. A NATO ballisztikus rakétavédelmi rendszerének részeként egy korai előrejelző radarállomást szintén török területen (Kürecikben) telepítettek. Törökország továbbá azon öt ország egyike, ahol előretolt amerikai harcászati atomfegyverek (napjainkban mintegy 60–70 B61-es szabadesésű bomba az Incirlik légibázison) vannak elhelyezve, még ha ezek alkalmazhatósága és készenléti szintje kérdéseket is vet fel.¹⁶⁰

Stratégiai erőforrások hozzáférhetősége

Energia: Törökország rendkívüli mértékben energiaiimport-függő. Energiafelhasználásának mintegy háromnegyedét importból fedezi.¹⁶¹ A legfontosabb energiaexportőre Oroszország. A török–oroszl kapcsolatok energiapolitikai vonatkozásairól az értekezés harmadik részében írok majd bővebben.

Katonai technológia: Törökország a hidegháború időszakában elsődlegesen amerikai haditechnikai eszközökre támaszkodott. 1995-ben az amerikai kormány becslése szerint a Török Fegyveres Erők által használt katonai eszközök közel 80%-a az Egyesült Államokból származott.¹⁶² Az első komoly szembesülést a függőség mértékével az 1975-ben a ciprusi helyzet miatt bevezetett amerikai fegyverembargó hozta a törökök számára, ami lökést adott a hazai védelmi ipari képességek kialakításának. A török hadiipar fejlődése a jelenlegi kormány idején lendült fel erőteljesen. 2018-ban a Törökország által alkalmazott haditechnikai eszközök 65%-a hazai előállításból származott.¹⁶³ A kétezres évek elején ez az arány még csak 20% volt. A hivatalos török cél

¹⁶⁰ Péczeli Anna: A vonakodó szövetség, avagy a török–amerikai kapcsolatok alakulása a NATO lencsén keresztül. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 210–237. A 2016-os törökországi puccskísérlet követően a sajtóban jelentek meg olyan hírek, miszerint e fegyvereket Romániába telepítették át, ezt azonban a román hatóságok hivatalosan cáfolták, és több szakértő is megkérdőjelezi a hír valóságtartalmát. Luce, Dan De: No, the U.S. Is Not Moving Its Nukes From Turkey to Romania. *Foreign Policy*, 2016. 08. 19. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/08/19/no-the-u-s-is-not-moving-its-nukes-from-turkey-to-romania/> [2018. 10. 24.]; Friedman, George: Dismantling a Story on US Nukes. *Geopolitical Futures*, 2016. 08. 19. Online: <https://geopoliticalfutures.com/dismantling-a-story-on-us-nukes/> [2018. 10. 24.]

¹⁶¹ Energy imports, net (% of energy use). *World Bank*, 2015. Online: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?end=2015&locations=TR&start=2011> [2019. 02. 22.]

¹⁶² Ron, James: *Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey*. Human Rights Watch, 1995.

¹⁶³ Turkey's homegrown defense industry receives booming overseas demand. *Daily Sabah*, 2019. 01. 13. Online: <https://www.dailysabah.com/defense/2019/01/14/turkeys-homegrown-defense-industry-receives-booming-overseas-demand> [2019. 02. 22.]

rendkívül ambiciózus: 2053-ra deklarálta 100%-ban önellátó védelmi ipart kívánnak létrehozni.¹⁶⁴

A török hadiipar fellendülését jelzi a növekvő török fegyverexport is. A Stockholmi Békekutató Intézet (SIPRI) adatai szerint 2010-ben még csak 72, 2014-ben már 189, 2018-ban pedig 364 millió TIV (*Trend Indicator Value* – trendindikátor érték)¹⁶⁵ értékben exportált Ankara fegyvereket.¹⁶⁶ A török hadiipar a látványos fejlődés ellenére sok területen nem képes (még) önellátásra. Ilyen terület például a nagy hatótávolságú légvédelmi rendszerek területe, mely kérdést a dolgozat az Sz-400-as esettanulmány keretében később részletesen vizsgálni fogja.

Tőke: Gazdasági tekintetben Törökország mindenekelőtt az Európai Uniótól függ. 2002 és 2016 között az FDI 75%-a az EU-ból származott, kereskedelmének pedig mintegy felét az európai államokkal bonyolította le.¹⁶⁷ A szoros gazdasági kapcsolatokban kiemelt szerepet tölt be az 1996. január 1-jén Törökország és az Európai Közöség (mai nevén Európai Unió) között hatályba lépett vámuniós megállapodás. A gazdaságról a későbbiekben még szintén lesz bővebben szó.

3. 2. ÁLLAMI SZINT

3. 2. 1. A török stratégiai kultúra és fenyegetéspercepciók

Az alfejezet a török stratégiai kultúra fő elemeit mutatja be. Nem célja a török stratégiai kultúra fejlődésének áttekintése, illetve nem célja egy teljes, mindent lefedő lista megalkotása sem. A következőkben a török stratégiai kultúrának azokat az általam legfontosabbnak, illetve az értekezés szempontjából legfontosabbnak ítélt elemeit mutatom be vázlatosan, amelyek ismerete megítélésem szerint nélkülözhetetlen alapként szolgál a későbbiek értelmezéséhez.

¹⁶⁴ Demirtaş, Serkan: Turkish defense industry aims high. *Hürriyet Daily News*, 2019. 01. 14. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkish-defense-industry-aims-high-140473> [2019. 08. 02.]

¹⁶⁵ A TIV a SIPRI által kidolgozott mutató. Nem valamilyen valutában kifejezett érték, hanem az egyes fegyverfajtákhoz az előállítási költség alapján hozzárendelt átalányköltség. Bővebben lásd a SIPRI honlapján elérhető módszertani magyarázatot.

¹⁶⁶ SIPRI Arms Transfers Database. *Stockholm International Peace Research Institute*, 2019. Online: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> [2019. 07. 22.]

¹⁶⁷ Szigetvári, 2018: i. m.

A török stratégiai kultúra egyes elemeinek kézzelfogható jelenlétét a török társadalom gondolkodásában közvélemény-kutatási adatokkal is alátámasztom. A walti fenyegetés-egyensúly elméletben központi szerepe van a percepcióknak. Az itt bemutatott török fenyegetéspercepciók központi szerepet kapnak az értekezésben, a későbbiekben többször vissza fogok utalni az itt leírtakra. A török biztonságpercepciók bemutatásához az isztambuli Kadir Has Egyetem (a továbbiakban: KHAS) reprezentatív, ezer fős mintával dolgozó felméréseit használom alapként. A társadalmi-politikai folyamatokat érintő percepciókat vizsgáló felmérést 2010 óta, a külpolitikai percepciókat vizsgáló felmérést 2013 óta (2014 kivételével), azonos módszertan alapján készíti el a Mustafa Aydın által vezetett kutatói csapat, eredményeikre ezért a trendek kimutatásában bátran támaszkodhatunk.¹⁶⁸

A biztonság elsődlegességét hirdető megközelítés (security-first approach) – erősen biztonságiasított társadalom

A Török Köztársaság a török függetlenségi háborúban (1919–1923), több évnyi fegyveres harc árán vívta ki függetlenségét az Oszmán Birodalom romjain. Az ország a huszadik század elején rövidebb megszakításokkal lényegében folyamatosan háborúban állt (1910–1911. líbiai háború, 1912–1913. balkáni háború, 1914–1918. első világháború, 1919–1923. függetlenségi háború). Ez a tapasztalat, a köztársaság születésének körülményei, meghatározták az államépítés folyamatát, valamint hozzájárultak a török nemzettudat megszilárdulásához.

Az 1923-ban megalakult új Török Köztársaságnak a túlélésére veszélyt jelentő külső ellenségek mellett a belső fenyegetésekkel szemben is fel kellett venni a harcot. Mustafa Kemalnak, a későbbi Atatürknek először a régi rend híveivel, a nyugati reformok ellenzőivel kellett leszámolnia. Ez pedig nem ment mindig demokratikus eszközökkel. Sokatmondó Mustafa Kemal egyik elhíresült mondata, miszerint a reformok annyira elengedhetetlenek, hogy ha kell, készek „*akár életüket is áldozni érte*”.¹⁶⁹

1925-ben került sor az első (elsősorban vallási, nem pedig etnikai indíttatású) kurd felkelésre, mely megerősíteni látszott a vallásos reakcióktól és ellenforradalomtól való – a korabeli török társadalmat tekintve reálisnak értékelhető – félelmet. A politi-

¹⁶⁸ A 2019 júliusában megjelent felmérés módszertana azonban már jelentősen eltér, ezért erre a kiadványra csak korlátozottan hivatkozom.

¹⁶⁹ Idézi Flesch István: *Atatürk és kora*. Corvina Kiadó Kft, 2004. p. 305.

kai vezetés kihasználta a helyzetet. A felkelésre válaszként rendkívül szigorú intézkedéseket vezettek be, melyeket a kemalisták arra használtak fel, hogy radikális reformokat hajtsanak végre, amelyek másként az ellenzék és a tömegek ellenállásával találkoztak volna.¹⁷⁰

A köztársaság következő éveiben hol a kurdok, hol az iszlamisták, hol a kommunisták, hol pedig az államigazgatásba beépülő különböző elemek (úgynevezett „mély állam”) jelentették az aktuális politikai vezetés által felmutatott elsődleges belső ellenséget. A káosz elkerülése érdekében alkalmazott erőszak legitimmé vált. Az „ostromlott erőd” retorika legitimálta egy erőskezü vezető szükségességét. Az Atatürk örökség védelmében fellépő török fegyveres erők négy sikeres puccsot is végrehajtott a huszadik század második felében. A biztonság–szabadság egyensúlya a köztársaság kezdeti éveitől egyértelműen a biztonság felé billen a török társadalomban. Az ellenségkép folyamatos fenntartása bevett politikai gyakorlattá vált, és egy rendkívüli mértékben biztonságiasított társadalmat hozott létre. Ez a fajta gondolkodásmód alapot adott az egyes korokban a különböző összeesküvés-elméletek elterjedésének is.¹⁷¹ Mindössze egyetlen mai példával élve, az AKP keményvonalas támogatói – a politikai vezetés sugallatára – hajlamosak úgy vélni, hogy a törökországi gazdasági válságot a „nemzetközi kamatlobbi” szervezi, a nemzetközi hatalmi elitek, akik állítólag arra töreksenek, hogy megakadályozzák Törökország világhatalmi újjáéledését.¹⁷² A hivatalos narratíva széleskörű terjedését a poszt-igazság korszakban segíti, hogy az *International Press Institute* becslése szerint 2018 végén a török média több, mint 90%-a kormánypárti kézben volt.¹⁷³

Az AKP-kormány biztonságiasító retorikájának sikerét mutatja, hogy a KHAS felmérésekben 2015 és 2017 között a terrorizmus toronymagasan az első helyen szerepelt, mint az elsődlegesként érzékelt biztonsági kihívás: a 2013-as 4,7%-ról 2015-re

¹⁷⁰ Ahmad, Feroz: *The Making of Modern Turkey*. Routledge, 1993.

¹⁷¹ Akyol, Mustafa: The Tin-Foil Hats Are Out in Turkey. *Foreign Policy*, 2016. 09. 12. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/09/12/the-tin-foil-hats-are-out-in-turkey/> [2019. 08. 02.]. Mustafa Akyol szerint a törökök azért szeretik ennyire az összeesküvés-elméleteket, mert fontosnak érzik magukat tőle. Így igyekeznek kompenzálni az oszmán nagyhatalmiság elvesztését. Ennek a hozzáállásnak ugyanakkor megvannak a maga veszélyei: azáltal, hogy minden nehézségre külső felelősöket keresnek (és találnak), megfosztják az országot attól a képességétől, hogy valóban megoldja a problémáit, és a fejlődésben előre léphessen.

¹⁷² Soydan: i. m.

¹⁷³ Media Freedom in Turkey. *Resource Centre on Media Freedom in Europe*, 2019. 01. 31. Online: <https://www.rcmediafreedom.eu/Dossiers/Media-Freedom-in-Turkey> [2019. 08. 02.]

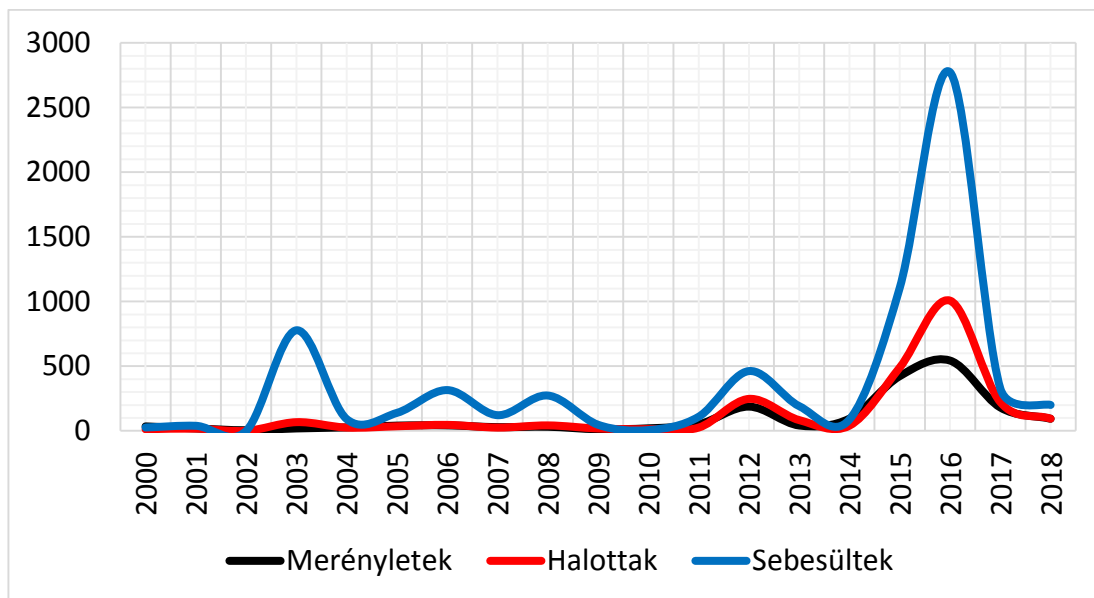
39,7%-ra ugrott fel. A kérdőívek nem definiálják, mit értenek terrorizmus alatt, a kormányretorikából azonban az látható, hogy egyértelműen a FETÖ¹⁷⁴ és a PKK, és csak kisebb részben egyéb szervezetek, például az „Iszlám Állam” megnevezésére használják. A török jogszabályok a bevett európai értelmezésnél tágabban definiálják a terrorizmus fogalmát. A nyugaton régóta és sokat kritizált török terrorizmus elleni törvény szerint terrorizmusnak számít például minden olyan cselekedet, aminek célja a Köztársaság az alkotmányban meghatározott (politikai, jogi, társadalmi, gazdasági és szexuális) jellegének megváltoztatása, az állam oszthatatlan (területi, nemzeti) egységének megkárosítása, az államhatalom meggyengítése vagy megragadása. Külön szabályozás vonatkozik a terrorizmus pártolóira. Az egyik leggyakoribb vád a szintén tágan értelmezett „terrorizmus párti propaganda” folytatása.¹⁷⁵ 2015–2017-ben valóban relatíve sok terrortámadás történt Törökországban. A *Global Terrorism Database* (GTD) adatai szerint 2015-ben 490 ember halt meg 421 incidensben, 2016-ban 1004 ember 540 incidensben (a puccskísérlet során elhunytakat is beleszámolva), és 215 ember 189 incidensben 2017-ben. (A terrortámadásokat jelentős részben katonai célpontok ellen követték el.)¹⁷⁶ Összevetve azonban ezeket a számokat az ugyanebben az időszakban eljárás alá vont és letartóztatott százezrekkel, a lépések mögött politikai motivációt (is) sejthetünk. A török igazságügyi minisztérium közleménye szerint 2019 elején több, mint félmillió ember állt eljárás alatt, ebből közel 31 ezren voltak börtönben és további 22 ezer ember ellen volt érvényben letartóztatási parancs terrorizmussal, illetve a puccskísérlet segítségével kapcsolatos vádakkal.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Fethullahista Terrorszervezet, Fethullah Gülen hálózata. Bővebben lásd a 3. 2. 2. fejezetben.

¹⁷⁵ 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu. 1991. Online: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf> [2019. 08. 02.]

¹⁷⁶ Global Terrorism Database. *University of Maryland*, 2018. Online: <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?country=209> [2019. 08. 02.]

¹⁷⁷ İşte yargıdaki FETÖ bilançosu. *Cumhuriyet*, 2019. 03. 04. Online: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1276109/iste_yargidaki_FETO_bilancosu.html [2019. 07. 22.]

3. ábra: Törökország terrorfenyegetettsége 2000–2018¹⁷⁸

Sèvres- és Tanzimát-szindróma – az ország területi integritása mindenek felett

Az Oszmán Birodalom elveszítette az első világháborút. A háborút lezáró 1920-as sèvres-i békediktátum¹⁷⁹ szigorú feltételeket szabott: az ország területeinek mintegy kétharmadát vették volna el (görögök, olaszok, franciák, britek, örmények, kurdok). A kibontakozó függetlenségi háborúban (1919. május 19. és 1923. július 24. között) a törökök véres harcok árán, de sikerrel vívták ki a sèvres-i békeszerződés revízióját. Sèvres azonban nem „felejtődött el”. A mai napig élénken él a török emberekben, ezt bizonyítja az úgynevezett Sèvres-szindróma.¹⁸⁰ Az elképzelés propagálói szerint Európának van egy rejtett agendája, lényegében a kereszties hadjáratok óta, ami nem más, mint hogy kiűzze a törököket Anatóliából. A Nyugat célja titkon ma is az országhatárok megváltoztatása, Törökország felosztása, ahogyan azt előíranyozták a sèvres-i békeszerződésben.

Ehhez kapcsolódik szorosan az úgynevezett Tanzimát-szindróma. Tanzimátnak nevezzük az 1839 és 1876 között I. Abdülmecid és Abdülaziz szultánok alatt az Oszmán Birodalomban lezajlott, nyugati mintákra építő reformidőszakot. Kimondták többek között a muszlimok és nem-muszlimok jogegyenlőségét. Egyes török percepciók

¹⁷⁸ Adatok forrása: Global Terrorism Database. A grafikonért Tólas Pétert illeti köszönet.

¹⁷⁹ Térképes formában lásd az 1. számú Mellékletet.

¹⁸⁰ Yılmaz, Hakan: Two pillars of nationalist Euroskepticism in Turkey: The Tanzimat and Sevres syndromes. In: Karlsson, Ingmar – Melin, Annika Strom (szerk.): *Turkey, Sweden and the European Union: Experiences and expectations*. Swedish Institute for European Policy Studies, 2006. pp. 29–40.

szerint a nyugati ihletettségű reformok rejtett célja a törökországi kisebbségek megerősítése, ezáltal függetlenedésük elősegítése, végeredményben Törökország gyengítése. 1878 és 1918 között az Oszmán Birodalom területeinek 75%-át és lakosságának 85%-át veszítette el.¹⁸¹ A függetlenségi mozgalmakban pedig az érvelés szerint közvetve-közvetlenül a nyugati hatalmak is szerepet játszottak. A Tanzimát-szindróma napjainkban is érzékelteti hatását. A gondolatmenetbe beleilleszthető, hogy például az Európai Unió azért követel több jogot a törökországi kisebbségeknek, hogy elősegítse elszakadásukat.¹⁸²

Ahmet Davutoğlu megfogalmazásában: „...az a tény, hogy a Török Köztársaságot az európai hatalmak Anatóliát felosztó terveivel szemben folytatott függetlenségi háború végén alapították meg, egy olyan történelmi tudatalattin alapuló reflexet indít be, amely pszichológiai szempontból befolyásolja a törökországi politikai döntési folyamatot. A nemzetállam hegemoniaterületének és az etnikai alapú kisebbségi jogok fogalmának összeadódása (...) sèvres pszichózist vált ki.”¹⁸³

Törökországban ma a szeparatizmustól való félelem elsősorban a kurdokkal összefüggésben van erőteljesen jelen. A mintegy 80 milliós Törökország lakosságán belül becslések szerint¹⁸⁴ 15–18 millió a kurdok száma, ami önmagában mutatja a kérdés jelentőségét. Törökországban él a világon a legtöbb kurd egy állam határain belül, a Törökországot követő legnagyobb kurd népességgel pedig három szomszédos állam, Irak (5–6 millió fő), Irán (4–5 millió fő) és Szíria (1,5–2,5 millió fő) rendelkezik. A tagságát tekintve mindössze néhány ezer (körülbelül háromezer) fős Kurdisztáni Munkáspárt (PKK), melyet Törökországon kívül az Egyesült Államok (1997 óta) és az Európai Unió (2002 óta) is hivatalosan terrorszervezetként tart számon, 1984 óta folytat

¹⁸¹ Akçam, Taner: *From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*. Zed Books, 2004.

¹⁸² A kisebbségi kérdéssel kapcsolatos, Törökország és az európai államok közötti vita megértéséhez fontos látnunk azt, hogy a felek alapvetően eltérő kisebbség-fogalmat használtak és használnak. A törökök a kisebbséget történelmileg nem (elsősorban) etnikai, hanem vallási alapon definiálják. Ennek a történelmi előzményei az Oszmán Birodalomban alkalmazott, úgynevezett *millet* rendszerig nyúlnak vissza. Az 1924-es lausanne-i békeszerződés lényegében megerősíti ennek az értelmezésnek a legitimitását: a szövegben a „nem-muszlim kisebbségekhez tartozó török állampolgárok” kifejezés szerepel, és kimondja, hogy előbbieket a muszlimokkal egyenlő jogokban részesülnek. E „kisebbségi” jogokat a szerződésben a Nemzetek Szövetségének garanciája alá helyezték. Ankara máig Lausanne-ra hivatkozik, amikor a kisebbségi kérdés felvetődik.

¹⁸³ Davutoğlu: i. m. p. 452.

¹⁸⁴ A török népszámlálásokon 1965 óta nem kérdezik rá az etnikai hovatartozásra és az anyanyelvre, így a különböző kisebbségek, köztük a kurdok létszámát hivatalos adatok híján csak megbecsülni tudjuk.

fegyveres harcot Törökországban a kurdok jogaiért, mely harcokban máig hozzávetőlegesen 40 ezer ember vesztette életét.¹⁸⁵ A kurd függetlenségi törekvések megakadályozása, mely kérdés összefonódott a terrorizmus elleni harccal,¹⁸⁶ Ankara számára elsődleges nemzeti érdek. A KHAS felméréseiben 2016 és 2018 között a megkérdezettek többsége nem támogatta a kurd békefolyamat újrakezdését. Külpolitikai szempontból ugyancsak fontos, hogy a szíriai és az iraki események a török társadalom többsége szerint bátorítják a törökországi kurd függetlenségi és autonómia törekvéseket. A közvélemény-kutatás arra is rámutat, hogy a török társadalom többsége szerint a PKK legyőzhető pusztán katonai eszközökkel.

Geopolitikai kivételesség-tudat

A török stratégiai kultúra fontos eleme a geopolitikai kivételesség-tudat. A török gondolkodásban meghatározó az a vélekedés, hogy a földrajznak sokkal determinisztikusabb hatása van a török politikára, mint más országok esetében: a földrajz meghatározza a török belpolitikai lehetőségeket.¹⁸⁷ A török külügyminisztérium honlapján a következő megfogalmazás olvasható: „...a Török Köztársaság biztonságát két fő tényező határozza meg: a földrajz és a környező országokkal hosszú ideje fennálló kapcsolatok”.¹⁸⁸ A geopolitikai megfontolások és nyelvezet használata a török politikai diskurzusban az egyes döntések legitimálására szintén nem tekinthető újkeletűnek.¹⁸⁹ A török kivételesség-tudathoz az is hozzájárul, hogy nem csak ők maguk tulajdonítanak országuknak nagy jelentőséget vagy különleges helyet a világban, hanem számos, a nemzetközi szakirodalomban ismert geopolitikai szerző is, többek

¹⁸⁵ Pénzváltó Nikolett: Délkelet-Törökország újra lángol. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/2. pp. 17–39.

¹⁸⁶ Recep Tayyip Erdoğan elnök több alkalommal kijelentette, hogy „Törökországban nincs kurd probléma, terrorizmus probléma van”. Ez egyik oldalról pozitív fejleményként értékelhető, hiszen azt mutatja, hogy az állam nem törekszik összemosni a kurdokat a terrorizmussal, másik oldalról ugyanakkor azt is sejteti, hogy továbbra sem terveznek a kurdok életét javító, kulturális jogaik kiteljesítésére irányuló reformokat.

¹⁸⁷ Bilgin, Pinar: Turkey’s ‘geopolitics dogma’. In: Guzzini, Stefano (szerk.): *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crises*. Cambridge University Press, 2012. pp. 151–173. p. 154.

¹⁸⁸ Turkey’s Perspectives and Policies on Security Issues. *Török Köztársaság Külügyminisztériuma*, 2019. Online: http://www.mfa.gov.tr/i_-turkey_s-security-perspective_-historical-and-conceptual-background_-turkey_s-contributions.en.mfa [2019. 07. 22.]

¹⁸⁹ Egeresi Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle*, 2017. tél. pp. 64–87.

között Halford Mackinder,¹⁹⁰ Zbigniew Brzezinski,¹⁹¹ Samuel Huntington¹⁹² vagy Alekszandr Dugin.¹⁹³

A kivételes geopolitikai helyzet egyszerre pozitív és negatív adottság. Törökország kontinensek, civilizációk metszéspontjában fekszik; a történelmi és földrajzi jellegzetességekből fakadó „stratégiai mélysége” van, ami lehetővé teszi, hogy több, mint egy passzív „híd”, helyette egy megkerülhetetlen fontosságú „központi ország” legyen.¹⁹⁴ A másik oldalról, Törökország konfliktuszónák metszéspontjában található egy rendkívül instabil és turbulens környezetben. Ez utóbbiból is következik az a vizsgatérő érv, hogy Törökország földrajzi környezetében gyenge társadalmaknak nincs esélyük a túlélésre. Ezért az erős állam (katonai értelemben erős állam) és az erős vezető szükségszerűség.¹⁹⁵ A különleges geopolitikai helyzet a török nézőpont szerint hozzájárul ahhoz is, hogy jelentős földrajzi pozíciója miatt az ország területét sok külső hatalom szeretné magáénak tudni.

Erdoğan nemrégiben a következőképpen fogalmazott: *„Egy negyed évszázaddal ezelőtt Bosznia-Hercegovina és Kuvait, időben közelebb Irak, Szíria, Ukrajna, Jemen, Katar esete, az Izrael térségbeli terjeszkedésének utat nyitó események rámutatnak arra, milyen következményei vannak annak, ha nem vagyunk erősek. Azonban, nem*

¹⁹⁰ Mackinder 1919-es koncepciójában Törökország területe már a magterület (*Heartland*) része (1904-ben a kulcsövezetnek, a *pivotnak* még nem). A Törökország „központi állam” szerepét hangsúlyozók máig gyakran Mackinderig nyúlnak vissza.

¹⁹¹ Brzezinski *Stratégiai vízió* című könyvében azt írja, „*Európa manapság még mindig egy befejezetlen vállalkozás. Az is marad egészen addig, ameddig a Nyugat józan stratégiai és előrelátó módon a mainál egyenlőbb feltételekkel nem öleli magához Törökországot, és nem lép szorosabb politikai és gazdasági kapcsolatra Oroszországgal.*” Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, 2013. p. 187.

¹⁹² Huntington szerint Törökország ugyan jelenleg „szétszakított” (*torn*) ország, de megvan benne a potenciál, hogy az iszlám civilizáció „magállama” legyen, mint ahogyan az Oszmán Birodalom az volt egészen az első világháborúig. Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, 1996.

¹⁹³ Dugin 2004-ben arról ír, hogy Törökország, ha elfogadná új, eurázsiai identitását (az atlantizmussal szemben, ami az ötvenes években még az érdekeit szolgálta, ma azonban már ellentétes azokkal), akkor „*két nagy geopolitikai integrációs projekt ötödik, egyben központi (!) eleme lenne. Az egyik a Moszkva–Teherán tengely mentén megvalósuló eurázsiai integráció. A másik az euro-afrikai integráció Nagy-Európa projektje.*” Ankarának ezáltal döntő szerepe lenne egy hatalmas eurázsiai stratégiai tömb létrehozásában. Dugin, 2017: i. m. (A cikk 2004-es dátummal több helyen fellelhető az interneten, mivel azonban az általam eredetileg fellelt weboldalról időközben eltávolították, célszerűbbnek láttam itt a hivatkozott írást szintén tartalmazó könyv adatait közölni.) Igaz, 1997-es, *A geopolitika alapjai* című könyvében Dugin még az Oroszország hatalmára veszélyt jelentő, atlantista Törökország meggyengítését tartotta célszerűnek, a törökországi kisebbségek, köztük a kurdok és örmények felhasználásán keresztül, geopolitikai sokkokat teremtve az országon belül.

¹⁹⁴ Davutoğlu: i. m.

¹⁹⁵ Bilgin, Pinar: Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography: Uses of 'Geopolitical Truths' in Turkey. *Political Geography*, 26. évf., 2007/7. pp. 740–756.

*csak ez a térség érintett. Egy, az egész világ érdeklődésére számot tartó földrajzi terület szívében vagyunk. Ami a tengerparton, a sarkokon lévő országokkal történt, ne feledjétek, csak egy kis példája annak, hogy mi fog történni velünk, ha nem vagyunk elég erősek politikailag, gazdaságilag, katonailag. Természetesen senkit sem vádolok ezekkel a szavakkal. Csak aktuális példákkal próbálok egy történelmi igazságot megfogalmazni.*¹⁹⁶

A török geopolitikai helyzetből mintegy következik az egyensúlyozó politika, ami egyszerre jelenik meg lehetőségként és kényszerként. Törökország, ha ügyesen manőverezik a különböző szomszédos államok, regionális és globális hatalmak között, kétségtelen előnyökre tehet szert. A másik oldalról ugyanakkor az egyedülálló geopolitikai szerep könnyen ahhoz is vezethet, hogy az ország egyfajta ütközőállam, szigetelő állam vagy frontország szerepébe kerülhet, legyen szó akár egy, a Nyugat és Oroszország közötti közvetlen katonai konfrontációról, vagy a migrációs és menekült-hullám feltartóztatásáról.

Pániszlamizmus és pántürkizmus

Az iszlám világ együttműködésének, egységének gondolata (*İttihâd-ı İslâm*, vagy európai kifejezéssel pániszlamizmus) meghatározó Törökországban, ahol a hivatalos török adatok szerint a népesség 99%-a muszlim vallású. Annál is inkább, hiszen a szunnita muszlim vallási közösség, az *umma* vezetői tisztét betöltő kalifa címet évszázadokig az oszmán szultánok viselték. A kalifátust 1924-ben a török nemzetgyűlés szüntette meg.

Az iszlám gyökerek és maga a vallás az AKP-külpolitika fontos eszközévé vált, amelynek tudatos használata megkönnyítette a tömegek mobilizálását, illetve hozzájárult a török befolyás, a „puha hatalmi” (*soft power*) képességek növeléséhez regionális és globális szinten. A török politika szívesen tünteti fel magát az iszlám világ vezetőjének, védelmezőjének szerepében, noha ez sokakban ellenérzéseket vált ki az iszlám világon belül is, mivel a birodalmi ambíciók feléledését látják benne. A *Center for American Progress* 2018-as felmérése szerint a törökök 72%-a egyetértett azzal a

¹⁹⁶ Son dakika... "S-400'ler barışın ve milli güvenliğimizin garantisi". *Hürriyet*, 2019. 07. 15. Online: <http://www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/son-dakika-s-400ler-barisin-ve-milli-guvenligimizin-garantisi-41273842> [2019. 08. 02.]

kijelentéssel, hogy Törökország a muszlim világ természetes vezetője.¹⁹⁷ A 2019. március 15-ei christchurchi terrortámadást¹⁹⁸ követően például a török elnök a következőképpen fogalmazott: „Törökországnak nincs más választása, mint erősnek maradni. (...) Ha a török nemzet gyengül, akkor a Jeruzsálem-ügy, a palesztin ügy, a jog és az igazságosság is gyengül. (...) Törökország a világon milliók számára a béke és bizalom szimbóluma.”¹⁹⁹

Hol erősebben, hol gyengébben jelen van a török gondolkodásban a pántürkizmus gondolata is. A törökországi törökökön felül világszerte többmillió török népesség él. A legismertebb török csoportok a teljesség igénye nélkül a következők (zárójelben a legjelentősebb, az adott népességnek otthont adó országgal): azeriek, üzbégek, kazakok, türkmének, kirgizek, krími tatárok, tatárok (Oroszország), baskírok (Oroszország), csuvasok (Oroszország), jakutok (Oroszország), kumikok (Oroszország), karakalpakok (Üzbegisztán), gagauzok (Moldova) és ujugurok (Kína).

A pántürkizmus kialakulása relatíve új jelenség. A 19. század második felétől beszélhetünk először pántürkizmusról. A mozgalom a pánszlávizmusra adott reakcióként jött létre, a cári Oroszország török népei kezdték propagálni.²⁰⁰ Egyik legelső és legismertebb képviselője a krími tatár İsmail Gaspiralı (1851–1914). Igazi népszerűsége a pántürkizmus az Oszmán Birodalomban az ifjútörökök alatt tett szert. Ziya Gökalp nyomán a türkizmusnak több fokozatát különíthetjük el: az első a törökországi törökségre koncentrál, a második a szomszédos török népeket is magába foglalja, a harmadik, legtágabb pedig, a turanizmus, az összes török népet fogja össze valamilyen kulturális és/vagy fizikai (politikai) egységbe.²⁰¹

A török puha hatalmi intézményrendszer elemei közül ki kell emelnünk a Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökséget (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı*

¹⁹⁷ Halpin, John – Werz, Michael – Makovsky, Alan – Hoffman, Max: Is Turkey Experiencing a New Nationalism? *Center for American Progress*, 2018. 02. 11. Online: <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2018/02/11/445620/turkey-experiencing-new-nationalism/> [2019. 08. 02.]

¹⁹⁸ A két új-zélandi mecset ellen félautomata fegyverekkel elkövetett merényletben 50 ember vesztette életét. A szélsőjobboldali nézeteket valló ausztrál elkövető, aki akcióját az interneten élőben közvetítette, egy kiáltványban (*The Great Replacement*) és egyéb módokon (fegyverekre írt üzenetekkel) egyértelművé tette a támadás muszlimellenes motivációját. Tettét az iszlám elleni, történelmi távlatba visszanyúló, globális harc részének tekinti.

¹⁹⁹ Başkan Erdoğan'dan Kocaeli'de önemli açıklamalar. *Sabah*, 2019. 03. 19. Online: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/03/19/baskan-erdogandan-kocaelide-onemli-aciklamalar> [2019. 07. 22.]

²⁰⁰ Landau, Jacob M.: *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Indiana University Press, 1995.

²⁰¹ Gökalp, Ziya: *Türkçülüğün Esasları*. Varlık Yayınları, 1968.

Başkanlığı – TİKA)²⁰², a török nyelv és kultúra népszerűsítéséért felelő Yunus Emre Intézeteket, a Vallási Ügyek Elnökségét (*Diyanet İşleri Başkanlığı*) és a hozzá kapcsolódó alapítványt (*Türkiye Diyanet Vakfı* – TDV), valamint a török média szerepét (főként a Török Rádió- és Televízió Társaság, a TRT csatornáit, illetve a török szappanoperákat).²⁰³

Ontológiai bizonytalanság – határhelyzeti (liminális) állam

Ayşe Zarakol „*After Defeat: How the East Learned to Live with the West*” című könyvében arról ír, hogy a vesztfáliai rendszer létrejöttét követően a Nyugat „stigmatizálta”, ezzel „kívülálló” státuszba helyezte Törökországot (illetve a szintén Európa és Ázsia határán fekvő Oroszországot is), ami ontológiai bizonytalanságot okozott ezen államoknak. A stigmatizáció elsődlegesen azon keresztül történt, hogy nyugaton folyamatosan hangsúlyozták, nem elég nyugatiak, fejlettek, civilizáltak, demokratikusak etc. Ezt a változást Ankarában és Moszkvában (illetve Isztambulban és Szentpétervárott) különösen élesként élték meg, hiszen korábban birodalmakként saját normatív sztenderdjeik voltak. Ettől kezdve minden cselekedetük, a Nyugattal való extrém együttműködéstől a konfliktusig egy küzdelemként értékelhető azért, hogy újra „normális” státuszt kapjanak a modern államrendszer normatív univerzumában.²⁰⁴

Kelet és Nyugat közötti szétszakított helyzetüket egyes történelmi időszakokban gyengeségnek látták, amit át kell hidalni (az egyik vagy a másik oldal választásával), máskor pedig kivételes lehetőségként, amit ki kell aknázni (hídként vagy védőgátként cselekedni a két oldal között). Ma egyfajta harmadik útként szintén látható a saját, önálló út, például a „muszlim demokrácia” vagy a „szuverén demokrácia” hangoztatása.

²⁰² A TİKA tevékenységéről magyarul bővebben lásd: Szálkai Kinga: A TİKA: Törökország nemzetközi fejlesztési támogatási tevékenysége. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 152–166.

²⁰³ Törökországról ez utóbbi miatt „szappanopera hatalom”-ként is beszélnek. 2017-ben 75 országban 400 millió ember nézett török televíziós sorozatokat. Dünýada 400 milyon kişisi Türk dizisi izliyor. *Milliyet*, 2017. 11. 10. Online: <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/dunyada-400-milyon-kisi-turk-dizisi-izliyor-2552376>. [2019. 08. 13.]

²⁰⁴ Zarakol, Ayşe: *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*. Cambridge University Press, 2011. A kilencvenes évek elején orosz vezetők maguk is használták a „normális” szót (a nemzetközi közösség normál tagja), mint törekvést, köztük Borisz Jelcin és Andrej Kozirjev is.

A KHAS felmérések is tisztán mutatják, hogy a törökök identitása többes. A török válaszadók hozzávetőlegesen azonos arányban tekintik muszlimnak és szekulárisnak, keletinek és nyugatinak, európainak és közel-keletinek, demokratikusnak és autoriternek országukat.

Egyedül a világban

A törökök – kissé talán paradox módon NATO-tagságuk ellenére – úgy érzik, országuk barátok nélkül áll a világban. Törökország legközelebbi – és egyedüli – barátjának Azerbajdzsánt tekintik. A 2018-as felmérés eredményében első helyen Azerbajdzsán szerepelt 59%-kal, míg a második legtöbb szavazatot az a válaszlehetőség kapta, hogy Törökországnak nincs barátja (22,5%). Ha máshogy tesszük fel a kérdést, mint a KHAS társadalmi-politikai felmérésében, akkor Azerbajdzsán mellett az Észak-Ciprusi Török Köztársaság volt a másik olyan – csak Törökország által államként elismert – „állam”, mely esetében többen tartották barátnak/szövetségesnek, mint nem barátnak. Ez az adat, a török külpolitikai gyakorlatot is figyelembe véve arra is rámutat, hogy a törökök világképe közel áll a Lord Palmerstonnak tulajdonított realista gondolathoz, miszerint az államnak nincsenek állandó barátai, csak érdekei.

Ambivalens viszony a Nyugattal

Az értekezés szempontjából kulcsfontosságú néhány gondolatot írnok a Törökországot jellemző Nyugat-ellenességről. A KHAS felmérése rendszeresen felteszi azt a kérdést a török állampolgároknak, hogy: *„Ön szerint mely ország vagy országok jelentenek leginkább fenyegetést Törökországra?”* A válaszok alapján a listát évek óta toronymagasan az Egyesült Államok és Izrael vezeti. 2017 óta emellett az Európai Unió fellépett a harmadik helyre, megelőzve olyan hagyományos török ellenfeleket, mint Szíria, Örményország vagy Görögország.

2. táblázat: Török biztonságpercepciók: „Ön szerint mely ország vagy országok jelentenek leginkább fenyegetést Törökországra?” (%)

	2018	2017	2016	2015
Egyesült Államok	60,2	66,5	44,1	35,3
Izrael	54,4	37,4	26,0	42,6
EU-országok	25,9	24,0	10,4	10,2
Szíria	24,1	16,7	30,4	22,1
Örményország	18,3	18,0	9,8	20,3
Görögország	16,2	10,2	4,8	10,6
Oroszország	12,4	18,5	34,9	10,2
Irán	7,4	12,5	7,3	14,8

A 2019-es adatok azért nem kerültek bele a fenti táblázatba, mert az ezévi felmérés kérdésfeltevése már eltért. Konkrét országokra kérdeztek ugyanis rá, hogy adott ország fenyegetést jelent-e Törökországra, amire „igen”-nel, „nem”-mel vagy „nem tudom”-mal lehetett válaszolni. A sorrend a módszertani különbség ellenére hasonló: a megkérdezettek közül az Egyesült Államokat 81,3%, Izraelt 70,8%, Franciaországot 65% tekintette fenyegetésnek. Oroszország a 12. helyre került a listában: 44,2% látta fenyegetésnek, 36,9% nem.²⁰⁵

Az erős Amerika-ellenesség a kétezres évektől tűnik ki. A KHAS csak 2013 óta készíti a hivatkozott közvélemény-kutatásokat, ezért az amerikai *Pew Research* közvélemény-kutató szervezet adataihoz nyúltam vissza. A Pew adataiból azt láthatjuk, hogy 2001-től kezdett meredeken csökkenni az Egyesült Államok népszerűsége Törökországban, és azóta folyamatosan 30%, de inkább 20% alatt van az Egyesült Államokat kedvezően megítélők aránya.²⁰⁶ Érdekes, hogy egy 2017-es Pew felmérésben a

²⁰⁵ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. *Kadir Has Üniversitesi*, 2019. p. 28. Online: <http://ctr.khas.edu.tr/sources/CTRS-TDP-2019.pdf> [2019. 08. 02.]

²⁰⁶ Poushter, Jacob: The Turkish people don't look favorably upon the U.S., or any other country, really. *Pew Research Center*, 2014. 10. 31. Online: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/31/the-turkish-people-dont-look-favorably-upon-the-u-s-or-any-other-country-really/> [2019. 07. 22.]

vizsgált 30 ország közül (köztük olyanok, mint Oroszország, Mexikó, Tunézia, Indonézia, Libanon, Chile) a törökök érezték a leginkább fenyegetve magukat Washington hatalmától és befolyásától (72%).²⁰⁷

A 2003-as amerikai beavatkozás Irakban, ahogyan arra fentebb már utaltam, fordulópontnak tekinthető az amerikaiak török megítélésében. Washington jelenlegi, negatív megítélésében egyértelműen nagy szerepet játszik az amerikaiak szíriai szerepvállalása, ezen belül a szíriai kurdok támogatása. Ehhez jön még hozzá más ügyek mellett a törökországi puccskísérlet mögött Törökországban sejtett amerikai támogatás,²⁰⁸ valamint a puccskísérlet elkövetésével hivatalosan megvádolt, 1999 óta az Egyesült Államokban, Pennsylvániában élő Fethullah Gülen kiadatásának – elégséges bizonyítékok hiányában történő – amerikai megtagadása.

A török Amerika-ellenesség gyökerei azonban időben jóval messzebbre nyúlnak vissza. A hatvanas, hetvenes évek török–amerikai bizalmi válságának első állomása a Jupiter-rakéták Törökországból történő kivonása volt 1963-ban, mely döntésre a kubai rakétaválság megoldásának részeként, titkos megállapodás keretében (a törökországi Jupiter-rakéták eltávolításaért cserébe a szovjetek eltávolították a rakétaikat Kubából), ugyanakkor Törökország bevonása nélkül került sor.²⁰⁹ Egy éven belül sor került a következő nagy törésre, a ciprusi helyzet kapcsán. Ankara a ciprusi török kisebbséget ért atrocitások miatt a katonai beavatkozás lehetőségét fontolgatta, ebben azonban megállította 1964. június 5-én az amerikai elnök, Lyndon B. Johnson levele. Johnson arra figyelmeztette a török vezetést, hogy ellenzi a török katonai beavatkozást Cipruson, valamint az amerikai fegyverek ilyen célú használatát, ha pedig Ankara mégis meglépi azt, a Szovjetunió esetleges beavatkozása esetén a NATO valószínűleg nem fog kiállni Törökország mellett.²¹⁰ Ankara a hidegháború alatt ekkor nyitott először a Szovjetunió felé. Feridun Cemal Erkin török külügyminiszter 1964. október 30-án a

²⁰⁷ Manevich, Dorothy – Chwe, Hanyu: Globally, more people see U.S. power and influence as a major threat. *Pew Research Center*, 2017. 08. 01. Online: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/01/u-s-power-and-influence-increasingly-seen-as-threat-in-other-countries/> [2019. 07. 22.]

²⁰⁸ A török sajtóban és közvéleményben többek látják a CIA szerepét a puccs mögött, de hivatalosan is vádoltak meg amerikaiakat, például John F. Campbell tábornokot, az afganisztáni ISAF-misszió korábbi parancsnokát, Henri Barkeyt, a Wilson Center közel-keleti programjának igazgatóját és Graham Fuller egykori CIA-ügynököt valamint a Rand korábbi kutatóját a puccskísérlet megszervezésével, illetve az Incirlik légibázison szolgáló amerikai katonákat a részvétellel.

²⁰⁹ Glant Tibor: „Már a kubai rakétaválság sem a régi”: gondolatok a hidegháború legforróbb pillanatának 50. évfordulója alkalmából. *Aetas*, 29. évf., 2014/2. pp. 126–142.

²¹⁰ 54. Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey. 1964. 06. 05. Online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> [2019. 07. 22.]

Szovjetunióba látogatott, 1939 óta első török külügyminiszterként. A Ciprussal kapcsolatos török–amerikai válság mintegy tetőzését jelentette az 1974-es török intervenciót követően Törökországgal szemben bevezetett, 1975 és 1978 között hatályban lévő amerikai fegyverembargó. Mindezen lépések megkérdőjelezték a törökökben az amerikai védelmi garanciák hitelességét.

Izrael negatív török megítélésének oka egyrészt az, hogy a zsidó állam közlekedési politikája elkerülhetetlenül összekapcsolódik az Egyesült Államokéval. A török–izraeli kétoldalú viszony azonban önmagában is jelentősen megromlott 2009-ben. A török közvélemény erőteljesen elítéli a gázai civil lakosság elleni támadásokat, valamint feltételezi a PKK izraeli támogatását.²¹¹ A két ország kapcsolatában szimbolikus jelentőségű negatív fordulópontot a 2010. május 31-i, úgynevezett Mavi Marmara incidens jelentett, melynek során az izraeli blokád ellenére a Gázai-övezetbe tartó flottilla részeként hajózó Mavi Marmara nevű (akkor éppen a Comore-szigetek zászlaja alatt hajózó²¹² török) segélyszállító hajót izraeli katonák megtámadták. A rajtaütésnek az aktivisták közül kilenc, köztük nyolc török halálos áldozata is volt. Ankara ma az iszlám világbeli vezető szerepét is erősíteni igyekszik az Izrael-ellenes retorikával. A török elnök Donald Trump Jeruzsálem-politikájának egyik lehangosabb ellenzője. A *Gallup* felmérése szerint a török lakosság 96%-a nem ért egyet Trump Jeruzsálemet Izrael fővárosaként elismerő döntésével.²¹³ Törökország a szervezet aktuális elnökeként 2017 decemberében és 2018 májusában is összehívta az Iszlám Együttműködés Szervezete rendkívüli értekezletét, válaszul az amerikai lépésekre.

Az Amerika- és Izrael-ellenesség a populáris kultúrában is megjelenik. Jó példa erre a Törökország és az Egyesült Államok háborúját vizionáló *Metal Firtina* (2004) című török sikerkönyv, vagy a *Farkasok Völgye: Irak* (2006), illetve *Farkasok Völgye: Palesztina* (2011) című népszerű törökországi akciófilmek.

²¹¹ Kosebalaban, Hasan: The Crisis in Turkish-Israeli Relations: What Is Its Strategic Significance? *Middle East Policy*, 17. évf., 2010/3. pp. 36–50.

²¹² A török döntés mögött az újrabogózásról valószínűleg az a megfontolás állt, hogy a Comore-szigeteki Unió, Törökországgal és Izraellel ellentétben a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma részes állama, így a bírósághoz fordulhatott az ügygel.

²¹³ Attitudes Towards the Recognition of Jerusalem as Israeli Capital. *Gallup International Association*, 2017. 12. Online: http://www.gallup-international.com/wp-content/uploads/2018/01/2017_USA-Decision-on-Jerusalem.pdf [2019. 08. 02.]

3. 2. 2. Hatalomtechnika és a rezsim megszilárdulása (2002–2019)

Az AKP kezdeti évei

A 2002-es parlamenti választások jelezték a török emberek elégedetlenségét a hatalmat gyakorló politikai elit teljesítményével. A november 3-án megrendezett választásokon egy új párt, az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) szerezte meg a hatalmat, mindenkit meglepve a nagyarányú, 34,2%-os győzelemmel. Az AKP-n kívül az összesen 18 induló pártból mindössze még egy párt, az elsősorban baloldali-szekuláris szavazókat tömörítő Köztársasági Néppárt (*Cumhuriyet Halk Partisi*, a továbbiakban: CHP), Atatürk egykori pártjának utódpartja jutott be a parlamentbe a szavazatok 19,4%-ával. Az AKP kialakult fölényét nem is a pártra leadott szavazatok aránya, hanem az ezáltal megszerzett parlamenti helyek száma mutatja: az 550 fős parlamentben 363 helyet kapott az AKP, 178-at a CHP, a maradék 9 szék pedig független jelölteké lett.²¹⁴

Az AKP 2001-ben alakult meg. Tagsága jelentős részben a korábbi – 2001-ben az Alkotmánybíróság által szekularizmus-ellenes tevékenysége miatt betiltott – Erény Pártja (*Fazilet Partisi*) reformista szárnyából került ki. Iszlamista gyökerei miatt kormányra kerülésekor általános gyanakvás övezte a pártot a kemalista elit részéről. Az AKP azonban a kezdeti években mindent megtett azért, hogy eloszlassa ezeket az aggodalmakat, és elkerülje a párt – elődjeihez hasonló – betiltását. Az 1994–1998 között az iszlamista Jólét Pártja (*Refah Partisi*) színeiben Isztambul polgármesteri posztját betöltött Erdoğan a saját bőrén is tanult ezekből az eseményekből: egy versrészlet nyilvános elszavalása miatt vallásos gyűlöletkeltés vádjával börtönbüntetésre ítélték, amiből 1999-ben négy hónapot le is töltött.

Mustafa Kemal Atatürk a Török Köztársaság 1923-as megalapítását követően mély és széleskörű reformokat valósított meg, melyek elsődleges célja a modernizáció volt, Törökország felzárkóztatása a nyugati hatalmakhoz. A múlttal gyökeresen szakító reformok jelentős része azonban nem volt népszerű a török társadalom körében, így azokat felülről, erővel kellett bevezetni és – mint a szervetlen fejlődési folyamatokat általában – fenntartani. Atatürk halála után az atatürki berendezkedés (azon belül is elsősorban a szekularizmus, valamint az állam területi integritása) legfőbb őrévé a

²¹⁴ Cagaptay, Soner: The November 2002 Elections and Turkey's New Political Era. *Middle East Review of International Affairs*, 2002. 12. Online: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-november-2002-elections-and-turkeys-new-political-era> [2019. 08. 02.]

Török Fegyveres Erők (*Türk Silahlı Kuvvetleri*, a továbbiakban: TSK) lépett elő. A TSK a huszadik század második felében négy sikeres puccsot is végrehajtott (1960, 1971, 1980, 1997). Ebből kettőt (1960, 1980) tekintünk „klasszikus” puccsnak (*darbe*), ahol a katonai hatalomátvételt követően halálos ítéletek is születtek (az 1960-as puccsot követően a miniszterelnököt, Adnan Menderest is kivégezték), kettőt pedig (1971, 1997) ultimátumos puccsnak (*muhtıra*).

Az AKP 2002-es hatalomra jutásakor kiválóan ismerte fel az EU-csatlakozási folyamatban rejlő lehetőséget: a reformok látványos támogatása a hatalom megőrzésének egyik elsődleges eszközévé vált, miközben a Nyugat felé is gesztusokat tehetett. A siker egy másik kulcsa, hogy politikai értelemben a párt tudatosan középre helyezkedett. Az AKP-t leginkább jobbközép gyűjtőpártként írhatjuk le. Fő választói a török lakosság nagyobb részét kitevő vallásos, konzervatív, közép-anatóliai társadalmi rétegek, akik a kemalizmus hosszú évtizedei után először érezhették azt, hogy az AKP-n keresztül végre hallathatják a hangjukat. A párt ugyanakkor nem csak erre a támogatói bázisra számíthatott. Tudatosan kínáltak reformokat különböző társadalmi csoportoknak. Az AKP a liberálisabb választók szimpátiáját a kezdeti években az EU-csatlakozás érdekében hozott reformokkal nyerte meg. Hagyományosan sok kurd is támogatja a pártot, elsősorban a vallásos rétegek, de a szekulárisok egy része is, a kurdok helyzetének javítása érdekében hozott reformok elismeréseként. A vallásos és nacionalista szavazótáborra célozta az oszmán birodalmi múlt iránti erősödő nosztalgia, illetve az utóbbiak köréből mindig szavazatokat hozott a PKK ellen periodikusan újrakezdett fegyveres harc. Az AKP sikeréhez jelentős mértékben hozzájárult karizmatikus vezetője, Recep Tayyip Erdoğan is.

A hatalom megtartása a számokban kifejezhetően folyamatosan növekvő szavazói támogatás ellenére azonban nem volt feszültségektől mentes az AKP számára. 2007 tavaszán politikai válság bontakozott ki az elnök személye körül. A köztársasági elnöki pozíciót 2000 és 2007 között betöltő, a szekularizmus védelmezőjének tartott Ahmet Necdet Sezer mandátumának lejártát követően helyére az AKP április 25-én saját emberét, az akkor külügyminiszterként szolgáló Abdullah Gült jelölte. A politikai ellenzék tiltakozásként az elnökválasztási szavazás bojkottját hirdette meg a parlamentben, majd az Alkotmánybírósághoz fordult, hogy semmisítse meg a szavazás eredményét, melyet az meg is tett. Güllal szemben kifogásként merült fel iszlamista pártpolitikai múltja, illetve a kemalisták egyes köreiből aggodalmat keltett már önma-

gában az a tény, hogy Gül felesége fejkendő viselt. Az ellenzék tiltakozásában azonban hatalompolitikai megfontolások is szerepet játszottak: ha a semlegesnek tekinthető Sezert követően egy AKP-s politikus kerül az elnöki székbe, akkor túl sok hatalom koncentrálna a 2002 óta a miniszterelnöki pozíciót is birtokló párt kezében.²¹⁵

A vitába a Török Fegyveres Erők is beavatkozott. A TSK április 27-én a honlapjára feltöltött nyilatkozatban (úgynevezett e-memorandum) hívta fel rá a figyelmet, hogy kész mindent megtenni a szekularizmus védelmében. Míg korábban hasonló figyelmeztetések kormányok lemondásához vezettek, az AKP erős szavakkal reagált, „nem megfelelő”-nek nevezve a „miniszterelnöki hivatal alá rendelt vezérkar” kormányt kritizáló és „az alkotmánybíróság befolyásolását megkísérlő” közleményét.²¹⁶

A civil–katonai kapcsolatok az AKP idején jelentős átalakuláson mentek keresztül, ami a civil, ezen belül is konkrétan kormányzati kontroll megerősödéséhez vezetett. A folyamatban meghatározó szerepe volt az Európai Uniónak. A csatlakozás érdekében hozott reformok csökkentették a TSK szerepét a török politikában. A reformok között a legfontosabb a Nemzetbiztonsági Tanács (Milli Güvenlik Kurulu) szerepének gyengítése. Lecsökkentették a testület hatáskörét, tagjai között civilek kerültek többségbe, költségvetése pedig a miniszterelnökség ellenőrzése alá került. A Nemzetbiztonsági Tanács így elvesztette elsődleges politika-alakító szerepét: hatalma ajánlások megtételére korlátozódott, amiket a kormány „értékel”, ahelyett, hogy azoknak a korábbiak szerint „kiemelt megfontolást” tulajdonított volna. Kikerültek a katonai tagok a Felsőoktatási Tanács (YÖK), valamint a Rádió és Televízió Tanács (RTÜK) tagjai közül is.²¹⁷

Erdoğan miniszterelnök az elnökválasztás körüli kritikákra válaszul előrehozott parlamenti választások kiírását kezdeményezte, valamint ezzel egy időben – a jövőben hasonló helyzet kialakulásának megakadályozására – beterjesztett egy alkotmánymódosítási javaslatcsomagot a parlament elé.

²¹⁵ Dinç, Güliz: “Durmak yok, yola devam.” A Close Look at AKP’s Election Success. *Friedrich Ebert Stiftung Fokus Türkei*, 2008/6. Online: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/05726.pdf> [2019. 07. 22.]

²¹⁶ Migdalovitz, Carol: Turkey’s 2007 Elections: Crisis of Identity and Power. *Congressional Research Service Report for Congress*, 2007. 07. 11. Online: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL34039.pdf> [2019. 07. 22.]

²¹⁷ Aknur, Müge: Towards More Democratic Civil-Military Relations in Turkey. *L’Europe en Formation*, 2013/1. pp. 31–50.

A novemberről 2007. július 22-re előrehozott parlamenti választáson az AKP ismét nagyarányú győzelmet aratott: a szavazatok 46,6%-át nyerte el (a második helyezett CHP 20,9%-nyi voksot kapott). Az AKP a választásokat követően ismét Abdullah Gülöt jelölte elnöknek, akit az új parlament augusztus 28-án – a szavazás kétharmad helyett már csak egyszerű többséget igénylő harmadik körében – megválasztott. A feszültség továbbélését azonban mutatja, hogy Gül eskütételén tiltakozásként nem vett részt a török vezérkar főnöke és a CHP képviselői sem. Az AKP által beterjesztett alkotmánymódosítási javaslatcsomagot 2007. október 21-én népszavazáson fogadták el. Az elfogadott módosítás többek között az elnök személyének jövőbeli közvetlen választását írta elő.²¹⁸

2008 után: egyre magabiztosabb AKP

Az e-memorandumot követően a kemalista elit és az AKP következő erőpróbájára 2008-ban került sor. Az Alkotmánybíróság március 18-án befogadta a Felső Fellebbviteli Bíróság főügyésze, Abdurrahman Yalçınkaya indítványát, mely a párt betiltását kezdeményezte, valamint öt évre eltiltotta volna vezetőit a politikától. A vád szerint az AKP az „anti-szekuláris tevékenység gyújtópontjában áll”. A vizsgálatra nem sokkal azt követően került sor, hogy február 9-én az AKP keresztülvitte a parlamentben azt a törvényt, ami engedélyezte a nők számára fejkendő viselését az egyetemeken. Végül mindössze egyetlen szavazaton múlt, hogy július 30-i döntésében az Alkotmánybíróság nem tiltotta be a pártot, mindössze jelentős pénzbírságot ítélt meg: felére csökkentették a párt állami támogatásainak összegét.²¹⁹

Az e-memorandum és az alkotmánybíróági eljárás rendkívül erős figyelmeztetés volt az AKP számára. A két esemény minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy megkezdjék a leszámolást a túlélésükre veszélyt jelentő kemalista elittel. Két szimbolikus ügyet emelhetünk ki. Ezek voltak az Ergenekon- (2007-től) és a Balyoz-perek (2010-től), melyek során eltávolították a kemalista ellenfelek egy részét az Atatürk-i örökség fő pilléreinek számító TSK-ból, igazságszolgáltatásból, oktatásból és médiából. Az elítéltek a vád szerint egy titkos összeesküvés résztvevőiként (az úgynevezett „mély állam” részeként) a török kormány megbuktatására törektek.²²⁰ Megkezdődött a

²¹⁸ Migdalovitz: i. m.

²¹⁹ Grigoriadis, Ioannis N.: Islam and democratization in Turkey: secularism and trust in a divided society. *Democratization*, 16. évf., 2009/6. pp. 1194–1213.

²²⁰ Az Ergenekon a mitológiai török őshaza, a Balyoz szó pedig „pöröly”-t jelent. Az ügy részleteiről bővebben lásd: Jenkins, 2009: i. m.

korábbi puccsok elkövetőinek felelősségre vonása is, egészen 1980-ig visszanyúlóan. Bíróság elé idéztek több egykori vezérkari főnököt. İlker Başbuğot – korábban példa nélküli módon – 2013-ban el is ítélték az Ergenekon-összeesküvésben való részvétel vádjával.²²¹ A politikai szelek változását jelzi, hogy a Fethullah Gülen mozgalmával kirobbant belpolitikai konfliktus után az ügyeket újra elővették, s a 2012–2013-ban elítéltek döntő részét szabadon engedték. Ekkor zajlottak az úgynevezett KCK-perek is (2009–2014), mely során kurd véleményformálók ezreit vonták büntetőeljárás alá a Kurdisztáni Községek Uniója (*Koma Civakên Kurdistan* – KCK) tagság, ezen keresztül a PKK támogatásának vádjával. A 2009 júliusában a török kormány által meghirdetett „kurd nyitás” (demokratikus kezdeményezés) politikája októberben megszakadt. A kurd Demokratikus Társadalom Pártját (*Demokratik Toplum Partisi* – DTP) ugyanez év decemberében betiltották.

A 2011. június 12-i parlamenti választások kevés változást hoztak. Az AKP a szavazatok 49,9%-át, a CHP 25,9%-át, a nacionalista Nemzeti Mozgalom Pártja (*Milliyetçi Hareket Partisi*, a továbbiakban: MHP) 12,9%-át szerezte meg.²²²

A TSK és a kormány közötti kapcsolat átalakulását jelzi, hogy a 2011-es választások után nem sokkal lemondott a vezérkari főnök és három haderőnemi parancsnok. Işık Koşaner után így a felborult utódlási láncban a következő vezérkari főnökké a kormánnyal jó viszonyt ápoló Necdet Özelt nevezték ki. A kormányt bíráló kritikus nyilatkozatok a TSK részéről ezzel lényegében megszűntek.²²³

2013-tól: harc Fethullah Gülennel

A 2013. május 28-án kezdődő, több százezer embert megmozgató isztambuli demonstráció, mely Gezi parki tüntetések néven híresült el, rámutatott arra, hogy az AKP magas támogatottsága mellett ellenzőinek száma is jelentős. Az utcára vonuló, nagyrészt szekuláris, illetve liberális fiatalok az erősödő törökországi autoriter tendenciák ellen

²²¹ 2014 júniusában életfogytiglani börtönbüntetést kapott Kenan Evren és Tahsin Şahinkaya tábornok is, az 1980-as puccsban betöltött szerepéért. 2015-ös haláluk miatt az ítélet végrehajtására nem került sor.

²²² Egeresi Zoltán: Törökországi választások (2011). *Grotius*, 2011. Online: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZDPZUK/2011_127_egeresi_zolt%C3%A1n_t%C3%B6r%C3%B6kors%C3%A1gi_v%C3%A1laszt%C3%A1sok.pdf [2019. 07. 22.]

²²³ Egeresi Zoltán: A török hadsereg változó szerepe: kiszorulás a hatalomból? *Biztonságpolitika.hu*, 2013. Online: <http://biztonsagpolitika.hu/wp-content/uploads/2015/04/Egeresi-Zoltan-A-torok-hadsereg-valtozo-szerepe.pdf> [2019. 07. 22.]

is felemelték a hangjukat.²²⁴ Az események eszkalációjához hozzájárult a tömegoszlatás során alkalmazott aránytalan rendőri fellépés is.²²⁵ A másik jelentős, 2013 folyamán kibontakozó eseménysor a decemberben kirobbant korrupciós botrány volt („december 17–25 incidens”). A nyomozás során a szálak egészen magas szintre nyúltak. Hatására több miniszter is lemondani kényszerült. Gyanúba került Erdoğan miniszterelnök fia, Bilal is.²²⁶

Az AKP Fethullah Gülent és *Hizmet* (Szolgálat) vagy *Cemaat* (Közösség) nevű mozgalmát nevezte meg felelősnek az eseményekért. Erdoğan a korrupciós vizsgálatokat a megbuktatására irányuló „bíróági puccs”-nak nevezte, melynek hátterében a Gülen befolyása alatt álló igazságszolgáltatás áll. Ezzel kezdetét vette a hatalmi harc az iszlamista táboron belül. Erdoğan megkezdte a kemalisták eltávolítását követően az AKP hatalmára egyedülként veszélyt jelentő „gülenisták” szisztematikus kiszorítását a stratégiai pozíciókból. A befolyásért vívott küzdelem fokozódását mutatja, hogy 2016. május 31-én az állami szervek hivatalosan is terrrorszervezetté nyilvánították Gülen mozgalmát, és arra a megbélyegző Fethullahista Terrrorszervezet (*Fethullahçı Terör Örgütü*, a továbbiakban: FETÖ) néven kezdtek hivatkozni.²²⁷

Az időrendben következő jelentős belpolitikai esemény a 2014. augusztus 10-i elnökválasztás volt. Törökország történetében első alkalommal került sor a köztársasági elnök közvetlen választására. Recep Tayyip Erdoğant az elnökválasztás első fordulójában megválasztották, a szavazatok 51,79%-ával.²²⁸

Erdoğan elnökké választását követően felerősödött az elnöki rendszer bevezetésével kapcsolatos diskurzus Törökországban. Az újdonsült elnök ambícióját azonban az ellenzéki pártok és a lakosság többsége sem támogatta. Az AKP a kérdést a 2015-

²²⁴ A tiltakozásnak több rétege volt. Kezdetben mindenképpen volt egy környezetvédelmi vonulata, ami a park megmentését célozta. A városrendezési terv azonban szimbolikus jelentőségre is szert tett. Az 1940-ben lebontott egykori tűzérklaktanya helyreállításának és bevásárlóközponttá alakításának terve, mely épület II. Abdülhamid szultán 1909-es sikertelen ellenforradalmi kísérletének volt helyszíne, sokak számára szimbolikus jelentőséggel bírt: helyreállítása az iszlamizmus győzelmét hirdette. A tiltakozásokhoz továbbá számos alevi is csatlakozott, akik a harmadik Boszporusz-híd ellen tüntettek, melynek alapkövetételére éppen május 29-én került sor. Yavuz Selim szultán ugyanis, akiről a híd a nevét kapta, több ezer alevi lemészárlásáért volt felelős.

²²⁵ Adding injustice to injury: One year on from the Gezi Park protests in Turkey. *Amnesty International*, 2014. 06. 10. Online: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR44/010/2014/en/> [2019. 07. 22.]

²²⁶ A belügyminisztérium azonban nem volt hajlandó megindítani az ügyész által kezdeményezett vizsgálatot. A kezdeményező ügyészek, bírók közül többeket áthelyeztek, illetve letartóztattak.

²²⁷ Turkey labels former Erdoğan ally's group as terrorists. *The Guardian*, 2016. 05. 31. Online: <https://www.theguardian.com/world/2016/may/31/turkey-labels-ex-erdogan-ally-fethullah-gulen-group-terrorists> [2019. 07. 22.]

²²⁸ Özbudun, Ergun: The 2014 Presidential Elections in Turkey: A Post-election Analysis. *Global Turkey in Europe*, 2014. 09. Online: http://www.iai.it/sites/default/files/gte_pb_18.pdf [2019. 07. 22.]

ős választási kampány középpontjába állította, ami az elviekben pártsemleges államfő kampányban betöltött aktív szerepe mellett a párt népszerűségvesztéséhez vezetett. Az AKP támogatóinak számát tovább csökkenthették a belharcok miatt elpártolt gülenisták. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a 2015. június 7-re kiírt parlamenti választásokon az AKP 2002 óta első alkalommal nem tudta megszerezni az abszolút többséget: a szavazatok 40,9%-a 258 mandátum megszerzéséhez volt elég. A választások kulcstényezője az volt, hogy az AKP, a CHP és a MHP mellett még egy párt meg tudta haladni a 10%-os küszöböt: a kurdok Törökország történetében első alkalommal voltak képesek pártként bekerülni a török parlamentbe. A Népek Demokratikus Pártja (*Halkların Demokratik Partisi*, a továbbiakban: HDP) megszerezte a voksok 13,1%-át, ezzel 80 parlamenti mandátumot.²²⁹

A júniusi választást követően nem tudott koalíciós kormány alakulni. A legfőbb akadály a pártok között az elnöki rendszer kérdésében elfoglalt eltérő álláspont volt. November 1-jén így előrehozott választások kiírására került sor.

2015/2016–2019: „választási üzemmód”, puccskísérlet és tovább keményedő rendszer

A két választás közötti időszak véres események sorát hozta magával Törökország számára. 2015 júliusában kiújultak a fegyveres harcok Délkelet-Törökországban a PKK-val, és egyre nőtt a különböző szervezetek által magukra vállalt terrortámadások száma is. Ekkor került sor például az ankarai robbantásra, amely Törökország történetének legtöbb halálos áldozatát követelő merénylete volt. Egyes hangok szerint az AKP tudatos kampánystratégiaként eszkalálta az erőszakot.²³⁰ Annyi bizonyos, hogy a növekvő instabilitás egyértelműen kedvezett a kormánypártnak. Az AKP képes volt azt az üzenetet közvetíteni állampolgárai számára, hogy egyedül ő képes rendet és stabilitást teremteni, rend pedig csak akkor lesz, ha abszolút többséget kap. Ez utóbbi végül a novemberi választásokon meg is történt.

²²⁹ Egeresi Zoltán: Törökországi parlamenti választás: egy korszak vége? *KKI Elemzések*, 2015/27. Online: https://kki.hu/assets/upload/Teregorszegi_parlamenti_velasztes_Egeresi_Zoltan.pdf [2019. 07. 22.]

²³⁰ Hasonló kijelentés hangzott el például a HDP elnökétől, Selahattin Demirtaştól: HDP Calls on International Community to Take 'Firm Stance' against AKP. *Armenian Weekly*, 2015. 10. 12. Online: <https://armenianweekly.com/2015/10/12/hdp-calls-on-international-community/> [2019. 07. 22.]; illetve például Murat Belge ellen az – azóta megszüntetett – Taraf című folyóiratban megjelent, a témát fejtegető „Vermezsen 400’ü...” („Ha nem adsz 400-at” – utalva a szükséges parlamenti szavazatszámra) című cikke miatt bírósági eljárás indult. Belge, Murat: Vermezsen 400’ü... *İlke Haber*, 2015. 09. 12. Online: <https://www.ilkehaber.com/yazi/vermezsen-400u-14247.htm> [2019. 07. 22.]

2016. július 15-én sikertelen puccskísérletre került sor Törökországban. A hatalomátvételi kísérletben 290-en veszítették életüket.²³¹ Az elkövetők kiléte és motivációja máig nem tisztázott. A török kormány hivatalos álláspontja szerint az 1999 óta az Egyesült Államokban élő Fethullah Gülen, valamint az általa irányított, az állami szervek által FETÖ-nek nevezett terrorszervezet felelős a puccs megtervezéséért és kivitelezéséért. Gülen tagadja a vádakát, sőt felvetette, hogy esetleg éppen maga a török elnök szervezte meg a puccsot, hiszen vitathatatlanul megerősödve került ki a sikertelen kísérletből.

A puccskísérlet bukását követően a török kormány rendkívüli állapotot hirdetett. Azonnal megkezdődtek a felelősségre vonások. A tisztogatásokban szinte minden terület érintett: fegyveres erők, minisztériumok, média, egészségügy, oktatás, sport, külképviseletek. Ankara hivatalosan is kérelmezte Gülen kiadatását az Egyesült Államoktól, Washington azonban elégséges bizonyíték hiányában nem tett eleget a kérésnek.

A 2016. júliusi puccskísérlet nem jelentett fordulópontot a Török Köztársaság történetében, mindössze felgyorsította az országnak a korábbi években megindult átalakulási folyamatát. Erdoğan nem véletlenül nevezte a puccskísérletet „Allah ajándékának”.²³² A terrorizmus elleni harc jelszavára hivatkozva, amely a hivatalos retorika szerint mindenekelőtt a Gülen-mozgalom és a PKK ellen zajlik, a török kormány megszabadult politikai ellenfeleinek jelentős részétől is. Ezzel lényegében befejezte a hatalmára veszélyes kemalizmus és gülenizmus – az elmúlt években amúgy is megingott – hátra maradt pilléreinek ledöntését.

A sikertelen puccskísérlet megnövelte a kormány és az elnök népszerűségét, valamint a demokrácia védelmével legitimálta a politikai ellenfelek eltávolítását. Ebből a megerősödött pozícióból Erdoğan 2017 tavaszán végül sikeresen keresztülvitte az elnöki rendszer bevezetéséhez szükséges alkotmánymódosítást. 2017. április 16-án rendkívül szoros küzdelemben – vitatott tisztaságú népszavazáson²³³ – végül 51,4%-kal (mintegy 1,4 millió szavazattal) győztek az alkotmánymódosítást támogató „igen” szavazatok. Az alkotmánymódosítás legtöbb pontja a 2018. június 24-re előrehozott

²³¹ Gotev, Georgi: Erdoğan says coup was ‘gift from God’ to reshape country, punish enemies. *Euractive*, 2016. 07. 18. Online: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/erdogan-says-coup-was-gift-from-god-to-re-shape-country-punish-enemies/> [2019. 07. 22.]

²³² Uo.

²³³ A választási bizottság döntését követően, ami szerint elfogadtak nem lepecsételt szavazólapokat is, az ellenzék és a megfigyelők mintegy 2,5 millió elcsalt szavazatról beszélnek. Observer says 2.5 million Turkish referendum votes could have been manipulated. *Reuters*, 2017. 04. 18. Online: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-politics-referendum-observers/observer-says-2-5-million-turkish-referendum-votes-could-have-been-manipulated-idUSKBN17K0JW> [2019. 07. 22.]

parlamenti és elnökválasztást követően lépett hatályba, mely választás szintén az AKP és Erdoğan sikerét hozta.²³⁴ A változások értelmében megszűnt például a miniszterelnöki pozíció, az elnök egyszerre kormány- és államfő. Az elnök demokratikus elszámoltathatósága lényegében csak és kizárólag az ötévenkénti választásokon valósulhat meg. Parlamenti jóváhagyás nélkül nevezhet ki alelnököket és minisztereket. Szintén az elnök készíti elő és nyújtja be a központi költségvetést elfogadásra a parlamentnek. Ha pedig – valamilyen okból – nem sikerül időben elfogadni a tervezetet, lehetővé válik az elnök számára az előző éves (korrigált) költségvetés alkalmazása. Az elnöknek joga van felosztatni a parlamentet, illetve 3/5-ös többséggel a parlament is feloszthatja önmagát. Mind a két esetben automatikusan új választást kell kiírni egyidejűleg a parlamenti helyek és az elnöki poszt betöltésére is. Az igazságszolgáltatást érintő változások megkérdőjelezzik az igazságszolgáltatás függetlenségét.²³⁵

A sikertelen puccskísérlet a TSK további átalakítását vonta maga után. Az intézkedések megnövelték a civilek számát a fegyveres erők kötelékében szolgálók előléptetéséért, kitüntetéséért és nyugdíjazásáért felelős Felső Katonai Tanácsban (*Yüksek Askeri Şura*). Csökkentették a vezérkari főnök szerepét: a miniszterelnök és az elnök jogosulttá váltak közvetlenül is utasítást adni a haderőnemi parancsnokoknak, mely utóbbiak innentől a vezérkar főnöke helyett közvetlenül a védelmi miniszternek jelentenek. Központosították a katonai oktatás rendszerét. Létrehozták a Nemzeti Védelmi Egyetemet Isztambulban, mely az elnök által kinevezett rektorral az élén a katonai oktatás minden szintjéért felel. Az elbocsátások és letartóztatások következményeként 2016 júliusa és 2017 márciusa között 42%-kal csökkent a tábournoki kar (345-ről 201 főre), 35%-kal a tisztikar (39 287-ről 25 518 főre), valamint 33%-kal az altiszti kar (96 391-ről 64 059 főre) létszáma.²³⁶ A TSK a puccskísérletet követően elvesztette évtize-

²³⁴ Egeresi Zoltán – Pénzváltó Nikolett: Az AKP útja az elnöki rendszerről szóló népszavazásig: rezsim-építés Törökországban (2002–2017). *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 2017/3. pp. 80–109.

²³⁵ Turkey – Opinion on the amendments to the Constitution adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a National Referendum on 16 April 2017, adopted by the Venice Commission at its 110th Plenary Session. *Venice Commission*, 2017. 03. 11. Online: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2017)005-e) [2019. 07. 22.]

²³⁶ Öztürk, Cemal – İzci, Ferit: 15 Temmuz 2016 Sonrası Türk Silahlı Kuvvetlerinden İhraçların Chris Argyris'in Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Analizi (15 Temmuz 2016-15 Temmuz 2017). *Turkish Studies*, 12. évf., 2017/31. pp. 217–238. p. 224.

des státuszát Törökország legmegbízhatóbb intézményeként a török emberek szemében: egy 2017-es közvélemény-kutatás szerint a TSK-t megnevezők aránya 62,4%-ról 47,4%-ra esett vissza, ezzel a második helyre szorult az Elnökség mögött.²³⁷

Törökország az autoritarizmus egy minőségileg új fázisába lépett.²³⁸ A *Freedom House* által készített éves jelentésekben a 2017-es évre vonatkozó 2018-as jelentés első alkalommal sorolta a „nem szabad” kategóriába Törökországot, amit a 2019-es jelentés megismételt. A sajtószabadságot vizsgáló *Freedom House* jelentés már 2013 óta a „nem szabad” kategóriában említi az országot, számokban kifejezett értékelése pedig folyamatosan romlott az utóbbi években.

A török politikai rendszer egy versengő autoriter rendszer, ami azt jelenti, hogy választások továbbra is vannak. Ha egyenlőtlenek is a feltételek, a hatalom elméletben ötévente leváltható. A rezsimnek ezért szüksége van az emberek támogatására. Erdoğan célja továbbra is annak a bizonyos 51%-nak (az abszolút többségnek) az egyben tartása. Ennek érdekében pedig a külpolitikát is gyakran alárendelik a belpolitikának.

A támogatói bázis egyben tartásának legfontosabb eszközévé a populizmus és a biztonságiasítás vált. A török rezsim populista retorikája szerint Erdoğan legitim módon megválasztott vezetőként a török emberek akaratát képviseli. Aki Erdoğant kritizálja, az a török népet kritizálja. Ennek a gondolkodásmódnak az egyik indikátora az államfő megsértéséért (a török büntető törvénykönyv hírhedt 299-es cikke alapján) indított büntetőeljárások száma. Ez a szám a 2014-es 132-ről 2015-ben 1 953-ra nőtt, majd 2016-ban 4 187-re ugrott, 2017-ben pedig tovább emelkedett 6 033-ra,²³⁹ és 2018-ban is csak 5 233-ra csökkent vissza.²⁴⁰ Az érvelés szerint ezért nincs szükség fékekre és ellensúlyokra sem. Mehmet Uçum, az elnök egyik jogi tanácsadója így fogalmazta meg tömören mindezt: „*Mindenfajta kísérlet, aminek a célja, hogy intézményi ellenőrzést alakítson ki az emberek akarata fölött, az a demokrácia ellen van.*”²⁴¹

²³⁷ Public trust in military plunges after Turkey's failed coup: Poll. *Hürriyet Daily News*, 2017. 01. 19. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/public-trust-in-military-plunges-after-turkeys-failed-coup-poll-108704> [2019. 07. 22.]

²³⁸ Kaygusuz: i. m.

²³⁹ Turkey: End Prosecutions For 'Insulting President'. *Human Rights Watch*, 2018. 10. 17. Online: <https://www.hrw.org/news/2018/10/17/turkey-end-prosecutions-insulting-president> [2019. 07. 22.]

²⁴⁰ Adalet İstatistikler 2018. *Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü*, 2019. 08. Online: http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792019103654adalet_ist_2018.pdf [2019. 07. 22.]

²⁴¹ Bora, Birce: Turkey's constitutional reform: All you need to know. *Al Jazeera*, 2017. 01. 17. Online: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/01/turkey-constitutional-reform-170114085009105.html> [2019. 07. 22.]

A terrorizmus elleni harc nevében végrehajtott tömeges letartóztatások számos konfliktushoz vezettek Törökország nyugati partnereivel. A török rezsim belpolitikai értelemben hasznos ellenségképre talált a Nyugatban. Az Európai Uniót és az Egyesült Államokat a terrorizmus támogatóiként bélyegezték meg, elsősorban egyes kurd csoportok támogatása, illetve a Gülen-mozgalomhoz kapcsolódó kiadatások megtagadása, valamint a puccskísérletet követően megkésettnek és nem elég támogatónak értékelt reakciók okán. Ekkor romlott meg látványosan a török viszony többek között Németországgal, Hollandiával vagy Ausztriával.²⁴²

2015 és 2019 között három parlamenti választásra, egy elnökválasztásra, egy alkotmánymódosító népszavazásra, egy helyhatósági választásra és egy megismételt isztambuli polgármester-választásra került sor Törökországban. 2023-ig azonban – ha csak nem történik egy újabb, előrehozott választás kiírását indokló fordulat – előreláthatólag nem lesz újabb választás, ami esélyt adhat a politikai és gazdasági konszolidációra.

3. 3. A TÖRÖK KÜLPOLITIKA AZ AKP ALATT

3. 3. 1. Törökország és a Nyugat percepcióinak lassú távolodása: megkérdőjeleződő EU-tagság és az Egyesült Államok iraki intervenciója

Az AKP politikájának kezdeti éveit az európai uniós csatlakozási folyamat határozta meg. Ez volt a külpolitika egyik deklarált elsődleges prioritása is. A török reformok eredményeinek elismeréseként 2004. december 18-án Amszterdamban az Európai Bizottság bejelentette, hogy Törökország „elégésgesen” (*sufficiently*) teljesítette a teljes jogú tagsághoz szükséges, úgynevezett koppenhágai kritériumokat. Ezt követően 2005. október 3-án hivatalosan is megnyitották a csatlakozási tárgyalásokat, és kezdetét vette a csatlakozási fejezetek átvilágításának folyamata (*screening*).

A törökök számára azonban rövid idő alatt elveszítette hitelességét az európai uniós ígéret, miszerint Törökországot a többi tagjelölt országgal azonos módon fogják

²⁴² Pénzváltó Nikolett: A török Nemzeti Hírszerző Szervezet átalakulása az Igazság és Fejlődés Pártjának kormányzása alatt: nemzetbiztonság helyett a rezsimbiztonság eszköze? *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. évf., 2018/2. pp. 5–15.

kezelné. Ehhez nagymértékben hozzájárultak különböző európai politikusok Törökországot bíráló nyilatkozatai, melyek megkérdőjelezték az ország európaiságát, a török tagfelvétel egyoldalú blokkolásával fenyegettek, a tárgyalási folyamat „nyitott végű” jellegét hangsúlyozták, az EU abszorpció / integráció kapacitása tekintetében fejezték ki aggodalmukat, vagy éppen a teljes jogú tagság helyetti alternatívát (például „különleges partneri” státuszt) javasoltak. Abban, hogy a csatlakozási tárgyalások mindezek ellenére megindultak, fontos szerepe volt az akkori német kancellárnak, Gerhard Schrödernek, aki a „*pacta sunt servanda*” elvét és Törökország geostratégiai jelentőségét hangsúlyozva aktívan támogatta a török tagságot. Angela Merkel német kancellári székbe kerülését, de még inkább Nicolas Sarkozy francia elnök hatalomra jutását követően azonban Ankarának nem maradt az EU-n belül erős nagyhatalmi támogatója. Sőt, a franciák öt csatlakozási fejezet egyoldalú blokkolását jelentették be. A török-francia kapcsolatok enyhülésére 2013-ig kellett várni, amikor a 2012-ben megválasztott François Hollande elnök feloldotta a 22. tárgyalási fejezet blokkolását.²⁴³

A kettős mérce percepcióját legegységesebben a ciprusi kérdés kezelésének a mikéntje erősítette meg a törökökben. 2004. április 24-én népszavazást tartottak a Kofi Annan ENSZ-főtitkár nevével fémjelzett, a megosztott sziget helyzetének rendezését célzó, úgynevezett Annan-tervről. A javaslatot – jelentős török nyomásra – a török ciprióták 65%-a támogatta a népszavazáson, a görög ciprusiak 76%-a azonban elutasította a kezdeményezést. A Ciprusi Köztársaságot ennek ellenére szinte azonnal, 2004. május 1-jével felvették az EU teljes jogú tagjai közé. A törökök ezt követően joggal érezhették igazságtalannak, amikor az Európai Tanács 2006 decemberében úgy döntött, nyolc tárgyalási fejezetet nem nyitnak meg, és egyet sem zárnak le mindaddig, amíg Törökország nem terjeszti ki az ankarai egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvét a Ciprusi Köztársaságra, és nem nyitja meg kikötőit és reptereit a ciprusi hajók, illetve repülőgépek előtt. Nicosia ezen felül hat további tárgyalási fejezet blokkolását jelentette be. A csatlakozási folyamat jelenlegi állása szerint a 35 tárgyalási fejezetből mindeddig csupán 16-ot sikerült megnyitni, és mindössze egyet ideiglenesen lezárni.

A Törökország és nyugati szövetségesei közötti jelentős percepcióbeli különbségek növekedésére mutatott rá az Egyesült Államok 2003-as iraki beavatkozása is.

²⁴³ Paul, Amanda: Turkey-EU Relations: Forever Engaged, Never to be Married? *Heinrich Böll Stiftung*, 2015. 07. 08. Online: <https://eu.boell.org/en/2015/07/08/turkey-eu-relations-forever-engaged-never-be-married> [2019. 07. 22.]

2003. március 1-jén a török parlament – igaz, rendkívül szoros végeredményű szavazáson, 264 igen, 250 nem, 19 tartózkodás mellett, de – nem szavazta meg a kormány betérjesztését, mely az Egyesült Államok kérésére engedélyezte volna 62 ezer amerikai katona telepítését Törökországba (255 repülőgéppel és 65 helikopterrel együtt) fél éves időtartamra. A török parlament döntésében minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a török közvélemény több, mint 90%-a ellenezte az amerikaiak iraki beavatkozását, mely ellenérzésüket tömegdemonstrációkkal is kifejezték.²⁴⁴ Ankara számára alapvető érdek volt az instabilitás megelőzése közvetlen szomszédságában, mely az Öböl-háborút követően minden bizonnyal újabb migrációs hullámot indított volna a török területekre. Ennél is fontosabb cél volt azonban a törökök számára a kurd függetlenségi törekvések elfojtása Irakban. A külső beavatkozás a török félelmek szerint ezt is elősegítette volna.

Március 21-én Törökország végül megnyitotta a légterét az amerikai repülőgépek előtt az iraki műveletekhez, azonban kizárólag az átrepülést tette számukra lehetővé. Ahogyan a kurdok az amerikaiak számára egyre fontosabb szövetségessé váltak a Szaddám-rezsim megdöntésében, a törökökben felerősödött a gyanakvás Washington „igazi szándékait” illetően.²⁴⁵ Hiába szavazta meg 2003. október 6-án a török parlament török „békefenntartók” telepítését, a washingtoni adminisztráció egyértelművé tette, hogy nem akar semmilyen egyoldalú török katonai beavatkozást Észak-Irakban. A kétoldalú kapcsolatok mélypontját a Szulejmánijja-incidens jelentette. 2003. július 4-én amerikai katonák Szulejmánijjában letartóztatták és Bagdadba vitték a török különleges erők tizenegy, egy török katonai kontingens részeként 1995 óta Észak-Irakban állomásozó tagját, és csak az amerikai alelnök közbelépésére engedték őket szabadon. Hilmi Özkök török vezérkari főnök szerint a letartóztatás a valaha volt legnagyobb bizalmi válsághoz vezetett a török és amerikai erők között.²⁴⁶

²⁴⁴ Turkey rejects U.S. troop proposal. CNN, 2003. 03. 01. Online: <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/01/sprj.irq.main/> [2019. 07. 22.]

²⁴⁵ Altunışık, Meliha Benli: Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, 14. évf., 2006/2. pp. 183–196.

²⁴⁶ Donovan, Jeffrey: U.S./Turkey: Ties Hit New Low After Raid On Turkish Forces. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2003. 07. 07. Online: <https://www.rferl.org/a/1103730.html> [2019. 07. 22.]

3. 3. 2. 2008 után egyre magabiztosabb török külpolitika: független vagy elszigetelt?

Az AKP külpolitikai irányvonalának kialakításában meghatározó szerepet töltött be Ahmet Davutoğlu (2003–2009 miniszterelnöki külpolitikai tanácsadó, 2009–2014 külügyminiszter, 2014–2016 miniszterelnök), aki fő művének tekinthető, 2001-ben megjelent „*Stratégiai mélység*” (Stratejik Derinlik) című könyvében foglalta össze legfontosabb gondolatait. A koncepció szimbólumává a „nulla probléma a szomszédokkal” politika vált, melynek értelmében Ankara igyekezett rendezni terhelt kapcsolatait a szomszédos államokkal: közeledés indult meg Görögország, Szíria és Örményország irányába is.

A „*Stratégiai mélység*” további kulcsszavai a multidimenziós külpolitika, a „ritmikus” diplomácia és a proaktív regionális politika. Davutoğlu rámutat, hogy Törökország egyedülálló geopolitikai helyzete önmagában nem érték, csak ha ki is tudja azt használni egy, az aktuális helyzethez illeszkedő külpolitikai stratégia hatékony eszközeként. A regionális befolyás növelésének (egyik) végső célja Davutoğlu értelmezésében az ország globális helyzetének megerősítése, másként megfogalmazva, az ország politikai, gazdasági, kulturális súlya nemzetközi szinten nagymértékben a saját szűkebb térségében bírt befolyásától és teljesítményétől függ.

Ezen elgondolás látványos következményeként Törökország aktív külpolitikába kezdett közvetlen földrajzi környezetében, ami a korábbi évtizedekben elhanyagolt közel-keleti térség felértékelődésével járt együtt. A közel-keleti államokkal való interakciók intenzívebbé válása, mely nagyban épített a közös történelmi-kulturális örökség és muszlim identitás nyújtotta lehetőségekre, azonban önmagában még nem jelentette azt, hogy Törökország elfordult volna a Nyugattól, mint ahogyan azt leegyszerűsítve értelmezhetnénk. Egyszerűen arról van szó, hogy míg korábban Törökország számára a Nyugattal fenntartott kapcsolatok a legfontosabb külkapcsolatok voltak, mostanra a külkapcsolatok egyikévé váltak a sok közül. Davutoğlu érvelése szerint a környező régiókbeli (Közel-Kelet, Balkán, Kaukázus) folyamatokra hatni nem képes Törökország kevésbé érdekes/értékes a Nyugat számára is. E gondolatmenet mentén tehát ugyanúgy igazolhatnánk akár azt is, hogy Ankara multidimenziós külpolitikájával azt igyekszik demonstrálni, mennyire hasznos és befolyásos tagja lenne az európai közösségnek.

Ankara egyre magabiztosabb külpolitikáját úgy értelmezhetjük az új koncepció fényében, mint egy „központi ország” felemelkedése egy „híd ország” helyett. Törökország híd szerepbe történő pozicionálása egy időben a retorika bevett része volt, ma azonban már a törökök maguk is egyre inkább tiltakoznak a megnevezés ellen, ami jól mutatja a politika változását. Davutoğlu a Londoni Közgazdasági Egyetemen (London School of Economics – LSE) tartott 2013. márciusi beszédében a következőt mondta erről: *„Nem szeretem a híd kifejezést. A híd egy passzív entitás két oldal között. Van két oldal, és te vagy a híd. Nem, mi része vagyunk mindkét oldalnak. Részesei minden eseménynek.”*²⁴⁷

A Davutoğlu által felvázolt külpolitikai elmélet a gyakorlatban rendkívüli stratégiai rugalmasságot biztosít Ankara számára, ami különösen az országot körülvevő instabil környezetet figyelembe véve sok esetben felbecsülhetetlen jelentőségű lehet. Azáltal, hogy Törökország minél több szereplővel együttműködik, nem függ túlzottan egyetlen másik államtól, és szükség esetén viszonylag könnyen tud ellensúlyt építeni az érdekeit veszélyeztető erőkkel szemben. Az aktív szerepvállalás mellett, hogy ezáltal a legtöbb kérdésben megkerülhetetlenné teszi magát, egyben már a nagyhatalmi szerep képét alapozza meg. A békülés a környező államokkal, és egy stabil „*hinterland*” kiépítése a külpolitikai mozgástér növelése mellett nyugodt feltételeket és kibővült lehetőségeket biztosít a török gazdasági fejlődéshez. Davutoğlu jelentős mértékben épített az úgynevezett puha hatalmi eszközök alkalmazására (például nyilvános diplomácia, konfliktusokban aktív közvetítő szerep, saját „muszlim demokráciájának” példaként állítása más államok elé, nagyarányú fejlesztési támogatások). A puha eszközök mellett ugyanakkor a háttérben azért ott vannak a kemény hatalmi eszközök is: egy közel egymillió fős, modern fegyveres erő, ami kellő alátámasztásaként szolgál a török érdekeknek.

A kezdeti években a davutoğlui külpolitika látványos sikereket ért el. A török külpolitikai ambíciók kiteljesedésének a 2011-ben kibontakozó „arab tavasz” vetett

²⁴⁷ Speech Delivered by H. E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of Turkey, in the University of London School of Economics and Political Science. 2013. 03. 07. Online: http://www.mfa.gov.tr/speech-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-affairs-of-turkey_-in-the-university-of-london-school-of-economics.en.mfa [2019. 07. 22.]

véget.²⁴⁸ Az események rámutattak a Törökország előtt álló korlátokra, és kérdésessé vált, összhangban vannak-e Ankara képességei ambícióival.²⁴⁹

A másik, amit az „arab tavaszt” követő események kirajoltak, az az iszlamista külpolitika korlátai és költségei. Törökország a Muszlim Testvériséghez kötődő különböző csoportokat támogatta és támogatja szerte a Közel-Keleten. Ez azonban a kapcsolatok megromlásához vezetett többek között a regnáló egyiptomi, szíriai és szaúdi rezsimmel. Az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia és Egyiptom is terrrorszervezetté nyilvánította a Muszlim Testvériséget, alapvetően politikai okokból. Ankarát azal vádolják, hogy radikális szunnita csoportokat támogat; így ahelyett, hogy a puha hatalmát növelné, és pozitív befolyást terjesztene a régióban, végeredményben kiszorult több országból.²⁵⁰

Abban, hogy Davutoğlu elméletben megfogalmazott alapvetéseit a gyakorlatba is át tudta ültetni, szerepük volt a törökországi belső folyamatoknak is. A kemalizmus által szabott korlátok fokozatosan tűntek el a török külpolitikáról. Az AKP erősödő magabiztossága belpolitikai téren azzal a következménnyel is járt, hogy a politikai vezetésnek egyre kevésbé volt szüksége az EU támogatására a hatalom megtartásához. Az EU hitelességvesztésével párhuzamosan csökkent tehát a politikai akarat a török oldalon is, mely két párhuzamos folyamat lényegében lehetetlenné tette az előrelépést a csatlakozási tárgyalásokon. A törökök magabiztosságát tovább erősítették az EU-t érő különféle sokkok: a 2008-as gazdasági válság, a görög adósságválság, a Brexit-válság. Az EU jövője körüli viták mind azt a képet erősítették a törökökben, hogy felemelkedő hatalomként nincs szükségük a válságban lévő, őket mégis másodrendű félként kezelő EU-ra.

A török belpolitikai fejlemények idővel ahhoz vezettek, hogy a kormány számára kifizetődőbbé vált egy ellenséges EU képének propagálása. Az európai normáktól távolodó, autoriter irányba haladó török politikát ért folyamatos nyugati kritikákkal szemben a török kormányzati retorikában egyre inkább tetten érhetőek a Sèvres-szindróma „tünetei”: a kettős mércét alkalmazó EU, mely nem érti meg Törökországot, a

²⁴⁸ Az „arab tavasz”-ra adott török reakciókról (Egyiptom, Líbia és Szíria kapcsán is) bővebben lásd: Csicsmann László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, 12. évf., 2013. tavasz. pp. 59–78.

²⁴⁹ Balogh et. al.: i. m.

²⁵⁰ İdiz, Semih: Hifter accuses Turkey of supporting terror in Libya. *Al-Monitor*, 2014. 06. 24. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/06/İdiz-haftar--accuses-turkey-terrorism-libya-qatar-Erdoğan.html#ixzz5qjnUevmL> [2019. 07. 22.]

különböző terrrorszervezetek (PKK, FETÖ) támogatásán keresztül az ország meggyengítését akarja elérni. A belpolitizálódott török külpolitika, elsősorban a török terrorizmus elleni harc fokozódásán keresztül folyamatos feszültségekhez, kisebb-nagyobb incidensekhez vezetett több európai uniós tagállammal.

Míg egyes szakértők szerint a török külpolitika az utóbbi években erősen reaktív, reflexszerűen reagál az akutnak érzékelt belső és külső fenyegetésekre, stratégiai következetlenség jellemzi, illetve leginkább egy „fejetlen csirkéhez” hasonlít²⁵¹, addig a török döntéshozók szerint a török külpolitika proaktív, preemptív, aktív és független. A függetlenség gondolatának kulcsszerepe van a jelenlegi török külpolitikában. Davutoğlu 2012-ben ekképp nyilatkozott erről: *„Ma már mi határozzuk meg a víziókat, jelöljük ki céljainkat és hajtjuk végre külpolitikánkat a saját nemzeti prioritásaink mentén. Ezek a kezdeményezések vagy sikeresek lesznek, vagy elbuknak, de az a legfontosabb, hogy saját politikánkat valósítsuk meg. Nem kapunk instrukciókat más hatalmaktól, és nem mások hatalmi játszmáinak vagyunk része.”*²⁵²

Az önállóság gondolata az Sz–400-as beszerzéssel összefüggésben is kulcsfontosságú érvként jelenik meg török oldalon. *„Történelmünk legfontosabb megállapodása jelenleg az Sz–400-as megállapodás. Mert ez nem a piacént létezés logikája. Ez egyben annak a folyamata, hogy partnerre válunk, és közös gyártásba kezdünk.”*²⁵³

Az AKP külpolitikájának kidolgozásában döntő szerepet betöltő Davutoğlu 2016 májusában mondott le a miniszterelnöki pozícióról. A lemondás okaként az Erdoğannal fennálló ellentéteket nevezhetjük meg. 2016 áprilisában egy névtelen forrás Pelikán ügýirat²⁵⁴ címmel egy írást tett közzé a WordPress blogon.²⁵⁵ A 27 pontból álló lista sorra veszi a török elnök és miniszterelnök közötti legfontosabb vélemény- és érdekütközéseket. Davutoğlu például szeretett volna keresztülvinni egy transzparencia törvényt, amit Erdoğan ellenzett és meg is akadályozott. Számos személyi kérdésben ellentétes álláspontot képviseltek. Davutoğlu felszólalt az Akadémikusok a Békéért petíció aláíróinak letartóztatása ellen; ugyanakkor támogatta volna a 2013-as korrupciós botrányban érintett miniszterek bíróság elé állítását. Az elnökség azzal is vá-

²⁵¹ Candar, Cengiz: Turkey's misguided Middle East policy: From Syria, Iraq to the Gulf. *Al-Monitor*, 2017. 11. 13. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/11/turkey-misguided-policy-displays-itself-in-three-main-areas.html> [2019. 07. 22.]

²⁵² Idézi Egeresi: Az AKP külpolitikájának pillérei, i. m. p. 129.

²⁵³ Son dakika... "S-400'ler barışın ve milli güvenliğimizin garantisi", i. m.

²⁵⁴ A név John Grisham 1993-ban megfilmesített Pelikán ügýirat című könyvére utal.

²⁵⁵ Pelikan Dosyası. 2016. 05. Online: <https://pelikandosyasi.wordpress.com/2016/05/> [2019. 08. 02.]

dolta a miniszterelnököt, hogy nem elég kritikus a Törökországot kritizáló nyugati médiumokkal és politikusokkal szemben; ezzel párhuzamosan egy, Erdoğannal szemben saját személyét támogató médiahálózat létrehozására törekszik. Davutoğlu továbbá a kurd békefolyamat újraindítását szeretne volna elérni; valamint ellenezte az elnöki rendszer bevezetését is.

Davutoğlu távozásával – amit az ellenzék „palotapuccs”-ként (*saray darbesi*) emleget²⁵⁶ – Erdoğan jelentős belső ellensúlyát távolította el. A lemondott miniszterelnököt kényelmesen felelőssé lehetett tenni a múlt elhibázott külpolitikai döntéseirért. A külpolitikában látszólagos irányváltás következett be: 2016 júniusában sor került a békülésre az oroszokkal és Izraellel, illetve augusztusban a szíriai katonai beavatkozásra.

A kormányközeli török sajtóban 2016-ban elkezdtek Erdoğan-doktrínáról cikkezni, aminek kulcseleme a preempció, amit elsősorban a „terrorfenyegetettséggel” szemben alkalmaznak.²⁵⁷ Ennek értelmében, ha szükséges, akár egyoldalúan is képesek katonai erőt alkalmazni az országhatárokon kívül, elsősorban Szíriában és Irakban a PKK ellen, ami az elsődleges fenyegetés. A török kormány minden bizonnyal e kommunikáción keresztül is próbált belső támogatást, legitimációt szerezni a 2016 augusztusában megkezdett szíriai szárazföldi intervencióhoz. A török magatartás a terrorizmus elleni harc és a preempció középpontba állításával, valamint az *exit* stratégia nyilvánvalónak tűnő hiányával meglehetősen emlékeztet a 2001 utáni amerikai külpolitikára. Sikere is ahhoz hasonlóan, erősen kétséges.

A határon átnyúló török terrorizmus ellenes műveletek egyébként nem újkeletűek. Bagdaddal 1983-ban kötött Ankara biztonsági szerződést, ami engedélyezte a török katonáknak, hogy 20 mérföldre behatoljanak Irakba a kurd gerillák üldözéséhez. 2007-ben a két ország egyetértési memorandumot, valamint terrorizmusellenes együttműködésről szóló megállapodást írt alá, amire hivatkozva hajtanak végre máig határon átnyúló műveleteket a törökök a PKK iraki bázisai ellen. Szíria esetében az 1998-ban aláírt adanai megállapodást emelhetjük ki.²⁵⁸ Ennek értelmében Szíria

²⁵⁶ “Darbenin adı 4 Mayıs Saray Darbesi”. *Sözcü*, 2016. 05. 05. Online: <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/kilicdaroglu-bu-bir-darbedir-1217624/> [2019. 07. 22.]

²⁵⁷ Gürçan, Metin: Turkey's new 'Erdogan Doctrine'. *Al-Monitor*, 2016. 11. 04. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/turkey-wants-use-its-hard-power-solve-regional-problems.html> [2019. 07. 22.]

²⁵⁸ Statement Made By İsmail Cem, Foreign Minister, On The Special Security Meeting Held Between Turkey and Syria. 1998. 10. 20. Online: http://www.mfa.gov.tr/_p_statement-made-by-ismail-cem_-foreign-minister_-on-the-special-security-meeting-held-between-turkey-and-syria_br_october-20_-1998_br_unofficial-translation___p_.en.mfa [2019. 07. 22.]

terrorszervezetként ismerte el a PKK-t, és megtiltotta a PKK és a hozzá kötődő szervezetek tevékenységét a területén. Ekkor készítették távozásra Szíriából Abdullah Öcalant is. Az egyezmény értelmében Damaszkusz nem engedi a PKK tagjainak, hogy belépjenek Szíriába, vagy tranzitországgként használják azt. A megállapodásban foglaltakat a jelenlegi szíriai kormány a török érvelés szerint nem biztosítja, ezért lépett fel Ankara katonai eszközökkel a szíriai területeken.

A 2011 óta zajló szíriai konfliktus jelenleg az elsődleges prioritása a török külpolitikának. A hetedik fejezet esettanulmányában részletesen írok majd erről. Szíria kiválóan mutat rá az AKP Törökországa előtt álló dilemmákra. Ankara számára az elsődleges cél, hogy a szomszédos Szíria ne váljon Törökországra veszélyes biztonsági fenyegetéssé, akár azáltal, hogy terrrorszervezetek kezére kerül (a kormányretorika ebbe a PKK-hoz közel álló kurd szervezeteket is beleérti), akár pedig azáltal, hogy az ország egy bábállammá válik külső hatalmak (elsősorban Irán és/vagy Oroszország) kezében. A kurd függetlenségi törekvések visszaszorítása, és egy, az Észak-Irakban kialakulthoz hasonló kurd autonómia (Kurdisztáni Regionális Kormányzat) létrejöttének megakadályozása e törekvések mögött kimondva-kimondatlanul egzisztenciális érdekként van jelen. Céljai eléréséhez pedig Ankara – a 2003-as iraki eseményekkel szemben – ezúttal aktív szerepet is vállal. Ezt mutatja az eddig megindított három szíriai katonai művelet: az *Eufrátesz Pajza* (2016. augusztus – 2017. március), az *Olajág* (2018 januárjától) és a *Béke Forrása* (2019 októberétől) hadműveletek, illetve Törökország határozott fellépése Idlibben. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy orosz és/vagy amerikai (legalább hallgatólagos) jóváhagyás nélkül Ankara közvetlenül a határai mentén sem képes alapvető nemzeti érdekeit érvényesíteni. Törökország várhatóan továbbra is az egyensúlyozás politikáját fogja folytatni, mely egyszerre jelenik meg lehetőségként és kényszerként a kis-ázsiai állam előtt.

3. 4. ÖSSZEGZÉS

A nemzetközi rendszer napjainkban egy átalakulási folyamatban van. Ez egyszerre jelenti a képességek eloszlásának és a rendszerről alkotott percepcióknak a – nem feltétlenül azonos ütemben végbemenő – változását. Az Egyesült Államok hegemoniáját és a nyugati liberális rendet egyre több kihívás éri. Az érdekszféra-politizálásra épülő nagyhatalmi realizmus egyre inkább teret nyer.

E folyamatok hozzájárultak ahhoz, hogy a kétezres évektől kezdve a Nyugat relatív súlya és vonzereje Törökország szemében egyszerre csökkent. Ankara az átalakuló világrendhez is alkalmazkodik, amikor a különböző szereplőkkel fenntartott kapcsolataiban nagyobb egyensúly kialakítására, ezzel saját mozgásterének a lehető legnagyobb mértékűre növelésére törekszik.

Ami Törökország nemzetközi rendszerben elfoglalt helyét illeti, relatív hatalmi képességeit tekintve Törökország nem globális hatalom, „mindössze” a regionális hatalmak egyike. A relatív hatalmi képességeken túl a rendszerszintű vizsgálat során figyelembe kell vennünk az úgynevezett strukturális módosítók szerepét is. Törökország földrajzi elhelyezkedése, valamint NATO-tagsága egyértelműen befolyásolja a török külpolitikát. A más országoktól való függés a stratégiai erőforrások tekintetében (katonai technológia, energiahordozók, tőke) korlátozza Ankara mozgásterét egyes államokkal való kapcsolatában.

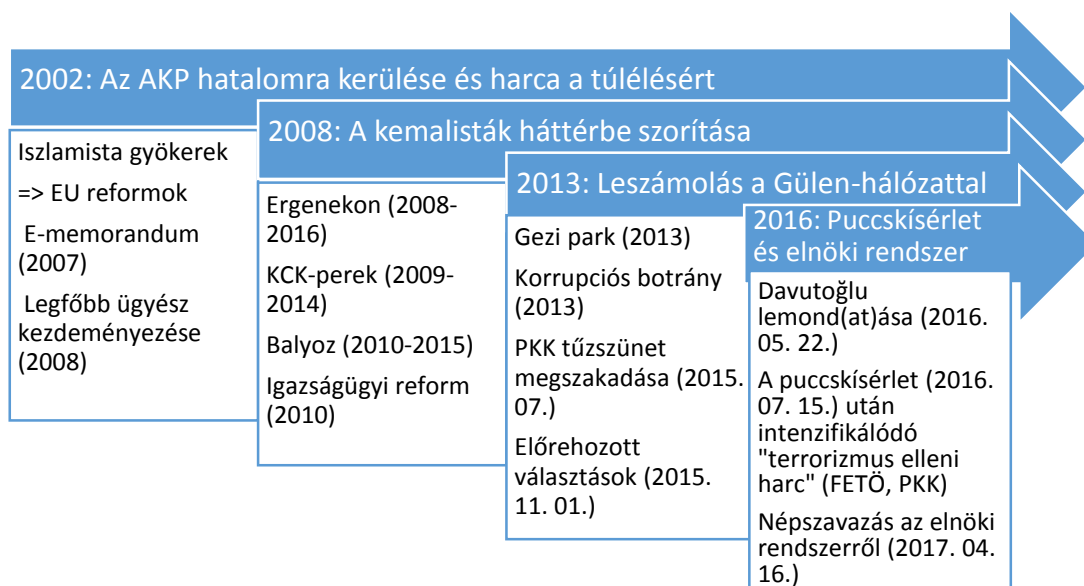
A török stratégiai kultúra áttekintése segít megérteni a török társadalom fenyegetés-percepcióit, és fontos útjelzőként szolgál a külpolitikai döntések vizsgálatához is. Az államon belüli közös stratégiai kultúra és a stratégiai kultúrából fakadó kollektív társadalmi elvárások egyszerre korlátozzák a döntéshozók cselekvési terét és nyújtanak lehetőséget az elitek számára egy olyan nyelvezet használatára, ami megkönnyíti az állampolgárok támogatásának megszerzését stratégiai döntésekhez.²⁵⁹

A török hagyományosan egy rendkívüli mértékben biztonságiasított társadalomnak tekinthető. Az aktuális török politikai vezetés pedig előszeretettel él a további biztonságiasítás eszközével. A törökök identitása a 21. század elején többes; inkább tekinthető képlékenynek, mint szilárdnak. Az oszmán birodalmi múltra tekintettel ugyanakkor a török gondolkodásban visszatérő elem a pántürkizmus és pániszlamizmus gondolata – noha fontos kiemelni, hogy ez nem jelenti a területi expanzió igényét. A török fenyegetéspercepciók közül ki kell emelnünk az úgynevezett Sèvres- és Tanzimát szindrómát. A történelmi sérelmek miatt erőteljesen jelen van a török biztonságpolitikai gondolkodásban a Nyugattól való félelem, a nyugati államokkal, mindenekelőtt az Egyesült Államokkal szembeni bizalmatlanság. Ez legalább részben a török geopolitikai kivételesség-tudatból fakad: közkeletű török vélekedés, hogy Törökország egyedülálló geopolitikai és geostratégiai helyzete miatt az ország területének ellenőrzésére számos nagyhatalom igényt tart. Rendkívül erős továbbá a

²⁵⁹ Kupchan: i. m.

törökországi kisebbségek elszakadásától való félelem, ami a legjelentősebb mértékben az ország legnagyobb etnikai kisebbségét kitevő kurdokkal kapcsolatban nyilvánul meg.

Az AKP 2002-es hatalomra kerülésétől kezdve a túléléséért küzd a török politikai környezetben. Az évek során fokozatosan sikerült megszabadulnia a hatalmára veszélyt jelentő kemalista, majd gülenista erőktől (a legjelentősebb mértékben érintett stratégiai területek a fegyveres erők, az oktatás, az igazságszolgáltatás és a média), illetve törökországi ellenzékének döntő részétől is. Az AKP népszerűsége először a 2015-ös választások alkalmával ingott meg (a párt a korábbi választások mindegyikét abszolút többséggel nyerte meg, a török ellenzék és nemzetközi megfigyelők által is tisztának elismert választásokon). Ettől kezdve azonban a perszonalizált, versengő autoriter rendszer számára is szükséges választói többség egyben tartásának fő eszközévé kiemelten a populizmus és a biztonságiasítás vált. A török rezsim számára a 2016-os puccskísérlet követően a rezsimbiztonsági szempont egyértelműen előtérbe került: a hatalmon maradás kérdése a török elnök szemében összekapcsolódott a fizikai értelemben vett túléléssel. Minden más ennek a célnak rendelődik alá. Az elnöki rendszer hatályba lépése a 2018-as választásokkal *de jure* is bebetonozta az elnök törökországi hatalmát. Az alábbi ábra (3. ábra) a hatalomkoncentráció legfontosabb állomásait mutatja.

4. ábra: Az AKP hatalomkoncentrációjának folyamata²⁶⁰

²⁶⁰ Az ábra a szerző saját munkája.

A kétezres évektől kezdve a török külpolitikai érdekek egyre több ponton ütköztek Ankara nyugati szövetségeseinek érdekeivel. Az európai uniós csatlakozási folyamat – elsősorban a ciprusi kérdés miatt – lényegében már abban a pillanatban megrekedt, amikor 2005-ben hivatalosan elkezdődött. A török–amerikai kapcsolatok első jelentős törését a hidegháborút követő időszakban a 2003-as iraki háború hozta el. Törökország egyre önállóbb, aktívabb és magabiztosabb külpolitikát folytatott, melynek mind elméleti megalapozásához, mind gyakorlatba való átültetéséhez jelentős mértékben hozzájárult Ahmet Davutoğlu és „*Stratégiai mélység*” című könyvében lefektetett gondolatai.

Az objektív szemlélő számára azonban, különösen az „arab tavasz” kezdeti hónapjai után nyilvánvalóvá vált, hogy Ankara külpolitikai ambíciói nem állnak összhangban az ország képességeivel. A törökországi belső eseményekkel párhuzamosan a külpolitika egyre inkább a rezsimbiztonságnak rendelődött alá. Ankara egyre kevésbé a Nyugat, és egyre inkább saját nemzeti, illetve rezsimbiztonsági érdekeit képviseli, amik viszont – a Törökország szomszédságában aktív nyugati jelenlét okán is – számos esetben egyre nyilvánvalóbban ütköznek a nyugati érdekekkel.

4. A TÖRÖK–OROSZ KAPCSOLATOK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A fejezet a török–orosz kapcsolatok történetének főbb állomásait tekinti át röviden az első világháborútól napjainkig, korszakokra bontva. A dolgozat egészéhez hasonlóan itt is elsősorban egy török nézőpontot alkalmazunk.

4. 1. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A HIDEGHÁBORÚ VÉGÉIG

A Török Köztársaság és az Oroszországi Föderáció, illetve elődállamaik közös történelmük során nem kevesebb, mint egy tucat háborút vívtak egymással. Elsősorban földrajzi közelségük okán a két állam érdekei gyakran ütköztek, mind a Kaukázusban, mind a Balkán-félszigeten, illetve értelemszerűen a Fekete- és az Égei-tengereken is.

Az első világháborút követően egy rövid ideig az együttműködés került előtérbe (az úgynevezett „bolsevik–kemalista mézeshetek” idején). Az oroszok aktívan támogatták a törökök függetlenségi harcát, szemben a nyugati államoknak az Oszmán Birodalom felosztását előírányzó, az 1920-as sèvres-i békeszerződésben felvázolt törekvésével. A török függetlenségi mozgalom ügyét megkönnyítette a Moszkvával 1921. március 16-án aláírt kölcsönös segítségnyújtási egyezmény, mely eredményeként a szovjet-oroszok ezzel a kemáli kormányt nemzetközi szinten lényegében elsőnek legitímként elismerve pénzt és fegyvert is szállítottak Atatürk hadseregének. A szerződés a mai napig hatályban van a két állam között.²⁶¹ Mustafa Kemal 1922-ben Vlagyimir Iljics Leninnek írt levelében a következőképpen fogalmazott: *„Azt hiszem, sokkal szorosabban kell együttműködnünk, mint valaha, szemben azokkal az új módszerekkel, amiket az imperialista és kapitalista államok alkalmaznak.”*²⁶²

A második világháborút követően gyökeresen megváltozott a helyzet. Moszkva konkrét területi igényeket jelentett be (a kelet-törökországi Kars és Ardahan tartományokra), valamint a Boszporusz és Dardanellák tengerszorosok közös felügyeletét követelte. A török határ menti szovjet csapaterősítésekről érkező hírek, valamint azok a

²⁶¹ Treaty of Moscow. 1921. 03. 16. Online: <http://www.deutscharmenischegesellschaft.de/wp-content/uploads/2011/01/Vertrag-von-Moskau-16.-M%C3%A4rz-1921.pdf> [2019. 08. 06.]

²⁶² Kurban, Vefa: *Russian-Turkish Relations from the First World War to the Present*. Cambridge Scholars Publishing, 2017.

szovjet beszédek, diplomáciai jegyzékek, cikksorozatok, amik a normatív fronton indítottak támadást a törökök ellen, élesen kritizálva Ankarának a második világháború alatti semlegességét, vagyis összességében a Szovjetunió jelentette növekvő fenyegetés a nyugati szövetségi rendszer felé lökte Ankarát. A hidegháború alatt Törökország a NATO előretolt hadállásaként működött a Szovjetunióval szemben, amellyel a Fekete-tenger vize mellett mintegy 500 kilométeres szárazföldi határszakaszon osztozott.

A hatvanas-hetvenes években a szélesebb amerikai–szovjet enyhüléssel egy időben egy óvatos *détente* indult meg Moszkva és Ankara között is, amit elsősorban gazdasági megfontolások (a törökök szovjet gazdasági segínyt és ipari fejlesztési hitelt kaptak), valamint Törökország Nyugattal ápolt kapcsolatának – elsősorban a ciprusi konfliktus miatti – megromlása motivált. 1978 nyarán a két ország politikai nyilatkozatot írt alá a jószomszédi viszonyról és baráti együttműködésről. Afganisztán 1979-es szovjet megszállása, valamint az iráni iszlám forradalom következményeitől való félelem, illetve az 1980-as törökországi puccsot követő belső változások azonban ismét közelebb hozták az Egyesült Államokat és Ankarát.²⁶³

4. 2. A KILENCVENES ÉS KÉTEZRES ÉVEK

A kétpólusú világrend felbomlását követően mind Törökországnak, mind Oroszországnak újra kellett definiálni önmagát. A hidegháború végét követően lassú közeledés indult meg a két ország között, ami kezdetben elsősorban a gazdasági kapcsolatok fellendülésében manifestálódott. A közeledés egyik fontos hajtóereje a kölcsönös fenyegetettség-percepciók csökkenése volt. A poszt-szovjet Oroszország relatív hatalmi, illetve offenzív képességei jelentősen visszaestek, a dél-kaukázusi államok függetlenedésével pedig megszűnt a közvetlen török–orosz szárazföldi határ. Ukrajna függetlenedése és az egykori szovjet fekete-tengeri flotta felosztása csökkentette a fekete-tengeri orosz katonai erőfölényt²⁶⁴ és a Boszporusz és Dardanellák tengerszorosokra nehezedő nyomást is. Mindezek az Oroszország által jelentett fenyegetés percepciójának

²⁶³ Walt, Stephen M.: Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia. *International Organization*, 42. évf., 1988/2. pp. 275–316. p. 295–297.

²⁶⁴ Az erőfölény érzékeltetésére egy adat: az 1991-es Military Balance szerint a szovjet fekete-tengeri flotta 28 tengeralattjáróval, 30 fregattal és 10 rombolóval (illetve 6 további elsődleges felszíni hadihajóval) rendelkezett. Ezzel szemben a teljes török haditengerészet (tehát nem csak a török fekete-tengeri flotta) 15 tengeralattjárót, 8 fregattot és 12 rombolót számlált. The Military Balance, *International Institute for Strategic Studies*, 1991.

csökkenéséhez vezettek a törökök szemében. Ankara pántörök mozgalmának sikertelensége pedig ezzel egy időben csökkentette az oroszok fenyegetettség-percepcióját is. Tér nyílt a gazdasági, politikai és kulturális együttműködés előtt.²⁶⁵

A Törökország és a Nyugat közötti feszültségek szintén teret nyitottak a török–orosz együttműködésnek. A török–nyugati feszültségek már ekkor is elsősorban a „kurd kérdés” / terrorkérdés²⁶⁶ köré koncentráálódtak. A PKK elleni fegyveres harc a kilencvenes évek közepén érte el a csúcát Törökországban. Csak az 1994-es évben 4 111 PKK-s halt meg, 682 civil és a török biztonsági erők 1 145 tagja mellett.²⁶⁷ A PKK elleni harc során a civilek elleni atrocitások, illetve az emberi jogok tömeges megsértése miatt azonban a török kormányt nyugatról egyre több kritika érte. Németország 1993-ban három hónapos fegyverembargót hirdetett Törökországgal szemben. 1994 áprilisában ismét felfüggesztették a fegyverexportot egy vizsgálat idejére, majd 1995 márciusában újabb hat hónapra, amíg azt vizsgálták, német exportból származó Leopard harckocsikat és BTR–60-as páncélozott harcjárműveket használtak-e a törökök a kurd népesség elleni brutális délkelet-törökországi műveletekben.²⁶⁸

Az Egyesült Államok szintén fontolgatta a török fegyverszállítások felfüggesztését, emberi jogi aggályokra hivatkozva. Az amerikai képviselőház 1994. május 25-én az 1995-ös pénzügyi évben Törökországnak szánt katonai segély 25%-ának visszatartását szavazta meg. A szenátus 1994. július 15-én szavazott a kérdésről: nem javasolták a segély visszatartását, ugyanakkor megfogalmazták annak a követelményét, hogy Washington explicit módon kösse ki, hogy amerikai fegyvereket nem használhatnak a törökök belbiztonsági célokra. A Bill Clinton elnök által augusztus 23-án aláírt kompromisszumos dokumentum végül a Törökországnak szánt 364,5 millió dolláros amerikai segély 10%-ának visszatartását irányozta elő az emberi jogsértések és a PKK elleni harcban elkövetett túlkapások miatt mindaddig, amíg nem javul az emberi

²⁶⁵ Torbakov, 2017: i. m.

²⁶⁶ Ahogyan egy korábbi lábjegyzetben már jeleztem, a török politikai retorika kiemelt figyelemmel van arra, hogy elkülönítse a „kurd kérdést” a terrorizmus problémakörétől; illetve, hogy ne keverjék össze a terroristákat a kurd „testvérekkel”. A gyakorlatban azonban a két kérdés nem mindig választható szét. A helyzetet tovább rontja a török rezsim gyakorlata, mely során a kurd politikai ellenfeleket szinte automatikusan a PKK, a terrorizmus támogatójaként bélyegzi.

²⁶⁷ Bulut, Ercan: A Checkmate, not a Stalemate: Turkey versus the PKK. *PhD-értekezés*, Naval Postgraduate School, California, 2014. 06. Online: <https://pdfs.semanticscholar.org/271a/cbe447f8f288a9d65551f7688fd0b6810ead.pdf> [2019. 07. 22.]

²⁶⁸ Ron, James: *Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey*. Human Rights Watch, 1995. Online: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a7ea4.html> [2019. 07. 22.]

jogi helyzet.²⁶⁹ John Shalikashvili tábornok, a vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke később levélben kérte a kongresszust, hogy ne tartsák vissza a törököknek szánt katonai segítyt.²⁷⁰ Az ellenzéki hangok azonban nem csitultak. 1996-ban egy csoport Bell-Textron Cobra helikopterek, valamint néhány kisebb fegyverszállítás visszatartásáért lobbizott az elnöknel, 1997 végén azonban Clinton megadta az engedélyt az amerikai cégeknek, hogy részt vegyenek az Ankara által támadó helikopterek beszerzésére kiírt tenderen. Az adminisztrációban ugyanakkor többen is jelezték, hogy ha eljut odáig az üzlet, bojkottálni fogják a végső export licencek kiadását mindaddig, amíg az emberi jogok területén nem következik be jelentős előrelépés.²⁷¹

A szolidaritás hiányát szövetségesi szemére vető Ankara válaszként elkezdett NATO-n kívüli partnerek felé fordulni a beszerzések területén, illetve saját hadiiparának intenzívebb fejlesztésébe kezdett. Egyes források szerint 1993-ban bevezettek egy rendszert, melyben a potenciális fegyverszállítókat a szerint osztályozták, hogy mennyiben hajlandóak Törökországnak fegyvert szállítani anélkül, hogy kritizálnák az emberi jogokat, valamint feltételekhez kötnék a tranzakciót: a piros „listán” szereplő országoktól nem vettek fegyvert, a sárga „listásokhoz” a török kormány explicit engedélyre volt szükség, míg a zöld „lista” esetében nem volt korlátozás. E listának azonban nincs hivatalos nyoma, és Ankara nem is feltétlenül követte konzisztensen.²⁷²

Így juthattunk el oda, hogy 1994-ben Törökország az első NATO-tagállammá vált, ami Oroszországtól vásárolt fegyvert. A döntésben a politikai tényezők mellett költségvetési megfontolások is közrejátszottak. Ankara BTR–80 és BTR–60PB páncélozott harcjárműveket, valamint Mi–8MT és Mi–17 típusú helikoptereket vásárolt Moszkvától, melyeket bevallottan elsősorban belső biztonsági célokra, a PKK elleni küzdelemben kívánt használni és használt – az oroszoknak nem voltak az amerikaihoz vagy a némethez hasonló fenntartásai e területen. Az orosz fegyverexport mértékét azonban a helyén kell kezelnünk. A SIPRI adatai szerint az 1991 és 2000 közötti időszakra vetítve a török fegyverimportban Oroszország ezzel a tranzakcióval a hetedik helyet töltötte be.²⁷³

²⁶⁹ U.S. Cluster Bombs for Turkey? *Human Rights Watch*, 1994. 12. Online: <https://www.hrw.org/reports/1994/turkey2/> [2018. 10. 24.]

²⁷⁰ James Ron: *i. m.*

²⁷¹ Gabelnick, Tamar – Hartung, William. D. – Washburn, Jennifer: Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration. *World Policy Institute – Federation of American Scientists*, 1999. 10. Online: <https://fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm> [2018. 10. 24.]

²⁷² James Ron: *i. m.*

²⁷³ SIPRI Arms Transfers Database. *Stockholm International Peace Research Institute*, 2019. Online: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> [2019. 07. 22.]

A kilencvenes évek ezzel együtt nem teltek el konfliktusoktól mentesen Moszkva és Ankara között. A török–orosz viszony 1994–1995-ben a kurd/csecsen kérdés miatt mélypontra került. Moszkva különböző eszközökkel támogatta a kurdok és a PKK törekvéseit, mire válaszul Ankara a csecseneket kezdte segíteni az első csecsen háborúban (1994–1996). A Törökország által a kérdésben érzékelt orosz fenyegetés mértékét mutatja, hogy 1995. november 4-én a törökök bejelentették, hogy elkezdnek csapatokat összpontosítani az örmény és grúz határnál, hogy ezáltal nyomást gyakoroljanak Moszkvára a CFE-szerződés²⁷⁴ betartása érdekében.²⁷⁵ Moszkvának november 17-ig kellett volna teljesítenie a szerződés követelményeit, azonban a (Csecsenföldet is magába foglaló) déli „szárnyon” ennek nem tett eleget. Ankara Bill Clinton amerikai elnökhöz fordult, hogy találkozzuk alkalmával hozza fel a témát Borisz Jelcin orosz elnöknek, ez azonban nem történt meg. A NATO védelmi minisztereinek szeptemberi találkozásán, ahol Oroszország is részt vett, Ankara nem kapott támogatást szövetségeseitől ahhoz, hogy elérjék a CFE-egyezmény betartatását. Nem tudták elérni azt sem, hogy a találkozót követő kommuniké szövegébe bekerüljön egy „emlékeztető” arról, hogy a szerződést megszegik a „szárnyakon”.²⁷⁶ A NATO és Oroszország ekkoriban élték „mézesheteiket”, Moszkva 1994-ben csatlakozott a Partnerség a Békéért (PfP) programhoz, majd 1997-ben létrehozták a NATO–Oroszország Állandó Közös Tanácsot. Az elsődleges nyugati érdek így az volt, hogy ne idegenítsék el Moszkvát.

A konfliktust végül sikerült Moszkvának és Ankarának rendezni. 1999-ben a terrorizmus elleni közös harcról szóló megállapodást írtak alá. Moszkva azonban a mai napig nem ismeri el terrorszervezetként a PKK-t.

A kétezres évek jelentős változást hoztak mindkét államban, Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin és Recep Tayyip Erdoğan hatalomra kerülésével. A kezdeti évek a hatalom megszilárdításáról és a gazdasági helyzet rendezéséről szóltak; a két ország elsősorban befelé figyelt. Ezekben az években összességében a „puha” területeken együttműködés, valamint a regionális ellentétek pragmatikus szinten tartása jel-

²⁷⁴ Az Európán belüli hagyományos fegyverek egy részének leszerelését előírányzó CFE-szerződést (Conventional Armed Forces in Europe) 1990-ben írták alá a NATO és a Varsói Szerződés államai.

²⁷⁵ Robins, Philip: *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*. University of Washington Press, 2003.

²⁷⁶ Olson, Robert: The Kurdish Question and Chechnya: Turkish and Russian Foreign Policies since the Gulf War. *Middle East Policy*, 4. évf., 1996/3. pp. 106–118.

lemezte a kétoldalú kapcsolatokat. 2004-ben sor került az első orosz államfői látogatásra (32 év után) Törökországban, 2005-ben pedig átadták a Kék Áramlat földgázvezetékét. 2007-et az Orosz Kultúra Événé nyilvánították Törökországban, majd 2008-at Oroszországban a Török Kultúra Événé. Az optimista hangulatot mutatja Putyin következő nyilatkozata 2004-ből: *„Kapcsolataink a bipoláris világ végét követően változni kezdtek. Pozitív fejlemények vannak. (...) Érdekes módon a múltban sok háború volt, ma azonban nincs egyetlen olyan ügyünk sem, ami bármilyen konfliktust okozna. Nincs ok a versengésre.”*²⁷⁷

4. 3. AZ OROSZ-GRÚZ HÁBORÚTÓL A SZÍRIAI OROSZ BEAVATKOZÁSIG

A 2008-as évet több szempontból is tekinthetjük egyfajta fordulópontnak. A grúziai „ötnapos” háború az asszertív orosz külpolitika kezdetét jelzi a posztszovjet időszakban.²⁷⁸ Az orosz katonai beavatkozás véget vetett Moszkva és Ankara között annak a „hallgatólagos megegyezésnek”, hogy nem lépnek fel katonai erővel ott, ahol érdekszféráik átfedik egymást. A grúziai háborúban való szerepvállalásával – még akkor is, ha a Heidi Tagliavini vezette Független Nemzetközi Tényfeltáró Csoport szerint a háborút Grúzia robbantotta ki²⁷⁹ – Oroszország kifejezte a politikai akaratot és hajlandóságot, hogy a rendelkezésére álló összes eszközt kész felhasználni stratégiai céljainak elérése érdekében, beleértve a katonai eszközöket is. A visszafogott, a retorikai szintre korlátozódó nyugati reakciókat látva Ankara számára egyszersmind az is nyilvánvalóvá vált, hogy a térségben csak úgy tud elérni bármit is, ha törekvéseit összehangolja Moszkváéval.²⁸⁰

Az „ötnapos” háború orosz részről klasszikus preventív háborúnak tekinthető, aminek a célja Grúzia NATO-csatlakozásának megakadályozása volt. Abházia és Dél-

²⁷⁷ Çelikpala, Mitat: Viewing Present as History: The State and Future of Turkey–Russia Relations. EDAM, 2019/6. Online: http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/MITAT_VIEWING-PRESENT-AS-HISTORY.pdf [2019. 08. 07.]

²⁷⁸ A grúziai háborúval kapcsolatos, itt kifejtett gondolataim egy része korábban a következő elemzés keretében már megjelent: Péntzváltó Nikolett: A török–orosz kapcsolatok fejlődésének kilátásai: úton egy sokoldalú partnerség felé? *Keletkutatás*, 2014. tavasz. pp. 59–81.

²⁷⁹ Lobjakas, Ahto: EU Report On 2008 War Tilts Against Georgia. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2009. 09. 30. Online: https://www.rferl.org/a/EU_Report_On_2008_War_Tilts_Against_Georgia/1840447.html [2019. 08. 07.]

²⁸⁰ Torbakov, Igor: The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations. *The Jamestown Foundation*, 2018. p. 11. Online: <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2008/11/GeorgiaCrisisTorbakov.pdf> [2019. 08. 07.]

Oszétia „leválasztására” abból a megfontolásból került sor, hogy a NATO nem vesz fel a tagjai közé folyamatban lévő területi vitával rendelkező államokat. Ebben a megközelítésben a 2008. augusztusi grúz–oroszc háború egyik közvetlen előzményének tekinthetjük a 2008. áprilisi bukaresti NATO-csúcstalálkozó állásfoglalását. Precedensként az oroszok arra a Koszovóra hivatkoztak, ami ugyanebben az évben, 2008 februárjában deklarálta függetlenségét.

Az orosz beavatkozás emellett jól illeszkedett Moszkva energiapolitikai terveibe is. Grúzia nyújtja ugyanis az egyik legjobb lehetőséget Európa (és Ankara) számára a beszerzési források diverzifikálására, egy Moszkva ellenőrzése alatt nem álló energiaimport-útvonalon keresztül.²⁸¹ A grúziai háborúval azonban Oroszország ismét emlékeztetett arra, hogy nem lehet megkerülni a régióban.

A Török Köztársaság számára Grúzia az oroszokat és Iránt megkerülő tranzitot leszámítva is stratégiai fontosságú. A karabahi konfliktus miatt ugyanis Grúzián keresztül tudja a legegyszerűbben elérni Azerbajdzsán törzsterületét és a Kaszpi-tengert. Nem is beszélve a fejlett gazdasági kapcsolatokról, a katonai együttműködésről, a Grúziában nagy számban jelenlévő mesketi törökökről, vagy arról a szolgálatról, amelyet a grúz állam – akaratán kívül – az oroszokkal szembeni „ütközőzónaként” nyújt.²⁸²

A török vezetés elsődleges célja a grúziai háború idején a Nyugat és Oroszország közötti feszültség eszkalálódásának elkerülése volt. Egy ilyen helyzetben ugyanis Ankara arra kényszerült volna, hogy egyértelműen oldalt válasszon, és (ismét) egy kedvezőtlen ütközőállami/frontállami pozícióban találhatta volna magát. A kényelmetlen török helyzetet jól mutatja, amikor Washington a Grúziának való humanitárius segítségnyújtásra hivatkozva, illetve erődemonstrációs céllal hajókat küldött a Fekete-tengerre, és a montreux-i konvenció értelmében a tengerszorosokat őrző Törökországnak kellett eldöntenie, hogy átengedi-e őket a Boszporuszon.²⁸³ Az orosz helyettes vezérkari főnök egy nyilatkozatában emlékeztetett arra, hogy amennyiben a hajók a szerző-

²⁸¹ A Grúzián keresztülhaladó, Oroszországot elkerülő vezetékek közül legjelentősebb a Baku–Tbiliszi–Ceyhan (BTC) olajvezeték. A BTC azeri, türkmén és kazah kőolajat szállít Ceyhanba 2006 óta.

²⁸² Karasar, Hasan Ali: Saakashvili Pulled the Trigger: Turkey between Russia and Georgia. *SETA Policy Brief*, 2008/20. Online: <https://www.setav.org/en/saakashvili-pulled-the-trigger-turkey-between-russia-and-georgia/> [2019. 07. 10.]

²⁸³ A törökök két 70 ezer tonnás amerikai kórházhajó beúszását tagadták meg arra hivatkozva, hogy meghaladják a montreux-i szerződésben lefektetett, a Fekete-tengeren kívüli államok hajóira vonatkozó 45 ezer tonnás aggregált súlyhatárt.

dés által engedélyezett huszonegy napnál tovább tartózkodnak a Fekete-tengeren, Törökország lesz a felelős a helyzetért, ezzel tovább fokozva az amúgy sem kis nyomást a törökökön.²⁸⁴

Az oroszok a gazdasági nyomásgyakorlás eszközével is éltek. Augusztus folyamán török kamionok százait tartották fel hetekre az orosz határon, milliárd dolláros kárt okozva ezzel a török exportőröknek. A török külkereskedelmi miniszter, Kürşad Tüzmen kemény hangot próbált megütni az oroszokkal szemben, kijelentve, hogy *„bármit tesznek is a török árukkal Oroszországban, ugyanazt fogjuk tenni mi is az orosz árukkal.”*²⁸⁵ Erdoğan azonban hamar lehűtötte a kedélyeket, és megtagadta Tüzmen nyilatkozatát, felismerve, hogy egy ilyen lépés komolyan veszélyeztetné Törökország energiaellátását. A kormányfő kijelentette, hogy országa nem zavarhatja meg a kétoldalú kapcsolatokat, *„különbön sötétben maradunk”*.²⁸⁶ Az orosz külügyminiszter, Szergej Lavrov a kérdésre adott válaszában mindenesetre tagadta, hogy a szigorú orosz vámellenőrzés politikailag motivált lett volna.²⁸⁷

Ahogy a konfliktus egyre inkább a Nyugat és Oroszország közötti feszültség eszkalálódásával fenyegetett, Erdoğan szeptember elején egy nyilatkozatában világossá tette, hogy Törökország erőteljesen vonakodik oldalt választani: *„Az Egyesült Államok a szövetségeseink, de Oroszország a stratégiai szomszédunk. Az energia kétharmadát Oroszországtól vesszük. A legnagyobb kereskedelmi partnerünk... Senki sem várhatja el tőlünk, hogy ezt figyelmen kívül hagyjuk. Szövetségeseinknek megértést kell tanúsítaniuk.”* Egy másik helyen a török miniszterelnök hasonlóan őszintén nyilatkozott: *„Bizonyos körök a grúziai incidenst követően Törökországot vagy az Egyesült Államokkal, vagy Oroszországgal akarják egy sarokba kényszeríteni. (...) Tö-*

²⁸⁴ Djavadi, Abbas: Russia Turns Up The Pressure On Turkey. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2008. 09. 01. Online: https://www.rferl.org/a/Russia_Turns_Up_The_Pressure_On_Turkey_/1195344.html [2019. 07. 10.]

²⁸⁵ Tait, Robert: Trade war looms between Moscow and Ankara. *The Guardian*, 2008. 09. 01. Online: <http://www.theguardian.com/world/2008/sep/01/russia.turkey> [2019. 07. 10.]

²⁸⁶ “Turkey cannot afford disruption in ties with Russia, says Erdoğan”. *Hürriyet Daily News*, 2008. 09. 01. Online: <https://inthesenewtimes.com/2008/09/02/turkey-cannot-afford-disruption-in-ties-with-russia-says-erdogan/> [2019. 07. 10.]

²⁸⁷ Koker, Irem: Turkey, Russia to work on simplified customs to overcome trade row. *Hürriyet*, 2008. 09. 02. Online: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkey-russia-to-work-on-simplified-customs-to-overcome-trade-row-9800533> [2019. 07. 10.]. Lavrov állítása ellenére az orosz külpolitika integráns eszköze a gazdasági, mezőgazdasági korlátozások és szankciók időleges alkalmazása politikai nyomásgyakorlás, erődemonstráció céljából. Oroszország számos alkalommal élt ezzel az eszközzel, többek között Fehéroroszország, Moldova és Grúzia esetében. 2015 végén pedig Törökországot is gazdasági szankciókkal büntette Moszkva az orosz vadászbombázó lelövését követően.

*rökország meg fogja tartani az egyensúlyt, összhangban saját érdekeivel. Nem igazságos Törökországot arra kényszeríteni, hogy csak az egyik oldalra álljon” – jelentette ki Erdoğan.*²⁸⁸

Ankara hasonlóan pragmatikusan reagált évekkel később a Krím-félsziget 2014-es orosz megszállására. Az orosz döntés a törököknek egyáltalán nem kedvezett, Törökország mégis csak korlátozott válaszokat adott. Elsősorban retorikájában lépett fel az orosz annexióval szemben, illetve folytatta saját haderejének fejlesztését, valamint igyekezett erősíteni a katonai együttműködést Ukrajnával, illetve Azerbajdzsánnal és Grúziával, Moszkva egyfajta mérsékelt ellensúlyaként. Az ukrajnai konfliktusról az ötödik fejezetben írok majd bővebben.

A 2008 és 2015 közötti időszak tekinthető a kompartmentalizáció fénykorának: a nyilvánvaló érdekellentétek ellenére a pragmatikus együttműködés fennmaradt a két állam között. 2010 májusában nagy lépést tettek előre a bilaterális kapcsolatokban a Magas-Szintű Együttműködési Tanács (*High-Level Cooperation Council – HLCC*) létrehozásával, amellyel intézményi szintre emelték az együttműködést.

4. 4. A „SZU-24-ES INCIDENST” KÖVETŐ MÉLYPONT (2015–2016)

Törökország Moszkva növekvő asszertivitását sokáig pragmatikusan kezelte (Grúzia, Krím). A 2015-ös szíriai beavatkozással azonban Moszkva – a török percepció szerint – átlépett egy határt. Oroszország kilépett a szorosan vett „közel-külföldről”, és a szíriai kurdok támogatásával Ankara egyik legalapvetőbb nemzeti érdekét (ti. a kurd függetlenségi törekvések megakadályozását) veszélyeztette, valamint a rokon türkmén népek támadásával a török nacionalista érzelmeket is szította. Az érdekütközés – melyek okait a következő fejezetekben részletesebben is bemutatom – egy orosz Szuhoj Szu-24-es repülőgép török légierő általi lelövéséhez vezetett 2015. november 24-én (az esetről bővebben lásd az 5. 2. 2. fejezetet). Más megközelítés szerint a túlzott török reakciót felfoghatjuk a grúzai orosz háborúval kezdődő orosz lépések miatt folyamatosan növekvő fenyegetettség betetőződéseként is.²⁸⁹ Mitat Çelikipala arra mutat rá,

²⁸⁸ Kalın, İbrahim: Turkey and NATO: Is Non-Alliance an Option? *SETA*, 2008. 09. 04. Online: <https://www.setav.org/en/turkey-and-nato-is-non-alliance-an-option/> [2019. 07. 02.]

²⁸⁹ Aktürk, 2013: i. m.

hogy a kompartmentalizáció gyakorlata, ami a problémás témák ignorálását is jelentette, és ami egészen addig jól szolgált a feleket, ezúttal megakadályozta őket abban, hogy hatékonyan kezeljék a folyamatot egy olyan ügyben, amit mindketten alapvető érdekként azonosítottak.²⁹⁰

Putyin „hátszúrás”-ként értékelte az eseményeket, és felvetette, hogy „*Allah valószínűleg azzal büntette a török vezetőket, hogy megfosztotta őket a józan észről*”.²⁹¹ Moszkva szankciók sorát vezette be Törökországgal szemben, melyek részeként felfüggesztették a török állampolgárok (2011 óta érvényben lévő) vízummentes beutazását Oroszországba, korlátozták a török munkavállalók és vállalatok oroszországi működését, importkorlátozásokat vezettek be számos török (elsősorban mezőgazdasági) termékre, betiltották az Oroszországból Törökországba repülő *charter* járatokat, és kötelezték az orosz utazási irodákat, hogy függesszék fel törökországi nyaralási célponthoz magukba foglaló utazási csomagok árusítását. Az incidenst megelőzően Oroszország Törökország második legnagyobb kereskedelmi partnere volt, emellett évente mintegy 3–4 millió orosz turista látogatott Törökországba, illetve több tízezer török állampolgár dolgozott orosz területen, mely adatok előrevetítették az intézkedések súlyosságát.²⁹²

Az orosz gép lelövése a gazdasági szankciók mellett egyéb típusú következményekkel is járt. November 25-én az orosz parlament beterjesztett egy törvényjavaslatot, ami bűncselekménnyé nyilvánította volna Oroszországban az örmény népirtás tagadását, ezzel török szemszögből rendkívül érzékeny területet érintve. Az oroszok nyíltabban kezdték támogatni a kurdokat is. Oroszország emellett az információs térben is reagált a török akcióra. Az eddigi legsikeresebb törökországi orosz információs műveletet a hatodik fejezetben mutatom be. Ezen túlmenően Moszkva fokozta katonai jelenlétét a térségben: Sz–300-as és Sz–400-as légvédelmi rakétaütegeket telepített a szíriai Latakiába, valamint a Földközi-tengerre vezényelte a *Moszkva* rakétahordozó cirkálót, hogy elrettentsen egy esetleges újabb török „provokációt.”²⁹³ Fokozták a csa-

²⁹⁰ Çelikpala 2019: i. m.

²⁹¹ 'Allah Decided to Punish Turkey Leaders By Making Them Lose Their Minds'. *Sputnik*, 2015. 12. 03. Online: <https://sputniknews.com/russia/201512031031169868-turkey-allah/> [2019. 08. 02.]

²⁹² Demir, Eren: Possible Implications of Russia's Sanctions on Turkish Economy. *Türkiye İş Bankası*, 2015. Online: https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ra_01_2015.pdf [2019. 06. 13.]

²⁹³ Richards, Victoria: Russia deploys warship to Mediterranean to destroy 'any target' after plane shot down by Turkey. *Independent*, 2015. Online: www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-dep-loys-missile-cruiser-in-mediterranean-to-destroy-any-target-after-plane-shot-down-by-a6747721.html [2019. 08. 02.]

pásokat, egyfajta megtorlásként, a török–szíriai határ menti türkmén területeken. December 17-én Putyin a megnövelt orosz jelenléttel összefüggésben megjegyezte, „próbálják meg most” a törökök megsérteni a szíriai légtérét.²⁹⁴ Egyes elemzők szerint a 2016. februári orosz hadgyakorlat szintén elsősorban Törökország elrettentését célozta (elsősorban a szíriai beavatkozástól).²⁹⁵

A kapcsolatok tízéves mélypontjukra kerültek. Az időszakot többen „annus horribilis”-ként címkézik. A török népesség hirtelen fenyegetésként kezdte látni Oroszországot, amit jól mutat a KHAS felmérése is. Az oroszok a Törökországra leginkább fenyegetést jelentő országok listáján 2016-ban felugrottak a második helyre (2017-ben azonban már csak a negyedik helyet foglalták el, 2018-ra pedig visszaestek a válságot megelőző szintre, a hetedik helyre). Az orosz Levada Központ felmérése mutatja, hogy az orosz közvélemény is hasonlóan reagált: 2016-ban Törökország az Egyesült Államok és Ukrajna után a harmadik legbarátságtalanabb/legellenségesebb országgá lépett elő az oroszok szemében (29%-nyi szavazattal, míg az előző években 1%-kal Törökország a lista alsó részén szerepelt).²⁹⁶

4. 5. A KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOK 2016-OS NORMALIZÁCIÓJÁTÓL NAPJAINKIG

Az elhidegülés Erdoğan 2016. június 23-i levelével ért véget, melyben elnézést kért (az orosz nyelvű levélben használt kifejezéssel: *izvinyitye*) a lelőtt orosz pilóta családjától,²⁹⁷ és amit Putyin hajlandó volt a követelt bocsánatkérésként elfogadni.²⁹⁸ Törökország rosszul számított Szíria-politikája következtében olyan mértékben elszigetelődött a nemzetközi térben, hogy elkerülhetetlenné vált a kétoldalú kapcsolatok

²⁹⁴ Aliriza, Bulent: Turkey and the United States at the Syrian Gap. *Center for Strategic and International Studies*, 2015. 12. 29. Online: <https://www.csis.org/analysis/turkey-and-united-states-syrian-gap> [2019. 08. 02.]

²⁹⁵ Felgenhauer, Pavel: Sudden Massive Snap Exercise and Mobilization of Russian Forces in Black Sea and Caspian Sea Region Appears Aimed at Turkey. *Eurasian Daily Monitor*, 13. évf., 2016/29. Online: <https://jamestown.org/program/sudden-massive-snap-exercise-and-mobilization-of-russian-forces-in-black-sea-and-caspian-region-appears-aimed-at-turkey/> [2019. 08. 02.]

²⁹⁶ Russia's Friends and Enemies. *Levada Központ*, 2016. 06. 10. Online: <https://www.levada.ru/en/2016/06/10/russia-s-friends-and-enemies-2/> [2019. 08. 03.]

²⁹⁷ A levél orosz nyelvű szövege: Vlagyimirom Putyinim polucseno poszlanyije Prezigyenta Turciji Redzsipa Tajipa Erdogana. *Kreml*, 2016. 06. 27. Online: <http://kremlin.ru/events/president/news/52282> [2019. 08. 03.]

²⁹⁸ Murat Yetkin cikkében összefoglalja a levél célba jutása mögötti izgalmakat és titkos diplomáciát. Story of secret diplomacy that ended Russia-Turkey jet crisis. *Hürriyet Daily News*, 2016. 08. 09. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/story-of-secret-diplomacy-that-ended-russia-turkey-jet-crisis-102629> [2019. 08. 03.]

normalizációja.²⁹⁹ Az elszigeteltség költségeinek (például az orosz szankciókkal keletkező gazdasági költségek, vagy az információk, amiktől az orosz és izraeli hírszerzési együttműködés megszűnése miatt elestek) csökkentése mellett a békülékeny török külpolitika másik fontos célja az volt, hogy megalapozza a szíriai szárazföldi beavatkozást.

A török bocsánatkérést követően alig néhány héttel bekövetkező törökországi puccskísérlet tovább erősítette a török és orosz rezsim szolidarizálását, illetve a Nyugattal szembeni bizalmatlanság növekedését. Erdoğan első külföldi útja a 2016. júliusi puccskísérletet követően augusztus 9-én Oroszországba vezetett. A kapcsolatok normalizációját még az orosz nagykövet, Andrej Karlov 2016. december 19-i meggyilkolása sem akasztotta meg. A nagykövet egy fotókiállítás megnyitóján vett részt Ankarában, amikor Mevlüt Mert Altıntaş, egy szolgálaton kívüli török rendőr lelőtte. Az elkövető motivációja máig nem teljesen tisztázott. A török és orosz politikai vezetők kijelentették, hogy „nem engednek a provokációnak”, nem engedik, hogy az eset negatívan érintse a kétoldalú kapcsolatokat.³⁰⁰

2017 májusában Erdoğan látogatásakor Szocsiban Putyin azt nyilatkozta: *„Magabiztosan kijelenthetjük, hogy az orosz–török kapcsolatok helyreállítási időszaka befejeződött, és visszatérünk a normál partneri interakcióhoz”*,³⁰¹ majd novemberben, ismét Szocsiban úgy fogalmazott: *„A találkozónk elején szeretném megjegyezni, hogy*

²⁹⁹ A török elszigetelődés már az „arab tavasz” kitörését követően fokozatosan megkezdődött. Az állam, amely külpolitikai stratégiáját arra építette, hogy a környező országok mindegyikével jó kapcsolatot építsen ki, és az egyes térségek között integratív szerepet töltsön be, a magányos problémamegoldó szerepébe kényszerült. Először – ekkor még tudatosan – elfordult Izraeltől, majd az „arab tavasz” következményeként összeütközésbe került az egyiptomi és a szíriai rezsimmel. A Muszlim Testvériség támogatása miatt eltávolodott Szaúd-Arábiától és az Egyesült Arab Emírségektől, a szíriai helyzet pedig komoly feszültségeket szült az Aszadot támogató Iránnal. Irak síita vezetésű kormányával a korábbi években sem volt túl jó a kapcsolat, amit az iraki területen lévő török katonai bázis státusza és az iraki török katonai jelenlét körüli vita terhelte még jobban meg. Az orosz Szu–24-es lelövése lényegében megszakította a kapcsolatokat Oroszországgal, és feszültségekhez vezetett a közép-ázsiai államokkal. Bár Törökország továbbra is elismert része volt a nyugati szövetségi rendszernek, ezek a kapcsolatok sem voltak konfliktusoktól mentesek. Ankara úgy érezte, szövetségesei nem veszik figyelembe érdekeit, és nem értik meg aggályait. Az Egyesült Államok nem támogatta egy a törökök által szorgalmazott védett övezet kialakítását a török–szíriai határ mentén, a szíriai kurdoknak juttatott washingtoni támogatás pedig ismételt tiltakozásra készítette Ankarát. Mélypontjukat élték a török–német politikai kapcsolatok is, melyhez olyan tényezők járultak hozzá, mint például a német parlament örmény népirtást elismerő határozata, vagy az Erdoğant gúnyoló vers miatt kirobbant Böhmermann-botrány.

³⁰⁰ Russian ambassador to Turkey Andrei Karlov shot dead in Ankara. *BBC*, 2016. 12. 20. Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38369962> [2019. 08. 03.]

³⁰¹ Putin, Erdogan Hail Return To 'Normal Partner' Relations. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2017. 05. 03. Online: <https://www.rferl.org/a/russia-turkey-putin-erdogan-meeting-sochi/28465509.html> [2019. 08. 03.]

a kapcsolataink gyakorlatilag teljesen helyreálltak”.³⁰² A Szuhaj lelövése előtti viszonyokat ugyanakkor egyelőre nem minden területen állították vissza teljesen. A török állampolgárok továbbra is várnak például a vízummentességi rendszer visszaállítására.

2017-től a politikai kapcsolatok intenzívebbé váltak. Putyin és Erdoğan 2017-ben és 2018-ban is 7-7 alkalommal találkozott személyesen. Az értékeléskor azonban figyelembe kell vennünk, hogy például a 2018-as hét találkozóból mindössze három volt kifejezetten szervezett kétoldalú találkozó, ahol egymást látták vendégül országukban. Ezen felül egyszer az asztanai folyamat, egyszer a BRICS, egyszer a G-20, egyszer pedig egy török–orosz–francia–német négyoldalú találkozó keretében találkoztak. 2019-ben a két elnöknek hét bilaterális és három multilaterális találkozója volt, amit további 12 telefonbeszélgetés egészített ki.³⁰³ A gyakoriságból azonban önmagában nem következik a kapcsolatok javulása, illetve közeledés. Az adat jelezheti csupán azoknak a kérdéseknek a növekvő számát, amikben a két ország kölcsönösen érintett, illetve mutatja a hajlandóságot a párbeszédre.

2016 óta szoros együttműködésnek lehetünk tanúi több stratégiai fontos területen. Ankara és Moszkva szorosan koordinálják lépéseiket Szíriában, Törökország orosz stratégiai fegyverrendszert szerzett be, és zajlanak nagyléptékű közös energia-projektek is (Akkuyu nukleáris erőmű, Török Áramlat földgázvezeték). Ezek a projektek számos megfigyelőt ahhoz a kérdésfeltevéshez vezettek, hogy vajon Törökország eltávolodik-e a Nyugattól? Az értekezés többek között ezt a kérdést igyekszik körüljárni a következőkben.

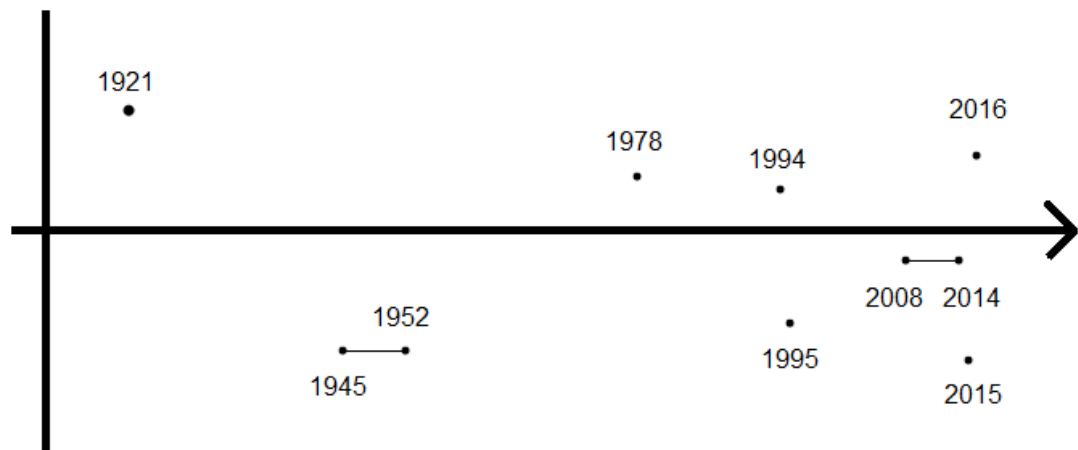
4. 6. ÖSSZEGZÉS

A történelmi áttekintés kimutatta, hogy az ambivalens török–orosz kapcsolatot egyszerre jellemzi együttműködés és versengés, akár egy-egy történelmi időszakon belül is. Történelmi léptékben nem célszerű tehát az „együttműködés korszaka” vagy „konfliktus korszaka” címkékkal szakaszokra felosztani a kétoldalú kapcsolatok történetét.

³⁰² Putin Tells Erdogan Ties With Turkey Fully 'Restored'. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2017. 11. 13. Online: <https://www.rferl.org/a/russia-turkey-putin-erdogan-sochi-talks/28850622.html> [2019. 08. 03.]

³⁰³ Teslova, Elena: Russia marks 'significant success' in ties with Turkey. *Anadolu Agency*, 2019. 12. 30. Online: <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-marks-significant-success-in-ties-with-turkey/1687657> [2019. 12. 30.]

Ehelyett kiemeltem azokat az eseményeket, időpontokat, amikor jelentős együttműködésről vagy konfliktusról beszélhettünk a török–oroszl viszonyban. Az alábbi ábrán vizuálisan is ábrázoltam ezeket. Az “X” tengely az idővonal, míg az “Y” tengely pozitív részén az együttműködés, a negatív részén a konfliktus kiemelt állomásait jelöltem.

5. ábra: A török–oroszl kapcsolatok kiemelt pozitív és negatív állomásai³⁰⁴

Ezt követően megvizsgáltam, hogy milyen okok, előzmények, ösztönzők állnak az egyes kiemelt esetek mögött.

A török–oroszl együttműködés esetei és mozgatórugói:

- 1921 („anti-imperialista párbeszéd”): harc a Nyugat ellen a túlélésért
- 1978 (oroszl–török *détente*): eltávolodás a Nyugattól (Ciprus miatt alapvető percepcióbeli különbség, amerikai embargó)
- 1994 (első orosz fegyvervásárlás): a Nyugat nem érti meg a török fenyegetés-percepciókat, a PKK elleni harcot, kritizál, embargókat lebegtet
- 2016 (szíriai együttműködés, Sz–400-as beszerzése): a Nyugat nem érti meg a török fenyegetés-percepciókat, a PKK elleni harcot, kritizál.

A török–oroszl konfliktus esetei és mozgatórugói:

- 1945/1952 (Törökország a nyugati blokk, illetve a NATO tagja lesz): szovjet területi igények – átfedő érdekszférák, földrajzi közelség

³⁰⁴ Az ábra a szerző saját munkája.

- 1995 (török diplomáciai nyomásgyakorlás): a kurdok orosz támogatása, a földrajzi közelségből fakadó fenyegetés
- 2008/2014 (grúz–orosz háború, krími orosz annexió): asszertív orosz politika a közös érdekszférában, a török érdekekkel ellentétesen, de még az orosz „közel-külföldön”
- 2015 (Szu–24-es incidens): orosz jelenlét már Szíriában is, valamint a kurdok orosz támogatása.

Mindebből azt láthatjuk, hogy a mozgatórugók összességében meglehetősen egységesek, az utóbbi közel száz évben. A Nyugattal szembeni orosz ellensúly igénye az együttműködésnél minden esetben megjelenik; míg a konfliktusok hátterében elsődlegesen a földrajzi közelség okán ütköző érdekszférák állnak. Törökország akkor fordult Oroszországhoz, amikor nem kapta meg nyugati partnereitől a várt támogatást az érzékelt fenyegetések kezeléséhez. Kiemelkedik továbbá a „kurd kérdés” szerepe mind a Nyugattal, mind az oroszokkal való konfliktusok esetében. A múltból kiindulva tehát azt várhatjuk, hogy a jelzett tényezőknek a jelenben és a jövőben is hasonlóan jelentős szerepük lesz.

III. RÉSZ: A TÖRÖK–OROSZ KAPCSOLAT MOZGÁSTERE

5. A TÖRÖK–OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS KORLÁTAI

5. 1. BEVEZETÉS A III. RÉSZHEZ

Az értekezés harmadik része két fejezetből áll, melyek a török–orosz együttműködés korlátait (ötödik fejezet) és ösztönzőit (hatodik fejezet) vizsgálják a neoklasszikus realizmus kétszintű (rendszerszint és állami szint) elemzési keretében. A hatodik fejezet végén táblázatban foglalom össze a harmadik rész eredményeit, tehát a legfontosabb korlátokat és ösztönzőket.

5. 2. RENDSZERSZINT

5. 2. 1. Török NATO-tagság

Ahogy a harmadik fejezetben arról már bővebben írtam, az AKP-kormánynak nem érdeke a megörökölt NATO-tagság feladása. Török–NATO viszonylatban az évek során voltak ugyan viták, ez azonban egyrészt nem tekinthető a tagállamok között egyedinek, másrészt a vitás kérdéseket minden esetben sikerült megoldani a feleknek.³⁰⁵

Oroszország elsősorban NATO-tagként tekint Törökországra. Annak a NATO-nak a tagjaként, mely tevékenységére az orosz stratégiai dokumentumok a korábbiakkal összevetve már nem lehetséges partnerként, hanem veszélyként hivatkoznak. A 2015-ös orosz Nemzeti Biztonsági Stratégia és a 2014-es Katonai Doktrína is a fő külső katonai veszélyek között említi a NATO képességeinek fejlesztését, globális funkciókkal történő felruházását, illetve terjeszkedését; a katonai konfliktusok elret-

³⁰⁵ A fejezet anyaga – kisebb változtatásokkal – publikálásra került a következő tanulmányban: Pént-váltó Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig – feszültség-analógiák. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 11. évf., 2018/3. pp. 106–126.

tentése és megelőzése érdekében pedig az Oroszországi Föderáció egyik fő feladatának tartja a hangsúlyozottan egyenrangúságon alapuló, méltányos párbeszédet.³⁰⁶ Az orosz stratégiai cél a törökökkel való együttműködéssel a NATO kohéziójának gyengítése. A török–oroszmétoldali kapcsolat önmagában kevésbé értékes, fontossági sorrendben csak az orosz–NATO kapcsolat után következik.

A nyugati sajtóban rendszeresen merülnek fel olyan aggodalmak, mely szerint Törökország elfordul a NATO-tól, Oroszország felé. A valóságban azonban mindeddig egyetlen példát sem tudunk hozni arra, hogy Törökország Moszkva „trójai falovaként” viselkedett volna, és az orosz érdekeket szolgálta volna ki a NATO-ban.

A vizsgált időszakban a 2014-es krími orosz annexióval kapcsolatban merülhet fel ez az aggodalom először. A török döntések azonban nem támasztják alá azt az állítást, hogy Ankara szembement volna a NATO intézkedéseivel. Ami a politikai retorikát illeti, a NATO és Törökország is elítélte az ukrainai orosz agressziót. A NATO „illegálisnak és illegitimnek” tekinti a krími annexiót, amit 2014 óta az összes csúcstalálkozó zárónyilatkozatában megismételt. A NATO emellett elítélte „*Oroszország folyamatban lévő és széleskörű katonai csapaterősítéseit a Krímen*” és aggodalmát fejezte ki Oroszország törekvéseivel és terveivel szemben, ami további fegyverkezést célozmét a Fekete-tenger térségében.³⁰⁷ Ankara egyetértése nélkül ezeket a határozatokat nem lehetett volna elfogadni. Török politikusok a közös nyilatkozatokon felül is több alkalommal tisztán kifejezték álláspontjukat az ukrainai háborúval kapcsolatban, ami összhangban van a nyugatival. Erdoğan például 2018 novemberében Petro Porosenko ukrán elnökkel közös sajtókonferenciáján a következőképpen fogalmazott: „*határozottan megismételjük álláspontunkat Ukrajna szuverenitásának, területi integritásának és politikai egységének megőrzésére vonatkozóan. Ismét hangsúlyoztuk, hogy nem ismerjük el, és nem fogjuk elismerni a Krím-félsziget illegális annexióját.*”³⁰⁸

A walesi csúcstalálkozót követően³⁰⁹ a NATO elsősorban a keleti szárny északi részének megerősítésére koncentrált, de a 2016-os varsói csúcstalálkozó fokozta az

³⁰⁶ Ukaz prezigyenta Rosszijszkoi Fegyveracsi ot 31.12.2015 r. № 683. Kreml, 2015. 12. 31. Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391> [2019. 08. 10.]; Vojennaja doktrina Rosszijszkoi Fegyveracsi. Kreml, 2014. 12. 25. Online: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf> [2019. 08. 10.]

³⁰⁷ Warsaw Summit Communiqué. NATO, 2016. 07. 09. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [2019. 08. 01.]

³⁰⁸ “Turkey will continue to defend the rights and interests of the Crimean Tatars”. Török Köztársaság Elnöksége, 2018. 11. 03. Online: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/99528/-turkey-will-continue-to-defend-the-rights-and-interests-of-the-crimean-tatars-> [2019. 06. 01.]

³⁰⁹ Szenes Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. *Hadtudomány*, 2014/3–4. pp. 3–21.

aktivitást a Fekete-tenger térségében is, és egyetértett célirányos előretolt jelenlét (*tailored forward presence*) fejlesztésében a területen szárazföldi, tengeri és légi komponenssel. Ankara nem vétózta meg e javaslatok egyikét sem. Folytatta részvételét a többnemzeti katonai gyakorlatokban a krími annexió után is, beleértve a román vezetésű éves *Sea Shield* (Tengeri Pajzs) és az amerikai–ukrán vezetésű éves *Sea Breeze* (Tengeri Szellő) haditengerészeti gyakorlatokat. Fenntartotta részvételét a Kettes Számú NATO Haditengerészeti Készenléti Kötelékben (*NATO Standing Maritime Group 2 – SNMG2*). Még a Románia által 2016-ban javasolt állandó NATO fekete-tengeri flotta ötletét sem Ankara vétózta meg, hanem Bulgária. Igaz, a bolgár elutasítás miatt a javaslat lekerült az asztalról, így Törökországnak nem is kellett nyíltan állást foglalnia a kérdésben.³¹⁰

A NATO értékét Törökország számára mutatja az is, amilyen magatartást Ankara 2015-ben a szíriai események kapcsán mutatott. Az orosz légtérsértéseket tapasztalva, illetve a Szu–24-es lelövése után a törökök azonnal a NATO-tól kértek segítséget. 2015. október 5-én a török kérésre összeült Észak-atlanti Tanács közleményben ítélte el a török, egyben NATO légtér október 3-i és 4-i orosz megsértését, és felszólította az Oroszországi Föderációt a légtérsértések megszüntetésére. Szövetségesei mellett erős szolidaritásukat fejezték ki Törökországgal.³¹¹ 2015. október 8-án a NATO védelmi minisztereinek találkozója követően Jens Stoltenberg NATO-főtitkár a sajtótájékoztatón érkező kérdésekre válaszul jelezte, hogy a NATO kész megvédeni szövetségeseit minden fenyegetéssel szemben, és szükség esetén készek a megfelelő erők telepítésére ennek érdekében. Emellett „száz százalékos szilárdságú” biztonsági garanciákról biztosította Törökországot.³¹²

A Szu–24-es incidenst követően Törökország kérésére néhány órán belül összeült az Észak-atlanti Tanács rendkívüli értekezletre, ahol szolidaritásukról biztosították Ankarát. Steve Warren ezredes, az Egyesült Államok vezetője „Iszlám Állam” elleni koalíció szóvivője megerősítette, hogy a törökök öt percen belül tíz alkalommal is figyelmeztették a határhoz közeledő repülőgépet, de nem kaptak választ. November 30-

³¹⁰ Bozhilov, Yordan: The brief life of the idea for the creation of NATO black sea fleet. *New Europe*, 2017. 01. 08. Online: <https://www.neweurope.eu/article/brief-life-idea-creation-nato-black-sea-fleet/> [2019. 06. 01.]

³¹¹ Statement by the North Atlantic Council on incursions into Turkey’s airspace by Russian aircraft. NATO, 2015. 10. 05. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_123392.htm?selectedLocale=en [2019. 06. 01.]

³¹² Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers session. NATO, 2015. 10. 08. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_123522.htm?selectedLocale=en [2019. 06. 01.]

án összeült a NATO külügyminisztereinek tanácsa. A Törökországot megerősítő intézkedések részeként az Egyesült Államok a régióban állomásoztatta a *USS Donald Cook* rombolót, Németország és Dánia hadihajók telepítéséről döntött a Kelet-Mediterráneum térségébe (melyek decemberben meg is érkeztek), Olaszország és Spanyolország pedig a török légvédelem erősítésével járultak hozzá a kollektív védelemhez (a spanyolok meghosszabbították a Törökországba telepített Patriot-ütegek mandátumát, az olaszok pedig telepítették a SAMP/T rendszert). Egy 2015. december 18-i újabb NATO-döntés légtérellenőrző repülőgép (AWACS) telepítését szavazta meg a törökországi Konyába, mellyel a NATO 2016. március 12-én kezdte meg a török légtér monitorozását.

Az orosz fenyegetés percepciójának – átmeneti – megerősödését mutatja az is, hogy a varsói csúcstalálkozót megelőzően, 2016 júliusában Erdoğan a NATO fekete-tengeri jelenlétének megerősítésére szólított fel, és arra figyelmeztette a NATO-főtitkárt, hogy „*A Fekete-tenger már szinte egy orosz tóvá vált. Ha nem cselekszünk most, a történelem nem fog megbocsátani nekünk.*”³¹³ A közvetlen török–orosz konfliktust követően tehát Törökország erőteljesen nyugati szövetségesei felé közeledett. Ez is mutatja, hogy a NATO-tagság fenntartása Oroszország törekvéseinek kemény ellensúlya Ankara számára.

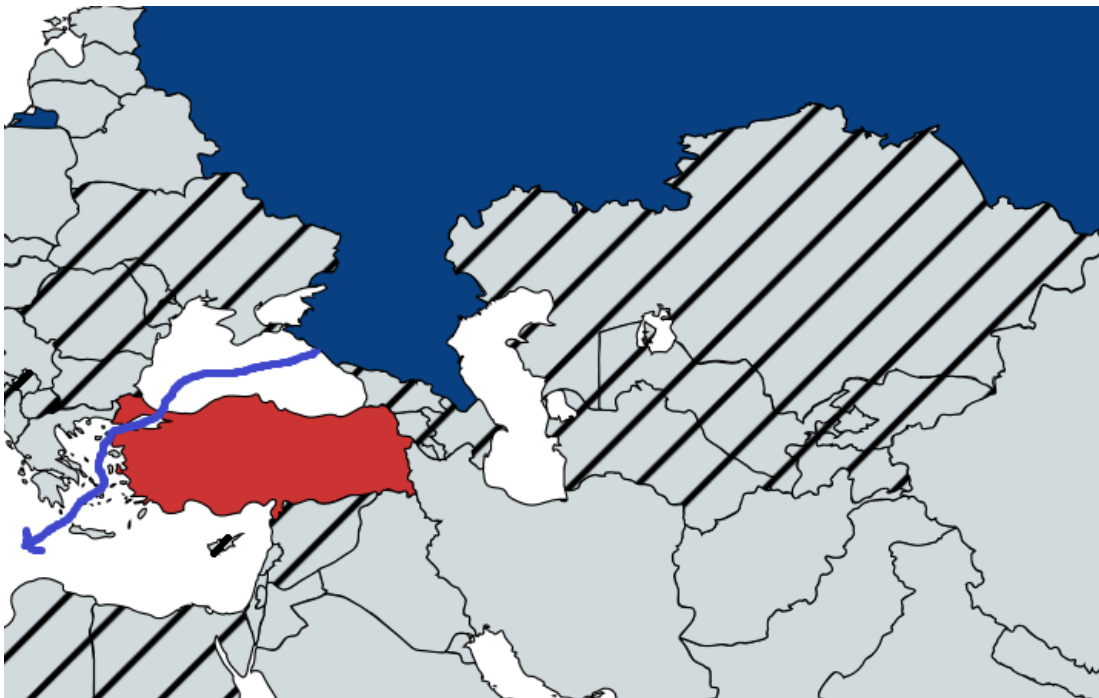
5. 2. 2. Egymást átfedő érdekszférák, ütköző regionális érdekek Hegyi Karabahtól Szíriáig

Oroszország egyre aktívabb és egyre asszertívebb külpolitikát folytat globálisan, katonai és nem katonai eszközökkel egyaránt. Ezen eszközrendszer fejlesztése, az *offense–defense* egyensúly elbillenése egyértelműen aggasztó Törökország számára. Az Egyesült Államok háttérbe vonulása bizonyos területeken lehetőséget adott az orosz aktivizálódásra, vélt vagy valós hatalmi vákuumok kitöltésére is. Törökországnak ez elsősorban azokon a területeken aggasztó, ahol érdekszféráik átfedik egymást. A két ország földrajzi közelsége kapcsolatukra fontos strukturális módosítóként hat. A földrajzi közelség ugyanis azt is jelenti, hogy lényegében csak egymás rovására tudják növelni a saját befolyásukat. Érdekkülfordulásaik jellemzően stratégiai szintűek, céljaik

³¹³ Haines, John R.: *By Love, Money, or Violence: The Struggle for Primacy in the Black Sea. Foreign Policy Research Institute*, 2016. 05. 26. Online: <https://www.fpri.org/article/2016/05/love-money-violence-struggle-primacy-black-sea/> [2019. 08. 02.]

pedig többnyire nem összeegyeztethetőek, ami magában kódolja a hatalmi konfliktusokat.

Hagyományosan átfedésben lévő érdekszférának tekinthető a Kaukázus, illetve a tágabb Fekete-tenger térsége, a Kelet-Mediterráneum, Közép-Ázsia és a Balkán. Ezek közül Közép-Ázsia és a Balkán ma kevésbé a szembenállás elsődleges színtere, így ezekkel a térségekkel az értekezés keretében nem foglalkozom részletesen, külön esettanulmányok keretében, csupán egy rövid áttekintést nyújtok róluk a következőkben.

6. ábra: Az egymást átfedő érdekszférák (a csíkozott területek)³¹⁴

Ami Közép-Ázsiát illeti, Törökország hamar, már 1995-ben megváltoztatta a kilencvenes évek elejének eufórikus török politikáját³¹⁵ a térség irányába, és a török egységről és a természetes török vezető szerepről való álmodozás helyett egy sokkal pragmatikusabb és praktikusabb, gazdasági alapú stratégiát dolgozott ki ezen államok irányába.³¹⁶ Törökországnak nem voltak és ma sincsenek meg a kellő eszközei, hogy

³¹⁴ A térkép a szerző saját szerkesztése.

³¹⁵ Turgut Özal török elnök kijelentette, hogy a 21. század a „török évszázad” lesz. Jelmondatává tette „az Adriától a kínai falig” (Adriyatik’ten Çin Seddi’ne) kijelentést, ezzel mintegy kijelölve Törökország új érdekövezetét.

³¹⁶ Bal, 2000: i. m.

megvalósítsa ambiciózus politikáját, a közép-ázsiai államok pedig egyébként sem kívántak a Szovjetunió után egy újabb „nagy testvért”. Látva a török segítség elégtelenségét és a támogatás retorikai jellegét – szemben Peking masszív költekezésével (főként az infrastruktúra és energiaszektor területén), vagy Moszkva erődemonstráló politikájával és kényszerítő eszközeivel –, a közép-ázsiai államok úgy döntöttek, nem kockáztatják a kapcsolatukat Oroszországgal és Kínával úgy, hogy nincs mögöttük egy másik állam szilárd támogatása.³¹⁷ A térségben a fő vetélkedés Oroszország és Kína között zajlik. Törökország nem tekinthető elsődleges szereplőnek annak ellenére sem, hogy a közös kulturális, vallási és nyelvi örökségre tekintettel puha hatalmi eszközökkel aktívan jelen van.³¹⁸

A Balkán esetében a stratégiai törésvonalat a török és orosz politika között az jelenti, hogy míg Törökország támogatja a Balkán euroatlanti integrációját, és a térség stabilitását tekinti elsődlegesnek – mely térség számára a fizikai értelemben vett hidat jelenti Európába³¹⁹ –, addig Moszkva igyekszik lassítani az euroatlanti integrációs folyamatot, és a térség instabilitásának elhúzódásában érdekelt (lásd például a montenegrói puccskísérletet vagy a görög–macedón névvita megoldásának akadályozását). Az orosz politika számára a Balkán nem elsődleges érdekszféra, azonban hasznos al-kueszköz a Nyugattal szemben.³²⁰ Bár előszeretettel beszélnek nagymértékű török és orosz befolyásról, és tény, hogy ennek mértéke és formája az egyes államokban nagyon eltérő, a Balkán fölötti geopolitikai játszmát az Európai Unió látszik megnyerni. Ezt érzékelteti az az adat is, miszerint a Nyugat-Balkán 2018-ban kereskedelmének mindössze 3,4%-át bonyolította Törökországgal és 4%-át Oroszországgal, míg az EU részesedése 64,8% volt.³²¹

³¹⁷ Garibov, Azad – Ibrahimov, Rovshan: Geopolitical Competition in the Central Asia. The dynamics of relations with Azerbaijan. *Center for Strategic Studies*, 2013/9. pp. 32–35.

³¹⁸ A TİKA-tól például 2016-ban Kirgizisztán 25 millió, Kazahsztán 19 millió dollár fejlesztési segílyt kapott. Turkish Development Assistance Report 2016. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*. p. 17. Online: <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202016/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202016.pdf> [2019. 08. 15.]

³¹⁹ Interjú Prof. Dr. Emel Gülden Oktayjal, az ankarai Hacettepe Egyetem docensével, 2018. május 28-án, Budapesten.

³²⁰ Stronski, Paul – Himes, Annie: Russia's Game in the Balkans. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. 02. 06. Online: <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235> [2019. 07. 23.]

³²¹ Western Balkan countries-EU – international trade in goods statistics. *European Commission*, 2019. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Western_Balkan_countries-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Western_Balkan_countries_trade_with_the_EU_and_other_main_partners [2019. 07. 23.]

A Kaukázus, illetve a tágabb Fekete-tenger térségében lévő „befagyott konfliktusok” már komolyabb, akutabb konfliktusforrást jelentenek. Ezek a területek, a Kaukázus, illetve a Fekete-tenger egyfajta ütközőzónaként is szolgálnak Törökország és Oroszország között. A grúziai és ukrainai események, illetve a karabahi konfliktus mindenképpen kiemelt figyelmet érdemelnek. A térségben élő, különféle török népek helyzete is feszültségforrásként szolgálhat. Ez utóbbiról az 5. 3. 2. fejezetben írok bővebben.

Míg azonban e területek hagyományosan az orosz közel-külföld részét képezik, ahol Ankara mindeddig nem kérdőjelezte meg nyíltan az orosz befolyást, Moszkva (újra)megjelenése a Közel-Keleten, illetve a Kelet-Mediterráneumban, Ankara kvázi „közel-külföldjén” – legfőképpen az oroszok megjelenése Szíriában – az eddigi legkomolyabb konfliktushoz vezetett a két állam közelmúltbeli viszonyában. Szíria jelentőségével később bővebben is foglalkozom, az általános képhez most azt célszerű látnunk, hogy az oroszok melegtengeri kijárat birtoklására, a törökök (már az Oszmán Birodalom alatt is) az orosz befolyás visszaszorítására törekedtek délen és a Kelet-Mediterráneumban, és éppen itt egyre aktívabb ma Oroszország: Szíria, Líbia, Egyiptom területén, aminek következtében a török mozgástér csökken.³²² Az orosz közel-keleti politika azonban a Kelet-Mediterráneumon túl is sok ponton ellentétes Ankara érdekeivel.

Moszkva mindeddig egy hatékonynak tűnő, pragmatikus reálpolitikát folytatott a közel-keleti térségben, ahol több állam örömmel fogadta az orosz jelenlétet, részben az elmúlt évtizedek amerikai politikai hibáinak okán. Oroszország saját nemzeti érdekeire koncentrál, közben azonban minden releváns szereplő érdekeivel foglalkozik, partnereinek nemzeti biztonsági érdekeit legitimnek ismeri el. Célja egy egyensúlyi állapot fenntartása a különböző szereplők között, és megakadályozni, hogy bármelyik két állam között közvetlen harc törjön ki, ahol oldalt kellene választania. Igyekszik visszafogni a vitát Irán és Izrael, a törökök és a kurdok, a síiták és a szunniták között. Ezáltal megvan az az előnye, hogy Moszkva mindenkivel tart fenn kapcsolatot, min-

³²² Dalay, Galip: Turkey and Russia are Bitter Frenemies. *Foreign Policy*, 2019. 05. 28. Online: <https://foreignpolicy.com/2019/05/28/turkey-and-russia-are-bitter-frenemies/> [2019. 07. 23.]

den oldallal tud tárgyalni. Nagy kérdés azonban, hogy hosszú távon ez a politika mennyire lesz fenntartható. Van, lesz-e hosszú távú orosz Közel-Kelet-stratégia?³²³ A török befolyás kiterjesztésének mindenesetre nem kedvez a megnövekedett orosz jelenlét. A jövő kérdése, hogy Moszkva hogyan súlyoz partnerei között, és mindent egybevetve mennyire fogja figyelembe venni a török érdekeket.

Moszkva és Ankara döntően eltérő erőket támogatnak, eltérő végkimeneteket preferálnak a környező regionális konfliktusokban. Ezek közül itt most ötöt emelek ki: Hegyi Karabah, Ukrajna, Líbia, Ciprus és Szíria esetét.

Hegyi Karabah

Az azeri–örmény ellenségeskedés gyökerei messzire nyúlnak vissza; a probléma megoldódásának időpontja pedig bizonytalan, figyelembe véve, hogy az 1994-es tűzszünet életbelépése óta kevés előrelépés történt az ügyben. Tekintettel arra, hogy mind Bakuban, mind Jerevánban a Hegyi-Karabah kérdés a politika központi eleme, nem lehet arra számítani, hogy a helyzet belátható időn belül megváltozik.

Röviden felvázolva Ankara és Moszkva a karabahi kérdésben játszott szerepét elmondható, hogy Törökország – a „testvéri” szálakra tekintettel, a hagyományos „egy nemzet két állam” koncepciónak megfelelően – Azerbajdzsánt, Oroszország pedig – az egyensúlyt megőrzendő; nem utolsósorban, hogy visszatartsa Bakut egy meggon-
dolatlan fegyveres visszafoglalási kísérlettől – inkább Örményországot támogatja, amit 1992-től a közös Kollektív Biztonsági Szerződés, majd 2002-től Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (CSTO) tagság mellett egy 1997-ben aláírt, kölcsönös katonai segítségnyújtási megállapodással is alátámasztott. Az örmény–orosz katonai együttműködés meglehetősen szoros. Közös légvédelem, közös határőrség és katonai kötelék is szerepel az elemei között, emellett örmény területen található a Gyumri (vagy 102-es) orosz légibázis, a török határhoz relatíve közel. Örményország tagja továbbá az Eurázsiai Gazdasági Uniónak is. Törökország ezzel szemben 2010-ben írt alá stratégiai partnerségi és kölcsönös segítségnyújtási megállapodást Azerbajdzsánnal (ez azonban nem foglal magában automatikus intervenciót egy Azerbajdzsánt ért fegyveres agresszió esetén).

³²³ Trenin, Dmitri: What drives Russia's policy in the Middle East? In: Popescu, Nicu – Secrieru, Stanislav (szerk.): Russia's Return to the Middle East. Building Sandcastles? *European Union Institute for Security Studies*, 2018. pp. 21–28. Online: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf [2019. 07. 23.]

Összességében Oroszország kontrollja szoros Jerevánon. Ez ugyanakkor nem zárja ki, hogy Moszkva – elsősorban energiapolitikai megfontolásokból – Azerbajdzsán felé is közeledjen. A leginkább azonban mindkét támogató fél arra törekszik, hogy ne váljon fegyveressé a konfliktus. Egy esetleg kirobbanó háború ugyanis olyan geopolitikai átrendeződéssel járhat, amely a befolyásos szereplőknek nem érdeke. Ezt mutatja a 2016 áprilisában kiújult fegyveres összecsapás kapcsán tanúsított török és orosz magatartás is, pedig a hosszú ideje legkomolyabb azeri–örmény összecsapás a török–orosz elhidegülés időszakában történt.

A megoldást tovább nehezíti, hogy a karabahi rendezés kérdésköre összefonódott a török–örmény népiértéki vitával. Bár sokan hangsúlyozzák, hogy nem kellene összekapcsolni a két önmagában is elég összetett problémát, a valóságban nehezen választhatók szét. Oroszország a grúziai háborút követő török–örmény közeledést támogató megváltozott magatartásának háttérében is elsősorban ez a megfontolás áll. Az „oszd meg és uralkodj” elvével összhangban az orosz diplomácia hírnevéhez méltóan kezeli a helyzetet. Ahelyett, hogy a megbékélés ellenzőjeként lépne fel, látszólag támogatja a felek közötti párbeszédet, pontosan tisztában léve azzal, hogy milyen hatást gyakorol a török–örmény közeledés Bakura. Moszkva befolyásának megőrzése érdekében arra törekszik, hogy minél jobban magához kösse a feleket, és hogy lehetőleg semmilyen konfliktus ne oldódjon meg a jelenléte, illetve közreműködése nélkül.³²⁴

Ankarának ugyanakkor sok szempontból érdeke lenne a rendezés, csak éppen a jelek szerint egyelőre nem képes elősegíteni azt. Bár az örmény határ megnyitása kétségtelen gazdasági hasznokkal járna, és energiapolitikai terveibe is jól illeszkedne néhány Örményországon átvezető tranzitút vonal, Törökország minden Jereván felé tett lépése azonnali azeri tiltakozásba ütközik. Baku egyfajta vétóval rendelkezik a karabahi kérdés miatt a török külpolitikára, amely felismerés egyre inkább zavarja Ankarát.³²⁵ Erre rásegít a török ellenzék is, amely nem habozik időről időre kijátszani az azeri kártyát a kormány ellen. A török társadalom erőteljesen szimpatizál az azeriekkel, a kihátrálás Azerbajdzsán mögül ezért bizonyosan komoly, vélhetően politikai

³²⁴ Torbakov, Igor: Russia and Turkish-Armenian Normalization: Competing Interests in the South Caucasus. *Insight Turkey*, 12. évf., 2010/2. pp. 31–39. p. 36. Online: http://www.fiia.fi/assets/Torbakov_RussiaTurkArmNormalization_InsightTurkey%202-10.pdf [2019. 07. 23.]

³²⁵ Turkish-Armenian Diplomacy: Bilateral and Regional Implications of Efforts to Normalize Relations. *Chatham House REP Seminar Summary*, 2010. 03. 03. Online: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0310mtgsummary.pdf> [2019. 07. 23.]

szavazatokban is mérhető tiltakozáshoz vezetne.³²⁶ Törökország, hogy megtartsa „különleges kapcsolatát” Azerbajdzsánnal, így jobb híján továbbra is azt hangoztatja, hogy addig nem kívánja normalizálni kapcsolatait Örményországgal, amíg nincs előrelépés Hegyi-Karabah ügyében. A patthelyzetből egyelőre nem látszik a kiút.

Ukrajna

A 2014-es krími orosz annexióra mindenekelőtt katonai biztonsági megfontolásból került sor. A fő cél az orosz Fekete-tengeri Flotta állomásoztatását biztosító szerződés ukrán oldalról történő potenciális felmondásának megelőzése, illetve Ukrajna NATO-csatlakozásának megakadályozása volt. Viktor Janukovics ukrán elnök 2014. februári bukását követően egy esetleges nyugatbarát kormány hatalomra kerülésével ugyanis az orosz percepció szerint mindkettő reális veszéllyé vált. A döntést a Krím-félsziget megszállásáról február 22–23-a éjszakáján hozták meg. A Krím Oroszországhoz csatolására (orosz terminológia szerint az újraegyesülésre) március 18-án került sor.³²⁷

Az ukrajnai orosz beavatkozás egyértelműen ellentétes volt Ankara érdekeivel. A Fekete-tengeren az erőegyensúly Moszkva javára tolódott el.³²⁸ Oroszország a krími annexiót követően a Fekete-tengeren majdnem olyan hosszú partszakaszt birtokol (1 171 km), mint Törökország (1 329 km). Bár az orosz fekete-tengeri flottának a 2011–2020-as orosz Állami Fegyverkezési programban lefektetett modernizációja nem haladt az eredeti ütemterv szerint (Moszkva 30 új hadihajó telepítését tervezi 2020-ig a meglévő 47 mellé), a program komoly eredményeket ért el. Oroszország új hajókat mutatott be (köztük három Admiral Grigorovics-osztályú fregattot), tenger-alattjárókat (köztük hat új Projekt 636.3 dízel tengeralattjárót) és repülőgépeket (köztük 12 új Szu–30SM-t). 2014 után militarizálták a Krímet is: egyebek mellett négy ütegnyi Sz–400-as légvédelmi rendszert, Basztyion és Bal rakétákat és Nyebó–M radarokat telepítettek a félszigetre. Az orosz hozzáférés- és területmegtagadó (A2/AD)

³²⁶ Itt visszautalok a harmadik fejezetben e kontextusban már idézett 2018-as KHAS-felmérésre, mely eredménye szerint a törökök országuk legközelebbi – és egyedüli – barátjának Azerbajdzsánt tekintik. (59%-uk. A második legtöbb szavazatot, 22,5%-ot az a válaszlehetőség kapta, hogy Törökországnak nincs barátja.)

³²⁷ Rác András: Odamentek az orosz különleges erők, és megmondták, hogy ki lesz az új miniszterelnök. *444.hu*, 2018. 03. 18. Online: <https://tldr.444.hu/2018/03/18/odamentek-az-orosz-kulonleges-erok-es-megmondtak-hogy-ki-lesz-az-uj-miniszterelnok> [2019. 07. 23.]

³²⁸ Mindezekről korábban ebben a cikkemben írtam: Péznváltó Nikolett: Is Turkey still a reliable ally? The case of the Black Sea. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 18. évf., 2019/2. pp. 87–100.

képességek szinte a teljes Fekete-tengert lefedik, különösen a légvédelem tekintetében, ami korlátozza Ankara mozgásterét.³²⁹

Oroszország aktívabbá vált a Fekete-tenger térségében is. Abháziába egy plusz Sz–300-as légvédelmi üteget telepítettek 2017-ben. 2016-ban Moszkva Iszkander–E rendszereket szállított Örményországnak, 2018-ban pedig Sz–300-as rendszereket a szíriai rezsimnek. Ezen felül az oroszok bebiztosították jelenlétüket Szíriában. 2017 januárjában meghosszabbították a tartúsi haditengerészeti és a Hmeimim légibázis használatát biztosító megállapodást újabb 49 évvel. Sz–400-as rendszereket, Pancir–Sz1 és Pancir–Sz2 rendszereket, Iszkander–M rendszereket telepítettek Szíriába. A Szíriában használt orosz fegyver és utánpótlás többsége a fekete-tenger parti orosz Novorosszjszk kikötőjéből a Török Szorosokon keresztül haladva érkezik Tartúsba (ezt az útvonalat gyakran Szíria Expresszként említik). Mindezek eredményeként Oroszország lényegében körülkerítette Törökországot.

Mindemellett az ukrajnai konfliktus bipoláris keretet is kapott, ami megnöveli a Nyugat és Oroszország összeütközésének veszélyét, amit Törökország el akar kerülni. A térségben megnőtt hajóforgalom, hadihajók jelenléte a montreux-i szerződés betartását is nehezíti.

Meg kell említeni továbbá az Ukrajnában, illetve a Krím-félszigeten élő török népeket is, akiket a konfliktus szintén negatívan érint. Itt elsősorban a szunnita muszlim vallású, etnikailag török népcsoportot, a krími tatárokat kell kiemelni. A Krím-félszigeten őshonos – szó szerint „gyökerező” (*korennoj*) – népcsoport³³⁰ a 2001-es ukrán népszámlálás szerint a félsziget lakosságának 12%-át teszi ki,³³¹ mintegy 300 ezren vannak. Törökország maga is jelentős krími tatár népességnek ad otthont. A krími tatárok ellenezték a Krím Oroszországhoz csatolását. Történelmi sérelmeikre tekintettel negatív a viszonyuk az orosz államhatalommal. 1944-ben Sztálin a teljes

³²⁹ Gorenburg, Dmitry: Is a new Russian Black Sea Fleet coming? Or is it here? *War on the Rocks*, 2018. 07. 31. Online: <https://warontherocks.com/2018/07/is-a-new-russian-black-sea-fleet-coming-or-is-it-here/> [2019. 07. 23.]

³³⁰ Wilson, Andrew: The Crimean Tatar Question: A Prism for Changing Nationalisms and Rival Versions of Eurasianism. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 3. évf., 2017/2. Online: https://spps-jspps.autorenbetreuung.de/files/wilson_andrew_artikel_3.2.pdf [2019. 07. 23.]

³³¹ A 2001-es ukrajnai népszámlálás adatai. Online: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> [2019. 07. 23.]

krími tatár népességet (mintegy 230 ezer embert) deportálta Közép-Ázsiába. Az erőszakos deportálás során, illetve az azt követő néhány hónapban éhezésben és betegségekben több, mint 100 ezren haltak meg.³³²

Jogvédő szervezetek, az EBESZ és az Európai Parlament a krími tatárokat (elsősorban politikai aktivistákat) érő tömeges emberi jogsértésekről számoltak be 2014-et követően.³³³ Ankara retorikájában nyilvánvalóvá tette, hogy prioritásként kezeli a krími tatárok helyzetét. A gyakorlatban közreműködött például politikai foglyok szabadon bocsátásában. Ahtem Çiygöz és İlmi Ümerov, a *medzslisz* (a krími tatárok 33 tagú választott, legfelsőbb képviseleti és végrehajtó szerve) alelnökeinek szabadon engedését 2017 októberében sikerült elérni egy Erdoğan–Putyin egyezség részeként.³³⁴ A retorika (a török külügyminiszter, Mevlüt Çavuşoğlu 2015 januárjában úgy fogalmazott, „*Sajnos azt kell mondanunk, Oroszország nem teljesítette a krími tatárokkal kapcsolatos ígéreteit. Oroszország egy baráti ország, de amikor hibázik, ki kell mondanunk.*”)³³⁵ és a krími tatár kérések továbbításán túl azonban Ankara mindaddig nem ment szembe élesebben Moszkvával a krími tatárok védelmében. Vitatható, hogy egy élesebb török kiállás jobban szolgálná-e a krími tatárok érdekét, mint a pozitív török–orosz viszony. A krími tatárokon felül meg kell említenünk egy másik török népcsoportot is: a harcokra tekintettel a török állam 3 000 ahiszka/mesketi török áttelepítését segítette Kelet-Ukrajnából Törökországba 2015 után.

Törökországnak érdeke lenne egy erős Ukrajna, mely szövetségesként, Moszkva ellensúlyaként léphetne fel. Ankara igyekszik jó kapcsolatot fenntartani Kijevvel. Védelmi területen egyre szorosabb együttműködést alakít ki a két ország. 2019 márciusától a törökök csapásmérésre is alkalmas, Bayraktar TB2-es nagy hatótávolságú, közepes hatómagasságú pilóta nélküli repülőeszközöket (UAV-eket) szállítottak Ukrajnának. Kijev 69 millió dollár értékben 12 UAV-re, két irányítóközpontra és 200 irányítható rakétára szerződött. Ezen túlmenően az elmúlt néhány évben megegyezés szüle-

³³² Deportation of Crimean Tatars in 1944. Online: <https://mfa.gov.ua/ua/media/deportation> [2019. 07. 23.]

³³³ Rácz, András – Ghazaryan, Narine – Gerasymchuk, Sergiy: Human rights in Ukraine and the EU response, including relevant activities of the European Parliament. *Európai Parlament*, 2018. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603834/EXPO_STU\(2018\)603834_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603834/EXPO_STU(2018)603834_EN.pdf) [2019. 07. 23.]

³³⁴ A medzslisz 2016. április 26-án az ügynevezett Krími Legfelsőbb Bíróság szélsőséges szervezetnek nyilvánította, és megtiltotta működését a félszigeten.

³³⁵ Çavuşoğlu: Rusya Kırım Tatarlarıyla ilgili vaatleri yerine getirmedir. *Sabah*, 2015. 01. 14. Online: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/14/cavusoglu-rusya-kirim-tatarlariyla-ilgili-vaatleri-yerine-getirmedi> [2019. 07. 23.]

tett a felek között többek között arról, hogy közösen gyártanak majd An–188-as szállító repülőgépet (2018 áprilisában mutatták be a prototípust); tárgyaltak arról, hogy a török Altay harckocsikba az ukránok szállíthatnának motort (6TD3); megállapodtak, hogy a török Mi–17-es helikoptereket az ukránok fogják modernizálni (17 helikoptert, 40 millió dollárért); valamint katonai rádiókat, és egyéb kommunikációs eszközöket is szállít le a török ASELSAN vállalat (43,6 millió dollár értékben).³³⁶ Az ukrán haderő fejlesztésében való török közreműködés minden bizonnyal ellentétes az orosz érdekekkel.

Ciprus

Ciprus kiemelten fontos a török politika szempontjából, amit jól mutat, hogy Észak-Ciprus ad helyet a legnagyobb külföldön állomásozó török kontingensek. A szigeten a 2019-es *Military Balance* adatai szerint 33 800 török katona állomásozott.

Törökország 1974. július 20-án, a török kisebbségek védelmére hivatkozva indította meg azt az intervenciót, ami a sziget jelenlegi megosztott helyzetéhez vezetett. Az intervencióra III. Makáriosz ciprusi érsek-elnöknek a görög junta hathatós közreműködésével végrehajtott megpuccsolását követően került sor. Törökország az 1959-es Garancia Szerződés (london-zürichi egyezmények) 4. cikkelyére hivatkozva³³⁷ megítélése szerint jogszerűen lépett fel. Az első török intervenciót a nemzetközi közösség sem ítélte egyértelműen el, a második, 1974. augusztus 14-én megindított Attila II hadművelettel azonban Törökország a nemzetközi reakciók szerint is visszaélt intervenciók jogával. Az 1983-ban kikiáltott Észak-ciprusi Török Köztársaságot a mai napig csak Törökország ismeri el. Azóta számos rendezési kísérlet volt, azonban a megosztott sziget helyzetét a mai napig nem sikerült rendezni.

A 2011-es népszámlálás adatai szerint 190 494 török ciprióta állampolgár és 80 550 török állampolgár élt a szigeten.³³⁸ Ciprus a törökök jelentős része számára

³³⁶ Urcosta, Ridvan Bari: Prospects for a Strategic Military Partnership Between Turkey and Ukraine. *Jamestown Foundation*, 2018. 12. 04. Online: <https://jamestown.org/program/prospects-for-a-strategic-military-partnership-between-turkey-and-ukraine/> [2019. 07. 23.]

³³⁷ A hivatkozott cikkely így hangzik: „Amennyiben közös vagy összehangolt fellépés nem lehetséges, a három garantáló hatalom mindegyike fenntartja magának a jogot arra, hogy lépéseket tegyen azzal a kizárólagos céllal, hogy a jelen szerződés által kialakított helyzetet helyreállítsa.” A három garantáló állam Törökország, Görögország és Nagy-Britannia. A britek visszautasították a török kérést, és nem kívántak élni intervenciók jogukkal.

³³⁸ Hatay, Mete: 2017 Population and politics in north Cyprus. An overview of the ethno-demography of north Cyprus in the light of the 2011 census. *Peace Research Institute Oslo – Friedrich Ebert Stiftung*, 2017. Online:

ezért is nemzeti ügy (*milli dava*).³³⁹ Egyesek szerint Ciprus szigete Anatólia integráns része. Az „elsüllyeszthetetlen repülőgép-hordozó” – ahogyan a hasonló geostratégiai jelentőségű szigetekre gyakran utalnak –, vagy török terminológia szerint Ciprus, mint „Törökország szívére mutató tör”, elhelyezkedése miatt Törökország biztonságának elválaszthatatlan része.³⁴⁰ Erdoğan a török katonai intervenció 45. évfordulóján, 2019 júliusában a következőket mondta a szigetről: *„Azok, akik arról álmodnak, hogy megváltoztathatják azt a tényt, hogy a török ciprusiak a török nemzet integráns része, rövidesen ráébrednek, hogy hiába teszik.”* *„Az egész világ az elszántságunkra tekint. Senkinek nem szabadna kételkednie abban, hogy a hősiess török hadsereg, mely Ciprust a hazájának tekinti, nem fog habozni, hogy megtegye ugyanazt a lépést, amit 45 évvel ezelőtt, ha a török ciprusiak életéhez és biztonságához szükséges.”*³⁴¹

A ciprusi helyzet összetettsége csak fokozódott, miután 2011-től kezdve jelentős földgáz-lelőhelyekre bukkantak a szigetország partjainál a Földközi-tengerben.³⁴² Az eddig felfedezett készleteket 500 milliárd köbméter körülire becsülik,³⁴³ kérdéses azonban, hogy ebből mennyit lehet (gazdaságosan) kitermelni. Törökország mellett érvel, hogy a török szigetrésznek is részesülnie kellene a ciprusi földgázból, illetve az abból származó hasznokból. Emellett a tengeri határokról is vita van. A Ciprusi Köztársaság a medián vonal alapján értelmezi a határt, Ankara pedig a kontinentális talapzatának kiterjedése révén nagyobb területeket tart sajátjának. A vita rendezését nehezíti, hogy Törökország nem részese az ENSZ Tengerjogi Egyezményének (UNCLOS). 2017-ben Törökország beszerezte első fűróhajóját (melyet egyébként Fatihnak, vagyis Hódítónak neveztek el), majd egy másodikat is (Yavuz, vagyis magyarul Vad/Rettegetes – mindkét hajó egy-egy oszmán szultánról kapta a nevét), és 2018 októberében

https://www.academia.edu/36209297/2017_Population_and_politics_in_north_Cyprus_1_.pdf [2019. 08. 02.]

³³⁹ A kétezres években egy rövid ideig inkább „nemzeti teher”, majd „nemzeti lehetőség”, de ma ismét inkább „nemzeti ügy”. Bryant, Rebecca – Hatay, Mete: Turkish Perceptions of Cyprus. 1948 to the Present. *Peace Research Institute Oslo*, 2015. Online: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/zypern/13468.pdf> [2019. 08. 02.]

³⁴⁰ Keser, Ulvi – Ak, Gökhan: Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz’de Yapılması Gerekenler. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1. évf., 2018/2. pp. 95–107.; Gürdeniz, Cem: Kıbrıs Anadolu’dur. *Aydınlık*, 2019. 09. 04. Online: <https://www.aydinlik.com.tr/kibris-anadoludur> [2019. 08. 02.]

³⁴¹ 'If needed, Turkey to take same steps in Cyprus as 45 years ago'. *Anadolu Ajansı*, 2019. 07. 20. Online: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/if-needed-turkey-to-take-same-steps-in-cyprus-as-45-years-ago/1537050> [2019. 08. 02.]

³⁴² Bővebben lásd: Kacziba Péter: A ciprusi földgázkinccs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle*, 2013. tél. pp. 149–171.

³⁴³ Cyprus: Another Offshore Discovery Will Intensify a Regional Struggle Over Energy. *Stratfor*, 2019. 02. 28. Online: <https://worldview.stratfor.com/article/cyprus-offshore-gas-discovery-competition-energy-turkey-egypt> [2019. 08. 02.]

a Fatih mélytengeri fúrásokba kezdett a török partoknál. A török hajók tevékenységét hadihajók és drónok is biztosítják. Erdoğan a következőképpen foglalta össze a török álláspontot a kérdésben: „*Nem fogjuk engedni, a Földközi-tenger keleti medencéjében található természeti erőforrások illegális kisajátítására, hazánk és az Észak-ciprusi Török Köztársaság kizárására irányuló törekvéseket. Ahogyan megtanítottuk a leckét a szíriai terroristáknak, ugyanúgy nem fogjuk átadni a terepet a banditáknak a tengeren.*”³⁴⁴

A török erődemonstrációt tágabb kontextusban célszerű értelmeznünk. Megjelenik benne a törekvés a Nyugattal és a környező államokkal való kapcsolatának újratárgyalására, vagyis befolyásának, tengeri hatalommá válásának és érdekszférájának elfogadtatása is cél. 2019. február 27 és március 8 között került sor az addigi legnagyobb tengeri hadgyakorlatra Törökország történetében, 96 hajóval és 7 tengeralattjáróval, valamint légi eszközök részvételével, egy időben a Földközi-, Égei- és a Fekete-tengeren. A *Mavi Vatan* (Kék Haza) nevet viselő gyakorlaton döntő részben és hangsúlyozottan saját gyártású haditechnikai eszközök vettek részt. A török média szerint a hadgyakorlat üzenetet szándékozott küldeni a 2019 januárjában Kairóban megalakult Kelet-Mediterrán Gázfórumnak (*Eastern Mediterranean Gas Forum*; melynek tagjai a Ciprusi Köztársaság, Görögország, Olaszország, Egyiptom, Izrael, Jordánia és a Palesztin Hatóság), ahova Törökországot nem hívták meg.³⁴⁵ A *Mavi Vatan* azonban nem csak egy hadgyakorlat, hanem egy geopolitikai koncepció neve is, aminek a középpontjában a tengeri hatalommá válás célja áll, a török érdekek védelmében.³⁴⁶

Ami az oroszokat illeti, Moszkvának nem érdeke a ciprusi konfliktus rendeződése. Ez ugyanis olyan nemkívánt hatásokkal járna, mint az EU–Törökország feszültség oldódása, hatékonyabb EU–NATO együttműködés,³⁴⁷ illetve potenciálisan csökkenő európai földgázfüggőség. Oroszország jelentősen hozzájárult 2004-ben az Anan-terv bukásához. Április 22-én Moszkva elutasította a Biztonsági Tanács határozat-

³⁴⁴ “We will never allow initiatives that are aimed at usurping the natural resources in the Eastern Mediterranean”. *Török Köztársaság Elnöksége*, 2018. 11. 04. Online: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/99532/-we-will-never-allow-initiatives-that-are-aimed-at-usurping-the-natural-resources-in-the-eastern-mediterranean-> [2019. 08. 02.]

³⁴⁵ Yaylalı, Cem Devrim: What Does The Exercise Mavi Vatan Mean? *Turkish Navy.net*, 2019. 02. 27. Online: <https://turkishnavy.net/2019/02/27/what-does-the-exercise-mavi-vatan-mean/> [2019. 08. 02.]

³⁴⁶ Az elnevezés Cem Gürdeniz nyugállományú admirális nevéhez fűződik.

³⁴⁷ A Ciprusi Köztársaság tagja az EU-nak, de nem tagja a NATO-nak; Törökország tagja a NATO-nak, de nem tagja az EU-nak. Nicosia akadályozza Ankara EU-csatlakozását, Ankara pedig Nicosia felvételét a NATO-ba. Ciprus és Törökország vitája miatt egyfajta kettős vétőrendszer alakult ki, ami ellehetetleníti a két szervezet együttműködését.

tervezetét, ami a népszavazás sikere esetén hozzájárult volna a megállapodás megvalósításának garantálásához. A legnagyobb görög ciprióta párt (Dolgozó Nép Haladó Pártja, vagy az ismertebb görög rövidítéssel AKEL) a döntést követően jelezte, hogy nem tudja támogatni a két nappal későbbi népszavazáson az Annan-tervet, mert a BT nem tudott garanciákat nyújtani a sziget egyesítése utáni stabilitást illetően.³⁴⁸

Oroszországnak stratégiai érdeke megőrizni, megerősíteni a katonai (haditengerészeti) jelenlétet a Földközi-tenger térségében. Ennek érdekében jó kapcsolatot tart fenn a Ciprusi Köztársasággal. Egy 2015-ös egyezmény engedélyezte az oroszok számára a páfoszi légibázis használatát „humanitárius célra és vészhelyzet esetében”, illetve Limasszol kikötőjének használatát.³⁴⁹

Mindemellett az orosz gazdasági, pénzügyi érdekek óriásiak Cipruson. Ezt remekül érzékelteti a közvetlen külföldi tőkebefektetések (FDI) mutatója: az orosz központi bank adatai szerint 2014-ben az orosz FDI 41%-a (23,5 milliárd dollár), 2015-ben 19%-a (4,2 milliárd dollár), 2016-ban 44%-a (9,8 milliárd dollár), 2017-ben pedig 58%-a (21,2 milliárd dollár) irányult a Ciprusi Köztársaságba.³⁵⁰ A német szövetségi hírszerző szolgálat (BND) 2012-ben kiszivárgott jelentésében 21 milliárd euróra tette a kétes orosz pénzek összegét Cipruson.³⁵¹ A ciprusi gazdasági válság azonban átalakította a képet. A 2013-as pénzügyi mentőcsomag feltételeként az EU a pénzmosás elleni törvények szigorúbb alkalmazását kérte Nicosiától. Szakértők szerint azonban a valóságban annyi következménye lett, hogy az orosz (és más) befektetők a bankbetétek jelentős részét banki részvényekké konvertálták át.³⁵² Továbbra is kiemelkedő orosz–ciprusi viszonylatban a turizmus. 2009-ben még csak 148 ezer, 2017-ben már 824 ezer, 2018-ban 783 ezer orosz látogatott Ciprusra.³⁵³ Valamint fellendült a nyugaton sokat

³⁴⁸ Wright, George: Greek Cypriot leaders reject Annan plan. *The Guardian*, 2004. 04. 22. Online: <https://www.theguardian.com/world/2004/apr/22/eu.cyprus> [2019. 08. 02.]

³⁴⁹ Az orosz hajók élnek is a lehetőséggel. Például a Kuznyecov admirális is dokkolt már ott, vagy a Nagy Péter cirkáló, illetve a Szeveromorszk tengeralattjáró-elhárító hajó.

³⁵⁰ Prjamije investicii iz Rossziszkoj Fegyveracsi za rubezs: operacii po insztrumentam i sztranam-partnyoram. *Az Oroszországi Föderáció Központi Bankja*, 2019. Online: https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/ [2019. 08. 02.]

³⁵¹ Dettmer, Markus – Reiermann, Christian: EU Aid for Cyprus A Political Minefield for Merkel. *Spiegel*, 2012. 11. 05. Online: <https://www.spiegel.de/international/europe/german-intelligence-report-warns-cyprus-not-combating-money-laundering-a-865451.html> [2019. 08. 02.]

³⁵² Rettman, Andrew: Cyprus: Russia's EU weak link? *EU Observer*, 2018. 09. 25. Online: <https://euobserver.com/justice/142920> [2019. 08. 02.]

³⁵³ Ciprusi Statisztikai Hivatal. Online: http://www.cystat.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/services_71main_en/services_71main_en?OpenForm&sub=1&sel=2 [2019. 08. 02.]

kritizált „arany útlevél” program is. 2013 óta mindössze minimum két millió euró befektetésért cserébe ciprusi (ezzel európai uniós) állampolgárságot lehet vásárolni kevesebb, mint hat hónap alatt. A program részeként több, mint ezer orosz kapott eddig ciprusi állampolgárságot³⁵⁴, köztük az ismert oligarcha, Oleg Gyeripaszka is.

A Ciprusi Köztársaság az orosz fegyverexport kiemelt célállomása is. A SIPRI adatai alapján a hidegháborút követő időszakban egyértelműen és kiemelkedően Moszkva lett Nicosia legnagyobb fegyverellátója. Ebben természetesen az is szerepet játszik, hogy 1987 óta amerikai fegyverembargó van érvényben a szigetország ellen, melynek elvi célja a két szigetrész közötti egyensúly fenntartása. (Ennek felülvizsgálatára jelenleg folyik egy amerikai szenátusi kezdeményezés.) Emlékezetes momentum, amikor 1997-ben a dél-ciprusi görög kormányzat bejelentette, hogy orosz gyártmányú Sz–300-as légvédelmi rakétarendszert szándékozik vásárolni, Törökország pedig válaszul azzal fenyegette meg a Ciprusi Köztársaságot, hogy az újonnan vásárolt rakétákat megérkezésük pillanatában megsemmisíti. Hathatós nemzetközi nyomással és a rakéták Krétára szállításával sikerült végül a helyzetet rendezni. Ez is jelzi azonban, hogy milyen mértékű feszültség van minden, Ciprushoz kapcsolódó ügyben.

Líbia

Törökország 2011-ben sokáig ellenezte a NATO líbiai beavatkozását. Erdoğan március 22-én a következőképpen foglalta össze a török álláspontot: *„Nem akarjuk, hogy Líbia a második Irak legyen, ahol egy civilizáció tűnt el nyolc év alatt, és több mint egymillióan veszítették életüket. Nem támogatjuk a katonai műveleteket, és nem kívánunk harcoló erőket küldeni Líbiába.”*³⁵⁵ Március 24-én a török parlament jelentős amerikai nyomás hatására végül mégis a nyugati álláspont támogatásáról döntött: felajánlották az izmiri légibázist a NATO légtérellenőrző műveletéhez, valamint egy haditengerészeti köteléket (egy tengeralattjárót, négy fregattot és egy kiszolgálóhajót) a Líbia elleni fegyverembargó érvényesítésére.³⁵⁶

³⁵⁴ Russia Doing Business in Cyprus 2017. Measuring Quality and Efficiency Survey Report. Ernst & Young, 2017. Online: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Cyprus-Russian_Study_Report_en/\\$FILE/ey-russian-report.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Cyprus-Russian_Study_Report_en/$FILE/ey-russian-report.pdf) [2019. 08. 02.]

³⁵⁵ Idézi Rogin, Josh: White House: Turkey on board with NATO command in Libya; France not so much. *Foreign Policy*, 2011. 03. 22. Online: <https://foreignpolicy.com/2011/03/22/white-house-turkey-on-board-with-nato-command-in-libya-france-not-so-much/> [2018. 10. 24.]

³⁵⁶ Tólas Péter et. al.: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 4. évf., 2011/3. pp. 65–84.

Moszkva ugyan Dmitrij Medvegyev elnök utasítására tartózkodott az ENSZ BT 1973. számú határozatának megszavazásakor, vagyis nem akadályozta meg a líbiai intervenciót megalapozó határozat elfogadását, a 2012-ben az elnöki székbe visszatérő Vlagyimir Putyin azonban nyíltan kritizálta Medvegyev döntését, és úgy fogalmazott, „középkori kereszties hadjáratra való felhívásra” emlékezteti a határozat.³⁵⁷ A moszkvai adminisztráció egy jelentős részének értelmezése szerint a Nyugat a civil lakosság védelmére hivatkozva visszaélt az ENSZ BT-határozattal, és arra használta azt, hogy megdöntse Moammer Kaddáfít, vagyis egy újabb nagyhatalmi agressziót, rezsimváltást hajtott végre egy szuverén állam ellen.

A 2014-től datált „második líbiai polgárháború”-ban, a konfliktus 2015 decemberével, a Líbiai Politikai Megállapodás aláírásával és a Nemzeti Egyetértés Kormányának (GNA) megválasztásával kezdődő szakaszában Törökország az ENSZ által elismert, Tripoliban székelő, Fáiz esz-Szarrádzs vezette iszlamista kormányt támogatja – többek között fegyverszállítmányokkal is, az ENSZ fegyverembargó ellenére. A GNA-val szemben a Khalífa Haftar tábornok vezette, tobruki székhelyű Líbiai Nemzeti Hadsereg (LNA) áll. Törökország és a GNA kapcsolatának erősségét mutatja, hogy Haftar 2019. áprilisi Tripoli elleni offenzívájának megindulását követően (mellyel többen már a „harmadik líbiai polgárháború”-ról beszélnek) a Szarrádzs-kormány Ankarától kért és kapott segítséget. 2019. november 27-én Ankara és Tripoli két egyetértési megállapodást írt alá: egyet a tengeri határok kijelöléséről, egyet pedig a katonai együttműködés kiterjesztéséről.

Törökországnak komoly gazdasági érdekeltségei vannak Líbiában. Az ország az egyik legnagyobb külföldi piaca volt a török építőipari vállalatoknak 2011, a Kaddáfí megbuktatásához vezető első líbiai polgárháború kitörése előtt. 1973 óta 565 projektben vettek részt török cégek, 29 milliárd dollár értékben. A háború miatt török vállalatoknak összességében több milliárd dollárja „ragadt bent” Líbiában. A török támogatás mögött így az ideológiai szolidaritáció mellett erős gazdasági motiváció is áll. Szeretnék, ha kifizetnék az érintett vállalatokat, pénzhez jutnának az ország újjáépítéséből, illetve hozzáférhetnének a líbiai kőolajszektorhoz.³⁵⁸

³⁵⁷ Bryanski, Gleb: Putin likens U.N. Libya resolution to crusades. *Reuters*, 2011. 03. 21. Online: <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia/putin-likens-u-n-libya-resolution-to-crusades-idUSTRE72K3JR20110321> [2018. 10. 24.]

³⁵⁸ Kayaoğlu, Barın: Why Turkey is making a return to Libya. *Al-Monitor*, 2016. 06. 14. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/turkey-libya-economic-interests-ankara-tripoli-embassy.html> [2019. 08. 01.]

Törökországnak mindemellett tágabb, geostratégiai érdeke is fűződik Líbiához. Ankara célja a görög ciprusi–görög–egyiptomi–izraeli tömb ellensúlyozása, a saját mozgásterének növelése a Kelet-Mediterráneum térségében, illetve különösen Görögország visszaszorítása, mely Kaddáfí bukását követően a líbiai felségvizek egy részére igényt jelentett be. A törökök a tengeri szuverenitási övezetek elhatárolása ügyében kedvező megegyezésre kívántak jutni Líbiával, melynek értelmében a görögök kárára – Kréta szigetét lényegében figyelmen kívül hagyva – osztották volna fel egymással a két ország közötti tengerszakaszt.³⁵⁹ 2019. november 27-én meg is született a fentebb már említett megállapodás Törökország és a GNA között tengeri határaik kijelöléséről (egy 35 kilométeres határvonalról van szó, ami a két ország kizárólagos gazdasági övezeteit választja el). Görögország, Egyiptom és a Ciprusi Köztársaság is a nemzetközi joggal ellentétesnek ítélte a török–líbiai megállapodást, ami a geopolitikai feszültségek további éleződéséhez vezetett.³⁶⁰

Moszkva hivatalosan semleges pozíciót foglal el a líbiai konfliktusban. A gyakorlatban azonban Khalífa Haftar tábornok erőit támogatja aktívan, miközben igyekszik minden érintett féllel és potenciális győztesrel jó kapcsolatot ápolni. Haftart több alkalommal is fogadták magas szinten Oroszországban, találkozott többek között Szergej Sojgu védelmi miniszterrel, Nyikolaj Patruszevvel, a Nemzeti Biztonsági Tanács főtitkárával, Szergej Lavrovval és – némiképp szokatlan módon a hivatalos állami pozícióval nem rendelkező – Jevgenyij Prigozsinnal is. Sajtóhírek mellett utóbbi már önmagában is sejteti, hogy orosz zsoldosok is jelen vannak Líbiában (a GNA 2019. decemberi információja szerint mintegy 600–800-an³⁶¹) – nem ingyen, hanem jellemzően ásványkincsekért, bányakoncessziókért cserébe.³⁶²

Ankara számára várhatóan rendkívül negatív következményekhez vezetne Haftar tábornok győzelme A tobruiki hatalmi központtal rossz Ankara viszonya. Haftar a „terrorizmus” támogatásával vádolja a törököket. 2014 júliusában Haftar szóvivője felszólította a török állampolgárokat, hogy mielőbb hagyják el Kelet-Líbiát, és a török

³⁵⁹ Gürçan, Metin: Libya has outsized importance for Turkey's Mediterranean plans. *Al-Monitor*, 2019. 07. 05. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/07/turkey-libya-means-beyond-a-country-for-ankara.html> [2019. 08. 01.]

³⁶⁰ Bozkurt, Abdullah: Full text of Turkey-Libya maritime agreement revealed. *Nordic Monitor*, 2019. 12. 05. Online: <https://www.nordicmonitor.com/2019/12/the-full-text-of-turkey-libya-maritime-agreement-revealed/> [2019. 12. 12.]

³⁶¹ Michael, Maggie: Libyan officials collect evidence of Russian fighters in war. *Associated Press*, 2019. 12. 05. Online: <https://apnews.com/5cb85022f79e4af391007d74b6edc0f2> [2019. 12. 12.]

³⁶² Civil War in Libya: Russian Goals and Policy. *Warsaw Institute*, 2019. 04. 30. <https://warsawinstitute.org/civil-war-libya-russian-goals-policy/> [2019. 08. 01.]

cégeket is kitiltották a területről. A lépést az ankarai kormány politikájával indokolták. 2019. június végén egy rövid „túszdrámára” is sor került, amikor Haftar erői hat török tengerészt fogtak el, majd a török ultimátum hatására néhány óra múlva elengedtek.

Oroszországot ugyan Haftar egyik fontos támogatójának tekinthetjük, Moszkva legfontosabb célja inkább az, hogy akárki kerül ki győztesen a konfliktusból, az támogassa az orosz érdekeket: engedélyezze orosz katonai támaszpont létrehozását az ország területén, a bejutást a líbiai kőolajszektorba, legyen nyitott az orosz fegyverimportra és támogassa Oroszország térségbeli politikáját. Annál is inkább, hiszen bevétele szerint Moszkva is több milliárd dollár, elsősorban fegyverexportból származó, de az olajszektor és az infrastruktúrát is érintő bevételtől esett el Kaddáfi bukása miatt. Alternatív megoldásként, opcióként marad az oroszok számára Líbia destabilizálása, ami kiváló alkualap a Nyugattal szemben, különösen a migrációs nyomás „szabályozásán” keresztül, mindaddig, amíg el nem éri a fenti céljait.³⁶³

A török külpolitika ezzel szemben ismét nem tűnik elég pragmatikusnak. Ankara az egyiptomihoz hasonló hibát látszik elkövetni Líbiában, a Muszlim Testvériséghez köthető vezető nyílt támogatásával. Egyiptomban Hoszni Mubarak bukása után a törökök egyértelműen kiálltak a demokratikusan választott iszlamista elnök, Mohamed Morszi mellett, akit Abdel Fattáh esz-Szíszi 2013-ban katonai puccsal eltávolított. A Muszlim Testvériséget betiltották, Erdoğan pedig azóta nem lépett kapcsolatba esz-Szíszivel. Oroszország ezzel szemben komoly, jó kapcsolatokat épített ki az új egyiptomi rezsimmel. 2017 végén például közös lég- és reptérhasználat engedélyezéséről írtak alá megállapodást.

A török Líbia-politika emellett egy, a szíriaihoz hasonló, ugyancsak negatív forgatókönyv megismétlődésével is fenyeget. A török parlament 2020. január 2-án – az AKP és a MHP politikusainak támogatásával, az ellenzéki pártok elutasítása mellett – egy éves felhatalmazást adott török katonák telepítésére Líbiába, a török nemzeti érdekek védelmében. A mandátum értelmében a török katonák számáról, a művelet kiterjedéséről és időtartamáról a török elnök dönt. Ankara hangsúlyozta, hogy nem egy egyoldalú katonai beavatkozásról van szó; arra az ENSZ által legitimként elismert líbiai kormány, a GNA kérésére kerül sor.³⁶⁴

³⁶³ Civil War in Libya: Russian Goals and Policy, i. m.

³⁶⁴ A török lépés ezzel együtt ellentétes az ENSZ BT 1970. számú határozatával.

A török–oroszl viszonyal összefüggésben 2019 december elején Erdoğan a következöképpen nyilatkozott: „*Ami a Haftar ügyet illeti, nem akarom, hogy egy új Szíriát szüljön az Oroszlországgal fenntartott kapcsolatokban.*”³⁶⁵ Ez a kijelentés ugyanakkor már önmagában sugallja, hogy a líbiai konfliktusban benne lehet ez a potenciál.

Szíria

A hetedik fejezetben részletes esettanulmány foglalkozik majd a szíriai konfliktus viszonylatában a török–oroszl együttműködéssel, illetve a Nyugat szerepével mindebben. Itt most a szíriai háborúval kapcsolatos eltérő török és orosz érdekeket emelem ki, valamint az egymást átfedő érdekszférákból adódó bilaterális konfliktus és stratégiai érdekütközés eddigi legkomolyabb következményét, a Szu–24-es incidenst mutatom be.

Az Oroszlországi Föderáció 2015. szeptember 30-án kezdte meg közvetlen, hivatalos katonai műveleteit Szíriában. Az oroszok számos alkalommal hangsúlyozták, hogy a Szíriai Arab Köztársaság hivatalos kormánya kérésére, vagyis a nemzetközi joggal teljes összhangban avatkoztak be, egyedülként. Az összes többi ország törvénytelenül hajt végre műveleteket Szíriában, hiszen nincs ENSZ BT határozat, és nem kaptak felkérést a szíriai kormánytól. Putyin az orosz célokat a következőkben fogalmazta meg: a szíriai kormány stabilizálása, valamint olyan feltételek megteremtése, ami lehetővé teszi egy politikai kompromisszum megtalálását.³⁶⁶

A török és orosz célok a kezdetektől összeegyeztethetetlenek voltak: Moszkva Bassár el-Aszad elnök hatalmon tartását, Ankara távozását kívánta elérni. A törökök tulajdonképpen rezsimváltást akartak megvalósítani Szíriában. Az orosz erők az „Iszlám Állam” állásai mellett a rezsim hatalmon tartása érdekében a Törökország által kiképzett és aktívan támogatott szíriai ellenzéket is támadták. Ezzel egy időben nem támadták viszont azokat a szíriai kurd csoportokat, akiket viszont Ankara tekintett terroristáknak.³⁶⁷ Az oroszok számára nem Aszad személye volt az elsődleges, hanem

³⁶⁵ Demirtaş, Serkan: Will Turkey deploy troops to Libya? *Hürriyet Daily News*, 2019. 12. 11. Online: <http://www.hurriyetaailynews.com/opinion/serkan-demirtas/will-turkey-deploy-troops-to-libya-149698> [2019. 12. 12.]

³⁶⁶ Interview to Vladimir Solovyov. *Kreml*, 2015. 10. 12. Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50482> [2019. 08. 02.]

³⁶⁷ Turkish PM calls PYD, YPG Russia's 'hired soldiers'. *Anadolu Agency*, 2016. 02. 16. Online: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkish-pm-calls-pyd-ypg-russias-hired-soldiers/522040> [2019. 08. 02.]

egy erős központi hatalom, mely Oroszországgal szövetséges, és amely képes megakadályozni, hogy Szíria „az új Líbia” legyen,³⁶⁸ vagyis egy hatalmi vákuum alakuljon ki, amit szélsőségesek tölthetnének ki; illetve általában gátat vetni az orosz nézőpontból az amerikaiak által globálisan alkalmazott „színes forradalmak” technikájának (ez utóbbiról bővebben lásd később). Szíria stratégiai szempontból is fontos: az orosz erő-kivetítő képességben fontos szerepet tölt be Tartús földközi-tengeri bázisa (melyet az oroszok 1971 óta használnak), melynek fenntartása kiemelt orosz érdek.

Eltérő volt az egyes szíriai iszlamista csoportok megítélése is. Törökországban az Aszad-rezsim és a kurdok után a különböző mérsékelt és dzsihádistá csoportokat csak harmadlagos fenyegetésként érzékelték. Moszkva számára azonban az „Iszlám Állam” a kezdetektől halálos ellenség volt, tekintettel a muszlimok egységesítését kitiűző ideológiájára, mely a muszlim többségű oroszországi területeket is érintette, illetve a poszt-szovjet térségből a szervezethez csatlakozott külföldi harcosok jelentős számára. 2015 végén 5 és 7 ezer fő közé becsülték az „Iszlám Államhoz” csatlakozott orosz, valamint az egykori szovjet köztársaságokból származó külföldi harcosok számát.³⁶⁹ Semlegesítésük, illetve hazatérésük megakadályozása fontos orosz érdek.

Moszkva számára Szíria egy nagyobb játszma része. Nem olyan jellegű közvetlen fenyegetés, mint mondjuk az Észak-Kaukázus. Az orosz vezetés egyszerre számos megfontolást vesz figyelembe. Nemzetközi kontextusban orosz cél a Nyugat hiteltelenítése (az orosz érvrendszer szerint a kialakult helyzet a Nyugat bűne; most is terroristákat támogatnak a legitim szíriai kormánnyal szemben), az alkupozíció erősítése (visszakerülni a tárgyalóasztalhoz a krími annexiót követően, illetve a nyugati szankciók enyhítése vagy más engedmény a Nyugattól), egy pozitív Oroszország-kép erősítése (mely szerint legitim nagyhatalmi szereplő, kulcsfontosságú közvetítő, a Nyugattal szembeni alternatív partner), valamint általában az amerikai hegemonia törekvések blokkolása.

Az orosz célokat nem sikerült maradéktalanul elérni sem a Nyugattal szemben, sem regionális viszonylatban. Oroszország közel-keleti szerepvállalása például az arab közvélemény körében nem talált pozitív fogadtatásra. A 2017–2018-as *Arab Opinion*

³⁶⁸ Trenin, Dmitri: Putin's Syria Gambit Aims at Something Bigger Than Syria. *Carnegie Moscow Center*, 2015. 11. 13. Online: <https://carnegie.ru/2015/10/13/putin-s-syria-gambit-aims-at-something-bigger-than-syria-pub-61611> [2019. 08. 02.]

³⁶⁹ Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. *The Soufan Group*, 2015. 12. Online: http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate3.pdf [2019. 08. 02.]

Index, mely 11 arab országot vizsgált, azt mutatta, hogy az arab közvélemény 55%-a negatívan látja az orosz politikát az arab államok irányába. (Ezzel szemben a török politikát csak 31%-uk ítélte negatívnak.)³⁷⁰ A Zogby által készített 2018-as közvélemény-kutatás pedig az orosz Szíria-politikára is rákérdezett, amit a válaszadók többsége szintén negatívként értékelt. (Törökország szerepét ezzel szemben megintcsak többségében pozitívan látták.)³⁷¹

A 2015 szeptemberében kezdődő orosz légi műveletek keretében a török határ mentén lévő türkmén településeket is erősen bombázták, ami Ankara hangos tiltakozását váltotta ki. A rokon népnek, „testvérnek” tekintett szíriai türkmének védelme érdekében a török kormány az ENSZ BT támogatását is próbálta megnyerni. Az események az északnyugat-szíriai területeken, az úgynevezett Türkmén-hegység (vagy török nevén Bayırbucak régió) területén éleződtek ki, ahol Moszkva több mint két tucat türkmén falut (illetve az itt tevékenykedő különböző ellenzéki milíciákat) is bombázott. Ankara tiltakozott, hogy nincs „Iszlám Állam” jelenlét a térségben, ezért az orosz művelet nem tekinthető a terrorizmus ellenes harc részének. Törökországban komoly nacionalista, illetve iszlamista érzelmeket korbácsoltak az itteni események. Százas nagyságrendben csatlakoztak törökök a türkménekhez a harcokban, akik közül estek is el.³⁷² Többen egyenesen népiirtásnak nevezték az orosz fellépést. Sőt, az első világháborús gallipoli csatához hasonlították az eseményeket, és Törökország területi integritását látták veszélyben. Például Yusuf Baş, MHP-s polgármester nyilatkozott úgy: ha a Türkmén-hegység elesik, Hatay is elesik.³⁷³

Orosz szempontból azonban az Aszad-rezsimmel szemben felkelő szíriai milíciák is legitim célpontnak számítottak. A légicsapások e területen orosz szempontból több stratégiai célt is szolgáltak. Egyrészt segítették a szíriai rezsim erőinek előrenyomulását, vagyis a központi ellenőrzés visszaszerzését az ország egésze fölött. Másrészt

³⁷⁰ Arab Opinion Index 2017–2018. *Arab Center for Research and Policy Studies*, 2018. 07. 10. Online: <http://arabcenterdc.org/survey/2017-2018-arab-opinion-index-executive-summary/> [2019. 08. 02.]

³⁷¹ Middle East Public Opinion. *Zogby Research Services*, 2018. 11. Online: <https://static1.squarespace.com/static/52750dd3e4b08c252c723404/t/5c0fcb2e758d461f72dc37ca/1544538926539/2018+SBY+FINAL+WEB.pdf> [2019. 08. 02.]

³⁷² Heller, Sam – Grimaldi, S. G.: A Cause For All Turks: Turkey and Syria's Turkmen Rebels. *War on the Rocks*, 2016. 01. 21. Online: <https://warontherocks.com/2016/01/a-cause-for-all-turks-turkey-and-syrias-turkmen-rebels/>; Farooq, Umar: Turks head to Syria to defend Turkmen 'brothers'. *Middle East eye*, 2016. 02. 16. Online: <https://www.middleeasteye.net/fr/news/russian-airstrikes-prompt-turks-join-fight-alongside-syrian-turkmen-2045640666> [2019. 08. 02.]

³⁷³ MHP Adana İl Başkanı Baş: "Türkmen Dağı Çanakkaledir". *Milliyet*, 2015. 11. 21. Online: <http://www.milliyet.com.tr/mhp-adana-il-baskani-bas-turkmen-dagi-adana-yerelhaber-1074448/> [2019. 08. 02.]

elvágta a felkelők fontos törökországi utánpótlási vonalát. Ezáltal Törökországgal szemben is sikerült előnyt elérni, a törökök ugyanis az orosz felfogás szerint a türkmének keresztül már mélyen bent voltak Észak-Szíriában. Végül pedig az orosz műveletek kulcsfontosságú orosz objektumok védelmét is célozták: a Hmeimim légibázis is az érintett Latakia kormányzóságban van, amit a felkelők az orosz műveletek sikerét követően már nem fenyegethettek (Grad típusú rakéta-sorozatvetőkkel sem).³⁷⁴

Ezen, a türkmének által lakott területen történt a „Szu–24-es incidens”. November 24-én délelőtt a Hmeimim légibázisra visszatérőben lévő egyik orosz Szu–24M típusú vadászbombázó repülőgépet lelőtte egy török F–16-os vadászgép. Végeredményben az orosz pilóta (akit sikeres katapultálást követően, ejtőernyős ereszkedése közben a földről a lázadók lőttek le) és később a mentőcsoporthoz tagjai közül egy orosz haditengerész halt meg.³⁷⁵

Erdoğan az eset után rámutatott, hogy a gép lelövése a mindenki által ismert török művelet-végrehajtási szabályok (Rules of Engagement – RoE) alapján történt. Törökország 2012-ben változtatta meg a RoE-t azt követően, hogy a szíriai légvédelem 2012. június 22-én lelőtt egy, a Földközi-tenger fölött repülő RF–4E Phantom török felderítő repülőgépet, két török katona halálát okozva. (Törökország szerint nemzetközi, Szíria szerint szíriai légtérben történt az eset.) Erdoğan ezt követően kijelentette, hogy innentől kezdve „minden katonai egységet, ami a szíriai határ felől Törökország felé közelít”, katonai fenyegetésként értékelnek és katonai célpontként fognak kezelni.³⁷⁶ Ennek megfelelően a török légierő 2013 szeptemberében lelőtt egy légtérsértő szíriai Mi–17-est, 2014 márciusában pedig egy MiG–23-ast. A sorozatos orosz légtérsértéseket az orosz műveletek 2015. szeptemberi megindulásától kezdve folyamatosan kifogásolták a törökök. Az oroszok október 3-án és 4-én is megsértették a török légteret. Davutoğlu október 17-én ismét kijelentette, Törökország nem fog habozni lelőni a légterét megsértő gépeket.³⁷⁷ November 19-én a törökök bekérték az orosz nagykövetet és katonai attasét, ahol tájékoztatták őket az érvényben lévő művelet-végrehajtási

³⁷⁴ Lavrov, Anton: The Russian Air Campaign in Syria. *Centre for Analysis of Strategies and Technologies*, 2018. 06. Online: https://www.cna.org/CNA_files/PDF/COP-2018-U-017903-Final.pdf [2019. 08. 02.]

³⁷⁵ Harding, Luke: Shooting down of Russian jet – how the day unfolded. *The Guardian*, 2015. 11. 24. Online: <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/shooting-down-of-russian-jet-how-the-day-unfolded> [2019. 08. 02.]

³⁷⁶ Turkey PM Erdogan issues Syria border warning. *BBC*, 2012. 06. 26. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18584872> [2019. 08. 02.]

³⁷⁷ Turkey would shoot down planes violating its air space: PM. *Reuters*, 2015. 10. 17. Online: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-airspace/turkey-would-shoot-down-planes-violating-its-air-space-davutoglu-idUSKCN0SB0QX20151017> [2019. 08. 02.]

szabályokról, valamint felszólították Moszkvát, hogy szüntesse be a türkmének bombázását.³⁷⁸ A másik oldalról, az orosz gép mindössze 17 másodpercet tartózkodott török légterben és nem mutatott fenyegetést Törökországra, a török választ ennél fogva tekinthetjük aránytalannak. Érdekes azt is észben tartanunk, hogy az új török kormány a 2015. november 1-i választásokat követően éppen a géplelövés napján, november 24-én alakult hivatalosan meg.

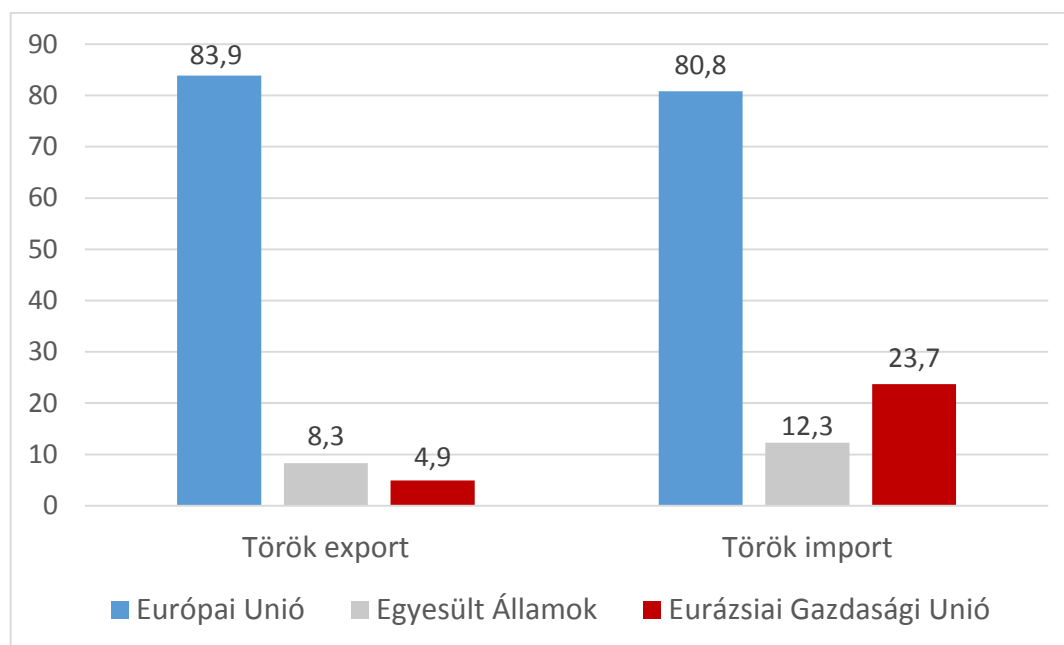
5. 2. 3. A Nyugattól való gazdasági függés mértéke

A török–orosz együttműködés egy másik korlátja a Nyugattól való nagymértékű török gazdasági függés. Oroszország, illetve az Eurázsiai Gazdasági Unió³⁷⁹ nem valós alternatívája az Európai Uniónak, illetve a Nyugatnak. Ha összehasonlítjuk az EU-val, illetve az Eurázsiai Gazdasági Unióval (EGU) bonyolított török kereskedelmi forgalmat, azt láthatjuk, hogy 2018-ban 83,9 milliárd dollárt exportált Törökország az EU-ba, és 4,9 milliárd dollárt az EGU-ba (aminek 69%-a célozta ezen belül az orosz piacot). 2017-ben 73,9 milliárd és 4,2 milliárd (illetve 64%) ugyanez az adatsor. Az importot tekintve első ránézésre kiegyensúlyozottabbnak tűnik a helyzet. 2018-ban 80,8 milliárd dollár értékben importált Törökország az EU-ból, és 23,7 milliárd dollár értékben az EGU-ból (bár utóbbi így is alig több mint a negyede az előbbinek). Azonban, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az EGU-ból származó török import 92,7%-a Oroszországból származott (aminek több, mint fele szénhidrogén, 2018-ban 13 milliárd dollár értékben).³⁸⁰ Az Egyesült Államokkal folytatott török kereskedelem szintén nem elhanyagolható, ugyanakkor messze van az EU-s volumentől. Az Egyesült Államokba irányuló török export mértéke megelőzi az EGU-ba irányulót. 2018-ban Ankara 8,3 milliárd dollár értékben exportált az Egyesült Államokba, míg a török import értéke 12,3 milliárd dollár volt.

³⁷⁸ Zeyrek, Deniz: Turkey warns Russia over border security. *Hürriyet Daily News*, 2015. 11. 24. Online: <http://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-warns-russia-over-border-security-91568> [2019. 08. 02.]

³⁷⁹ Az Eurázsiai Gazdasági Unió tagjai: Oroszország, Fehéroroszország, Örményország, Kazahsztán és Kirgizisztán.

³⁸⁰ 2017-ben nagyságrendileg hasonlóak a számok, 85,2 milliárd dollárnyi török import az EU-ból, 21,3 milliárd dollár értékű török import az EGU-ból, mely utóbbinak 91,5%-a származott orosz forrásból.

7. ábra: Kereskedelmi forgalom Törökország és az Európai Unió, az Egyesült Államok, valamint az Eurázsiai Gazdasági Unió között (milliárd USD, 2018)³⁸¹

A befektetések területén az EU fölénye még meghatározóbb. 2002 és 2016 között a Törökországba érkező közvetlen külföldi tőkebefektetés 75%-a az EU-ból származott (Hollandia 15,8%, Ausztria 7%, Nagy-Britannia 6,8%, Luxemburg 6,4%, Németország 6,4%). Az Egyesült Államok az FDI 7%-át adta. Oroszország csak 4%-ot, amivel nincs bent a top tízben sem.³⁸² Arányszámként, 2002 és 2018 augusztusa között a török gazdaság 201 milliárd dollár FDI-t vonzott.

A nyugati gazdaságtól való török függés rövid- és középtávon nem kiváltható. Ez azt is jelenti, hogy szükség esetén a Nyugat a gazdaságon keresztül tud nyomást gyakorolni Törökországra és a török döntéshozatalra, például potenciális szankciók révén.

Annak ellenére, hogy az amerikai–török kereskedelmi forgalom értéke messze elmarad az EU–török kereskedelmi forgalomtól, Andrew Brunson ügye³⁸³ kapcsán,

³⁸¹ Az ábra a szerző saját szerkesztése. Adatok forrása: Türkstat.

³⁸² Szigetvári, 2018: i. m. p. 110.

³⁸³ Az amerikai lelkész Andrew Brunson (aki felesége révén ma már magyar állampolgár is) 1993 óta dolgozott Törökországban. 2016. október 7-én, a puccskísérletet követő széleskörű letartóztatások részeként a török hatóságok őrizetbe vették. 2018. július 25-én házi őrizetbe került át, majd 2018. október 12-én szabadlábra helyezték, amit követően hazatért az Egyesült Államokba. Megpróbáltatásairól könyvet is írt, ami 2019-ben jelent meg „God’s Hostage: A True Story of Persecution, Imprisonment, and Perseverance” címmel.

2018-ban Donald Trump érzékletesen rámutatott, mennyire képes Washington hatást gyakorolni a török gazdaságra, mindenekelőtt a török lírán keresztül. Az amerikai elnök július végén Twitter-üzenetben komoly szankciókkal fenyegette meg Törökországot, amennyiben nem engedik szabadon a törökországi puccskísérletet követően terrorizmus (a FETÖ és a PKK) támogatásával, valamint kémkedéssel vádolt és őrizetbe vett amerikai lelkészt. A török líra válaszul azonnal 4,5%-kal esett a dollárral szemben. A washingtoni adminisztráció ezt követően augusztus elején a török bel- és igazságügyi miniszterek ellen vezetett be szankciókat, amit követően a líra újabb 10%-ot esett. Végül Trump néhány nappal később bejelentette, hogy az Egyesült Államok megkészezi a török acélra és alumíniumra kivetett vámot. Egyetlen nap alatt újabb több, mint 18%-ot esett a líra.³⁸⁴ Az amerikai szankciók minden bizonnyal jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a török hatóságok októberben végül elengedték Brunsont, akit korábban elsősorban politikai nyomásgyakorlásra igyekeztek felhasználni (például Fethullah Gülen kiadatásával kötötték össze kiadatásának ügyét).³⁸⁵

5. 2. 4. Energiapolitikai érdekkülönbség

Általánosságban konfliktusra adhat okot, hogy az oroszok exportőrként magasan akarják tartani a globális energiaárakat, a törökök pedig importőrként értelemszerűen alacsonyan. Ezt mutatja például Oroszország 2016-os megállapodása a Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének (OPEC) tagjaival, melynek értelmében csökkentik kőolaj-termelésüket, ezáltal emelve a világpiaci árat. A megállapodás jelentőségét mutatja, hogy 15 év után először sikerült az OPEC-en kívüli Moszkvának a szervezet tagjaival megegyezni. Vlagyimir Putyinnak a *Reuters* információi szerint jelentős szerepe volt a szaúdi és iráni fél közötti nézeteltérés rendezésében, ezáltal az egész megállapodás elfogadásában.³⁸⁶

³⁸⁴ Blanc, Jarrett: Could the United States Crush Turkey's Economy? *Carnegie Endowment*, 2019. 01. 15. Online: <https://carnegieendowment.org/2019/01/15/could-united-states-crush-turkey-s-economy-pub-78126> [2019. 08. 04.]

³⁸⁵ Turkey's Erdogan links fate of detained U.S. pastor to wanted cleric Gulen. *Reuters*, 2017. 09. 28. Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-turkey-cleric/turkeys-erdogan-links-fate-of-detained-u-s-pastor-to-wanted-cleric-gulen-idUSKCN1C31IK> [2019. 08. 04.]

³⁸⁶ Gamal, Rania El – Hafezi, Parisa – Zhdannikov, Dmitry: Exclusive – How Putin, Khamenei and Saudi prince got OPEC deal done. *Reuters*, 2016. 12. 01. Online: <https://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL8N1DW1IS> [2019. 08. 04.]

Az oroszoknak érdeke, hogy növeljék, vagy legalábbis fenntartsák az európai államok kitettségét az orosz kőolajnak és földgáznak, Törökország ezzel szemben diverzifikálni igyekszik a forrásországokat. Ezekből az ellentétes törekvésekből kifolyólag láthattuk a „vezetékek versenyét” a Kaukázusban az elmúlt bő évtizedben, különösen az EU Déli Gázfolyosó terveit illetően.³⁸⁷ A grúz–orosz háború, ha nem is elsősorban, de erről is szólt. Moszkva kész volt megakadályozni egy Oroszországot elkerülő, tőle függetlenül működő európai földgázvezeték megépítését, mely veszélyeztethette volna pozícióit.³⁸⁸

A jövőt illetően új feszültségforrás lehet Irak, ahol a Rosznyeft révén Oroszország erőteljesen megjelent az észak-iraki kurd területeken. Az orosz vállalat 2017-ben bejelentette, hogy kiépítik a Kurdisztáni Regionális Kormányzat földgáz-infrastruktúráját, valamint egy export célú, évi mintegy 30 milliárd köbméter kapacitású gázvezeték is megépítenek; megvásárolják továbbá a legfontosabb iraki kurd kőolajvezeték 60%-os tulajdonjogát, a csővezeték kapacitását pedig egyharmadával, napi 950 ezer hordóra tervezik emelni.³⁸⁹ A szomszédos Észak-Irak a törököknek fontos kőolajszállítója, ahol ezzel most szintén megjelent az orosz befolyás. (2019 végéig ugyanakkor nem sok kézzelfogható előrelépés történt az iraki orosz tervekben.)

5. 3. ÁLLAMI SZINT

5. 3. 1. Történelmi és birodalmi vetélytársak

A történelem során a két elődállam tucatnyi háborút vívott egymással. Ezek közül az első egy 1568-as hadüzenettel kezdődött; eddigi utolsóként pedig az első világháborúra szokás hivatkozni. A háborúkkal teli múlt következményeként mélyen gyökerező bizalmatlanság, gyanakvás él a két állam lakosaiban a másik szándékai iránt. Ez a kép

³⁸⁷ A Kaszpi-térségből az EU korábbi zászlóshajó projektje, a Nabucco helyett végül a 2018 júniusában átadott Transzanatóliai gázvezeték (TANAP), illetve az annak folytatásaként megvalósuló Transz-adriai vezeték (TAP) juttat majd földgázt (kezdeti kapacitását tekintve évente 16 milliárd köbmétert) Oroszországtól függetlenül Európába.

³⁸⁸ Cornell, Svante E.: Pipeline Power: The War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor. *Georgetown Journal of International Affairs*, 10. évf., 2009/1. pp. 131–139.

³⁸⁹ Rosneft-KRG deal will create stability, development: spokesperson. *Rudaw*, 2017. 09. 18. Online: <http://www.rudaw.net/english/interview/18092017> [2019. 08. 04.]

pedig már a szocializációjuk kezdeti szakaszában, a történelemoktatás során megjelenik.³⁹⁰

A 2019-es KHAS felmérésben a török válaszadók a történelmi versengést és el-lenségeskedést jelölték meg első helyen (53,2%) a két ország közötti problémás, ba-rátságtalan viszony okaként. (Második helyen 33,3%-kal Oroszország szomszédai iránt tanúsított agresszív politikája végzett, harmadik helyen pedig 28,8%-kal holtver-senyben a szíriai kurdok orosz támogatása, valamint Törökország NATO tagsága.) A közvélemény-kutatás eredménye annak fényében sem meglepő, hogy az oszmán–orosz háborúk évszázadai alatt mindössze két esetben beszélhetünk egyértelmű osz-mán–török győzelemről: az 1710–1711-es pruti hadjárat esetében, ahol az oszmánok visszaszerezték Azovot, illetve az 1853–1856-os krími háború esetében, ahol azonban az Oszmán Birodalom csak brit és francia segítséggel lehetett sikeres.

Napjainkban mindkét ország egy realista paradigmában látja a világot, melyben állandó a harc a hatalomért és túlélésért, melyben az államoknak nincsenek állandó barátai, és amelyet az érdekek irányítanak. Mindkét ország stratégiai kultúrájában jelen van, hogy a katonai erő alkalmazásától nem riadnak vissza. Mindennek hátteré-ben pedig ott áll birodalmi múltjuk és birodalmaik összeomlásának nehezen feldolgoz-ható tapasztalata. Az egykori birodalmi nagyság felélesztése, mint kimondott-kimon-datlan cél,³⁹¹ együtt jár a birodalmi rivalizálás és érdekszféra-politika feléledésével is, ami tekintettel a két ország földrajzi elhelyezkedésére, lényegében a jövőben is garan-tálja a konfliktusokat.

5. 3. 2. Etnikai és vallási vezetői szerep-ütközés

Amit mindenképpen ki kell még emelnünk, ha konfliktusforrásokról beszélünk, az az etnikai és vallási tényező, mely kettő egymástól nem mindig választható szét. A mai Oroszországi Föderáció területén több milliós török népesség található.³⁹² A 2010-es orosz népszámlálás adatai szerint a 100 ezer főt meghaladó török népcsoportok nagy-ságrendileg a következők (zárójelben a népcsoportok domináns vallásával): 5,3 millió

³⁹⁰ Şimşek, Ahmet – Cengiz, Nigar Meherremova: Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4. évf., 2015/2. pp. 225–258.; Şahin, Mustafa – Soysa, Mehmet: Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11. évf., 2018/61. pp. 332–339.

³⁹¹ Nem véletlenül hasonlítják ma Putyint gyakran III. Sándor cárhoz (uralkodott 1881–1894), míg Erdoğan II. Abdülhamid szultánhoz (uralkodott 1876–1909).

³⁹² Térképen lásd a 2. számú Mellékletet.

tatár (muszlim), 1,5 millió baskír (muszlim), 1,4 millió csuvas (ortodox keresztény), 640 ezer kazak (muszlim), 600 ezer azeri (muszlim), 500 ezer kumik (muszlim), 470 ezer jakut (ortodox keresztény), 280 ezer üzbég (muszlim), 260 ezer tuva (buddhista), 210 ezer karacsáj (muszlim) és 110 ezer balkár (muszlim).³⁹³ A krími tatárokat a félsziget vitatott helyzete miatt itt most nem tüntettük fel. Törökország számára az e közösségeket érő esetleges atrocitások folyamatos aggodalmat jelentenek.

Az orosz félelmek a pántürkizmustól a kilencvenes évek elején voltak igazán erősek, ma már kevésbé.³⁹⁴ Az orosz politika ezzel együtt ma is közelről monitorozza Törökország orosz területen megjelenő puha hatalmi fellépését, melyben egyes értékelések szerint megvan a potenciál, hogy megkérdőjelezze az orosz állampolgárok orosz állam iránti lojalitását, a törökpárti elitek kialakítása pedig veszélyezteti az ország biztonságát és integritását. Az orosz nézőpontra kiválóan rámutat egy orosz elemzés, mely kiemeli, hogy Hakan Fidan, a török nemzeti hírszerző szolgálat (MİT) jelenlegi vezetője korábban évekig (2003 és 2007 között) a török puha hatalmi intézményrendszer egyik legfontosabb szervezetének, a TİKA-nak az élén állt.³⁹⁵

Az orosz területen érvényesülő török puha hatalom vizsgálatakor intézményi szinten ki kell emelnünk a Nemzetközi Török Kulturális Szervezetet (ismetebb nevén a TÜRKSOY-t). Az 1993 óta létező szervezetnek a török államok mellett az Oroszországi Föderáció hat török köztársasága (Altaj Köztársaság, Baskír Köztársaság, Hakasz Köztársaság, Szaha Köztársaság, Tatár Köztársaság, Tuva Köztársaság) is tagja. A TÜRKSOY (vagy ahogyan néha emlegetik, „a török UNESCO”) küldetésnyilatkozata szerint olyan tevékenységeket folytat, amiknek a célja a *„testvériség és szolidaritás szálainak erősítése a török népek között azzal a céllal, hogy közös kulturális örökségüket átadják a jövő nemzedékeinek és népszerűsítsék azt világszerte.”*³⁹⁶

Az oroszországi török köztársaságok közül Ankara kapcsolata kifejezetten erős a Tatár Köztársasággal, gyakran használt köznapi nevén Tatársztánnal. Kazany jelen-

³⁹³ Dokladi „Ob itogah Vszerosszijszkoy perepishi naszelenyija 2010 goda”. *Rosszstat*, 2010. Online: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm [2019. 08. 04.]

³⁹⁴ Olikier, Olga (szerk.): Religion and Violence in Russia. Context, Manifestations, and Policy. *Center for Strategic and International Studies*, 2018. 06. Online: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180530_Olikier_ReligionandViolenceinRussia_Web.pdf?HLUcSpiycSLjwYXjxwk8nM49DfnpOsvT [2019. 08. 04.]

³⁹⁵ Avatkov, Vlagyimir – Badranov, Azat: “Mjagkaja szila” Turciji vo vnutrennoj polityike Roszsziji. *Pravo i upravlenije*, 22. évf., 2013/2. pp. 5–10. Online: http://www.pravo.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/03_avatkovv_badranova.pdf [2019. 07. 22.]

³⁹⁶ TÜRKSOY. Online <https://www.turksoy.org/en/turksoy/about> [2019. 08. 02.]

tőségét Moszkva számára mutatja, hogy a tatár az ország második legnagyobb népcsoportja az orosz után. Abdullah Gül 2009-ben első török elnökként látogatott Kazanyba, amit Erdoğan 2011-es látogatása követett. A török–tatár gazdasági kapcsolatok szorosak. A regionális kormányzat szerint a 2006–2016 közötti időszakban az FDI közel 13% származott Törökországból, a helyi munkahelyeknek pedig mintegy 15%-át török cégek biztosítják. Kiemelkedő Törökország szerepe az Alabuga különleges gazdasági övezetben, ahova 750 millió dollárt fektettek be török vállalatok.³⁹⁷ A Szu–24-es incidenst követően Tatársztán erősen vonakodott megszakítani a kapcsolatait Ankarával. Az orosz szankciók részeként a kazanyi egyetemen 2012-ben létrehozott Yunus Emre Törökország Tanulmányok Központjának működését felfüggesztették. Az orosz kulturális minisztérium pedig egy „ajánlást” küldött körbe a török köztársaságoknak, hogy szakítsanak meg minden kapcsolatot a TÜRKSÖY-jal.³⁹⁸

Azonban nem csak az Oroszországi Föderáció területén, hanem az egykori szovjet területeken is jelentős számú török népesség él. A közép-ázsiai köztársaságokat (Kazahsztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán) és Azerbajdzsánt nem számítva – amikre eleve „török köztársaságok”-ként szokás hivatkozni – jelentős számban élnek török népek a mai Ukrajna (a 2001-es népszámlálás szerint 248 ezer krími tatár, 73 ezer tatár, 45 ezer azeri és 31 ezer gagauz), Grúzia (a 2014-es népszámlálás szerint 233 ezer azeri³⁹⁹) és Moldova (a 2014-es népszámlálás szerint 126 ezer gagauz⁴⁰⁰) területén.

Jelenlétük az orosz érdekszférába eső területeken szintén aggodalomra adhat okot Moszkva számára. Vlagyiszlav Guljevics például több cikkében amellel érvel, hogy a török cél török beltengerré változtatni a Fekete-tengert. Moszkvának pedig sürgősen lépnie kell, mert bár egyelőre a török propagandának nem célja az oroszellenes

³⁹⁷ Hille, Kathrin: Putin's fury with Erdogan takes its toll on Tatarstan's trading links. *Financial Times*, 2016. 02. 01. Online: <https://www.ft.com/content/eca5f41a-c412-11e5-808f-8231cd71622e> [2019. 08. 02.]

³⁹⁸ Tatársztan nye mozset opregyelitszja: region — csaszty Rossziji ili vilajet Turciji. *Regnum*, 2015. 12. 22. Online: <https://regnum.ru/news/polit/2042002.html> [2019. 08. 02.]

³⁹⁹ 2014 General Population Census. Main Results. *National Statistics Office of Georgia*, 2016. 04. 28. Online: http://census.ge/files/results/Census_release_ENG.pdf [2019. 08. 02.]

⁴⁰⁰ Statistical Yearbook of the Republic of Moldova 2017. *National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova*, 2017. Online: http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2017/Anuar_statistic_2017.pdf [2019. 08. 02.]

érzelmeik szítása e közösségekben (például a Moldovában autonómiában élő gagauzok körében), az ellensúly nélkül hagyott török jelenlétben benne van ez a potenciál.⁴⁰¹

A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a „török kártyát” és a pántürkizmust minden oldalon (török kormány, orosz kormány, ellenérdekelt külső hatalmak, török kisebbségek, rivális kisebbségek, a kisebbségeknek otthont adó államok politikai erői) ki lehet játszani a saját politikai érdekek érvényesítése céljából.

Ahogy Ankarának fontos a török népek védelme, legalább ennyire fontos Moszkvának is az orosz „honfitársak” védelme.⁴⁰² A Szovjetunió összeomlása után mintegy 25 millió orosz került az „új” Oroszország határain kívülre. A külhoni oroszok védelmére való hivatkozás megjelent a retorika szintjén a 2008-as grúziai és a 2014-es krími orosz intervenció során is. Törökországban nem beszélhetünk jelentős orosz közösségről: számukat 30 és 50 ezer fő közé becsülik. Az orosz gondolkodásban időről időre megjelenik a pánszláv narratíva is, ami bizonyos területeken, például a Balkánon Szerbia esetében összekötő kapocsként szolgál.

Etnikai oldalon Oroszország elsősorban a „kurd kártyát” tudja kijátszani Törökországgal szemben, ahogyan azt már több alkalommal meg is tette. Az oroszok kapcsolata történelmileg messzire nyúlik vissza a kurdokkal. Kiemelhetjük például a kurd Mahábádi Köztársaságot, mely rövid életű szovjet bábállam volt 1946-ban Irán területén, és amelynek területe közvetlenül a török–iráni határ egésze mentén húzódott. A Szovjetunió a hidegháború alatt is fontos szerepe volt a „kurd kérdésben”. 1961-től napi rendszerességgel sugároztak kurd nyelvű rádióadást napi másfél órában Jerevából, mely a Szovjetunió határain túl, köztük Törökországban is fogható volt, és amit sokan követtek, tekintettel a kurd nyelvhasználatot érintő törökországi korlátozásokra, illetve tiltásra. A kurd rádióadás jelentős hatással volt a kurd nemzeti öntudat ébredésére és életben tartására a térségben.⁴⁰³

Oroszország (szemben az EU-val és az Egyesült Államokkal) a mai napig nem ismeri el a PKK-t terrrorszervezetnek. Ezzel szemben 1995 óta hivatalosan is népiirtásként ismeri el az 1915-ös örmény tragédiát.⁴⁰⁴ A Szu–24-es incidenst követően

⁴⁰¹ Guljevics, Vlagyiszlav: Tureckoje vlijaniye v Gagauziji: sto o szidajet Rossziju? *Noravank*, 2010. Online: http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5259 [2019. 08. 04.]

⁴⁰² Az Oroszországi Föderáció külföldön élő honfitársakkal kapcsolatos állami politikájáról szóló szövetségi törvény, 1999. 05. 24. Online: <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1407> [2019. 08. 04.]

⁴⁰³ Shakarian, Pietro: Playing the Kurdish card against Turkey. *Russia, Direct*, 2015. 12. 09. Online: <https://russia-direct.org/analysis/playing-kurdish-card-against-turkey> [2019. 08. 04.]

⁴⁰⁴ Putyin a centenáriumi megemlékezésen is részt vett Jerevánban 2015 áprilisában.

Moszkva látványosan fokozta a kurdok támogatását. Selahattin Demirtaş, a törökországi kurd párt, a HDP társelnöke Szergej Lavrov orosz külügyminiszter meghívására érkezett 2015 decemberében Moszkvába. A szíriai kurd Demokratikus Unió Pártja (PYD) 2016 februárjában képviseleti irodát nyithatott Moszkvában. 2017. február 15-én⁴⁰⁵ Moszkva helyet adott egy kurd konferenciának, ahol számos országból vettek részt a kurdok képviselői. Köztük Törökországból két HDP parlamenti képviselő (köztük Dilek Öcalan, Abdullah Öcalan unokahúga). A kurd média Kurd Nemzeti Konferenciaként hivatkozott az eseményre.⁴⁰⁶ Oroszország emellett a szíriai rendezés esetében sem zárkózik el egy esetleges kurd autonómia elől, ez jelenik meg a Moszkva által 2017-ben felvázolt szíriai alkotmánytervezetben is.⁴⁰⁷

Az etnikai és vallási vonatkozások szorosan összefonódnak. Míg a török népek túlnyomó többsége muszlim, az oroszok döntő része ortodox keresztény. Mindkét ország szerepfelfogása és ambíciója szerint az adott etnikum, illetve vallás globális védelmezője, vezetője. A vallás hangsúlyozása, mint az identitás fontos eleme, mindkét országban hivatalos szintűvé vált.

Az Oroszországi Föderáció állampolgárainak mintegy 10%-a muszlim, az előrejelzések szerint pedig ez az arány a következő évtizedekben nőni fog. Az iszlám világa azonban rendkívül heterogén, és jellemzően minden közösségnek megvannak a saját belső hatalmi harcai.⁴⁰⁸ A TDV hatása az egykori szovjet területeken nem meghatározó. A török anyagi támogatást, például a TDV részéről⁴⁰⁹ a Törökországon kívüli muszlim közösségek jellemzően szívesen fogadják, a török állam beleszólási törekvéseit a belső ügyeikbe azonban nem.

Az orosz, vagy orosz érdekszférába eső muszlimok esetleges befolyásolásán túl jelenleg komolyabb konfliktusforrást jelentenek a Törökországba emigrált orosz (itt

⁴⁰⁵ Február 15-e a PKK-vezér Abdullah Öcalan 1999-es elfogásának évfordulója, mely napon a kurdok rendszeresen szerveznek különböző rendezvényeket világszerte.

⁴⁰⁶ Yetkin, Murat: Russia plays Kurdish card as US, Turkey watch. *Hürriyet Daily News*, 2017. 02. 16. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/russia-plays-kurdish-card-as-us-turkey-watch-109813> [2019. 08. 04.]

⁴⁰⁷ Full Text of the New Syrian Draft Constitution. *Sputnik*, 2017. 01. 31. Online: <https://sputniknews.com/middleeast/201701311050216226-syrian-constitution-full-text/> [2019. 08. 04.]

⁴⁰⁸ Az oroszországi iszlám sokszínűségéről bővebben lásd Dobrovits Mihály: Valaki mások Oroszországa. *MKI-tanulmányok*, 2011/32. Online: https://kki.hu/assets/upload/Dobrovits_32.pdf [2019. 08. 02.]

⁴⁰⁹ A TDV 2016-ban nyolc külföldi mecset építését fejezte be: a Krímen, Fehéroroszországban, Palesztinában, Japánban, a Fülöp-szigeteken és Haitin. Emellett csak ramadán hónapban 14 országban 18 500 Koránt osztottak szét. Faaliyet Raporu 2016. *Türkiye Diyanet Vakfı*. p. 30–33. Online: <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202016.pdf> [2019. 08. 04.]

most praktikus értelemben használt: orosz útlevéllel rendelkező) muszlim diaszpóra közösségek (arab eredetű kifejezéssel az úgynevezett *muhádzsirok*). Az utóbbi években ezres, más források szerint tízezres nagyságrendben költöztek át muszlim vallású orosz állampolgárok Törökországba, sokan közülük vallási okokból. A *Rosszstat* adatai szerint 2010-ben még csak 147 fő, 2013-ban már 1 494 fő, 2014-ben 2 397 fő, 2015-ben 2 199 fő, 2016-ban 1 314 fő költözött át az Oroszországi Föderációból Törökországba.⁴¹⁰ Ezek azonban csak a hivatalos adatok. Beszámolók szerint bevett gyakorlat, hogy az érintettek nem hivatalosan települnek át, hanem turistaként érkeznek Törökországba, ahol aztán évente meghosszabbítják a tartózkodási engedélyüket. Ha vallási üldöztetésről nem is beszélhetünk, többen számoltak be arról, hogy kényelmetlenségek érik őket iszlám hitük miatt. Sok iszlám vallási mozgalom tiltott Oroszországban. Tekintettel az Észak-Kaukázusban relatíve nagy számban jelenlévő radikális csoportokra, illetve – a nem ritkán Törökország területén keresztül – az „Iszlám Államhoz” csatlakozott orosz állampolgárok számára, még kiemeltebb figyelmet kaptak a hatóságoktól. A 2014-es szocsi téli olimpiát megelőzően különösen keményen léptek fel az iszlám különböző szalafi és vahhábi irányzatai ellen.⁴¹¹

Moszkva szerint az Észak-Kaukázusból elmenekült, orosz útlevéllel rendelkező, mintegy 10–15 ezer fős, muszlim isztambuli emigráns közösség az iszlám radikalizmus melegágya. Törökország ezzel szemben szimpátiával tekint a muhádzsirokra, és többeknek politikai menedékjogot adott. Az *International Crisis Group* információi szerint a török hatóságok ritkán adják ki azokat, akiknek Moszkva szerint kapcsolatuk van oroszországi katonai csoportokkal, ehelyett jellemzően harmadik országokba küldik őket. A török nemzetbiztonsági szolgálat több alkalommal jelezte aggályait, hogy orosz állami közreműködést gyanítanak magas rangú csecsenek ellen török területen elkövetett gyilkosságok mögött (2002 és 2015 között 8 ilyen eset történt). A szélsősé-

⁴¹⁰ Russia in Figures. *Rosszstat*, 2017. Online: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2017/rusfig/rus17e.pdf [2019. 08. 04.]

⁴¹¹ Alijeva, Diana – Ivsina, Olga: Rosszijszkije muszulmany v Turciji: protyiv Moszkvi, no nye v IGIL. *BBC*, 2015. 12. 18. Online: https://www.bbc.com/russian/international/2015/12/151218_muhajirs_islam_russia_turkey [2019. 08. 04.]. A 2014-es szocsi téli olimpia más szempontból is érzékenyen érintett Törökországhoz közel álló csoportokat. 2007-ben egy Törökországban székelő cserkesz diaszpóra szervezet 10 ezer aláírást gyűjtött és juttatott el a Nemzetközi Olimpia Bizottságnak, melyben tiltakoztak a helyszínválasztás ellen. 2014-ben volt a cserkesz „népirtás” 150. évfordulója. A cári Oroszország katonái 1864-ben mintegy 625 ezer cserkeszt öltek meg a szocsi környéki területeken (a mai Krasznaja Poljana a kbaada-i csata helyszíne). Gafarli, Orkhan: The Role of North Caucasus Diaspora Groups in Turkey–Russia Relations. *Turkish Policy Quarterly*, 13. évf., 2014/1. pp. 171–182.

ges, illetve Moszkva által szélsőségesnek tartott iszlamistákkal szembeni fellépés mindenestre egy ütőkártya lehet a törökök kezében. A kétoldalú kapcsolatok 2015-ös elhidegülését követően a törökök még kevésbé vehették komolyan az orosz aggodalmakat.⁴¹²

A vallás szerepe az orosz stratégiai kultúrában is erős. A „Harmadik Róma”-ként való önhivatkozás (a „második” Róma, Konstantinápoly 1453-ban esett el, éppen az oszmán hódítás áldozatává válva) Oroszországban az identitás fontos része hivatalos szinten is. Az Orosz Ortodox Egyház kimondottan Moszkva puha hatalmának egy fontos eleme. A misszionizmus/messianizmus az orosz gondolkodásban is jelen van.⁴¹³ Bár nyilvánvalóan nem ez volt az intervenció oka, de fontos megjegyezni, hogy az orosz egyház támogatta, ezáltal legitimálta a szíriai beavatkozást is.

Az Orosz Ortodox Egyház jelenleg az egykori Szovjetunió területei fölött követel kizárólagos joghatóságot, kivéve Grúziát és Örményországot. A Moszkvai Patriarkátus szerepét vitatja azonban Észtország, Moldova és Ukrajna, ahol párhuzamos kanonikus ortodox joghatóság létezik. A Konstantinápolyi Ökumenikus Patriarkátus 1996-ban reaktiválta az észti apostoli ortodox egyháznak adott tomoszt (mellyel az a konstantinápolyi patriarkátus alá tartozó autonóm egyház lett), míg az ukrán ortodox egyház autokefáliáját (önállóságát, függetlenségét) Konstantinápoly 2018-ban ismerte el. A moldovai területeken az orosz ortodox egyház fennhatóságát a román ortodox egyház vitatja (Besszarábiai Metropólia). Mindhárom országban továbbra is működik azonban egy, a Moszkvai Patriarkátus alá tartozó ortodox egyház is.

Ankara számára történelmi visszatekintésben aggodalomra adhat okot, hogy 1853-ban a krími háborút az oroszok részben az Oszmán Birodalomban élő keresztények védelmében történő fellépésre hivatkozva indították. Ma Törökországban mindösszesen hozzávetőlegesen 60–70 ezer örmény keresztény, 15 ezer szír keresztény, illetve 4 ezer görög ortodox vallású él, a többi keresztény közösség ennél is kisebb lélekszámú.⁴¹⁴

⁴¹² Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus, i. m.

⁴¹³ Curanović, Alicja: Russia's Mission in the World. The Perspective of the Russian Orthodox Church. *Problems of Post-Communism*, 2018. pp. 1–15. Online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10758216.2018.1530940> [2019. 08. 04.]

⁴¹⁴ Ha a Törökországban élő külföldi, nem török állampolgárságú személyeket is figyelembe vesszük, akkor a római katolikus közösség esetében is 30 ezer főről beszélhetünk. Kicsi Valéria: Keresztény közösségek Törökországban. *Credo*, 14. évf., 2008/1-2. pp. 51–66.

A közelmúlt legkomolyabb, az ortodox kereszténységhez kötődő konfliktusa azonban csak területileg kapcsolódott Törökországhoz, a török államhoz közvetlenül nem. A fentebb említett 2018-as orosz–ukrán „egyházzsúrlódást” követően az orosz klérus megszakította a kapcsolatot az ukrán autokefáliát szentesítő konstantinápolyi patriarkátussal, és megtiltotta híveinek, hogy törökországi templomokat látogassanak, amik annak fennhatósága alá tartoznak.

A vallási és etnikai identitásokat általában könnyű mozgósítani, illetve politikai értelemben használni, például az előzőekben ismertetett regionális konfliktusokban. A török és orosz vallási, valamint etnikai vezető szerep ilyen módon természetes konfliktusforrásként jelenik meg a két ország kapcsolatában.

6. A TÖRÖK–OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÖSZTÖNZŐI

6. 1. RENDSZERSZINT

6. 1. 1. Az Egyesült Államok túlterjeszkedése, befolyásának visszaszorítása – a (potenciálisan) rosszindulatú hegemon

A harmadik fejezetben már írtam róla, hogyan élte meg a két állam az amerikai túlterjeszkedést. Ennek ellensúlyozására alkalmazták a puha kiegyensúlyozás eszközeit. A Pape és Kelley által azonosított öt puha kiegyensúlyozó stratégia (terület-megtagadás, diplomáciai akadályozás, gazdasági erősödés, a stratégiai kiegyensúlyozás szándékának jelzése, stratégiai együtt-nem-működés) mindegyikére találunk példát. A terület-megtagadás eszközével éltek a törökök 2003-ban, mikor a török parlament nem szavazta meg amerikai katonák telepítésének engedélyezését az iraki műveletekhez, vagy 2014–2015-ben, mikor csak hosszas győzködés után bocsátották amerikai rendelkezésre az Incirlik légibázist a szíriai műveletekhez. Oroszország részéről az A2/AD (*anti-access/area denial*) képességek megerősítését sorolhatjuk a terület-megtagadás kategóriába, mely különösen erős a Fekete-tenger, Szíria, illetve Kalinyingrád miatt a Baltikum és részben Lengyelország területére kiterjedően.

Ami a diplomáciát illeti, a Törökország, Oroszország és Irán vezetésével zajló szíriai asztanai folyamatot⁴¹⁵ emelhetjük ki, ami a valóságban egyfajta alternatívaként jelent meg az ENSZ égisze alatt futó genfi rendezési folyamattal szemben. A puha kiegyensúlyozás normatív dimenziójáról mindezzel összefüggésben a rezsimbiztonsági szempontnál (a 6. 2. 3. fejezetben) bővebben is írok majd. Itt említhetjük azt a stratégiát is, amit Moszkva az ENSZ Biztonság Tanácsában alkalmaz: Oroszország 2011 októbere és 2019 decembere között 14 BT-határozat elfogadását akadályozta meg (hatot egyedülként, nyolcat Kínával együtt) Szíriával kapcsolatban.⁴¹⁶

Gazdasági vonatkozásban az amerikai dollár kiváltására irányuló törekvést emelhetjük ki. 2018 szeptemberében iráni források szerint Törökország, Oroszország

⁴¹⁵ Kazahsztán fővárosában folytatott tárgyalások a szíriai konfliktus rendezéséről. A kezdeményezés 2016 decemberében indult. Bővebben lásd a Szíriával foglalkozó, 7. 2. fejezetben.

⁴¹⁶ Security Council – Veto List. *United Nations*, 2019. Online: <http://research.un.org/en/docs/sc/quick> [2019. 08. 04.]

és Irán megegyeztek abban, hogy törekedni fognak arra, hogy növekvő mértékben saját nemzeti valutáikat használják az egymás közötti kereskedelemben.⁴¹⁷ 2018 októberében megjelent egy hír, miszerint Törökország 30 ezer tonna búzát vásárol Oroszországtól, és most először rubellel fog fizetni érte.⁴¹⁸ Általános megállapodás azonban még nem született, noha a két vezető több alkalommal hangsúlyozta a nemzeti valutákra való átállás szükségszerűségét. Bizonyos értelemben a gazdasági kiegyensúlyozáshoz sorolhatjuk azt is, hogy Ankara nem csatlakozott az Oroszországgal szemben 2014 után bevezetett nyugati szankciókhoz.

A stratégiai kiegyensúlyozás szándékának (a kollektív fellépés lehetőségének) jelzése szintén megfigyelhető volt számos török nyilatkozatban, illetve a török–orosz együttműködés általában is ezt az üzenetet szándékozik küldeni: Törökország számára az Egyesült Államok szövetségén kívül más lehetőségek is a rendelkezésre állnak.⁴¹⁹ A török elnök 2018 augusztusában egy, a *New York Times*-ban megjelent véleménycikében így fogalmazta meg mindezt: *„Mielőtt túl késő lenne, Washingtonnak fel kell adnia azt a félreértelmezett elképzelést, hogy a kapcsolatunk aszimmetrikus lehet, és ki kell békülnie azzal a ténnyel, hogy Törökországnak vannak alternatívái. Amennyiben nem változtat az egyoldalúság és tiszteletlenség jelenlegi irányvonalán, arra készít minket, hogy új barátok és szövetségesek után nézzünk.”*⁴²⁰ A török–orosz kooperációra konkrét példaként a közös török–orosz járőrözést említhetjük szíriai területen (erről bővebben szintén lásd a 7. 2. fejezetben).

A stratégiai együtt-nem-működés (non-kooperáció) kategóriájába sorolom az Sz–400-as beszerzés ügyét. Az amerikai Patriot-ütegek visszautasításával Ankara egy jövőbeli jobb alkupozíciót is remél. Az Sz–400-as kérdést a szíriai háborúhoz hasonlóan külön esettanulmány vizsgálja a 7. 3. fejezetben.

A puha kiegyensúlyozó stratégia részeként az egyik fő propagált török–orosz megoldás a *regional ownership* alapelv hangsúlyozása. A kifejezés lényege, hogy a regionális problémákra regionális megoldásokat kell találni; a közvetlenül érintett és

⁴¹⁷ Turkey, Russia, Iran agree to use local currencies in trade. *Daily Sabah*, 2018. 09. 09. Online: <https://www.dailysabah.com/economy/2018/09/10/turkey-russia-iran-agree-to-use-local-currencies-in-trade> [2019. 08. 04.]

⁴¹⁸ Turkey to use national currency for wheat imports from Russia. *Daily Sabah*, 2018. 10. 02. Online: <https://www.dailysabah.com/business/2018/10/02/turkey-to-use-national-currency-for-wheat-imports-from-russia> [2019. 08. 04.]

⁴¹⁹ Az elmúlt években a BRICS és az SCO is felmerült retorikai szinten, mint a Nyugat esetleges alternatívája.

⁴²⁰ Erdogan: How Turkey Sees the Crisis With the U.S. *New York Times*, 2018. 08. 10. Online: <https://www.nytimes.com/2018/08/10/opinion/turkey-erdogan-trump-crisis-sanctions.html> [2019. 08. 04.]

jelenlévő regionális szereplőknek kell együttműködni és kezelni a kihívásokat, nem pedig külső intervenciónak. A *regional ownership* (törökül *bölgesel sahiplik*) kifejezés az elmúlt években visszatérővé vált a török politikai retorikában. Ahmet Davutoğlu már külügyminiszterként több nyilatkozatában használta (2010, 2011),⁴²¹ de elhangzott Ibrahim Kalin elnöki tanácsadótól is (2017)⁴²², illetve szerepelt a török Nemzetbiztonsági Tanács egyik közleményében is (2017).⁴²³ Különböző mélységben és eredményekkel, de a *regional ownership* logika állt számos török–oroszl kétoldalú kezdeményezés mögött a Fekete-tenger, a Kaukázus és a közép-ázsiai közös szomszédság, illetve növekvő mértékben a Közel-Kelet esetében.⁴²⁴ Intézményi szinten ide sorolható az 1992 óta működő Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés (BSEC), a 2001 óta működő BLACKSEAFOR (Fekete-tengeri Haditengerészeti Csoport), a 2004-ben létrehozott *Black Sea Harmony* művelet, a 2008-ban megalakult Kaukázusi Stabilitási és Együttműködési Platform, vagy Szíriában az asztanai folyamat.

Az Egyesült Államok kiegyensúlyozására irányuló törekvéshez sorolhatjuk emellett a saját képességek növelését (védelmi ipar fejlesztése, haderőreformok, kísérlet a gazdaságuk stabilizálására), az önellátásra törekvést és ezáltal a függőség csökkentését minél több területen.

6. 1. 2. Gazdasági interdependencia

A gazdasági kapcsolatok a török–oroszl együttműködés szilárd alapját képezik a kezdetektől. Ahogyan az alábbi grafikonon is jól látható, a kereskedelem volumenének bővülése folyamatos volt végig a kétezres években. A 2008-as globális gazdasági és pénzügyi válság hatására a 2009-es évben mintegy 40%-kal visszaesett a kereskedelmi forgalom, de a válságot követően a mutató újra emelkedni kezdett, egészen 2012-ig,

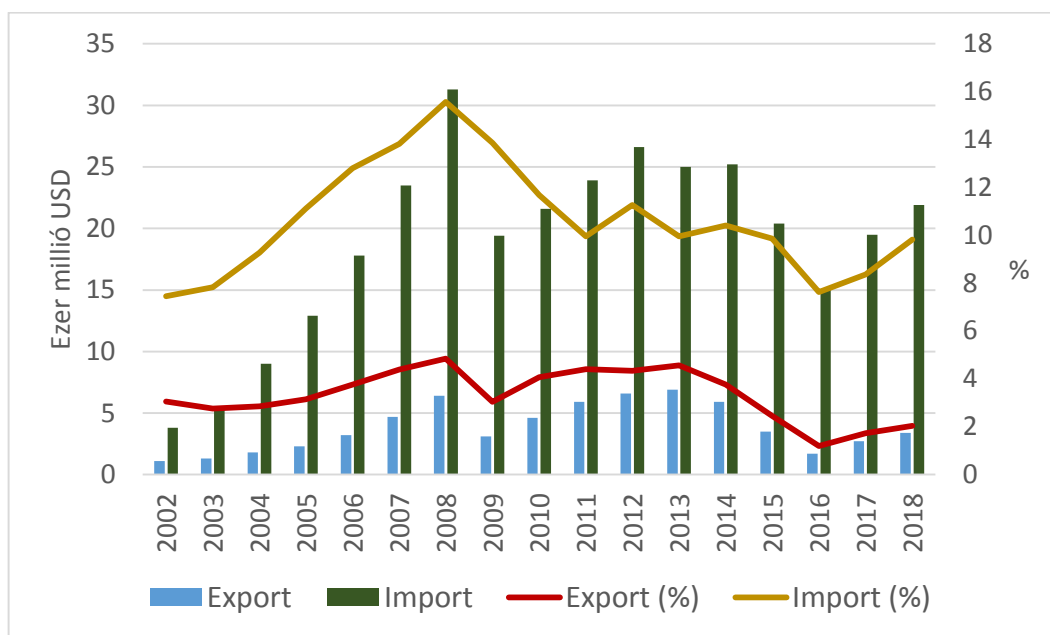
⁴²¹ Al Jazeera Forum: Ahmet Davutoglu. *Al Jazeera*, 2011. 03. 13. Online: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/03/20113131351569612.html> [2019. 08. 04.]; Address by Foreign Minister of Turkey H. E. Ahmet Davutoglu at the 133rd. Meeting of the Foreign Ministers of the Member States of the Arab League, 3 March 2010, Cairo. *Török Köztársaság Külügyminisztériuma*, 2010. Online: http://www.mfa.gov.tr/address-by-of-foreign-minister-of-turkey-h_e_-ahmet-davutoglu-at-the-133rd_-meeting-of-the-ministers-of-foreign-affairs-of-the-member-states-of-the-arab-league.en.mfa [2019. 08. 04.]

⁴²² Kalin, Ibrahim: Turkey, the Gulf and regional ownership. *Daily Sabah*, 2017. 02. 17. Online: <https://www.dailysabah.com/columns/ibrahim-kalin/2017/02/18/turkey-the-gulf-and-regional-ownership> [2019. 08. 04.]

⁴²³ National Security Council Convened at the Presidential Complex. *Török Köztársaság Elnöksége*, 2017. 03. 29. Online: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/73536/national-security-council-convened-at-the-presidential-complex> [2019. 08. 04.]

⁴²⁴ Frappi, 2018: i. m.

ami után fokozatos csökkenést láthatunk. A 2015-ös orosz szankciók hatása is jól látszik az ábrán: a török export és import is meredeken esett.

8. ábra: Török export Oroszországba és török import Oroszországból, valamint Oroszország százalékos részesedése az össztörök exportból és importból⁴²⁵

A grafikon másik feltűnő sajátossága az állandósult nagymértékű deficit Törökország exportja és importja között, ami a két ország közötti kereskedelem krónikus vonása. Az okok a kereskedelem szerkezetében keresendők. 2007 óta Moszkva Ankara elsőszámú energiaellátója. 2012-ben az Oroszországi Föderáció Törökországba irányuló exportjának 65%-át földgáz- és kőolajtermékek tették ki (2018-ban 59%-át).⁴²⁶ Ez a magyarázata annak, hogy a törököket miért aggaszthatja a kereskedelem összértékének növekedése. Az import összértékének növekedése ugyanis nem csak a fejlődő kapcsolatokat, vagy egyszerűen a bővülő török energiaszükséglet miatti import mennyiségének növekedését jelezheti, hanem egyben a kőolaj világpiaci árának drágulását is. Import tekintetében Oroszország ezért is lehetett az EU után Törökország 2. legnagyobb partnere 2018-ban, míg a török export célállomásai között csak az 5. Oroszország.⁴²⁷

⁴²⁵ Az ábra a szerző saját szerkesztése. Adatok forrása: Türkstat.

⁴²⁶ Turkish Statistical Institute. Online: https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu_ing.zul [2019. 08. 04.]

⁴²⁷ European Union, Trade in goods with Turkey. European Commission, 2019. 06. 03. Online: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_turkey_en.pdf [2019. 08. 04.]. Az Oroszországba irányuló török exporton belül a legnagyobb a gyümölcs- és diófélék aránya (2018-ban a

Ami a két ország közötti befektetéseket illeti, Seçkin Köstem becslése szerint – mely a két ország központi bankjainak és az ENSZ-nek az adatain alapul – 2007 és 2016 között a török FDI 2,8%-a származott Oroszországból; az orosz FDI 0,3%-a Törökországból. Ez az adat mutatja, hogy van még hova fejleszteni a befektetések volumenét. Alekszander Novak orosz energiaügyi miniszter 2017 végén azt nyilatkozta, a törökországi orosz befektetések összértéke mintegy 10 milliárd dollár, és ehhez közeli az oroszországi török befektetések értéke is. A törökországi orosz befektetések értéke 2011-ben ugrott meg, amikor az orosz acélóriás Magnitogorszk Vas- és Acélművek megnyitott egy üzemet a dél-törökországi İskenderunban.⁴²⁸

Török–orosz gazdasági viszonylatban ki kell még emelnünk a turizmus szerepét. 2018-ban 5,9 millió orosz turista érkezett Törökországba (az összes külföldi látogató 15%-a), amivel Oroszország török szempontból a legtöbb turistát kibocsátó ország. Az orosz turisták érkezése mintegy 3,6 milliárd dollár bevételt jelentett.⁴²⁹ A Szu–24-es incidenst követő orosz szankciók jelentősen érintették a török idegenforgalmi szektort. 2014-ben még 4,5 millió, 2015-ben már csak 2,6 millió, 2016-ban 866 ezer orosz turista látogatott Törökországba, majd a politikai enyhülést követően (2015. november és 2016. június között volt az elhidegülés), 2017-ben újra 4,7 millió orosz turista érkezett.⁴³⁰

A jó gazdasági kapcsolatok egyben azt is jelentik, hogy a potenciális orosz gazdasági szankciók fájának a török gazdaságnak. A Szu–24-es incidenst követő orosz szankciók mutatják, mennyire. Egyes értékelések szerint a török GDP növekedését az orosz ellenintézkedés akár 0,7%-kal is visszavethette.⁴³¹ A szoros gazdasági kapcsolat ilyen módon nem csak pozitív, hanem a potenciális szankciók révén negatív ösztönző is az együttműködésre.

Türkstat adatai szerint ez 18,7% volt, értéke pedig 636 millió dollár – ez egyébként a török össz-gyümölcsexportnak egy jelentős részét, 16,3%-át jelentette). Ezt követték 400 millió dollárral (11,7%) a „kazánok, gépek és mechanikus készülékek, valamint ezek alkatrészei” kategóriába, majd 335 millió dollárral (9,8%) a „járművek, kivéve a vasúti és villamos járműveket, valamint alkatrészeik” kategóriába tartozó exportcikkek.

⁴²⁸ Köstem, Seçkin: The Political Economy of Turkish–Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence. *Perceptions*, 23. évf., 2018/2. pp. 10–32.

⁴²⁹ Türkiye'nin turizm geliri yüzde 12,3 arttı. *Anadolu Ajansı*, 2019. 01. 31. Online: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-turizm-geliri-yuzde-12-3-artti/1379629> [2019. 08. 04.]

⁴³⁰ Ülke Pazar Bilgileri, Rusya Federasyonu. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü*, 2018. Online: <http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0> [2019. 08. 04.]

⁴³¹ Bilgiç-Alpaslan, İdil – Markovic, Bojan – Tabak, Peter – Zildovic, Emir: Economic implications of Russia's sanctions against Turkey. *European Bank for Reconstruction and Development*, 2015. 12. 07. Online: <https://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html> [2019. 08. 04.]

Ebben az összefüggésben fontos még megjegyezni azt is, hogy Törökország (egyedüli NATO-tagként) nem csatlakozott a 2014 utáni Oroszország elleni nyugati szankciókhoz – ezáltal elkerülte a nyugati államokat érintő orosz ellenszankciókat is. Török tisztviselők az utóbbi években több ízben kifejezték, hogy „elvi kifogásaik” vannak általában a szankciókkal szemben. Ahmet Davutoğlu 2008-ban, a grúziai háború kapcsán az országot ért kritikákra válaszul a következőképpen fogalmazott: *„Meg kell érteni Törökország földrajzi adottságait. Az izoláció ellen vagyunk, elvi szinten. Elleneztek Szíria izolációját. Elleneztek Irak elszigetelését, mert az izoláció gazdasági stagnálást okoz. Egykor azt kérték tőlünk, szigeteljük el egy időben Szíriát és Iránt. Ha Törökország izolálja Szíriát és Iránt, az azt jelentené, hogy zárjuk le a határainkat. Szíriával 800 kilométeres határszakaszunk van, aztán itt van Irak, ahol háború folyik, majd hamarosan el kellene szigetelnünk Iránt, és problémáink vannak Örményországgal is [a török–örmény határ 1993 óta le van zárva – a szerző]. Az egyetlen nyitott határ Grúzia felé maradna. (...) Megengedheti Törökország, hogy elszigetelje Oroszországot, gazdaságilag?”*⁴³² Az akkori külügyminiszter szavai a jelenlegi szíriai, iráni, iraki kurd, örmény és orosz helyzetre tekintettel ma is ugyanolyan kifejezőek. Az egyértelmű török retorika ellenére, mely támogatja Grúzia és Ukrajna területi integritását, török hajók továbbra is kereskednek Abháziával és a Krímmel is. Törökország ezáltal is igyekszik minimalizálni a háború költségeit, és tagadhatatlanul egyfajta potyautas (vagy *buck-passing*) stratégiát követ.

6. 1. 3. Energiapolitikai kölcsönös függés

A török energiapiac két fő jellemzője a folyamatosan növekvő energiaszükséglet és a nagyfokú importfüggőség.⁴³³ A török villamosenergia-igény 2002 óta évente átlagosan 5,5%-kal növekszik, ami a legnagyobb növekedési ütem az OECD államai közül. Tö-

⁴³² Turkey's Top Foreign Policy Aide Worries about False Optimism in Iraq. Interview by Ahmet Davutoglu. *Council on Foreign Relations*, 2008. 09. 22. Online: <https://www.cfr.org/interview/turkeys-top-foreign-policy-aide-worries-about-false-optimism-iraq> [2019. 08. 04.]

⁴³³ A fejezet anyaga – kisebb változtatásokkal – publikálásra került a következő tanulmányban: Pénzváltó Nikolett: Orosz–török energiapolitikai kapcsolatok 2019 tavaszán: a folyamatban lévő stratégiai energia projektek értékelése. *SVKI Elemzések, 2019/9*. Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_9_Orosz%E2%80%93t%C3%B6r%C3%B6k%20energiapolitikai%20kapcsolatok%202019%20tavasz%C3%A1n_\(Penzvalto_N\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_9_Orosz%E2%80%93t%C3%B6r%C3%B6k%20energiapolitikai%20kapcsolatok%202019%20tavasz%C3%A1n_(Penzvalto_N).pdf) [2019. 08. 04.]

rökország a Világbank adatai szerint 2015-ben energiafelhasználásának 75,2%-át importból fedezte. Az ország 2018-ban 42,99 milliárd dollár értékben importált energiát.⁴³⁴

A török energiamix a Nemzetközi Energiaügynökség legutóbbi, 2016-os adatai alapján a következő arányokat mutatta: kőolaj (30%), földgáz (28%), szén (28%), nap- és geotermikus energia (6%), vízenergia (4%), bioüzemanyagok és hulladék (2%).⁴³⁵

Moszkva Törökország egyik legfontosabb energiaellátója. A legnagyobb török kiterjesztés Oroszországnak a földgáz tekintetében mutatkozik meg. Törökország földgázszükségletének 99%-át importálja. Ebből Oroszországból érkezett 2017-ben a földgáz több, mint fele (51,9%-a); ezt követte – erősen lemaradva – Irán (16,6%), Azerbajdzsán (13,9%) és Algéria (9,2%). A földgáz szerepe azért is fontos, mert a török villamosenergia-termelés legjelentősebb hányada – 2007-ben még 49,6%-a, 2017-ben már „csak” 37%-a – földgázból származik.⁴³⁶ Bár az orosz földgáztól való függés mértéke első pillantásra nagynak tűnhet, Törökország az Európai Unió tagállamaival együtt vizsgálva inkább a középmezőnyben helyezkedik el. Az Európai Bizottság adatai szerint 2018-ban 11 olyan EU-tagállam volt (Ausztria, Bulgária, Csehország, Észtország, Finnország, Lengyelország, Lettország, Magyarország, Románia, Szlovénia, Szlovákia), amely földgázimportjának több mint 75%-át orosz forrásból fedezte.⁴³⁷ Ankara tudatosan igyekszik csökkenteni az orosz gázfüggőség mértékét, diverzifikációs lehetőségei azonban – a versenyképesség és a megfizethetőség szempontjait is számításba véve – rövid- és középtávon korlátozottak. Bár az orosz földgáz aránya a teljes török gázimporton belül folyamatosan csökkent (2006-ban 63,92%, 2011-ben 57,91%, 2017-ben 51,9% volt ez az arány), az orosz forrásból importált gáz mennyisége a növekvő török energiaigény következtében ezzel párhuzamosan mégis folya-

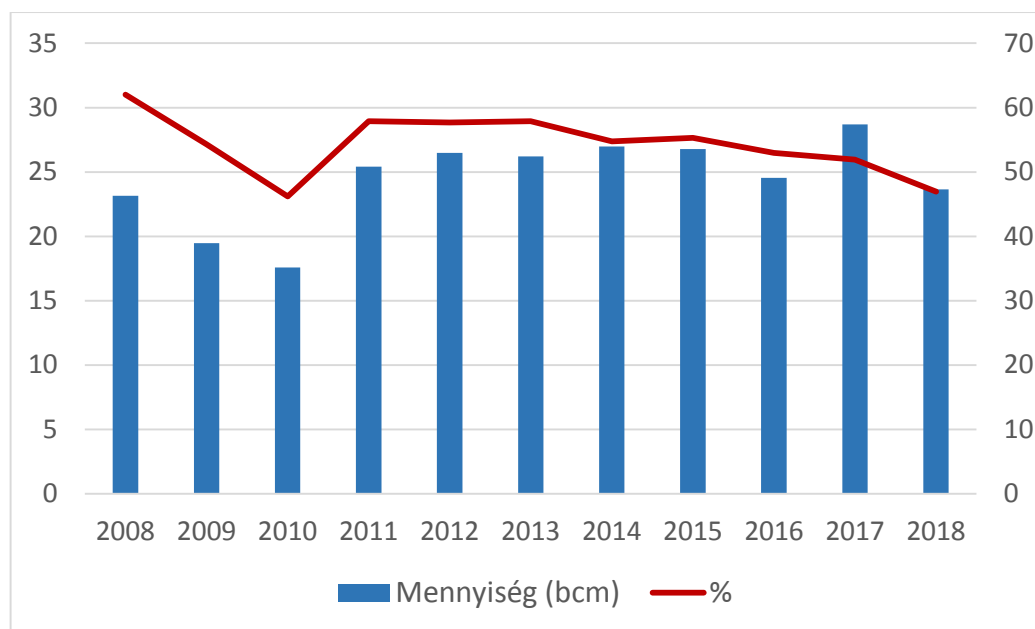
⁴³⁴ Turkey's energy import bill up 15.6 percent in 2018. *Hürriyet Daily News*, 2019. 02. 06. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-energy-import-bill-up-15-6-percent-in-2018-141046> [2019. 03. 24.]

⁴³⁵ Total Primary Energy Supply (TPES) by source, Turkey 1990 – 2016. *International Energy Agency*, 2019. Online: <https://www.iea.org/statistics/?country=TURKEY&year=2016&category=Energy%20supply&indicator=TPESbySource&mode=chart&dataTable=BALANCES> [2019. 03. 24.]

⁴³⁶ Tunc, Zeynel – Altunyuva, Aslı Kehale: Oil and gas regulation in Turkey: overview. *Thomson Reuters*, 2018. 09. 01. Online: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-524-3232?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-524-3232?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp) [2019. 03. 24.]

⁴³⁷ EU imports of energy products - recent developments. *Eurostat*, 2019. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU [2019. 03. 26.]

matosan növekedett (2006-ban 19,3, 2011-ben 25,4, 2017-ben 28,6 milliárd köbméter).⁴³⁸ Mindez a török diverzifikáció sikerét mutatja: a növekvő import ellenére képesek voltak csökkenteni a relatív függőséget az oroszoktól, ami komoly eredményként értékelhető.

9. ábra: Az Oroszországból származó török földgázimport mennyisége és aránya a teljes török földgázimporton belül⁴³⁹

Moszkva a török szénimportban is jelentős helyet foglal el: 2018-ban Kolumbia után (57%) a másodikat (35%).⁴⁴⁰ Oroszország emellett kőolaj szempontjából is fontos partner. Az oroszoknak való török kitettség ugyanakkor kevésbé erős a kőolaj, mint a földgáz esetében. Az egyes országokból importált kőolaj aránya kiegyenlítettebb: 2017-ben a kőolaj, illetve kőolajtermékek importjának 26,9%-a Iránból, 18,8%-a

⁴³⁸ Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu. T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2017. Online: <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> [2019. 03. 24.]

⁴³⁹ Az ábra a szerző saját szerkesztése. Adatok forrása: 2018 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu. T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2019. Online: <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/5-5847/2018-yillik-sektor-raporlari-yayinlanmistir> [2019. 08. 24.]

⁴⁴⁰ Turkey's thermal coal receipts from Russia fell by 16pct in 2018. *Steelguru*, 2019. 02. 27. Online: <https://steelguru.com/coal/turkey-s-thermal-coal-receipts-from-russia-fell-by-16pct-in-2018/535145> [2019. 03. 24.]

Oroszországból, 16,5%-a Irakból, 8,2%-a Indiából származott.⁴⁴¹ A képet tovább árnyalja, hogy nincs közvetlen orosz–török kőolajvezeték. A szén és a kőolaj biztonsági aspektusa összességében csekélyebb, mivel ezek nem hálózatos szektorok.

Törökország jelenleg nem rendelkezik atomerőművel, a tervek szerint azonban 2023-tól új elemként fog megjelenni a nukleáris energia. Ankara három atomerőmű építését tervezi a következő években, melyek közül az oroszok által a Földközi-tenger partján, Akkuyuban épülő erőműre van egyedül aláírt építési szerződés, 4800 MW kapacitásra. Akkuyu a tervek szerint a török villamosenergia-szükséglet 10%-át termeli majd meg.

Az Akkuyu erőmű megépítéséről az Oroszországi Föderáció és Törökország 2010. május 12-én írt alá államközi szerződést.⁴⁴² A Roszatom és leányvállalatai által épített, tengervíz-hűtéses erőmű 4 darab VVER-1200 reaktorról fog rendelkezni, kapacitása 4800 MW lesz. Az első reaktor az előzetes tervek szerint 2023-ra, a Török Köztársaság megalapításának 100. évfordulójára lesz üzemképes. A reaktorok tervezett üzemideje 60 év, mely további 20 évvel meghosszabbítható. A finanszírozást tekintve, a mintegy 22 milliárd dolláros beruházás az úgynevezett BOO (Build, Own, Operate) modell keretében valósul meg, vagyis a Roszatom építi, (többségi) tulajdonolja és üzemelteti az erőművet. A megkötött orosz–török kétoldalú megállapodás értelmében a Roszatom részesedése nem csökkenthető 51% alá.⁴⁴³

Az energiavásárlási megállapodás (Power Purchase Agreement) 15 éves fix árat határoz meg, ami 12,35 dollárcent / kWh. Ez idő alatt a török állami nagykereskedő TETAŞ (Török Villamosenergia-kereskedelmi és Szerződő Társaság) vállalja, hogy megvásárolja az első két reaktor által termelt villamos energia 70%-át, továbbá a harmadik és negyedik reaktor esetében annak 30%-át. Ez a fix ár és időtartam hivatott biztosítani a projekt megtérülését. A 15 év letelte után a teljes termelést a piacon értékesítik, ami után a profit 20%-a a török államot illeti meg.⁴⁴⁴

Az orosz gazdaság gyengélkedése miatt a Roszatom jelenleg befektetőket keres az erőmű 49%-os tulajdon-jogának megvásárlására. A sokáig esélyes török Cengiz–

⁴⁴¹ Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu. T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2017. Online: <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu> [2019. 03. 24.]

⁴⁴² Az államközi megállapodást megelőzően, 2008-ban a törökök először pályázatot írtak ki az Akkuyu atomerőmű megépítésére, azonban – elsősorban a török ragaszkodás miatt a befektetői szempontból nem éppen vonzó BOT finanszírozási modellhez – csupán egyetlen ajánlat érkezett, az orosz Atomsztrójeksporttól. A tendert végül törölték.

⁴⁴³ Ercan, Erinc – Schneider, Horst: Turkey's way to nuclear energy – An example for a newcomer's new build. *Atw Internationale Zeitschrift fuer Kernenergie*, 58. évf., 2012/10. pp. 584–592.

⁴⁴⁴ Uo.

Kolin–Kalyon konzorcium 2018 februárjában vonult ki a tárgyalásokból. Alekszander Novak orosz energiaügyi miniszter azt nyilatkozta, befektetők híján egyedül is megépítik az Akkuyu erőművet.⁴⁴⁵ A finanszírozási nehézségek ellenére az építési munkálatok haladnak. Az alapozási-betonozási munkát az első reaktornál 2019. március 14-én fejezték be.⁴⁴⁶ A 2023-as céldátum ezzel együtt optimista – az engedélyeztetési folyamatok elhúzódása miatt valószínűsíthető a projekt csúszása.

Az oroszok a kétoldalú megállapodás értelmében 2011 óta részt vesznek a török szakemberek, a majdani Akkuyu erőmű dolgozóinak képzésében is. 2019 februárjáig több, mint 85 török szakértő szerzett diplomát a moszkvai Nemzeti Nukleáris Kutatási Egyetemen (MEPhI), valamint további 140-en tanultak szakirányú orosz egyetemeken.⁴⁴⁷

Ami a földgázt illeti, jelenleg két orosz–török földgázvezeték üzemel. Az első, még szovjet–török földgázvezeték, az úgynevezett Nyugati Útvonal (vagy Transzbalkáni vezeték) megépítése – melynek nyomvonala a mai Ukrajna, Moldova, Románia és Bulgária területén keresztül halad – 1986 októberében kezdődött meg, egy 1984-ben aláírt szovjet–török szerződés alapján. A Nyugati Útvonal jelenlegi, kibővített kapacitása évi 14 milliárd köbméter. A második, orosz területről induló gázvezeték, a Kék Áramlat megépítéséről 1997-ben írtak alá a felek megállapodást. A 16 milliárd köbméter éves kapacitású földgázvezeték 2003-óta üzemel.

Az Oroszország és Ukrajna (2006, 2008, 2009, 2014), valamint Oroszország és Fehéroroszország (2004, 2007, 2010) közötti sorozatos gázviták hatására Moszkva a „megbízhatatlan” tranzitországokat kiváltó új tranzitútvonalat keresett. 2007 és 2014 között úgy tűnt, a török szárazföldi területeket elkerülő, a Fekete-tengerből Bulgáriában partra lépő Déli Áramlat épülhet majd meg. Az Európai Unióval folyó viták miatt azonban Moszkva végül a Déli Áramlat helyett a Török Áramlat megépítése mellett döntött. Ez egyértelműen pozitív fejlemény volt Törökország számára, hiszen egyrészt ezáltal közvetlenül orosz forrásból juthat földgázhoz, más-részt az orosz döntés meg-

⁴⁴⁵ Russia capable of building Akkuyu plant without partners: Minister. *Hürriyet Daily News*, 2018. 04. 06. Online: <http://www.hurriyetaidailynews.com/russia-is-able-to-complete-akkuyu-nuclear-power-plant-construction-russian-minister-129886> [2019. 03. 24.]

⁴⁴⁶ Basemat of Turkey's Akkuyu 1 completed. *World Nuclear News*, 2019. 03. 14. Online: <http://www.world-nuclear-news.org/Articles/Basemat-of-Turkeys-Akkuyu-1-completed> [2019. 03. 24.]

⁴⁴⁷ Over 50 Turkish experts to work at Akkuyu Nuclear JSC. *Daily Sabah*, 2019. 02. 25. Online: <https://www.dailysabah.com/energy/2019/02/25/over-50-turkish-experts-to-work-at-akkuyu-nuclear-jsc> [2019. 03. 24.]

kerülhetetlen tranzitországgá tette Törökországot, ezáltal növelte Ankara politikai súlyát az európai államokkal szemben. A Török Áramlat így két célt is szolgál: (1) növeli a török ellátásbiztonságot azáltal, hogy lehetővé válik az Ukrajnán keresztül Törökországot elérő Nyugati Útvonal gázvezeték kiváltása; és (2) Törökország közelebb kerül az energiaeosztó-központtá (hubbá) válás tervének megvalósulásához.⁴⁴⁸

Ankara és Moszkva a szerződést a Török Áramlatról 2016. október 10-én írta alá. A hozzávetőlegesen 7 milliárd dolláros beruházás keretében az orosz Gazprom két párhuzamosan futó, egyenként 15,75 milliárd köbméter kapacitású csővezeték-szálat épít. A mintegy 1100 kilométer hosszú vezeték 900 kilométeres Fekete-tenger alatti szakasza az oroszországi Anapából indul és a törökországi Kırıkköynél lép partra.⁴⁴⁹ A tengeri szakasz építését 2018. november 19-én fejezték be. A két vezeték-szálból az első – melyet 2020. január 8-án adtak át – a török fogyasztók energiaigényének kielégítését célozza, és a második szállít tovább földgázt Európába (Bulgárián és Szerbián keresztül Magyarországra). Bulgária 2019. december 30-án jelentette be, hogy 2020. január elsejétől már a Török Áramlaton keresztül veszi át az orosz földgázt a Gazpromtól, és a továbbiakban nem használja az Ukrajnán és Románián keresztül haladó gázvezetékét.⁴⁵⁰ 2019 végén Szerbia is bejelentette, hogy elkészült a Török Áramlat szerbiai szakaszának lefektetésével, a gázszállítást pedig legkésőbb 2020 áprilisáig megkezd.⁴⁵¹

A jelenleg folyamatban lévő közös projektek (az Akkuyu atomerőmű és a Török Áramlat földgázvezeték) várhatóan nem fognak drasztikus átrendeződéshez vezetni a török energiapiacra, illetve az Oroszországtól való török függés mértékében. A török–orosz együttműködés az energiapolitika területén és a stratégiai energiaprojektek önmagukban távolról sem jelentik a török külpolitikának a Nyugattól eltávolodó, stratégiai fordulatát. Adottságaiból (hazai energiahordozók szűkössége, kiválthatatlan orosz függés, egyedülálló geopolitikai és geostratégiai helyzet) Ankara lehetőségeihez mér-

⁴⁴⁸ Türkiye'nin Enerji Stratejisi. *Török Köztársaság Külügyminisztériuma*, 2008. Online: http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf [2019. 03. 24.]; Kozma Tamás: Az energiatranzit szerep, mint Törökország regionális hatalmi képességeit befolyásoló tényező. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 11. évf., 2018/1. pp. 2–21.

⁴⁴⁹ Bővebb információk a projektről a Török Áramlat (TurkStream), illetve a Gazprom weboldalán.

⁴⁵⁰ Tsoleva, Tsvetelia: Bulgaria to get Russian gas supplies via TurkStream. *Reuters*, 2019. 12. 30. Online: <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-gas/bulgaria-to-get-russian-gas-supplies-via-turkstream-idUSKBN1YY0SW> [2019. 12. 30.]

⁴⁵¹ Pipeline on Serbian segment of TurkStream completed. *TASS*, 2019. 12. 25. Online: <https://tass.com/economy/1103399> [2019. 12. 30.]

ten igyekszik előnyt kovácsolni, legyen szó – a kockázatokért mintegy cserébe – kedvezményes gázár kiharcolásáról az oroszoktól, engedmények szerzéséről az Európai Uniótól, vagy a tranzitból származó bevételek növeléséről. A Török Áramlat engedélyezéséért cserébe például a törököknek sikerült kiharcolniuk egy 10,25%-os gázárscsökkentést az oroszoktól a 2015-2016-os évre vonatkozóan.⁴⁵² Törökország emellett nem az egyetlen európai kötődésű állam, mely egy közvetlen orosz földgázvezetéken keresztül igyekszik energiaigényét kielégíteni. Azt követően, hogy a közösségi gázirányelv módosításával az Európai Unió lehetővé tette Németországnak az 55 milliárd köbméter éves kapacitású Északi Áramlat 2 megépítését, a Törökországot érő nyugati kritikák a kettős mérce percepcióját növelik.⁴⁵³

Összességében Törökország jelentős mértékben függ az orosz szénhidrogénektől. Legnagyobb mértékben az orosz földgáztól. Európai viszonylatban azonban a török függés mértéke nem tekinthető kiemelkedőnek. Az utóbbi években Ankara tudatosan igyekszik csökkenteni a földgáz arányát a török energiamixben, ezáltal az aszimmetrikus függés mértékét is. Ugyanakkor ezt nem mindenáron és nem azonnal akarja megtenni: a politikai és a biztonsági mellett versenyképességi és megfizethetőségi szempontokat is figyelembe vesz.

Látni kell ugyanakkor azt is, hogy a török–orosz függés egy kölcsönös függőség. Az orosz gazdaságnak nagy szüksége van az energiahordozók exportjából származó bevételekre; a 2014 óta kialakult recesszió és lassú kilábalás miatt még jobban. Az orosz központi költségvetés bevételeinek mintegy 40%-a származik a kőolaj és földgáz értékesítéséből.⁴⁵⁴ Németország után Törökország a Gazprom második legnagyobb külföldi piaca, ami felértékeli Törökország szerepét az oroszok számára. A Török Áramlat földgázvezeték működésének megkezdését követően pedig az orosz földgáz kulcsfontosságú tranzitországává válik.

⁴⁵² A törökök 2015 elején kezdtek tárgyalni az együttműködési megállapodásban beígért kedvezményről a Gazprommal. A török állami kőolaj- és gázvállalat BOTAS 2015 októberén nyújtott be keresetet a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarához. 2018 májusában retroaktív megegyezés született: visszamenőlegesen összesen egy milliárd dollárt kaptak a törökök.

⁴⁵³ Gressel, Gustav: Negative energy: Berlin's Trumpian turn on Nord Stream 2. *European Council on Foreign Relations*, 2019. 02. 27. Online: https://www.ecfr.eu/article/commentary_negative_energy_berlins_trumpian_turn_on_nord_stream_2 [2019. 03. 24.]

⁴⁵⁴ Jezsegodnaja informacija ob ispolnjenii fegyeralnovo bjudzseta. *Orosz Pénzügyminisztérium*, 2019. Online: https://www.minfin.ru/ru/statistics/fedbud/?id_65=80041&page_id=3847&popup=Y&area_id=65 [2019. 03. 24.]

Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy a globális verseny felerősödésével (LNG, palagáz, megújuló energiaforrások) fontosabbá vált a megbízható energiaellátó képének demonstrálása, ami csökkenti a kétélű energiafegyver használatának valószínűségét Oroszország részéről. A fentieket támasztja alá az is, hogy a török–oroszl kapcsolatok közelmúltbeli mélypontja idején – az orosz Szu–24M vadászbombázó repülőgép 2015. novemberi lelövését követően – Moszkva nem vetette fel a gázzállítás felfüggesztését Törökország irányába, az egyéb széleskörű gazdasági szankciók bevezetése ellenére sem. Ugyanakkor ez is egy folyamatosan „Damoklész kardjaként” ott lebegő negatív ösztönző az együttműködésre.

Érdemes még kiemelni a Kelet-Mediterráneum térségét, ahol a ciprusi gázki-termelés kapcsán látszólag éppen Moszkva támogatja Ankarát. Az orosz motiváció egyértelmű: érdekük a feszültség fenntartása a Földközi-tenger keleti medencéjének gázkészletei körül, ezáltal a potenciális versenytársak akadályozása. 2019. július 15-én az EU szankciók bevezetéséről döntött Törökországgal szemben az illegális ciprusi fúrások miatt, mely részeként 145,8 millió euróval csökkentették Törökország részesedését az előcsatlakozási alapból, befagyasztották az Európai Beruházási Bank törökországi tevékenységét (mely a megelőző, 2018-as évben 358,8 millió eurót kölcsönzött az országnak), felfüggesztették a török–EU légiközlekedési megállapodással kapcsolatos (egyébként is holtponton lévő) megbeszéléseket, valamint a magas szintű EU–török párbeszédet.⁴⁵⁵ A szimbolikus (jelentős hatással nem járó) szankciók azonban csak a kettős mérce percepcióját erősítették a törökökben, ahogyan azt a legnagyobb török ellenzéki párt vezetőjének, Kemal Kılıçdaroğlunak a nyilatkozatai is mutatják. A hajók visszavonása helyett válaszul a törökök újabb hajót küldtek a térségbe. Az oroszok élesen elítélték az EU-szankciókat. Marija Zaharova, az orosz külügyminisztérium szóvivője így fogalmazott: „nem tudunk elfogadni egy ilyen egyoldalú, illegális, agresszív nyomást és politikát”, majd felfoghatatlannak nevezte, hogy egyes országok a „gyarmatosítás éveit” során gyűjtött hatalmukat használják más nemzetek ellen.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Tidey, Alice: EU sanctions Turkey for drilling off the coast of Cyprus. *Euronews*, 2019. 07. 16. <https://www.euronews.com/2019/07/16/eu-sanctions-turkey-for-drilling-off-the-coast-of-cyprus> [2019. 07. 24.]

⁴⁵⁶ Russia slams European sanctions against Turkey. *Hürriyet Daily News*, 2019. 07. 18. Online: <http://www.hurriyetaailynews.com/russia-slams-european-sanctions-against-turkey-145046> [2019. 07. 24.]

6. 2. ÁLLAMI SZINT

6. 2. 1. Mélyen gyökerező félelem, bizalmatlanság a Nyugattal szemben

Az oroszok – a török stratégiai kultúrához hasonlóan – hagyományosan egy realista paradigmában szemlélik a világot, ahol érdekszféra alapú politizálás zajlik. Mindkét államot a Robert Cooper-i értelemben vett „modern államnak” tekinthetjük. A poszt-modern értékeket képviselő Európai Unióval szemben ezért is találják gyakran nehezen a közös hangot.⁴⁵⁷

Törökországnak és Oroszországnak is történelmileg rengeteg negatív tapasztalata van a Nyugattal. A törökök számára a történelemben több precedens is van, amikor elsősorban a Nyugat kiegyensúlyozása céljával együttműködtek az oroszokkal, ahogyan arról a negyedik fejezetben már írtam. A török függetlenségi háború idején a szovjet-orosz támogatás a Nyugattal szemben egyenesen a túléléshez volt szükséges. A ciprusi helyzet miatt megromló amerikai kapcsolatokat a hatvanas, hetvenes években a szovjet *détente* próbálta ellensúlyozni. A kilencvenes években pedig a PKK elleni fellépés miatti nyugati kritikák és nyugati fegyverembargók vezettek az első orosz forrású fegyverimporthoz.

A török elnök 2019 júliusában egy sajtótájékoztatón egyenesen így fogalmazott: *„A politikai és gazdasági megállapodásaink ellenére, amit a Nyugati szövetséggel kötöttünk, tény, hogy a legnagyobb fenyegetést is tőlük látjuk. Politikai, gazdasági, kulturális, minden értelemben.”*⁴⁵⁸ Gazdasági fenyegetés esetében a török gazdaságnak a Nyugattól való rendkívüli mértékű függésére, valamint ezzel összefüggésben a potenciális nyugati gazdasági szankciók várható komoly negatív hatásaira gondolhatunk. Kulturális értelemben az iszlámmal szemben a nyugati társadalmakban jelenlévő, növekvő ellenérzéseket emelhetjük ki (míg Törökország igyekszik magát a muszlim világ természetes vezetőjének szerepében feltüntetni). Politikai szempontból pedig a török rezsim hatalmon maradására veszélyt jelentő nyugati kritikák, illetve a rezsimváltás percipiált szándéka, mint érzékelt fenyegetés kerülnek előtérbe. Ez utóbbiakról a következő alfejezetben írok részletesebben.

⁴⁵⁷ Molnár Anna: *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Dialóg Campus Kiadó, 2018.

⁴⁵⁸ Son dakika... "S-400'ler barışın ve milli güvenliğimizin garantisi", i. m.

Oroszországban szintén alapvetően bizalmatlanok a Nyugattal szemben. A hidegháború végét követő néhány éves optimizmust követően a kilencvenes évek végén, kétezres évek elején több olyan esemény is történt, ami megerősítette a Nyugat jelentette fenyegetés képét. Ilyen volt például a NATO 1999-es beavatkozása Koszovóban, a rakétavédelmi rendszerek korlátozását célzó, 1972-ben aláírt ABM-szerződés 2001. decemberi amerikai felmondása, illetve George W. Bush 9/11-et követően a Közel-Keleten elkezdett „demokrácia terjesztése”.⁴⁵⁹

Természetes határok híján az orosz stratégiai gondolkodásban mindig is jelen volt a nagy terület, illetve ütközőzónák fenntartásának az igénye. Az egykori poszt-szovjet területeket Moszkva saját érdekszférájának tekinti. Ezeket a területeket nevezik közel-külföldnek (*blizsnyeje zarubezsje*) is. A NATO és az EU keleti „terjeszkedését” az orosz gondolkodás zéró összegű játszmaként látja, megakadályozása ezért elsődleges érdek.

Az orosz stratégiai gondolkodás szerint az agresszívnek érzékelt nyugati külpolitikával szemben fel kell lépni az „aktív védelem stratégiáján” keresztül, ami a fenyegetések preemptív semlegesítését is magába foglalja. A Nyugat az úgynevezett „színes forradalmak” technikájával, illetve a „hibrid hadviselés” eszközeivel – vagyis spontán, belső politikai mozgalmak látszatát keltve, illetve nem-katonai eszközök széleskörű alkalmazásán keresztül – a nemkívánatos rezsimek eltávolítására, az érdekei érvényesítésének akadályát jelentő államok meggyengítésére törekszik.⁴⁶⁰ Erre volt sikeres példa Grúziában a 2003-as, úgynevezett „rózsás”, Ukrajnában a 2004-es „narancsos”, Kirgizisztánban 2005-ben a „tulipános” forradalom. Az „arab tavasz” eseményeit Moszkva ugyanebbe a láncolatba sorolja, vagyis a Nyugat által gerjesztett folyamatnak tekinti. A 2012-es moszkvai tüntetéseket szintén, melyen keresztül Oroszországot közvetlenül érintették az érzékelt nyugati rezsimmáltó törekvések. De ugyanebbe a sorba illeszthetjük bele a 2013-as törökországi Gezi tüntetéseket, valamint a 2013 végén kez-

⁴⁵⁹ Az orosz külpolitikai gondolkodás, stratégiai dokumentumok és gyakorlat átalakulásáról a 21. század első évtizedében bővebben lásd: Dunay Pál: Russian Security Policy in the 21st Century Based on the Experiences of Its First Decade. In: Brauch, Hans Günter et. al. (szerk.): *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security*. Springer-Verlag, 2011. pp. 291–306.

⁴⁶⁰ Az értekezésnek nem célja az orosz katonai gondolkodás változásának részletes bemutatása. A különböző értelmezésekről, illetve a fogalmi elhatárolásról bővebben lásd Jójárt Krisztián – Rácz András: *Contemporary Russian Military Thinking on Conflicts of the 21st Century: Beyond the 'Gerasimov Doctrine'*. In: Kiss Álmós Péter (szerk.): *Conflicts in the Gray Zone: A Challenge to Adapt. Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely*, 2017. pp. 109–134.

dődő ukrajnai Euromajdant. Washington rezsimváltást célzó törekvéseit látják megmutatkozni a venezuelai válság kapcsán, illetve az Iránnal kapcsolatos amerikai politika esetében is.

Az Egyesült Államok Törökország-politikája szintén jól beilleszthető ebbe a narratívába: az amerikai cél a túlságosan függetlenné vált és megerősödött Törökország feltartóztatása. Az orosz retorika ráerősít a török társadalomban egyébként is erős Amerika-ellenességre. Az orosz elképzeléssel jól rezonál török oldalon például az úgynevezett Nagy Közel-Keleti Projekt (*Büyük Orta Doğu Projesi*) percepciója.⁴⁶¹ De a Gezi tüntetések mögött is külföldi ügynököket sejtet a hivatalos török retorika. Erdoğan felelőssé tette már a „nemzetközi kamatlobbit”, a külföldi médiát, Fethullah Gülen hálózatát,⁴⁶² illetve legújabban Soros Györgyöt és az ő török embereként megnevezett üzletembert, Osman Kavalát.⁴⁶³ (Ezek azonban még nem a legelrugaszkodottabb feltételezések. Erdoğan összeesküvés-elméleteiről híres tanácsadója, Yiğit Bulut szerint a Lufthansa áll a Gezi megmozdulás mögött, mely számára a török légitársaság növekvő mértékű konkurenciát jelent.)⁴⁶⁴ A 2016-os törökországi puccskísérlet mögött sejtett amerikai támogatásról pedig már az előzőekben írtam.

Az orosz és a török értékelés szerint a nyugati demokráciaterjesztés nem őszinte. A Nyugat egy „érték-imperializmust” valósít meg. Kiemelt célja, hogy „lent tartsa” Oroszországot és Törökországot, valamint függőként a Nyugattól. Ezzel szemben megfogalmazva mindkét állam által osztott törekvés egy egyenlőbb, nagyhatalmi státusz elismertetésének igénye (orosz kifejezéssel *gyerzsavnoszty*); az ontológiai bizonytalanságból kilépve a nyugati elutasítás percepciója miatt a saját, külön út propagálása.

⁴⁶¹ Egy 2004-ben a G-8 találkozóán bemutatott amerikai kezdeményezés a Közel-Keletre vonatkozóan, mely egy széles körben népszerű török értelmezés szerint a demokráciaterjesztésen keresztül valójában sokkal inkább rezsimek leváltását, a neoliberális hegemonia fenntartását és az amerikai érdekek kiszolgálását célozza. Girdner, Eddie J.: *USA and The New Middle East*. Gyan Publishing House, 2008.

⁴⁶² Reynolds, James: Turkey's Erdogan and year of 'foreign plot'. *BBC*, 2013. 12. 27. Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-25497127> [2019. 08. 01.]

⁴⁶³ Erdoğan slams 'Hungarian Jew Soros' while warning Europe over 'terror support'. *Hürriyet Daily News*, 2018. 11. 21. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-slams-hungarian-jew-soros-while-warning-europe-over-terror-support-139071> [2019. 08. 01.]

⁴⁶⁴ Gibbons, Fiachra: Erdoğan's chief adviser knows what's behind Turkey's protests – telekinesis. *The Guardian*, 2013. 07. 13. Online: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/13/erdogan-turkey-protests-telekinesis-conspiracy-theories> [2019. 08. 01.]

6. 2. 2. A rezsimeket érő nyugati kritikák ellensúlyozása

A török politikai rendszer fokozatosan egyre autoriterebbé válását a harmadik fejezetben már bemutattam. Az oroszországi politika „represszív”, illetve „konzervatív” fordulata 2012-ben következett be – igaz, az már ezt megelőzően is autoriter volt. 2011 végén tüntetések kezdődtek Oroszországban, melynek során tízezrek tiltakoztak a választási csalások ellen, illetve az ellen a cinikusnak érzett döntés ellen, hogy Putyin és Medvegyev az emberek feje fölött megegyeztek abban, hogy „visszacserélik” az elnöki és miniszterelnöki széket. A sajtóban a színes forradalmak mintájára „havas forradalom”-nak, vagy az „arab tavasz” mintájára „orosz tavasz”-nak (vagy éppen télnek) nevezett megmozdulások határozott válaszlépésekre készítették az elnöki székbe visszatérő Vlagyimir Putyint. A represszív lépések részeként került sor az ellenzék látványos megfélemlítésére, politikai ellenfelek kriminalizálására. Szigorították az internet feletti ellenőrzést, a tüntetések szervezésének feltételeit. Ekkor fogadták el az úgynevezett „külföldi ügynök törvényt” is. Az orosz állami retorikában egyre nagyobb teret nyert a populizmus és a nacionalizmus.⁴⁶⁵ Összességében szembeötlő hasonlóságokat láthatunk az orosz és a török rendszer 2012-től, illetve 2013-tól kezdődő keményedése között.

A 2012-es év a Nyugattal való orosz kapcsolatok tekintetében is fordulópont: a leválás, elszakadás új szakaszának kezdete. Putyin 2011 októberében hirdette meg az Eurázsiai Unió projektjét.⁴⁶⁶ Ugyanebben az évben történt váltás az orosz katonai vezetésben: a védelmi tárca élén Anatolij Szergyukovot Szergej Sojgu, míg a vezérkari főnöki posztot Nyikolaj Makarovot Valerij Geraszimov váltotta. Az új vezetők nagyobb hangsúlyt fektettek például az orosz hadiipari komplexum fejlesztésére, ezen keresztül a külföldi import kiváltására.⁴⁶⁷

Az autoriter vezetők ma már nincsenek kirekesztve, nincsenek egyedül. Egy mással rendszeresen szerveznek találkozókat, bár ezek rendre informálisak, melyeket elsősorban erős retorika és grandiózus csúcstalálkozók jellemeznek. Alex Cooley az

⁴⁶⁵ Sz. Bíró Zoltán: Oroszország belpolitikája (2011–2016): autokráciából diktatúrába? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 2016/6. pp. 3–24.

⁴⁶⁶ Putyin, Vlagyimir: Novij integracionnij projekt dlja Jevraziji — buduscseje, kotoroje rozsdajocja szevodnya. *Izvesztyija*, 2011. 10. 03. Online: <https://iz.ru/news/502761> [2019. 08. 04.]

⁴⁶⁷ Deák Anita: Az orosz katonai gondolkodás átalakulása a 21. században az Oroszországi Föderáció hidegháborút követő katonai doktrínáinak tükrében. *PhD-értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem*, 2018. Online: <https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/az-orosz-katonai-gondolkodas-muhelyvita.pdf> [2019. 08. 04.]

„autoriter úriemberek ligája”-ként hivatkozik a jelenségre.⁴⁶⁸ David Lewis a poszt-szovjet térség autoriter berendezkedéseinek vizsgálatakor „Moszkva konszenzus”-ról ír, ami alatt egy közös látásmódot ért az elitek részéről azzal összefüggésben, hogyan kell kormányozni egy modern államot.⁴⁶⁹ Az elitek hatással vannak egymásra, tanulnak egymástól.

Philip Roehrs-Weist egy kiváló tanulmány keretében mutatta be, hogy a kétezertízes évektől egyre autoriterebbé váló török rezsím hogyan szolidarizál egyre inkább az oroszral. Két-két angol nyelvű kormányoldali médium (az orosz Sputnik és RT, illetve a török Yeni Şafak és Daily Sabah), valamint politikai vezetői nyilatkozatok alapján elemezte a török és orosz diskurzust a 2011 és 2017 közötti időszakban egy-egy kiemelt esemény kapcsán kvantitatív és kvalitatív módszerrel. A török diskurzus esetében a következő oroszországi eseményeket vizsgálta: a 2011-es oroszországi parlamenti és 2012-es elnökválasztás; Borisz Nyemcov meggyilkolása 2015-ben; a „külföldi ügynök törvény”; és a 2016-os orosz parlamenti választások. Az orosz diskurzusban elemzett törökországi témák pedig a következők voltak: a 2011-es törökországi parlamenti választás; a 2013-as Gezi parki tüntetések és korrupciós botrány; a 2014-es elnökválasztás és a 2015-ös parlamenti választások; a 2016-os puccskísérlet; valamint a 2017-es alkotmánymódosító népszavazás. Roehrs-Weist elsősorban azt vizsgálta, hogyan ábrázolták a kormányközeli médiumok a másik rezsím lépéseit. Két indikátort alkalmazott: milyen mértékben tudósítottak egy eseményről (érdeklődés szintje), és mennyire támogatóan, együttérzően nyilatkoztak az adott eseményről. Az eredmények azt mutatják, hogy időben előre haladva a két autoriter rezsím egyre jobban szolidarizált a hegemon liberális rendszerrel szemben, a saját hazai legitimitásuk biztosítása érdekében.⁴⁷⁰ Egyre megértőbbek voltak a másik belső fenyegetéseivel szembeni fellépése iránt; nem kritizálták azokat, ellentétben a Nyugattal. A Steven David-i kérdésfeltevésre a török válasz itt az, hogy „az oroszok segítenek nekem jobban hatalmon maradni” – a két rezsím alternatív szövetségesként jelenik meg egymás számára a politikai szinten.

⁴⁶⁸ Cooley, Alexander: The League of Authoritarian Gentlemen. *Foreign Policy*, 2013. 01. 30. Online: <https://foreignpolicy.com/2013/01/30/the-league-of-authoritarian-gentlemen/> [2019. 08. 04.]

⁴⁶⁹ Lewis, David: The “Moscow Consensus”: Constructing autocracy in post-Soviet Eurasia. In: Sharing worst practice. How countries and institutions in the former Soviet Union help create legal tools of repression. *The Foreign Policy Centre*, 2016. pp. 12–19. Online: <https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2016/05/1749.pdf> [2019. 08. 04.]

⁴⁷⁰ Roehrs-Weist: i.m. p. 27.

Külön érdemes megnézni a török puccskísérletre adott nyugati reakciókat. Fentebb már utaltam rá, hogy a törökök elégtelennek tartják a nyugati reakciókat az eseményre, amit a török retorikában „Törökország 9/11-e”-ként is emlegetnek. Erdoğan „szégyenletes”-nek nevezte, amit számos ország a „demokrácia nevében” tett. Bár a nyugati vezetők is elítélték a puccskísérletet, ahogyan a török elnök fogalmazott: „*Nem kaptuk meg azt a támogatást a barátainktól, amit vártunk, sem a puccskísérlet alatt, sem pedig utána.*”⁴⁷¹ Erdoğan azt is nehezményezte, hogy egyetlen nyugati vezető sem utazott Törökországba a puccskísérlet után, hogy részvétet nyilvánítson és kifejezze szolidaritását. Szemben például azzal, hogy a Charlie Hebdo szerkesztősége elleni terrortámadás után mások mellett a török miniszterelnök is Párizsba utazott és részt vett a gyászmeneten. A törökök számára úgy tűnt, az Egyesült Államok és az EU sokkal erőteljesebben ítélik el a kormány válaszát a puccskísérletre, mint a puccsot magát.⁴⁷² Putyin ezzel szemben „nem kérdezte arról, hány embert tartóztattak le”, mikor egyik első vezetőként felhívta a puccs után, ellentétben a nyugatiakkal – tette hozzá Erdoğan.⁴⁷³

6. 2. 3. A puha kiegyensúlyozás normatív dimenziója

Napjainkban egyre nagyobb teret nyer a civilizációs diskurzus.⁴⁷⁴ Az orosz és török elit körében népszerű nézet, hogy a nemzetközi kapcsolatok és az új világrend elsődleges építőkövei a különálló civilizációk.⁴⁷⁵ A nemzetállamok helyébe az úgynevezett

⁴⁷¹ West stands by coup, terrorists: President Erdoğan. *Hürriyet Daily News*, 2016. 08. 02. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/west-stands-by-coup-terrorists-president-erdogan--102395> [2019. 08. 04.]

⁴⁷² Sloat, Amanda: The West's Turkey Conundrum. *Brookings Institute*, 2018. 02. Online: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/02/fp_20180212_west_turkey_conundrum.pdf [2019. 08. 04.]

⁴⁷³ Tasch, Barbara: The West 'contradicts the values it is defending': Erdogan blasts the international response to the Turkey coup. *Business Insider*, 2016. 08. 08. Online: <https://www.businessinsider.com/erdogan-blasts-international-response-to-turkey-coup-refugee-crisis-2016-8> [2019. 08. 04.]

⁴⁷⁴ A civilizációs, kulturális narratívát nyugaton is sokan átveszik: az Egyesült Államokban és Európában is megjelenik az a retorika, hogy a migránsok a befogadó államok kultúráját, a nyugati civilizáció túlélését fenyegetik.

⁴⁷⁵ Torbakov, Igor: Russia and Turkey: Similar yet opposite. *Utrikes Magasinet*, 2019. 03. 07. Online: <https://www.utrikesmagasinet.se/analyser/2019/mars/the-fragile-russia-turkey-alliance/> [2019. 08. 04.]

civilizációs államok (*civilisation states*) lépnek.⁴⁷⁶ Elutasítják a nyugati értékek (emberi jogok, demokratikus sztemderdek) univerzális alkalmazhatóságát. A liberális világrend nézetük szerint a Nyugat saját kulturális normáinak a terméke.⁴⁷⁷ Azt hangsúlyozzák, hogy minden civilizációnak saját értékei vannak. A Nyugat másolása csak ahhoz vezetett, hogy elveszítették a saját kulturális identitásukat; a Nyugat piacává, bábjává váltak. Ehelyett minden civilizációnak a saját fejlődési útját kell követnie. Minden civilizációnak olyan politikai intézményekre van szüksége, ami tükrözi a sajátos, egyedi kultúráját.⁴⁷⁸ Így jelenik meg például az orosz és a török retorikában a „szuverén demokrácia” és a „konzervatív demokrácia” hívószava a nyugati típusú liberális demokráciával szemben.

A török és orosz politikai vezetés előszeretettel mutat rá a nyugati „hipokráciára” a nyugati értékekkel kapcsolatban, ezáltal egyben hiteltelenítik a Nyugatot. Például amikor Erdoğan arra hívja fel a figyelmet, hogy az Európában erősödő iszlamofóbia és idegenellenesség nem kompatibilis a pluralizmussal, a nyugati liberális értékekkel; vagy amikor Putyin olyan, a nemzetközi jogban is lefektetett normákat kér számon a Nyugaton, mint az állami szuverenitás tiszteletben tartása és a belügyekbe való beavatkozás tilalma, illetve a fegyveres erőhasználatra engedélyt adó nemzetközi jogi feltételek.⁴⁷⁹ Itt említhető meg a fasizmus/nácizmus felemlegetése is, mint a nyugati múlt szégyenletes terméke. Az oroszok a második világháború óta a fasizmussal szembenálló és azt legyőző erőként látják magukat; Erdoğan pedig legutóbb választási kampányában vádolt fasizmussal és nácizmussal egyes európai országokat.

A Nyugat puha hatalmára a két rezsim egyre inkább fenyegetésként tekint, ami aláássa érdekeiket. Nézetük szerint a puha hatalom is hatalom – és mint minden hatalom, kiegyensúlyozható.

Vitatott, mennyiben beszélhetünk a klasszikus értelemben vett puha hatalomról Oroszország esetében. Joseph Nye eredeti definíciója szerint a puha hatalom egy állam képessége arra, hogy elérje a céljait, vonzerő kialakításán, nem pedig kényszerítésen

⁴⁷⁶ Christopher Coker szerint a nagy különbség Samuel Huntington művéhez képest, hogy a civilizációk nem csapnak össze; a civilizációs államok teszik. Coker, Christopher: *The Rise of the Civilizational State: China, Russia and Islamic Caliphate and the challenge to the liberal world order*. Polity, 2019.

⁴⁷⁷ Coker: i. m.

⁴⁷⁸ Rachman, Gideon: China, India and the rise of the ‘civilisation state’. *Financial Times*, 2019. 03. 04. Online: <https://www.ft.com/content/b6bc9ac2-3e5b-11e9-9bee-efab61506f44> [2019. 08. 04.]

⁴⁷⁹ Más kérdés, hogy az autoriter rezsimek a külföldi támogatást a hazai demokratikus mozgalmaknak és a nem kormányzati szervezeteknek szintén az államok belső ügyeibe való külső beavatkozás formájának tekintik. A fejlődő világ vezetői számára a demokratizálódás veszélye ugyanolyan súlyos, és bizonyos esetekben súlyosabb, mint a katonai fenyegetések, mint arra az *omnibalancing* elmélet bemutatásakor már utaltam.

vagy kifizetéseken keresztül.⁴⁸⁰ Véleményem szerint beszélhetünk klasszikus értelemben vett orosz puha hatalomról. Az orosz nyelvet világszinten mintegy 265 millióan beszélik, és az orosz kultúra termékei is széles körben ismertek és elismertek, mint ahogyan például az orosz állampolgársági és útlevélpolitika is sokak számára vonzó a posztszovjet térségben. Az orosz nyelv és kultúra népszerűsítéséért az orosz puha hatalmi intézményrendszeren belül a Russzkij Mir Alapítvány felel. Ki kell emelnünk továbbá a puha hatalmi intézményrendszer részeként a Rosszotrudnyicsesztvo (teljes nevén: A Független Államok Közössége, a külföldön élő honfitársak és a nemzetközi humanitárius együttműködés szövetségi ügynöksége), valamint az Orosz Ortodox Egyház szerepét is.

Tény ugyanakkor, hogy Moszkva esetében a klasszikus puha hatalom sokkal inkább a puha kényszerítés, a puha erő (*mjagkaja szila*) fogalmának felel meg, vagyis sokkal inkább azt a képességet jelenti, hogy nemkatonai eszközökkel érjenek el meghatározott célokat, vetítsenek ki befolyást, nem pedig pozitív vonzerőn keresztül. Ezt a cél szolgálja az orosz média, az orosz egyház, illetve általában a világszerte működő különböző, a kormány által szervezett „álcivil” szervezetek (*government-organized non-governmental organization* – GONGO). Oroszországban a puha hatalom állami irányítás alatt van: Moszkva jelöli ki a célokat, a narratívákat, a forrásokat és a végrehajtókat.

Putyin 2012-ben a következőképpen határozta meg a puha hatalom fogalmát: „A puha hatalom eszközök és módszerek összessége, melynek célja külpolitikai célok elérése fegyverek használata nélkül, információn és befolyásolási eszközökön keresztül.”⁴⁸¹ Ez szükségszerű, és eredendően defenzív célokat szolgál a Nyugattal szemben, hiszen az orosz narratíva szerint a Nyugat ugyanígy az érdekei elérésére használja a hangoztatott értékeket – lásd például a „színes forradalmak” esetében. A 2013-as orosz külpolitikai koncepció megjegyzi, hogy fennáll a kockázata a puha hatalom destruktív és törvényellenes alkalmazásának. Arra használhatják, hogy „politikai nyomást gyakoroljanak szuverén államokra, beavatkozzanak államok belügyeibe, destabilizálják politikai helyzetüket és manipulálják a közvéleményt”, egyebek mellett humanitárius

⁴⁸⁰ Nye, Joseph S.: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs, 2004.

⁴⁸¹ Putyin, Vlagyimir: Rosszija i menyajusciszsja mir. *Moszkovszkije novosztvi*, 2012. 02. 27. Online: <http://www.mn.ru/politics/78738> [2019. 08. 04.]

és emberi jogokkal kapcsolatos külföldi projektek pénzügyi támogatásának ürügyén keresztül.⁴⁸²

Oroszország számára, ahogyan James Sherr rámutat, a stratégiai cél egy olyan nemzetközi környezet létrehozása a puha erőn keresztül, ami segíti a hazai kormányzati rendszer fenntartását.⁴⁸³ Vagyis a puha hatalmi eszközök alkalmazása mögött egyértelmű rezsimbiztonsági megfontolások állnak.

A fentiek mellett a puha hatalom különböző értelmezéseinek sorravételekor Moszkva esetében érdemes megemlítenünk a Mark Galeotti által „sötét hatalom”-nak (*dark power*) nevezett képességet is. A sötét hatalom értelmezésében a puha hatalom egyfajta árnyalakja, ami a félelmen keresztül gyakorol hatást. Oroszország olyan, objektív képességeinél erősebb szereplőként láttatja magát, akivel folyamatosan számolni kell, és akit nem lehet megkerülni a fontos kérdésekben.

A török puha hatalom az „arab tavaszt” megelőző években volt igazán sikeres, mikor modern, nyugati, dinamikus gazdasági növekedést felmutató, széles társadalmi támogatottságú kormánnyal rendelkező, stabil, szekuláris, mérsékelt muszlim államként tűnt fel, amit a nyugati államok az iszlám világ elé példaként állítottak. Egy, a fenti jelzőket felmutatni képes Törökország lényegében a Nyugat puha hatalmának sikerét jelenítette volna meg. A nemzetközi és belpolitikai események következtében az elszigetelődő és egyre autoriterebb ország azonban 2011, de különösen 2013 után sokat veszített vonzerejéből. Egyre kevésbé volt képes és akart nyugati mintaállam lenni. Elsősorban rezsimbiztonsági okokból a török esetben is egyre fontosabbá vált egy, a nyugatival szembeni alternatív normarend propagálása. A liberális helyett egyre nagyobb teret nyert az iszlám értékek hirdetése.

A nyugatival szembeni alternatív normatív rend propagálásának az egyik legszembetűnőbb példája a fellépés az úgynevezett „hagyományos értékek” védelmében.⁴⁸⁴ Ez a gyakorlatban elsősorban az LGBT⁴⁸⁵ közösséggel szembeni fellépésben

⁴⁸² Konceptija vnyesnyej polityiki Rosszijszkoi Fegyveracsi. *Kreml*, 2013. 02. 12. Online: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf> [2019. 08. 04.]

⁴⁸³ Sherr, James: *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad*. Chatham House, 2013. p. 96.

⁴⁸⁴ Hooper, Melissa: Russia's 'traditional values' leadership. In: Hug, Adam (szerk.): *Sharing worst practice*. i. m. pp. 33–43.

⁴⁸⁵ Leszbikus, Meleg, Biszexuális, Transznemű.

nyilvánul meg. A Pew felmérése szerint az orosz társadalom a közel-keleti országokkal, köztük Törökországgal együtt a leghomofóbbabb társadalmak közé tartozik.⁴⁸⁶ Európára nem ritkán hivatkoznak „Gayrope”-ként⁴⁸⁷ – amivel szemben az orosz világ (*russzkij mir*)⁴⁸⁸ értékközössége vagy az iszlám erkölcs az alternatíva. A nyugati tolerancia e közösségekkel szemben számukra a Nyugat hanyatlásának, civilizációs válságának és kulturális degradálódásának szimbóluma.

A hagyományos értékek védelme nemcsak az iszlám országokban, hanem az oroszoknál is összekapcsolódik a vallási normákkal. Szimbolikus példa erre a *Pussy Riot* orosz zenekar, aktivista csoport nevével összeforrt, 2013-ban hatályba léptetett törvénymódosítás, aminek értelmében akár letöltendő börtönbüntetés is járhat a „vallásos érzelmek megsértéséért”.⁴⁸⁹ A „spirituális és morális értékek” kifejezés, mint védendő érték az orosz nemzeti biztonsági stratégiába is bekerült. A 2015-ös NBS-ban összesen 16(!) alkalommal szerepel a „spirituális” szó. Az orosz rezsim lényegében a spirituális-morális értékek biztonságiasítását hajtotta végre. A liberálisokat kizárták az orosz nemzet fogalmából. A hivatalos narratíva szerint ezek a csoportok egzisztenciálisan fenyegetik az orosz nemzeti identitást, ezen keresztül Oroszországot – a gyakorlatban valójában az orosz rezsimet. A „hagyományos értékek” védelmében ezért minden eszköz megengedett.⁴⁹⁰

Míg Törökország az iszlám világ vezetőjének, Oroszország a konzervativizmus világszintű vezetőjeként tünteti fel magát.⁴⁹¹ Míg Ankara korlátozott sikereket tudott elérni, és azt is elsősorban saját civilizációs vonzáskörében, addig Moszkva sikerének mértéke a nyugati társadalmakban komoly társadalmi, kutatói, döntéshozói figyelemre

⁴⁸⁶ A 2013-as felmérés szerint a törökök 78%-a, az oroszok 74%-a utasította el a homoszexualitást. The Global Divide on Homosexuality. *Pew Research Center*, 2013. 06. 04. Online: <https://www.pewresearch.org/global/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/> [2019. 08. 04.]

⁴⁸⁷ Az angol „gay”, vagyis „meleg”, és az „Európa” szavak ötvözése.

⁴⁸⁸ A „russzkij mir” fogalom értelmezésének alakulásáról bővebben lásd Laine, Veera: The ‘Russian World’ and the Orthodox Church in the Post-Soviet Space. In: Moshes, Arkady – Rác, András (szerk.): What Has Remained of the USSR. *FIIA Report*, 2019. 02. Online: https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2019/02/fiia_report58_what_has_remained_of_the_ussr_web.pdf [2019. 08. 04.]. Nem keverendő össze a 2007-ben létrehozott azonos nevű alapítvánnyal.

⁴⁸⁹ A 2011-ben alakult *Pussy Riot* tagjaival szembeni első komoly fellépésre 2012-ben került sor. A moszkvai Megváltó Krisztus Székesegyházban tartott, Putyint és Kirill pátriárkát kritizáló, gúnyoló, negyven másodperces műsorukért az együttes három, huszoneves női tagját két év börtönbüntetésre ítélték, amit kettőjüknek rendkívül nehéz körülmények között kellett letölteni.

⁴⁹⁰ Østbø, Jarar: Securitizing “spiritual-moral values” in Russia. *Post-Soviet Affairs*, 33. évf., 2016/3. pp. 200–216.

⁴⁹¹ Ekszpert: Vlagyimir Putyin sztal ligyerom mirovovo konzervatyizma. *RoszBiznyeszKonszaltling*, 2013. 12. 10. Online: <https://www.rbc.ru/politics/10/12/2013/5704145f9a794761c0ce4b19> [2019. 08. 04.]

kell, hogy számot tartson. Az amerikai vallási jobboldal⁴⁹² és az európai szélsőjobboldal is támogatja az orosz célok egy részét, és elismerik a „hagyományos értékek” védelmében betöltött orosz vezető szerepet.⁴⁹³

Török–orosz vonatkozásban ugyanakkor komoly feszültségforrás lehet, hogy a Moszkva által a nyugati rend aláásása érdekében támogatott nyugati mozgalmak jellemzően iszlámellenesek. A nyugati világ különböző országaiban folytatott orosz információs befolyásolási műveletek pedig gyakran erősítenek rá az iszlámtól való félelemre, és erősítik az idegenellenességet a nyugati társadalmakban, ami többek között a nyugati török diaszpóra számára is veszélyt jelenthet.

A nyugati nézőpont ellensúlyozásának, illetve a saját puha hatalmi képességek növelésének, vagyis az ország vonzóbbá tételének egy fontos eszköze az információs befolyás. Az autoriter rezsimek ellenőrzése a hazai média fölött lehetővé teszi a hivatalos narratívák érvényesülését saját társadalmaikban, a külföldi információs műveletek pedig finomhangolják az adott államokról nyugaton kialakított képet, illetve alkalmasak egyéb állami célok elérésére is.

6. 2. 4. Információs ökoszisztéma

Orosz befolyás alatt álló vagy oroszbarát politikai pártokról, szervezetekről és az ezen keresztül történő orosz befolyásgyakorlásról Törökország esetében nem beszélhetünk; ettől nem kell tartania Ankarának. Ebben a kontextusban Doğu Perinçek, illetve fia, Mehmet Perinçek nevét kell megemlíteni.⁴⁹⁴

Az információs tér, különösen az online információs tér (ezen belül is a média és a közösségi média) vizsgálata, és az itt tapasztalható esetleges orosz befolyás már

⁴⁹² Stroop, Chrissy: A Right-Wing International? Russian Social Conservatism, the U.S.-based WCF, & the Global Culture Wars in Historical Context. *Political Research Associates*, 2016. 02. 16. Online: <https://www.politicalresearch.org/2016/02/16/russian-social-conservatism-the-u-s-based-wcf-the-global-culture-wars-in-historical-context#sthash.HFaHqaPf.dpbs> [2019. 08. 04.]

⁴⁹³ Polyakova, Alina: Putinism and the European Far Right. *Institute of Modern Russia*, 2016. 01. 19. Online: <https://imrussia.org/en/analysis/world/2500-putinism-and-the-european-far-right> [2019. 08. 04.]

⁴⁹⁴ Doğu Perinçek a törökországi eurázsianizmus egyik legismertebb képviselője. Jó kapcsolatot ápol az orosz Alekszandr Duginnal. Perinçeket az Ergenekon összeesküvésben való részvétel vádjával letartóztatták, 2014-ben azonban másokkal együtt szabadon engedték, azóta pedig a korábbiaknál sokkal közelebb áll a kormánypárthoz. Sajtóhírek szerint Perinçeknek szerepe volt a 2016-os török–orosz békülésben is. Doğu Perinçek a török *Vatan Partisi* (Haza Párt) vezetője. A párt szavazóbázisa és tagsága azonban marginálisnak tekinthető. A pártnak 2018-ban 25 ezer tagja volt; a 2018-as választásokon a szavazatok 0,2%-át szerezte meg. Mindkét Perinçek sokat publikál, és egy Amerika-ellenes, orosz-párti narratívát képvisel. Az *Aydınlık* című folyóirat köthető a párthoz.

több figyelmet érdemel.⁴⁹⁵ Törökország különböző mérések és indikátorok alapján ma egyike világviszonylatban az álhíreknek leginkább kitett országoknak, az egyik legkitettebb az úgynevezett botnet támadásoknak, ezzel egy időben az álhírekkel szemben egyik legkevésbé ellenálló ország.⁴⁹⁶

A különböző összeesküvés-elméletek népszerűsége a török társadalomban, ahogyan azt a dolgozatban korábban már említettem, nem újkeletű. Az álhírek széleskörű befolyásához Törökországban két tényező járul jelentős mértékben hozzá. Az első, hogy a török politikai rezsimek populista és biztonságiasító retorikájukban tudatosan, stratégiai eszközként használják a dezinformációt⁴⁹⁷ (elsősorban összeesküvés-elméletek formájában). A második, az elsőhöz kapcsolódó előfeltétel pedig, hogy ma szakértői becslések szerint a török média döntő része (a tíz legolvasottabb napilapból kilenc, a tíz legnézettebb televíziós csatornából szintén kilenc, a tíz legolvasottabb hírportál közül hét) kormánypárti kézben van, ami kevés teret enged az ellentétes véleményeknek.⁴⁹⁸

Egy ilyen információs környezetben a török rezsimnek nem célja a társadalom dezinformációval szembeni ellenálló képességének javítása, hiszen az saját hatalmát, legitimitását is megingathatná. A társadalom ellenálló képességének és a rezsim túlélésének érdeke szétválik. Mindez érdekes kérdéseket vet fel a külső információs befolyás hatásainak vizsgálatával kapcsolatban: vajon egy, a törökhöz hasonló információs ökoszisztéma, a szabad sajtó és médiakörnyezet hiánya különösen kitetté teszi az országot (a rezsimet és/vagy a társadalmat) a külső információs befolyásnak, vagy épp

⁴⁹⁵ A fejezet anyaga – módosításokkal, kiegészítésekkel – publikálásra került a következő tanulmányban: Pénzváltó Nikolett: Dezinformáció és külső információs befolyás Törökországban. *SVKI Elemzések*, 2019/24.

⁴⁹⁶ Ünver, H. Akın: Russia Has Won the Information War in Turkey. *Foreign Policy*, 2019. 04. 21. Online: <https://foreignpolicy.com/2019/04/21/russia-has-won-the-information-war-in-turkey-rt-sputnik-putin-erdogan-disinformation/> [2019. 08. 04.]

⁴⁹⁷ Dezinformáció alatt Don Fallis nyomán az olyan félrevezető információt értem, aminek szándékolt célja és funkciója a félrevezetés. A fogalom körüli vitáról és a pontos lehatárolásról bővebben lásd Fallis, Don: What Is Disinformation? *Library Trends*, 63. évf., 2015/3, pp. 401–426.

⁴⁹⁸ Bianet – Reporters Without Borders: Media Ownership Monitor Turkey, 2019. Online: <https://turkey.mom-rsf.org/en/findings/political-affiliations/> [2019. 11. 02.] A hatóságok ugyanakkor a kevés megmaradt ellenzéki médiaszakember munkáját is rendszeresen nehezítik. 2018-ban például a legnagyobb ellenzéki napilag és hírportál, a Sözcü 204 cikkét tiltották be. Emellett a lap több újságírója ellen is több éves börtönnel fenyegető büntetőeljárás van folyamatban. Istanbul prosecutor seeks up to 15 years in jail for five Sözcü journalists. *Hürriyet Daily News*, 2018. 12. 10. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/istanbul-prosecutor-seeks-up-to-15-years-in-jail-for-five-sozcu-journalists-139615> [2019. 11. 02.]

ellenkezőleg, a zömében belső előállítású dezinformációk tengerében szinte elvész a külső forrásból származó?⁴⁹⁹

A nyugati szakirodalomban és sajtóban növekvő számú munka foglalkozik első-sorban az orosz információs műveletekkel. Az orosz tulajdonú és finanszírozású média a *Sputnik Türkiye* és az RS (*Rusya'nın Sesi*, magyarul Oroszország Hangja) FM rádió-csatornán keresztül Törökországban is jelen van 2014 óta török nyelven. A *Sputnik Türkiye* weboldal rendkívül népszerű a törökök körében. Ezt mutatja, hogy 2019 novemberében a törökországi szolgáltatásnak közel háromszor annyi követője volt Twitteren (@sputnik_TR: 833 ezer), mint a nemzetközinek (@SputnikInt: 283 ezer). Ennek fő oka, hogy a kormányzati narratívától független kritikus, illetve cenzúrázatlan híreket a központosított török médiatérben kevés helyen olvashatnak ma a török emberek – e tekintetben rá vannak szorulva a külföldi médiavállalatokra.⁵⁰⁰ Több ismert török újságíró is csatlakozott az elmúlt években a Sputnik Türkiyéhez, ahol „hagyományos újságírást” végezhetnek.⁵⁰¹ A honlap az utóbbi időben interjúkat közölt le például Selahattin Demirtaşsal, a HDP bebörtönzött kurd társelnökével, illetve Murat Karayıllannal, a PKK vezetőjével. A török kormányközeli kutatóintézet, a SETA (*Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* – Politikai, Gazdasági és Társadalmi Kutatási Alapítvány) 2019 júliusában megjelent, újságírókat listázó, nagy botrányt kiváltó elemzése ezzel összefüggésben meg is állapította, hogy „*úgy tűnik, a Szputnyik arra használja médiaerejét, hogy terrorista propagandát folytasson*”.⁵⁰² A politikai függetlenség látszatát keltő Szputnyik népszerűsége azért is veszélyes a rezsim szempontjából, mert a kormányzati állásponttól független hírek olvasásának lehetőségével magához vonzott közönséget a későbbiekben szükség esetén már könnyebben fogják tudni dezinformáció használatával is befolyásolni.

⁴⁹⁹ Ünver, H. Akın: Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey. *EDAM Cyber Governance and Digital Democracy*, 2019/1. Online: <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf> [2019. 08. 02.]

⁵⁰⁰ Az elmúlt néhány évben több nemzetközi hírszolgáltató indított török nyelvű platformokat. A kínai China Radio International (CRI) 2016 óta, a német Deutsche Welle (DW) és a brit Independent 2018 óta van jelen török nyelvű szolgáltatással. A BBC és a Voice of America (VOA) már évtizedek óta szolgáltatnak híreket török nyelven is.

⁵⁰¹ In Sputnik's orbit. A Russian propaganda outlet prospers in Turkey. *Economist*, 2019. 02. 28. Online: <https://www.economist.com/europe/2019/02/28/a-russian-propaganda-outlet-prospers-in-turkey> [2019. 08. 05.]

⁵⁰² Çağlar, İsmail – Akdemir, Kevser Hülya – Toker, Seca: Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları. *SETA*, 2019. 07. Online: <https://setav.org/assets/uploads/2019/07/R143Tr.pdf> [2019. 08. 05.]

A külső információs befolyás vizsgálatakor a kutató számos módszertani kihívásba ütközik. Az álhírek jelenlétének azonosítása a kevésbé nehéz rész. Az igazán nehezen megválaszolható az, hogy a dezinformációnak, álhíreknek van-e mérhető hatása az adott társadalom és politikai elit magatartására, döntéseire.

Az orosz forrásból származó Törökországgal kapcsolatos dezinformációt két fő csoportra oszthatjuk. Vannak a kifejezetten törökellenes, Törökországot rossz színben feltüntetni törekvő hírek, melyek döntően a 2015. november és 2016 júniusa közötti időszakból (az elhidegülés időszakából) származnak. A másik csoportba azokat a dezinformációs törekvéseket sorolhatjuk, melyek célja Törökország és nyugati szövetségeseinek egymástól való eltávolítása, a nyugatellenes érzelmek erősítése.

H. Akin Ünver egy kiváló tanulmányban öt kiemelt esemény kapcsán vizsgálta meg az orosz eredetű információs kampányt Törökországban, egészen konkrétan török nyelvű Twitter-posztokat elemzett. Az öt vizsgált esemény: a Szu-24-es lelövése; az orosz nagykövet meggyilkolása; az Sz-400-as ügy; a 2016-os törökországi puccskísérlet; és a 2018-as törökországi parlamenti és elnökválasztás. Egyetlen esetben talált a török információs ökoszisztémára gyakorolt nagyfokú, mérhető orosz hatást: a Szu-24-es incidens kapcsán, illetve az incidenst közvetlenül követően azoknak az orosz vádakkal a megfogalmazásával, mely szerint Törökország az „Iszlám Állam”-tól vásárol kőolajat.⁵⁰³

Ami a konkrét esetet illeti, 2015. december 2-án jelent meg a Szputnyikon a hír,⁵⁰⁴ miszerint Erdoğan és családtagjai (Erdoğan veje volt akkor a török energiaügyi miniszter, ami erősítette a vádak hihetőségét) közvetlenül érintettek az „Iszlám Állam”-tól származó illegális olajcsempészetben. A cikket az orosz védelmi minisztérium egy sajtótájékoztatón felvételekkel támasztotta alá, ahova nem jellemző módon külföldi újságírókat is meghívtak.

A bemutatott bizonyítékok azonban nem voltak elégségesek, noha elsőre annak tűnhettek, hiszen az orosz cikk videókat és műholdképeket is mellékel. Ezek azonban éppen a lényegét nem mutatják. Később amerikai tisztviselők is cáfolták, hogy valóban

⁵⁰³ Ünver, 2019: Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey. i. m.

⁵⁰⁴ Rusya: Erdoğan ve ailesi, IŞİD'in Suriye'deki yasadışı petrol sevkiyatıyla doğrudan ilişkili. *Sputnik*, 2015. 12. 02. Online: <https://tr.sputniknews.com/rusya/201512021019418111-rusya-isid-petrol-erdogan-turkiye/> [2019. 08. 05.]

jelentős mennyiségű csempészett olajról lenne szó, amiből a török elnök és a hozzá közel állók profitálhattak volna.⁵⁰⁵

A Szu-24-es lelövése után Ünver elemzése szerint a török információs térben kezdetben két narratíva volt jelen: („A”) az oroszok megsértették a török légtérrel, ezért legitim volt a török lépés; („B”) a törökök a hibásak, és nem is került sor légtérsértésre. A „B” narratíva nem tudott elterjedni, igazi népszerűsége szert tenni. A géplelövés utáni nyolcadik napon azonban megjelent egy „C” narratíva: az oroszok azzal vádolták meg a török kormányt, hogy az „Iszlám Állam”-tól vesz kőolajat. Az oroszok tehát kiszélesítették az információs csatateret. A törökök defenzívába szorultak. Moszkvát a nyugati sajtó is segítette azzal, hogy megosztotta, terjesztette az orosz vádakat.⁵⁰⁶ Ezzel sikerült újabb éket ütni Törökország és nyugati szövetségi rendszere közé is. Ankara nem tudta igazán sikeresen megkontrázni az orosz narratívát, hiába állt az bizonyíték nélkül. Egyfajta megoldásként végül egy „D” narratívát vettek át a törökök, mely azt emelte ki, hogy a Szu-24-es incidens a rendes döntéshozatali láncon kívülről történt: egy gülenista magányos pilóta, vagy gülenista parancsnok döntéseként, vagy egy NATO összeesküvés részeként. Ezen keresztül igyekeztek egy elfogadható közép-utat találni. A puccskísérletet követően ez, a „D” narratíva vált a legelterjedtebbé. Ankara feladta az „igazunk volt” narratívát, és áttért az „összeesküvés” narratívára, az oroszok pedig abbahagyták az olajvásárlással kapcsolatos vád terjesztését 2016 nyarán. 2016 tavaszán a török hatóságok blokkolták a hozzáférést a Szputnyik oldalához Törökországból, augusztusban azonban visszavonták a tiltást. Mint azt ezen a példán keresztül is láthatjuk, a török politikai vezetésnek sok esetben még csak nem is szükséges koherens narratívával előállnia. A „D” narratíva esetében a felelős személyét illetően az egyes magyarázatokkal felváltva találkozhattunk.

Ehhez az ügyhöz kapcsolódik Törökország történetének egyik legjelentősebb, úgynevezett szolgáltatásmegtagadással járó, más néven túlterheléses (Denial of Service – DoS) támadása is, melyre 2015 decemberében került sor. Az *Anonymus* hacktivistacsoport által felvállalt⁵⁰⁷ támadás indítékeként az a vád szolgált, miszerint

⁵⁰⁵ Wroughton, Lesley: Oil smuggled into Turkey not enough to be profitable: U.S. official. *Reuters*, 2015. 12. 04. Online: <https://www.reuters.com/article/us-syria-oil-usa/oil-smuggled-into-turkey-not-enough-to-be-profitable-u-s-official-idUSKBN0TN2P920151204> [2019. 08. 05.]

⁵⁰⁶ Például a BBC cikke, további publicitást adott az orosz vádakkal: Syria conflict: Russia accuses Erdoğan of trading oil with IS. *BBC*, 2015. 12. 02. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34982951> [2019. 08. 05.]

⁵⁰⁷ Anonymous – Message to Turkey [Those who support ISIS]. *Youtube*, 2015. 12. 23. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=ZgUxt7fLEyg&feature=youtu.be> [2018. 05. 07.]

Törökország a kőolajvásárláson keresztül, valamint fegyverekkel támogatja az „Iszlám Államot” a szíriai harcokban. A török médiában megjelent spekulációk az oroszokat gyanították a támadás mögött.⁵⁰⁸ A tíz napon keresztül tartó túlterheléses támadás mintegy 400 ezer, „.tr” domainnel végződő török weboldalt tett hozzáférhetetlenné. Ez magában foglalta szinte az összes kormányzati oldalt, de érintette a török bankrendszer is, ellehetetlenítve például az online tranzakciókat. A 40 gigabit/másodperces támadás közvetlenül a szolgáltató Türk Telekom szervereit blokkolta, ezért lehetett ilyen sikeres.⁵⁰⁹

Az Ünver-tanulmány egyik fontos konklúziója, hogy a nyugati összehasonlításban összességében relatíve enyhe – mindössze a fent részletesebben bemutatott egyetlen esetben mérhetően jelentkező – orosz hatás egyik fő oka az, hogy a *mainstream* török média az elmúlt években jellemzően alapvetően is Nyugat-ellenes, oroszbarát nézeteket közvetít. Orosz részről tehát egészen egyszerűen *„nem lenne logikus lépés destabilizálni egy már egyébként is oroszparti információs hálózatot további dezinformációkon keresztül”*.⁵¹⁰

Bár jelentek meg a Nyugat és Törökország közötti feszültségek mélyítését célzó, igazolhatóan orosz forrásból származó dezinformációk – például egy, a *New Eastern Outlook* oldalán 2016-ban megjelent álhír szerint Zbigniew Brzezinski egy tweetjében beismerte, hogy az Egyesült Államok áll a törökországi puccskísérlet mögött⁵¹¹ –, ezek eltörpülnek a nyugatellenes török kormányzati propagandagépezettel összehasonlítva. A nyugatellenes retorika jelenleg a török és orosz rezsim számára közös nevezőként van jelen.

Az orosz dezinformációs befolyásolási törekvések visszafogottságának másik fontos oka a stratégiai érdekek jelenlegi konvergenciája a két ország között. Moszkvának pillanatnyilag nem érdeke például a török választások manipulálása a vele relatíve jó kapcsolatot fenntartó török kormányzó elit kárára, vagy, hogy megkockáztassa Ankara támogatásának elvesztését a szíriai politikai rendezési törekvéseket illetően. Az

⁵⁰⁸ Lásd például: Turkey under cyberattack by Russia: Report. *Hürriyet Daily News*, 2015. 12. 17. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-under-cyberattack-by-russia-report-92685> [2018. 05. 07.]

⁵⁰⁹ Sabancı, Ahmet: Did a single hacker – not Anonymous – cripple Turkey’s Internet? *Daily Dot*, 2015. 12. 28. Online: <https://www.dailydot.com/layer8/turkey-ddos-dns-anonymous-cyberattack/> [2018. 05. 08.]

⁵¹⁰ Ünver, 2019: Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey. i. m.

⁵¹¹ Engdahl, F. William: Top USA National Security Officials Admit Turkey Coup. *New Eastern Outlook*, 2016. 08. 31. Online: <https://journal-neo.org/2016/08/31/top-usa-national-security-officials-admit-turkey-coup/> [2019. 11. 03.]

amerikai és török fél potenciális egymás ellen fordítása továbbá az orosz stratégiai érdekek – a NATO gyengítése – szempontjából nagyobb haszonnal kecsegtet.

Összességében, bár a fentiek alapján mindössze egyetlen alkalommal találkoztunk jelentős, a török információs ökoszisztémára mérhető hatást kiváltó orosz dezinformációs törekvéssel, ez volt az egyetlen komoly orosz támadás is. Az „Iszlám Állam”-mal kapcsolatos vádak megfogalmazása után Erdoğan defenzívába kényszerült a hazai és nemzetközi szintén is, és változtatni a kommunikációján. Ez a jövőre vonatkozóan nem sok jót vetít előre. A török médiakörnyezet megnehezíti az álhírek leleplezését. Lehet ugyan azzal érvelni, hogy az orosz forrású dezinformáció elvész a törökországi információs ökoszisztémában előforduló dezinformáció tömegében, erre eddig azért is kerülhetett sor, mert nem volt egyértelmű orosz destabilizációs politikai szándék. Ha azonban az lesz az orosz érdek, és e mögé az orosz állami erőforrások is bekerülnek, akkor az orosz információs befolyásban megvan a potenciál, hogy komoly károkat okozzon mind a török rezsimnek, mind a török társadalomnak, illetve bomlassza a NATO és Törökország közötti bizalmat; ahogyan azt láthattuk a fent kifejtett esetben is. Önmagában az orosz potenciál komoly negatív ösztönzőként szolgálhat Ankara számára az Oroszországgal való együttműködéshez.

6. 3. ÖSSZEGZÉS

Az ötödik és hatodik fejezetben leírtakat az alábbi táblázat összegzi:

3. táblázat: A török–orosz együttműködés ösztönzői és korlátai rendszer- és állami szinten

	Együttműködés ösztönzője	Együttműködés korlátja
Rendszerszint	- Az Egyesült Államok túlterjeszkedésének visszaszorítása - A Nyugattól való függés csökkentése - Gazdasági interdependencia	- Szembenálló szövetségi rendszerek (török NATO-tagság) - Egymást átfedő érdekszférák - Össze nem egyeztethető stratégiai célok - Energiapolitikai versengés - Nagymértékű gazdasági függés a Nyugattól
Állami szint	- A Nyugattal szembeni ellenérzések (félelem, bizalmatlanság) - Rezsimszolidarizáció a nyugati kritikákkal szemben - A Nyugat normatív ellensúlyozása	- Etnikai és vallási identitás, vezetői szerep ütközése - Történelmi sérelmek - „Modern állam”-i világkép (bizalmatlanság, érdekszféra-politika)

Azt láthatjuk, hogy a török–orosz együttműködés szinte teljes egészében a Nyugattal szemben határozódik meg. A Nyugat ellensúlyozásának eszközeként a puha kiegyensúlyozás gyakorlata is kirajzolódik rendszer- és állami szinten egyaránt. Az együttműködésben az állami szintű tényezők, elsősorban a Nyugat és Törökország percepcióinak eltéréséből fakadó különbségek fontos szerepet töltenek be.

A török–oroszl közeledés korlátaí azonban bizonyítottan túlnyomórészt rendszer-szintű tényezők. A két ország szembenálló szövetségi rendszerek tagja, eltérő szövetségi hálózatuk van a térségben, ütközéseik pedig döntően stratégiai szintűek, céljaik nem összeegyeztethetők. Földrajzi közelségük döntő szerepet játszik abban, hogy csak egymás rovására tudják növelni befolyásukat, ami igazolja számukra a nulla összegű játszma percepcióját. Törökország nemcsak a Nyugatot, hanem Oroszországot is igyekszik ellensúlyozni. A környező régiókban azonban ezt nem elsősorban a Nyugaton, hanem helyi szereplőkön keresztül igyekszik tenni. A legkomolyabb kemény ellensúlyt Oroszországgal szemben továbbra is a török NATO-tagság biztosítja.

Az eddigiek alapján azonban nem csupán a török–oroszl együttműködés, hanem a török–oroszl konfliktus korlátaí is felrajzolhatjuk. A Szu–24-es repülőgép lelövése utáni orosz ellenintézkedések tapasztalata jól mutatja, miért nem éri meg a törököknek sokáig nagyon rosszban lenni az oroszokkal. Az azonosított negatív ösztönzők, vagy potenciális orosz eszközök (gazdasági szankciók, „kurd kártya” kijátszása, információs műveletek) nem elsősorban a szoros együttműködésre ösztönöznek, ösztönöznek viszont a konfliktus elkerülésére. A bilaterális konfliktus katonáivá válásának emellett objektív korlátja a török NATO-tagság, mely értelmében egy török–oroszl háború jelentős eséllyel globálissá szélesedne. A konfliktus korlátjának tekinthetjük emellett az együttműködés legfontosabb pozitív ösztönzőit, vagyis, hogy a két államnak szüksége van egymásra a nyugati befolyás ellensúlyozásához.

IV. RÉSZ: A NYUGAT SZEREPE A TÖRÖK–OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ALAKULÁSÁBAN

7. AKTUÁLIS ESETTANULMÁNYOK

7. 1. BEVEZETÉS A HETEDIK FEJEZETHEZ

A fejezetben két esettanulmányt vizsgálok: a koordinált török–orosz szíriai szerepválalást, valamint a török Sz–400-as beszerzést. A 2016 utáni, stratégiai területeket érintő török–orosz együttműködést elemző két esettanulmány vizsgálatakor (1) először részletesen bemutatom magát az adott esetet és részletes hátterét, majd (2) az értékelés során egy oksági folyamatláncot rajzolok fel, melynek részeként az első fejezetben megfogalmazott hipotéziseimet is tesztelem. Ez utóbbihoz a következő kérdésekre keresem a választ:

- Mennyire helytálló a neoklasszikus realizmus, mint értelmezési keret a két esettanulmány interpretációjához?
 - (H1: a neoklasszikus realizmus átfogó értelmező erővel bír; a rendszer- és állami szint együttes vizsgálata, a stratégiai kultúra és a rezsimbiztonsági szempontok bevonása indokolt.)
- Mi áll a török–orosz együttműködés hátterében?
 - (H2: a török–orosz együttműködés hátterében török részről elsősorban az Egyesült Államok puha kiegyensúlyozásának célja, illetve elsősorban állami szintű tényezők állnak,
 - H4: illetve ezen belül különösen Ankarának az a percepciója, hogy a szövetségi rendszere nem szavatolja a biztonságát az aktuálisan legfontosabbnak érzékelt fenyegetésekkel szemben.)
- Hol vannak a török–orosz együttműködés korlátai?
 - (H3: a szoros és hosszú távon stabil török–orosz együttműködésnek komoly, elsősorban rendszerszintű korlátai vannak.)

7. 2. A SZÍRIAI HÁBORÚ

7. 2. 1. Háttér

Török érdekek a szíriai konfliktusban

A szíriai konfliktus alapjaiban határozza meg Ankara kül- és belpolitikáját. Ha ennek mögöttes okait keressük, elsőként az olyan, általánosnak nevezhető kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket említhetjük, amelyek egy államot közvetlenül érintenek a szomszédságában zajló bármilyen fegyveres konfliktus esetén. Ilyen például a határbiztonság, határellenőrzés kérdésköre. A határ menti összecsapások következményeként az elmúlt években több alkalommal csapódtak be (jellemzően célt tévesztett) tűzérési lövedékek török területeken. A kaotikus szíriai viszonyokat kihasználva csempészek és különböző szélsőséges elemek tudtak beszivárogni a „zöld határon” keresztül – a határfal megépülését követően (melynek az építése 2018 júniusában fejeződött be) az ő tevékenységük jelentősen nehezebbé vált. Az elhúzódó fegyveres összecsapások pedig menekültek tömegeit indították meg a török határ felé, aminek következményeként az ENSZ adatai szerint 2019-ben több mint 3,6 millió regisztrált szíriai menekült tartózkodott Törökország területén⁵¹² (ezzel Törökország a legtöbb menekültet befogadó állam a világon), akiknek ellátása és elhelyezése komoly gazdasági terhet ró az országra, és növekvő társadalmi feszültségekhez vezet. A háború megviselte Törökország kereskedelmi kapcsolatait is.

Elmondhatjuk tehát, hogy Ankarának a fenti szempontokból kifejezetten érdeke a szíriai rendezés. Közel sem mindegy azonban, hogy ez a „rendezés” milyen módon következik be. A szíriai helyzet ugyanis a felsoroltak mellett „relációs”, illetve „speciális”, stratégiai szinten megjelenő kockázatokat és fenyegetéseket is rejt magában a kis-ázsiai államra nézve.

A „relációs” érdekek közé tartozik a regionális befolyás és érdekérvényesítési képesség megőrzése, növelése – jellemzően más államok nemzeti érdekei keresztülvitelének megghiúsításán keresztül –, valamint a külpolitikai mozgástér fenntartása. Ankara céljai közé tartozik Szíriában az iráni (síita) befolyás visszaszorítása, az orosz és amerikai befolyás visszaszorítása/kiegyensúlyozása, illetve lehetőség szerint egy új,

⁵¹² Syria Regional Refugee Responses. Turkey. UNHCR, 2019. 10. 31. Online: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> [2019. 11. 10.]

törökbarát szíriai rezsim hatalomra segítése. Ankara a fizikai jelenlétén keresztül igyekszik biztosítani azt, hogy beleszólása legyen Szíria jövőjének alakításába; a török érdekeket senki ne hagyhassa figyelmen kívül.

A harmadik csoportot „specifikus” (értsd minden ország esetében specifikus) érdekeknek nevezem, melyek legfontosabbika Törökország esetében a „kurd kérdés” / terrorkérdés, valamint a határ szíriai oldalán élő rokon szíriai türkmén kisebbségek védelme.

A szíriai háború során Ankara a felsorolt három érdekcsoporthoz tartozó célokat egyszerre próbálta érvényesíteni, rövidesen azonban elszigetelődött, hiszen egyedül volt ezzel az agendával. Törökország azon vette észre magát, hogy egyszerre három háborút vív Szíriában: (1) az Aszad-rezsim ellen, (2) a szíriai kurdok, mindenekelőtt a Demokratikus Unió Pártja (*Partiya Yekîtiya Demokrat* – PYD) és a Népvédelmi Egységek (*Yekîneyên Parastina Gel* – YPG) erői ellen, valamint (3) az „Iszlám Állam”⁵¹³ ellen. A szíriai erők közül a három említett szereplőkört leszámítva az egyetlen megmaradt tényező, melyet Ankara támogathatott és támogatott is, a Szabad Szíriai Hadsereget (2017 végétől új neve: Szíriai Nemzeti Hadsereg) alkotó több tucat (döntően szíriai arabokból és türkménekből álló) milícia, az úgynevezett „mérésékelt szíriai ellenzék.” A Törökország és a konfliktusban aktívan jelenlévő különböző (globális és regionális) hatalmak közötti kapcsolat minőségét végig nagymértékben meghatározta, hogy az egyes államok saját érdekeik mentén melyik csoportokat támogatták, és melyiknek a legyőzését tekintették elsődleges prioritásnak a szíriai harcokban.

Ebben a fejezetben három nagy korszakra osztom a török Szíria-politikát. Az első szakaszban, 2011 augusztusától (miután Ahmet Davutoğlu török külügyminiszter damaszkuszi látogatása alatt ismét hiába szólította fel a szíriai rezsimet reformokra és a március óta zajló tömegtüntetéseken részt vevő civilek elleni erőszak beszüntetésére) 2014–2015-ig (az „Iszlám Állam”, valamint a szíriai kurdok megerősödéséig) az elsődleges török cél Bassár el-Aszad szíriai elnök távozásának elősegítése volt. Az események hatására azonban a konfliktus második szakaszától tisztán a kurdok, illetve az

⁵¹³ Az értekezésben végig „Iszlám Állam”-ként fogok hivatkozni a szervezetre, noha az csak 2014 júniusától, a kalifátus kikiáltásától nevezi magát így. Ezt megelőzően 2006-tól Iraki Iszlám Államnak, 2013 áprilisától Iraki és Levantei Iszlám Államnak (ennek angol rövidítése az ISIL vagy ISIS) nevezik magukat. Azért az „Iszlám Állam” megnevezést alkalmazom, mert ez elterjedtebb itthon, mint az angolosan átírt arab rövidítés, a Daesh (vagy Da'ish). A nevet azonban idézőjelben használom, ezzel aláhúzáva, hogy még szimbolikusan sem ismerjük el a szélsőséges szervezet államiságát. Az „Iszlám Állam”-ról bővebben lásd: Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam kalifátusa*. Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016.

etnikailag kurd többségű területeken túlmutató területeket ellenőrzése alá vont PYD vált az elsődleges ellenfélle. A kurd helyzet 2015-től aktívabb, katonai beavatkozásra sarkallta Ankarát. Az „Iszlám Állam” mindössze „harmadlagos” célpont volt. Ezt támasztja alá az is, hogy 2015 júliusa előtt mindössze egyetlen alkalommal, 2014 januárjában támadtak a törökök „Iszlám Állam” célpontokat.⁵¹⁴ A harmadik szakasz, a „poszt-Iszlám Állam” szakasz 2017 végétől vette kezdetét és a dolgozat kéziratának lezárásakor is tartott.

A török Szíria-politika első szakasza

Törökország és Szíria az „arab tavaszt” megelőzően a „nulla probléma politika” részeként – a két ország közötti korábbi komoly feszültségeket (Hatay tartomány hovatarozásának kérdése, az Eufrátesz fölötti vízmegosztási vita, a PKK a szíriai rezsim általi támogatása) áthidalva – jó kapcsolatokat épített ki egymással (lásd például szabadkereskedelmi egyezmény 2004-ben, közös katonai gyakorlat és vízummentességi megállapodás 2009-ben, kölcsönös magas szintű találkozók). A szíriai tüntetések megkezdődésekor, 2011 tavaszán Ankara kezdetben közvetíteni próbált, és reformokra szólította fel a Bassár el-Aszad vezette szíriai kormányt, miután azonban reformokra nem került sor, az erőszak pedig fokozódott, Törökország – Abdullah Gül elnök szavaival – „*elveszítette az Aszad-rezsimbe vetett bizalmát*”.⁵¹⁵ Ezt követően novembertől Ankara aktívan elkezdte támogatni a szíriai ellenzéket (Szíriai Nemzeti Tanács, Szabad Szíriai Hadsereg, Szíria Barátai-csoport). Ankara azzal számolt, hogy Mubárákhoz és Kaddáfíhoz hasonlóan Aszad is rövidesen megbukik, helyette pedig egy Ankarához lojális vezetőt segíthetnek hatalomra Szíriában. Ez azonban, mint utólag kiderült, döntő tévedés volt.

A 2011 és 2013 közötti időszakban az elsődleges választóvonal az Aszad-rezsimet támogató (Oroszország, Irán) és ellenző (Egyesült Államok, Európai Unió, Szaúd-Arábia) erők között húzódott, mely kérdésben Törökország rövid kezdeti békítési kísérletet követően viszonylag hamar az utóbbi csoport mellé állt.

A konfliktus első szakaszában Törökország és az Egyesült Államok egy oldalon állt: a közös török–amerikai cél Aszad távozása volt. Erdoğan Aszadot több ízben is

⁵¹⁴ Turkish forces 'strike' ISIL convoy in Syria'. *Al Jazeera*, 2014. 01. 29. Online: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/01/turkish-jets-strike-isil-convoy-syria-2014129174915634511.html> [2019. 08. 02.]

⁵¹⁵ Idézi Csiki Tamás – Gazdik Gyula: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 6. évf., 2013/12. pp. 42–65.

százezrek haláláért felelős diktátornak,⁵¹⁶ terroristának nevezte.⁵¹⁷ Az eszközökben azonban nem értettek egyet Washingtonnal. A törökök agresszívebben is hajlandóak lettek volna eredményt elérni (sürgetőbb is volt nekik szomszédos államként a probléma megoldása), Barack Obama amerikai elnök ezzel szemben (Irak és Afganisztán után egyébként érthetően) óvatos politika mellett foglalt állást. Erdoğan 2013. májusi látogatásán a Fehér Házban javasolta egy repüléstilalmi övezet, biztonsági övezet és közös koalíciós szárazföldi művelet felállítását. A törökök azonban nem kapták meg a támogatást, amit vártak. Törökországban komoly csalódást keltett, amikor Obama azt követően sem lépett fel határozottabban, hogy 2013. augusztus 21-én Gútában a szíriai rezsim által elkövetett szarin gáz-támadásban több, mint ezer ember halt meg; noha az amerikai elnök 2012. augusztus 20-i beszédében a vegyi fegyverek alkalmazását „vörös vonal”-nak nevezte.⁵¹⁸

Obama úgy döntött, kongresszusi támogatást keres a szíriai beavatkozáshoz. Végül azonban Moszkva közbelépett, mielőtt a kérdés szavazásig jutott volna. Szeptember 10-én megszületett a megállapodás, hogy leszerelik a szíriai vegyi fegyvereket. A törökök számára ekkor vált nyilvánvaló, hogy nem számíthatnak Washington támogatására. Alternatívaként felmerült az egyoldalú szárazföldi beavatkozás lehetősége is. 2014 márciusában kiszivárgott egy – később hitelesként elismert – felvétel, amin egy úgynevezett hamis zászló alatti (*false flag*) művelet lehetőségét is felvetik török vezetők (köztük Fidan és Davutoğlu). A felvétel nyilvánosságra kerülését a *Youtube* törökországi betiltása (amit csak júniusban oldottak fel) és letartóztatások követték.⁵¹⁹

Az orosz és a török érdekek a kezdetektől ellentétesek voltak, a konfliktus első szakaszában azonban még csak kisebb incidensekre került sor. 2012 októberében a

⁵¹⁶ Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 'Esad' açıklaması. *Hürriyet*, 2015. 09. 24. Online: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-Erdogandan-esad-aciklamasi-30154366> [2019. 08. 01.]

⁵¹⁷ Erdoğan: Beşşar Esad Devlet Terörü Estiren Bir Teröristtir. *Haberler*, 2013. 10. 07. Online: <https://www.haberler.com/Erdoğan-bessar-esad-devlet-teroru-estiren-bir-5154827-haberi/> [2019. 08. 01.]

⁵¹⁸ Obama kijelentése a kontextusba helyezve pontosabban arra az esetre vonatkozott, hogy ha a szíriai rezsim nem tudja ellenőrzése alatt tartani a vegyi fegyvereket, és azok például terrorista csoportok kezére kerülnek. Másnap mindenesetre Josh Earnest fehér házi szóvivő már konkrétan a vegyi fegyverek alkalmazásáról beszélt – a „vonalat” ezzel „meghúzták”, és ezt követően számos helyen hivatkoztak ekképpen Obama vörös vonalára. Később Obama a világ, a nemzetközi közösség vörös vonaláról beszélt. Kessler, Glenn: President Obama and the ‘red line’ on Syria’s chemical weapons. *Washington Post*, 2013. 09. 06. Online: https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2013/09/06/president-obama-and-the-red-line-on-syrias-chemical-weapons/?utm_term=.570a940b6dde [2019. 08. 01.]

⁵¹⁹ McCoy, Terrence: Here’s the video that got YouTube banned in Turkey. *Washington Post*, 2014. 03. 28. Online: https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/03/28/heres-the-video-that-got-youtube-banned-in-turkey/?utm_term=.dfcf06afbf54&wpisrc=nl_headlines [2019. 08. 01.]

törökök leszállítottak egy Moszkvából induló szíriai utasszállító repülőgépet Ankarában, ami a törökök szerint orosz fegyvereket, illetve lőszert szállított a szíriai rezsimnek; orosz és szíriai oldalon azonban tagadták a vádakat.⁵²⁰

A török Szíria-politika második szakasza

Az „Iszlám Állam” megerősödése és váratlan előretörése 2014 nyarán fordulópontot hozott. A nyugati világ számára ettől kezdve egyértelműen a szélsőséges szervezet lett az elsődleges célpont Szíriában és Irakban. Törökország azonban az „Iszlám Államot” ekkor még kisebb fenyegetésnek, sőt adott esetben hasznos eszköznek látta az Aszad és a kurdok elleni harcában. Ennek következtében Ankara vonakodott az amerikaiak rendelkezésére bocsátani az Incirlik légibázist, és időnként szemet hunyt az „Iszlám Állam” határon átnyúló tevékenysége fölött. A lassú változást jelzi, hogy míg az amerikaiak már 2012 decemberében, Törökország csak 2014 júniusában ismerte el terror-szervezetnek az an-Núszra Frontot.⁵²¹

A szíriai és török „kurd kérdés” összekapcsoltságára jól rámutat már ebben a szakaszban Kobani városának esete. 2014 októberében több napos véres zavargások robbantak ki Délkelet-Törökországban. A megmozdulásokra azt követően került sor, hogy a török kormány nemcsak, hogy nem avatkozott közbe saját fegyveres erejével a többségében kurd lakosságú szíriai-török határváros, Kobani ostromakor, de nem akarta átengedni határain az „Iszlám Állam” ellen küzdők megsegítésére induló kurd harcosokat sem. Az események megmutatták, hogy a szíriai kurdokkal összefüggő történések mennyire közvetlenül érinthetik Ankarát. Erdoğan a kritikákra válaszul kijelentette, hogy Törökország számára az „Iszlám Állam”, valamint a PKK és a PYD is terrorszervezet, amelyeket ugyanúgy kell kezelni.⁵²² Ez a hivatalos török megközelítés a későbbiekben is meghatározó marad.

Szíriában a (polgár)háború 2011-es kitörését megelőző időszakban mintegy 2 millió kurd élt. A szíriai kurdok számára a fegyveres konfliktus kitörése lehetőséget hozott arra, hogy kitörjenek a megelőző évtizedek állami elnyomása alól, és nagyobb

⁵²⁰ Russia-Syria plane carried 'ammunition' – Turkey PM. BBC, 2012. 10. 11. Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-19912534> [2019. 08. 01.]

⁵²¹ 2012-ben megalakult, az al-Káidához kötődő szíriai szélsőséges szervezet. 2016 júliusától Dzsabhat Fatah es-Sám, majd 2017 januárjától Hajat Tahrír es-Sám (HTS) néven hivatkoznak magukra.

⁵²² President Erdoğan says PYD 'no different than PKK' for Turkey. *Hürriyet Daily News*, 2014. 10. 19. Online: <http://www.hurriyetaidailynews.com/president-erdogan-says-pyd-no-different-than-pkk-for-turkey-73172> [2016. 05. 18.]

önállóságra tegyenek szert. Mindebben segítette őket az is, hogy a nemzetközi közösség túlnyomó része a szíriai kurdokat tekintette az egyik leghatékonyabb erőnek az „Iszlám Állam” elleni küzdelemben.

A kurdok – Törökországhoz, Irakhoz és Iránhoz hasonlóan – Szíriában sem alkotnak egy teljesen egységes, homogén csoportot. A szíriai kurdok legmeghatározóbb ereje a PYD, amely 2003-ban alakult meg – szoros kapcsolatban a PKK-val.⁵²³ Itt kell megemlítenünk a PYD fegyveres alakulatát, a YPG-t, illetve annak kizárólag nőkből álló szárnyát, a Női Védelmi Egységeket (Yekîneyên Parastina Jin – YPJ). Szíriában a PYD mellett a másik legjelentősebb kurd politikai szervezet a Kurd Nemzeti Tanács (KNC). A KNC 2011-ben alakult meg, az iraki Kurdisztáni Demokrata Párt (KDP) vezetőjének (aki egyben az iraki Kurdisztáni Regionális Kormányzat elnöke is volt), Maszúd Barzáninak a támogatásával. Az egyes kurd szervezetek között a rivalizálás időnként meglehetősen jelentős. Nem kivételek ez alól a szíriai kurdok sem. A *Human Rights Watch* egy 2014-es jelentésében például aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a PYD az önkényes letartóztatások, illetve bántalmazás eszközével élt kurd politikai ellenfeleivel szemben.⁵²⁴ A PYD és a KNC között gyakorlati értelemben a legjelentősebb különbség az, hogy a PYD rendelkezik Szíriában saját fegyveres erővel (YPG), ezáltal képes *de facto* ellenőrzést gyakorolni az északkelet-szíriai területek fölött. A KNC ezzel szemben nemzetközi legitimációval bír – részt vehettek a genfi és az asztanai tárgyalásokon is, illetve a KNC-vel Ankara is hajlandó együttműködni.

A PYD sikeresen töltötte ki a hatalmi vákuumot, ami azt követően keletkezett, hogy az Aszad-rezsim 2012 júliusában visszavonta erőit Észak-Szíriából, és egy többé-kevésbé működő közigazgatást építettek ki a magára hagyott területeken. 2013 novemberében a PYD először hirdetett önkormányzást (egy átmeneti adminisztráció megalakítását), majd 2014-ben kikiáltották a három szíriai kurd kanton autonómiáját.

⁵²³ A török elnöknek annyiban mindenképpen igaza van, amikor egyenlőségjelet tesz a PKK és a PYD közé, hogy a PYD-t ideológiai közösség fűzi a PKK-hoz: Abdullah Öcalan demokratikus konföderáció elképzelését tekintik irányadónak. Emellett személyi átfedések is vannak a két csoport között. Abadi, Cameron: Why Is Turkey Fighting Syria's Kurds? *Foreign Policy*, 2019. 10. 17. Online: <https://foreignpolicy.com/2019/10/17/turkey-claim-syrian-kurds-terrorists-not-isis-ypg-pkk-sdf/> [2019. 11. 09.]

⁵²⁴ Under Kurdish Rule. Abuses in PYD-run Enclaves of Syria. *Human Rights Watch*, 2014. 06. 19. Online: <https://www.hrw.org/report/2014/06/19/under-kurdish-rule/abuses-pyd-run-enclaves-syria> [2019. 11. 05.]

Ezt követően 2016. március 17-én egyoldalúan bejelentették egy észak-szíriai föderális régió létrehozását, amit azonban rajtuk kívül senki más nem ismert el.⁵²⁵ 2016 decemberétől Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció, 2018 szeptemberétől Észak- és Kelet-Szíriai Autonóm Adminisztráció a szíriai kurd területek megnevezése. Az egyszerűség kedvéért azonban az északkelet-szíriai kurd területekre a sajtóban leggyakrabban Rozsava néven hivatkoznak. Rozsava kurd (kurmandzsi) nyelven „nyugat”-ot jelent, ami Nyugat-Kurdisztánra utal (a kurdok a törökországi kurd többségű területeket Észak-, az irakit Dél-, az iránit Kelet-Kurdisztánként is nevezik).

A szíriai kurdok tevékenysége több szempontból is ellentétes volt Ankara érdekeivel. A PYD sikere egyrészt bátorítja a regionális szintű kurd függetlenedési törekvéseket, másrészt a PYD megerősödéséből a PKK is közvetlenül profitál. Szíria – Irakhoz hasonlóan – már korábban is meghatározó jelentőségű háterszágot biztosított a PKK számára, ahova a szervezet tagjai időről időre vissza tudtak vonulni, hogy rendezzék a soraikat. A szíriai háború azonban emellett komoly utánpótlási bázist szolgáltat a PKK-nak, arról nem is beszélve, mennyire könnyűvé vált fegyvert és lőszert szerezni a káoszban, amit aztán a határellenőrzés nehézségeit kihasználva a kurd gerillák lehet, hogy éppen török célpontok ellen használnak fel. A PKK más módon is igyekezett tőkét kovácsolni a PYD sikereiből: a szervezet befolyása és legitimitása a szíriai harcokban történő részvétele miatt egyre nőtt, nem csak a kurdok körében, a katonai előnyt így – török szempontból – félő volt, hogy képesek lehetnek közvetlen politikai haszonná formálni.

Az Egyesült Államok 2014 szeptemberében kezdett légicsapásokat végrehajtani a nemzetközi koalíció élén az „Iszlám Állam” ellen. Ankara azonban csak azt követően csatlakozott a légi műveletekhez, hogy a kurd helyzet azt indokoltá tette. 2015 nyarán a „kurd kérdés” ismét militarizálódott. Ebben jelentős szerepe volt a török belpolitikai eseményeknek. A 2015. júniusi választásokat követően az októberre kiírt előrehozott választást az AKP annak segítségével kívánta megnyerni, hogy felszítja a nacionalista érzelmeket. Ahogyan egy török elemző fogalmazott, „a terrorizmus elleni harc arcvonala kiszélesedett”.⁵²⁶ Minden szíriai fejlemény belpolitikai üggyé is vált.

⁵²⁵ Syria civil war: Kurds declare federal region in north. *Al Jazeera*, 2016. 03. 17. Online: <https://www.aljazeera.com/news/2016/03/syria-civil-war-kurds-declare-federal-system-north-160317111902534.html> [2016. 11. 12.]

⁵²⁶ Çelikpala, 2019: i. m.

2015. június 10-én – nem sokkal a török állam és a PKK harcainak kiújulása előtt – a PYD elfoglalta Tell Abjadot,⁵²⁷ egyesítve a két észak-szíriai kurd kantont, Kobanit és Dzsazírat. Ankara leszögezte, hogy az Eufrátesz átlépése, ezzel a harmadik kanton, a nyugati Afrín fizikai összekötése a kurd ellenőrzés alá került többi területtel „vörös vonal”, aminek megsértése a TSK válaszcsoportjait fogja maga után vonni.⁵²⁸

2015. július 23-án Ankara engedélyezte, hogy amerikai gépek használják az Incirlik légibázist, és onnan felszállva csapásokat mérjenek Szíriában, valamint maga is megkezdte a légi- és tüzérségi csapásokat egy időben a PKK iraki és szíriai bázisai, illetve az „Iszlám Állam” ellen. Igazán intenzívvé a kurdokat érintő török tüzérségi támadás azonban csak 2016 februárjától vált.

Az időrendben következő fontos eseményt az Oroszországi Föderáció 2015. szeptember 30-ával kezdődő légi műveletei jelentik. A kezdetektől összeegyeztethetetlen török és orosz célokról az ötödik fejezetben már bővebben írtam. A Szu-24-es incidenst követő orosz ellenintézkedések a törökök számára *de facto* orosz légtérzár-hoz vezettek Szíriában. Minden további török fellépéshez így elkerülhetetlenné vált a ki- és megegyezés Moszkvával.

Annál is inkább, hiszen az Egyesült Államokban Ankara látszólag egyre kevésbé bízhatott. Washington ugyanis egyre intenzívebben kezdte támogatni a szíriai kurdokat. 2015. novemberi törökországi útja során Obama úgy nyilatkozott: „*erősíteni kell azokat a szíriai és iraki erőket és kurd erőket, amelyek készek harcolni*” az „Iszlám Állam” ellen. Az amerikai elnök azt is hozzátette, a törökök által javasolt repüléstilalmi vagy biztonsági övezetet kontraproduktívnak látja, mivel fenntartása szárazföldi erőket igényelne, nem megoldott, hogyan szabályoznák, ki jöhet ki, be, illetve mágnesként vonzaná az újabb terrortámadásokat.⁵²⁹

Az első jelentős⁵³⁰ török szárazföldi katonai beavatkozásra, az Eufrátesz Pajzsa (*Fırat Kalkanı Harekati*) műveletre (2016. augusztus 24 – 2017. március 29.) végül

⁵²⁷ Térképen lásd a 3. számú Mellékletben.

⁵²⁸ Taşekin, Fehim: Erdogan looks for military victory to avenge electoral defeat. *Al-Monitor*, 2015. 07. 02. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/07/turkey-syria-erdogan-lost-election-want-win-as-army-chief.html> [2019. 08. 02.]

⁵²⁹ Press Conference by President Obama – Antalya, Turkey. *White House*, 2015. 11. 16. Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/press-conference-president-obama-antalya-turkey> [2019. 08. 02.]

⁵³⁰ Korábban, 2015. február 21-22-én már sor került egy rövid török szárazföldi műveletre, melynek célja Szulejmán Sah (az Oszmán Birodalmat megalapító I. Oszmán szultán nagyapja) szimbolikus jelentőségű szarkofágjának áthelyezése, illetve az azt őrző török katonák evakuálása volt Karakozakból.

amerikai és orosz támogatással, részben a Rakkától és Manbidzstól való török távollmaradásért cserébe került sor. Ezt követően azonban Washington és Moszkva együttesen parancsoltak megálljt a török előrenyomulásnak.

2016 augusztusában, a riói olimpia vége után három nappal, a győztes Mardzs Dábik-i csata 500. évfordulóján⁵³¹ megindult az Eufrátesz Pajzsa hadművelet. A művelet megindításának két deklarált hivatkozási alapja volt: az önvédelem (konkrétan az ENSZ Alapokmány 51. cikkére hivatkoztak) és Szíria területi integritásának védelme. A Törökország területi integritását fenyegető kurd autonómiatörekvések, valamint a „terroristák” (vagyis az „Iszlám Állam” és a PYD) támadásainak megakadályozása mellett Ankara számára azért is volt kulcsfontosságú, hogy ne jöhessen létre egy összefüggő, kurd ellenőrzés alatt álló terület végig a török–szíriai határ mentén, mert ezzel elveszítették volna az utolsó határátkelőhely fölötti kizárólagos ellenőrzést is, ami megnehezítette volna, hogy utánpótlást szállítsanak az általuk támogatott szíriai fegyveres csoportoknak, s ezáltal aktívan befolyásolják a konfliktus dinamikáját.

A szíriai török katonai művelet előzménye, hogy az úgynevezett Szíriai Demokratikus Erők (SDF), amelynek nagy részét a PYD teszi ki, 2016 májusában megindította a török határtól mintegy 40 kilométerre, az Eufrátesztől nyugatra fekvő Manbidzs „Iszlám Állam” alóli felszabadítására irányuló hadműveletét, ami augusztusra sikerrel fejeződött be. Törökország számára ez volt az a pont, amikor már nem várhatott tovább. A kurd milíciák az Egyesült Államok támogatásával hatékonyan nyomultak előre Észak-Szíriában, mindezt Törökország nélkül. A közvetlen szíriai beavatkozáshoz azonban előbb még elő kellett készíteni a terepet. Szükség volt a nemzetközi elszigetelődésből való kitörésre. Ennek részeként került sor a békülésre az oroszokkal.

A török–orosz viszony enyhülését mutatja, hogy 2016. szeptember 15-én a török és orosz vezérkari főnök között megállapodás jött létre arról, hogy koordinálják a katonai repüléseket Szíria fölött. 2016 decemberében először került sor arra, hogy orosz légítámogatás kísért egy török szárazföldi műveletet. 2017 februárjában egy orosz bombázás véletlenül megölt három török katonát, de ebből sem lett törés a kapcsolat-

⁵³¹ 1516. augusztus 24-én az Oszmán Birodalom a mamlukok fölött aratott döntő győzelmet a mai Szíria területén fekvő Dábik városának közelében.

ban. 2018 januárjában dróntámadás érte a szíriai Hmeimim orosz bázist, Putyin azonban kijelentette, hogy nem vádolja az elkövetéssel Törökországot, és nem hallgatnak a provokációra, aminek célja, hogy aláássa a török–oroszl kapcsolatot.⁵³²

Amerikai és orosz légicsapásoktól támogatva a török erők és a törökök által támogatott milíciák az Eufrátesz Pajzsa művelet során visszafoglaltak az „Iszlám Államtól” mintegy kétezer négyzetkilométert. A jelentősebb települések Dzsarábulusz, Arrai és Dábik.⁵³³ Novemberben megkezdődött Al-Báb ostroma, amit február 23-án foglaltak vissza.

A török terv szerint a következő állomás Manbidzs lett volna, ez azonban már Moszkva és Washington ellenállásába ütközött. Rövidesen a szíriai kormány egy segédkonvoja érkezett Manbidzsba, orosz páncélos eszközök támogatásával. A kurdok Manbidzsban preemptíven léptek fel: kiegyeztek az oroszokkal és a szíriai rezsimmel, hogy visszaadnak Aszadnak területeket, ezzel egy ütközőzónát képezve a török erők előtt, megelőzve a török támadást. Ezzel egy időben amerikai erők is megjelentek a térségben, hogy elbátortalanítsák a török támadást. Amerikai Strykerok és Humveek tűntek fel, illetve az iraki (erbíli) amerikai támaszpontból egy Ranger-egység is a területre érkezett, látható elrettentésként és a kedélyek megnyugtatójaként. Az amerikai és orosz vezetés fő motivációja az volt, hogy Törökország a kurd területek elleni támadással ne ássa alá az „Iszlám Állam” szíriai „fővárosa”, Rakka elleni offenzívát. 2017 márciusában egy ritka háromoldalú találkozóra is sor került: a török, az amerikai és az orosz vezérkari főnök tartott közös megbeszélést Törökországban. Az Eufrátesz Pajzsa művelet végét a törökök 2017. március 29-én jelentették be.⁵³⁴

A törökök nagyon bíztak az új amerikai adminisztrációban. Végül mégis Donald Trump lesz majd az, aki a YPG hivatalos, közvetlen felfegyverzéséről dönt 2017 májusában, a rakkai offenzíva miatt. Bár 2016 decemberében, távozása előtt Obama adta meg erre a jogi lehetőséget azáltal, hogy visszavonta azt a jogi korlátozást, ami tiltotta szíriai fegyveres csoportok (nem állami szereplők) felfegyverzését.⁵³⁵

⁵³² Russia knows who staged attacks on Syrian base & it's not Turkey – Putin, RT, 2018. 01. 11. Online: <https://www.rt.com/news/415641-putin-syria-base-attack-turkey/> [2019. 08. 02.]

⁵³³ Dábik szimbolikus jelentőségű: az „Iszlám Állam” értelmezése szerint az apokalipszis csatájának helyszíne az iszlám és a „keresztesek” között. A szervezet online angol nyelvű folyóirata is ezt a címet viselte 2016-ig.

⁵³⁴ Gordon, Michael R.: Top U.S. General Discusses Syria With Counterparts From Russia and Turkey. *New York Times*, 2017. 03. 07. Online: <https://www.nytimes.com/2017/03/07/world/middleeast/russia-turkey-syria-deconfliction.html> [2019. 08. 02.]

⁵³⁵ Nem hivatalosan juttatott el amerikai gyártmányú fegyvereket szíriai ellenzéki csoportoknak már korábban is Washington, például harckocsi-elhárító rakétákat. Humud, Carla E. – Blanchard, Christopher M. – Nikitin, Mary Beth D.: *Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response*.

A török Szíria-politika harmadik szakasza

A szíriai fegyveres erők Rakka 2017. októberi felszabadítását követően, 2017 novemberében⁵³⁶, Haider al-Abbádi iraki miniszterelnök decemberben jelentette be a győzelmet az „Iszlám Állam” fölött. Putyin szintén decemberben jelentette be a győzelmet a „terroristák” fölött Szíriában. Bár az SDF csak 2019 márciusában jelenti be a teljes győzelmet az „Iszlám Állam” fölött, totális legyőzésére pedig valójában máig nem került sor⁵³⁷, 2017 végét mégis tekinthetjük a „kalifátus” területi összeomlásának. Ettől kezdve a legtöbb szereplőnek változik a fókusza, ezért indokolt itt húznunk egy korszakhatárt. (Abu Bakr al-Bagdádi 2019. október 26-i halála egy újabb szimbolikus korszakhatárnak tekinthető a szervezet addigi történetében.)

2016 decemberében Oroszország és Törökország bejelentette, hogy egy szíriai tűzszüneti megállapodást hoztak tető alá, valamint elérték, hogy 2017 januárjában tárgyalóasztalhoz üljön a szíriai rezsim és ellenzék a kazah fővárosban, Asztanában (mai nevén, 2019 márciusa óta Nurszultánban). Ezzel kezdetét vette a török–oros–iráni védnökség alatt futó, úgynevezett asztanai folyamat, melynek 2019. december 18-án már a 14. fordulóját rendezték. A három állam az asztanai folyamaton keresztül aktív, legitim szereplőként tüntette fel magát, akik a nyugati államoknál (és az ENSZ égisze alatt zajló genfi folyamatnál) hatékonyabban járulnak hozzá a szíriai konfliktus rendezéséhez.

Az asztanai folyamat fontos eredménye volt 2017 májusában a megállapodás az úgynevezett feszültségmentesítési övezetek (deeszkalációs zónák) létrehozásáról. Bár a harci cselekmények beszüntetése ezeken a területeken, mint deklarált cél, egybeesett a nemzetközi közösség törekvéseivel, utólag jól látható, hogy a deeszkalációs zónák kialakítása azt segítette elő, hogy a szíriai rezsim egyesével tudta felszámolni az ellenfelek által ellenőrzött területeket, és nem kényszerült többfrontos háborúra.⁵³⁸ 2019

Congressional Research Service, 2017. 04. 26. p. 30–32. Online: <https://www.refworld.org/pdfid/591c08bc4.pdf> [2019. 08. 02.]

⁵³⁶ McDowall, Angus – Dadouch, Sarah: Syria declares victory over Islamic State. *Reuters*, 2017. 11. 09. Online: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-islamic-state/syria-declares-victory-over-islamic-state-idUSKBN1D91QJ> [2019. 08. 02.]

⁵³⁷ Hagyományos terrorszervezetként tovább működik, illetve ideológiája is tovább él. Amennyiben azonban a térség problémáinak gyökerét nem sikerül kezelni, az „Iszlám Állam” ugyanezen vagy más néven ismét területet ellenőrző entitássá fejlődhet. Manyasz Róbert – Pénzváltó Nikolett – Szalai Máté – Wagner Péter: Mi lesz az Iszlám Állammal Moszul ostroma után? *KKI* 4:1, 2016/3. Online: https://kki.hu/assets/upload/03_KKI_4_1_IRQ_20161212.pdf [2019. 08. 02.]

⁵³⁸ Szalai Máté – Wagner Péter: A lezárás felé? A szíriai polgárháború megoldásának lehetséges körvonalai (5.). Reeszkaláció Kelet-Gútában és vegyifegyver-ellenes beavatkozás. *KKI Elemzések*, 2018/17.

végén egyedül a Törökország által ellenőrzött, Idlib tartományt érintő övezet volt a szíriai ellenzék kezén, a másik hármat sikerült Aszad erőinek felszámolni.

Az orosz békéltető törekvések következő fontos állomása a Szíriai Nemzeti Párbeszéd Kongresszusa volt, mely 2018. január 30-án Szocsiban ült össze. A kongresszus időzítése orosz belpolitikai szempontból fontos. A 2018. márciusi orosz elnökválasztáson várhatóan növelte volna Vlagyimir Putyin népszerűségét, ha Szocsiban sikerül eredményeket elérni – egy olyan konfliktus rendezésében, ahol ez más külső hatalmaknak mindaddig nem sikerült. Az eredeti tervek szerint a szíriai társadalom – a szélsőségeket leszámítva – minden rétegét képviselő kongresszus célja egy 150 tagú alkotmányozó bizottság felállítása lett volna, melybe 50 tagot a rezsim, 50-et az ellenzék, 50-et pedig a civil társadalom és technikai szakértők köréből az ENSZ delegál.⁵³⁹ A kongresszus azonban nem váltotta be az orosz reményeket. Több ellenzéki csoport visszautasította a meghívást. Emellett egy meghatározó ellenzéki csoport például nem volt hajlandó elhagyni a repülőteret, miután a repülőgépből kiszállva mindenhol kizárólag a rezsim szimbólumait látták, amit szándékos provokációnak minősítettek. Végül a szavazati jogukat Törökországnak adták át.⁵⁴⁰ A PYD végül nem kapott formális meghívást a kongresszusra, bár állításuk szerint az éppen akkor zajló afríni török offenzíva miatti tiltakozásként el sem mentek volna. A szíriai kurdokat a KNC képviselte. Török–orosz viszonylatban is sor került egy kisebb incidensre: Mihraç Ural, a korábbi THKP-C (Törökországi Népi Felszabadító Párt-Front) vezetője, aki az Interpol vörös listáján szerepel 2013 óta, és akire Törökország terroristaként tekint, szintén megjelent Szocsiban. Ural nem volt rajta azon a résztvevői listán, amit a törökök előzetesen kaptak az oroszoktól. Ankara Putyinnál is tiltakozott, magyarázatot és Ural kiadatását követelték.⁵⁴¹ A 2018. januári szocsi konferencia kudarca végső soron „diplomáciai fügefalevéllel” változtatta az asztanai folyamatot.⁵⁴²

Az amerikai–török kapcsolatok Trump első elnöki éve alatt nem javultak, sőt. 2017 decemberében Washington bejelentette egy 30 ezer fős szíriai határvédelmi erő

Online: https://kki.hu/assets/upload/17_KKI-elemzes_SYR_Szalai_Wagner_20180426.pdf [2019. 08. 02.]

⁵³⁹ A szíriai alkotmányozó bizottság első ülésére végül csak 2019. október 31-én került sor.

⁵⁴⁰ Carroll, Oliver: Russian Syria peace talks achieve little beyond further division as fighting continues in Afrin. *Independent*, 2018. 01. 30. Online: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/syria-civil-war-russia-sochi-talks-assad-lavrov-protests-boycott-a8186371.html> [2019. 08. 02.]

⁵⁴¹ Turkey asks Russia to extradite 'key suspect in 2013 Hatay bombings' Mihraç Ural. *Hürriyet Daily News*, 2018. 02. 01. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-asks-russia-to-extradite-key-suspect-in-2013-hatay-bombings-mihrac-ural-126635> [2019. 08. 02.]

⁵⁴² Bechev, 2018: i. m.

létrehozásának tervét, melynek felét SDF-veteránok alkották volna. A kezdeményezés erős török válaszreakciót váltott ki. Erdoğan bekérte az amerikai ügyvivőt Ankarában, és a „terror hadseregének” nevezte a tervezett alakulatot.

Az amerikai bejelentés a határvédelmi erőről és a szocsi kongresszus közvetlen előzményei a következő török szárazföldi intervenciónak, az Olajág hadműveletnek (*Zeytin Dalı Harekâtı*). A török művelet 2018. január 20-án kezdődött, az északnyugat-szíriai kurd kanton, Afrín ellen. Az Olajág hadműveletre kizárólag Moszkva jóváhagyásával kerülhetett sor. Ezt erősíti, hogy a művelet kezdete előtt két nappal a török hírszerzés vezetője, Hakan Fidan és a vezérkar főnöke, Hulusi Akar Oroszországban tárgyalt Valerij Geraszimov orosz vezérkari főnökkel, illetve, hogy az oroszok a török művelet kezdete előtt kivonták és távolabb telepítették a szíriai Afrín kanton keleti részén jelenlévő katonai rendészeit – akiknek a közbeékelte jelenléte mindaddig megakadályozta a török és kurd erők közvetlen harcérintkezését –, valamint megnyitották a törökök számára a légteret Szíria fölött.

A teljes képhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy Moszkva előzőleg felajánlotta a kurdoknak, hogy adják át a szíriai rezsimnek Afrínt, a PYD azonban ebbe nem egyezett bele.⁵⁴³ Az eset remekül bemutatja az orosz stratégia egy szeletét. Ha a kurdok visszaadták volna az ellenőrzést az Aszad-rezsimnek, akkor az oroszok megvédték volna őket egy török katonai intervenciótól. Mivel azonban a kurdok ezt nem tették meg, Moszkva kivonult mögülük. Ezzel egyrészt erős üzenetet küldött a kurdoknak egy esetleges jövőbeli hasonló helyzetre vonatkozóan; másrészt bebiztosította a török támogatást a szocsi kongresszushoz, amiről ekkor még úgy tűnt, sikeres lehet (Ankara képes volt nyomást gyakorolni a szíriai ellenzékre, hogy jelenjenek meg), és megalapozott a további török–amerikai ellentéteknek is. Az oroszok emellett az Olajág művelet támogatásáért cserébe közvetlen területi engedményt is kaptak Ankarától Idlibben: a török hadművelet megindításával egy napon a szíriai rezsim bejelentette, hogy minden nehézség nélkül visszaszerezte az ellenzék által ellenőrzött repülőteret Abu ad-Duhúrban.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Basziszini, Anzelika: Kurdi rasszkazali o predlozseniji Rossziji odaty Afrin Aszadu. *RoszBiznyeszKonszaltıng*, 2018. 01. 22. Online: <https://www.rbc.ru/politics/22/01/2018/5a65c9569a79477216e31d4c?story=58c7ff469a7947398567fb3d> [2019. 08. 02.]

⁵⁴⁴ Mardasov, Anton: Russia’s role in Turkish incursion into Syria is tricky. *Al-Monitor*, 2018. 01. 24. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/01/russia-role-turkey-incursion-syria-afrin.html> [2019. 08. 02.]

Az orosz retorika az Egyesült Államokat hibáztatta a kialakult helyzetért, a török hadművelet megindulásáért. Igyekeztek az amerikaiakra hárítani a felelősséget. Szergej Lavrov provokatívnak és egyoldalúnak nevezte az amerikai döntést a határvédelmi erő megszervezéséről.⁵⁴⁵

Washington visszafogottan nyilatkozott az Olajág hadművelet kapcsán. Január 20-án Joseph Votel tábornok, az amerikai Központi Parancsnokság (CENTCOM) parancsnoka megerősítette, hogy Afrín nem része az Egyesült Államok szíriai műveleteinek. Január 22-én James Mattis amerikai védelmi miniszter és Rex Tillerson külügyminiszter is úgy fogalmazott, elismerik, hogy Törökországnak „legitim biztonsági aggályai” vannak. Ugyanakkor mindketten felszólították Ankarát önmérsékletre is.⁵⁴⁶

A törökök az Olajág hadművelet keretében korlátozott erővel támadtak: mintegy 6 400 török katona, valamint 20–22 ezer főből álló szövetséges arab és türkmén alakulatok vettek részt a műveletben.⁵⁴⁷ A feszültségmentesítési övezetek ellenőrzésére felállított megfigyelő pontokon keresztül a törökök lényegében már korábban előkészítették a támadást. Mindenki elhúzódozó harcokra készült a nehéz terepen, de végül 2018 márciusára sikerült elfoglalni Afrín városát.

Erdoğan ezt követően ismét többször hangoztatta, hogy Manbidzs lesz a következő célpont, ahol azonban amerikai katonák is állomásoztak. Ankara és Washington 2018. június 4-én bejelentették a Manbidzs-útitervet, melynek részeként a YPG-nek ki kellett volna vonulnia a városból. Az útiterv részeként 2018 novemberében közös amerikai–török őrjáratok kezdődtek Manbidzsban.

Ankara folyamatosan igyekezett nyomást gyakorolni Washingtonra. 2018 végén, 2019 elején egy rövid ideig úgy tűnt, teljes lesz a török siker. 2018. december 19-én Donald Trump elnök ugyanis bejelentette az amerikai kivonulást, a mintegy kétezer amerikai katona kivonását Szíriából. A török sajtóban sikerként könyvelték el a beje-

⁵⁴⁵ Uo.

⁵⁴⁶ Aliriza, Bulent – Yekeler, Zeynep: Understanding Turkey’s Afrin Operation. *Center for Strategic and International Studies*, 2018. 01. 25. Online: <https://www.csis.org/analysis/understanding-turkeys-afrin-operation> [2019. 08. 02.]

⁵⁴⁷ Egeresi Zoltán: Törökország afríni hadjárata. *SVKK Elemzések*, 2018/5. Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKK_Elemz%C3%A9sek_2018_5_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g%20afrini%20hadj%C3%A1rata_\(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKK_Elemz%C3%A9sek_2018_5_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g%20afrini%20hadj%C3%A1rata_(Egeresi%20Z.).pdf) [2019. 08. 02.]

lentést, amire egy 2018. december 14-én Erdoğannal folytatott telefonbeszélgetést követően került sor.⁵⁴⁸ Ezt követően 2019. január 13-án a szíriai biztonsági övezet támogatását is bejelentette Trump. Egy 32 kilométer mély övezetről folytak az egyeztetések, ahonnan a YPG-nek ki kellett volna vonulnia.

Miután azonban Ankarában azt látták, Washington csak időhúzásra játszik, az ígéretek pedig nem valósultak meg, Törökország egyoldalú katonai intervenciót helyezett kilátásba, és megkezdte a mozgósítást a szíriai határon. Az egyoldalú török beavatkozást megelőzendő, 2019. augusztus 7-én az Egyesült Államok megegyezett Ankarával egy közös hadműveleti központ létrehozásáról, a szíriai biztonsági övezet előkészítésének részeként. Augusztus 21-ére a központ teljes műveleti készséget ért el. Elkezdődött a terv első szakaszának végrehajtása, a közös török–amerikai járőrözések, továbbá elkezdtek a kurd erődtések lerombolását az érintett területen.

2019. október 6-án Trump elnök – ismét egy, Erdoğannal folytatott telefonbeszélgetést követően – váratlanul bejelentette az amerikai kivonulás azonnali megkezdését az észak-szíriai területekről. Az amerikai elnök nyilatkozatai messze nem voltak konzisztensek.⁵⁴⁹ Október 7-én, a belső kritikákra válaszul például Trump azt tweetelte, hogy *„amennyiben Törökország olyan lépést tesz, amelyet kimagasló és páratlan bölcsességem alapján megengedhetetlennek ítélek, abban az esetben tönkreteszem és eltörlöm a török gazdaságot”*.⁵⁵⁰ Ezt követően október 16-án egy sajtótájékoztatón úgy fogalmazott: *„A PKK, ami a kurdok része, mint tudják, talán rosszabb is terror szempontjából és sok szempontból jobban terrorista fenyegetést jelent, mint az ISIS”*.⁵⁵¹ A teljes amerikai kivonulás végül mégsem valósult meg: mintegy 500 amerikai katona maradt Északkelet-Szíriában – azonban a török műveleti területen kívül –, az indoklás szerint az olajmezők védelmében.

Október 9-én délután Törökország megindította a Béke Forrása elnevezésű hadműveletet (*Barış Pınarı Harekâtı*). A műveleti cél egy „biztonsági övezet” kialakítása volt a török–szíriai határ mentén, szíriai oldalon. A biztonsági övezet a török tervek

⁵⁴⁸ Coskun, Orhan – Wroughton, Lesley: Syrian surprise: How Trump's phone call changed the war. *Reuters*, 2018. 12. 28. Online: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey/syrian-surprise-how-trumps-phone-call-changed-the-war-idUSKCN1OR0PW> [2019. 08. 02.]

⁵⁴⁹ Érdemes azt is észben tartanunk, hogy a demokraták nem sokkal korábban, 2019. szeptember 24-én jelentették be az *impeachment*-eljárás megindítását Donald Trump ellen.

⁵⁵⁰ Donald J. Trump tweetje. *Twitter*, 2019. 10. 07. Online: <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1181232249821388801?lang=en> [2019. 08. 02.]

⁵⁵¹ Trump says Kurds 'not angels', dubs PKK 'worse than ISIL'. *Aljazeera*, 2019. 10. 17. Online: <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/trump-kurds-angels-dubs-pkk-worse-isil-191017081803445.html> [2019. 08. 02.]

szerint kettős célt szolgált volna: az első a határ menti területek megtisztítása a PYD és YPG terroristának tartott erőitől; a második a Törökországban tartózkodó szíriai menekültek hazatelepülésének elősegítése ezekre a területekre.

Október 14-én az Egyesült Államok korlátozott szankciókat vezetett be Törökországgal szemben a szíriai intervenció miatt (célzott szankciók miniszterek ellen, az acél vámjának megemelése, illetve a kereskedelmi forgalom bővítéséről szóló tárgyalások felfüggesztése). 2019. október 17-én amerikai közvetítés hatására (Mike Pence amerikai alelnök Ankarában tárgyalt) Törökország vállalta, hogy 120 órára szünetelteti a katonai műveleteit Szíriában. A megállapodás értelmében ez idő alatt az Egyesült Államok segítette a PYD/YPG rendezett visszavonulását a tervezett biztonsági zóna területéről. Október 23-án Washington fel is függesztette a szíriai intervenció miatt Törökországgal szemben bevezetett szankciókat.

Erdoğan 2019. október 22-én Szocsiba utazott, ahol Vlagyimir Putyinnal meg egyeztek egy újabb, 150 órás tűzszünetben. A szocsi megállapodás⁵⁵² értelmében, illetve a szíriai kurd erőkkal folytatott előzetes tárgyalásokra támaszkodva, a PYD/YPG erői kivonulnak a 30 kilométer mély övezetből. A folyamatot orosz katonai rendszerek és a szíriai haderő ellenőrzi. A szíriai kurdok – az afríni precedenst is figyelembe véve – átengedték területeik egy részének ellenőrzését az oroszok által támogatott Aszad-rezsimnek, ezzel megakadályozva a török hadművelet folytatását. Az egyezés értelmében a folyamatot a török–szíriai határtól számított 10 kilométeres mélységben (Kámisli városát kivéve) Törökország és Oroszország közös (tehát nem csak a korábban Idlibben már megvalósított koordinált, hanem együttes) járőrözéssel biztosítja. Amennyiben a szocsi megállapodás minden pontja teljesül, Ankara nem tartja szükségesnek a katonai művelet folytatását a már ellenőrzése alá vont (mintegy 100 kilométer széles) területen túl. A közös török–orosz járőrözés november elsején kezdődött meg. Ahogyan egy kommentár rámutat, az a paradox helyzet állt elő, hogy a NATO külső határát orosz katonák „védik”, ráadásul határozatlan ideig (a szocsi megállapodás ugyanis a közös járőrözés időtartamáról, időbeli végpontjáról nem rendelkezik).⁵⁵³

⁵⁵² Memorandum of Understanding Between Turkey and the Russian Federation. *Kreml*, 2019. 10. 22. Online: <http://en.kremlin.ru/supplement/5452> [2019. 11. 02.]

⁵⁵³ Demirtaş, Serkan: Turkish, Russian troops protect NATO border. *Hürriyet Daily News*, 2019. 11. 02. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkish-russian-troops-protect-nato-border-148196> [2019. 08. 02.]

2019-re Északkelet-Szíria mellett Idlib tartomány maradt a másik feszültséggóc Szíriában, ahol a Törökország által támogatott különböző ellenzéki milíciák koncentráálódtak. 2018. szeptember 17-én kétoldalú orosz–török megállapodás jött létre Idlibről. Ennek részeként egy demilitarizált övezetet hoztak létre a tartományban. Cserébe Ankara megígérte, hogy az általa támogatott „mérsékelt ellenzék” segítségével lefegyverzi a szélsőséges Hajat Tahrír as-Sámot (HTS, a korábbi Nuszra Front) és eltávolítja a területről. A megegyezés részeként a török és orosz erők koordináltan járőröztek a demilitarizált övezetben, illetve annak mentén. Ankara azonban nem tudta teljesíteni a vállalását. 2019 januárjában a HTS aktivizálódott, területet is nyert. A szíriai rezsim erre válaszul indította meg offenzíváját 2019. április 30-án az idlibi területek visszaszerzésére. Moszkva az 1998-as Adana Egyezmény reaktiválását javasolta, vagyis lehetőséget a törököknek a PKK elleni fellépésre szíriai területen, azonban állandó török jelenlét megteremtése nélkül.⁵⁵⁴ Az *Idlib Hajnala* offenzíva első szakasza 2019. augusztus 31-én egyoldalú tűzszünet bejelentésével ért véget. November 24-én azonban a kormányerők újabb offenzívát indítottak. 2020. január 29-re Idlib kormányzóság 43%-át visszaszerezték az Aszadhoz hű erők.

A közvetlen összecsapást 2019 végéig a török és a szíriai fél is igyekezett elkerülni. A Szíriai Arab Hadsereg orosz légitámogatással, a török megfigyelőpontokat megkerülve haladt előre. A feszültség eszkalációjának esélye azonban mind török–szíriai, mind török–orosz viszonylatban nagy. Ankara nem adja fel egykönnyen Idlibet, a fizikai jelenléte Szíriában ugyanis a legjobb biztosíték arra, hogy ne lehessen kihagyni Szíria jövőjének alakítói közül.

Törökországot az idlibi harcok egy újabb menekülthullám megindulása miatt is aggasztják, a területen ugyanis mintegy három millió civil tartózkodik. Az ENSZ adatai szerint a harcok intenzitásának fokozódása következtében 2019. december 12-e és 25-e között, alig két hét alatt 235 ezer belső menekült indult meg a tartományból északi irányba, a török határ felé.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Kaban, Marwan: Can the Astana process survive the US withdrawal from Syria? *Al Jazeera*, 2019. 02. 16. Online: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/astana-process-survive-withdrawal-syria-190215144132776.html> [2019. 08. 02.]

⁵⁵⁵ Syria war: More than 235,000 people flee rebel-held Idlib region. *BBC*, 2019. 12. 27. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50927434> [2019. 12. 30.]

7. 2. 2. Értékelés

A szíriai háború esetében egyértelműen bizonyítható, hogy a török és a nyugati percepciók eltérnek. Ez az alapja annak, hogy Törökország úgy érzi, nem kapja meg szövetségeseitől a várt támogatást; azt tehát máshol, Oroszországnál kell keresnie. A terrorizmus elleni harcban minden fél egyetért, abban azonban már nem egyeznek a vélemények, hogy ki tekinthető terroristának. A fő töréspontot a török és amerikai nézőpontban a „kurd kérdés” jelenti.

Az amerikaiak számára a szíriai elsősorban egy terrorizmus elleni háború, amibe az „Iszlám Állam” legyőzése érdekében kezdtek bele. Mindkét érintett amerikai elnöknek voltak ugyan más céljai is, Obamának sokáig Aszad leváltása, Trumpnak pedig Irán feltartóztatása, az elsődleges cél azonban mindvégig az „Iszlám Állam” legyőzése volt.

A törököknek ezzel szemben, bár szintén fontos volt az „Iszlám Állam” legyőzése, de nem olyan áron, hogy közben a szíriai kurdok megerősödjenek.⁵⁵⁶ A „kurd kérdést” Ankara hosszú távú biztonsági fenyegetésnek tekinti.⁵⁵⁷ E fenyegetés visszaszorítására pedig készek lényegében bárkivel szövetkezni. Török vezetők nyilvánvaló tették, hogy számukra a PKK és a PYD ugyanolyan terrorszervezet, mint az „Iszlám Állam”.

Az Egyesült Államok több alkalommal hangsúlyozta, hogy a PKK-t továbbra is terrorszervezetnek tekinti, a PYD-t/YPG-t azonban a törökökkel szemben nem tekinti azonosnak a PKK-val. Az amerikai álláspontnak ellentmond, hogy 2018 februárjában Daniel Coats Nemzeti Hírszerzési Igazgató a Szenátus hírszerzési bizottságának benyújtott írásos vallomásában úgy fogalmazott, a YPG a PKK szíriai milíciája.⁵⁵⁸

Az állami szintű tényezők hangsúlya a kérdésben döntő. A PYD-nek nyújtott amerikai támogatást Ankara a terrorizmus támogatásaként, a Sèvres- és Tanzimát-szindrómán keresztül Törökország elleni közvetett támadásként interpretálja. A rezsimbiztonsági szempont is erőteljesen megjelenik. A kurdok elleni harc „szükségessé”

⁵⁵⁶ Kanat, Kılıç Buğra – Hannon, Jackson: The Manbij Roadmap and the Future of U.S.–Turkish Relations. *Middle East Policy*, 25. évf., 2018/3. pp. 111–123.

⁵⁵⁷ Stein, Aaron: The Roadmap to Nowhere: Manbij, Turkey, and America’s Dilemma in Syria. *War on the Rocks*, 2018. 06. 29. Online: <https://warontherocks.com/2018/06/the-roadmap-to-nowhere-manbij-turkey-and-americas-dilemma-in-syria/> [2019. 08. 02.]

⁵⁵⁸ Coats, Daniel R.: Statement For The Record. Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community. *Office of the Director of National Intelligence*, 2018. 02. 13. Online: <https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Testimonies/2018-ATA---Unclassified-SSCI.pdf> [2019. 08. 02.]

eszköz volt a választások megnyeréséhez, a biztonságiasítás folyamata pedig az elnöki rendszer népszavazáson történő megszavazásához. Az állami szintű tényezők negatívan hatottak a török–amerikai kapcsolatokra, és mivel Moszkva a kurdokkal kapcsolatban nyitottabbnak mutatkozott a török érdekek figyelembe vételére, ösztönzőleg a török–orosz együttműködésre. Az Obama-adminisztráció vonakodása 2013-ban a szíriai beavatkozással kapcsolatban, majd a Trump-adminisztráció vonakodása a bejelentett szíriai kivonulás kapcsán emellett Ankara számára megkérdőjelezte Washington szavahihetőségét és megbízhatóságát is.

Az értékelés részeként az is kijelenthető, hogy Törökország először az amerikaiakhoz fordult támogatásért Szíria ügyében, azonban nem kapta meg a várt támogatást. Ankara közös katonai beavatkozást sürgetett az Aszad-rezsim megdöntésére, Obama azonban visszahátrált. 2013-tól Törökország biztonsági övezet létrehozását akarta elérni Szíriában, ami a várakozások szerint a menekültkérdés kezelésében is segítette volna a török vezetést, az Egyesült Államok azonban egészen 2019-ig nem támogatta, és azt követően is inkább csak megtűrte, semmint aktívan támogatta a kezdeményezés megvalósítását. Ankara emellett több alkalommal felszólította az amerikaiakat a PKK/PYD támogatásának megszüntetésére, akik azonban nem voltak tekintettel a török biztonsági percepciókra.

A török magatartás tekinthető puha kiegyensúlyozásnak. Törökország több eszközzel is igyekezett rávenni az Egyesült Államokat Szíria-politikájának megváltoztatására, a török érdekek nagyobb mértékű figyelembe vételére. Az Incirlik légibázis rendelkezésre bocsátása kapcsán éltek a terület-megtagadás eszközével; az asztanai folyamattal alternatív diplomáciai megoldást propagáltak; kétoldalú együttműködést kötöttek Oroszországgal, melynek keretében közösen felügyelték a tűzszünetet Idlibben, és járőröztek a deeszkalációs övezet határánál, majd később a török–szíriai határnál; valamint Ankara igyekezett kommunikációjával hitelteleníteni az Egyesült Államokat, miközben magát kedvező színben, a civilek védelmezőjeként, újjáépítőként, a menekültek befogadójaként tünteti fel.

A török puha kiegyensúlyozó politika Szíria kapcsán tekinthető sikeresnek. Annak demonstrálásával, hogy együttműködik az oroszokkal, illetve annak folyamatos lebegtetésével, hogy nagyobb mértékben is hajlandó lenne az együttműködésre, ha az amerikaiak nem támogatják, Ankara a háború folyamán kisebb sikereket ért el. Washington nem akadályozta meg vagy szankcionálta például az első két török szíriai

intervenciót. Donald Trump 2019 októberében végül megkezdte az amerikai erők kivonását Szíriából, ezáltal lehetővé tette a biztonsági övezet kialakítását is. Az amerikai döntést ezzel együtt természetesen nem szabad kizárólag a török puha kiegyensúlyozó politika sikereként elkönyvelni, abban egyértelműen szerepet játszottak a Szíriával kapcsolatos amerikai érdekek (az eredeti amerikai cél Szíriában az „Iszlám Állam” legyőzése volt; a „kurd kérdés” megoldása nem szerepelt a megfogalmazott célok között), az elnök személyéről nem is beszélve (az amerikai adminisztráció jelentős része ellenezte Trump döntését). Az amerikai kivonulás Észak-Szíriából csökkentette a török–amerikai kapcsolatokban meglévő feszültségeket.

A szíriai konfliktus ezzel együtt tisztán rámutatott a török–orosz együttműködés korlátaira is. A Szu–24-es lelövéséhez vezető okok és az ötödik fejezetben felvázolt ellentétek nem tűntek el. Ahogyan Mitat Çelikpala a két ország Szíria-politikája kapcsán fogalmazott: *„Egyelőre még nem léteznek azok a körülmények, amik a folyamat-orientált megközelítést egy eredményorientált, jövőképpel rendelkező együttműködéssé alakíthatnák.”*⁵⁵⁹

Oroszország célja Szíriában, hogy Bassár el-Aszad szerezzé vissza az ellenőrzést az ország területének egésze fölött. Az együttműködés Törökországgal két szempontból volt hasznos: egyrészt Ankarának volt befolyása a szíriai ellenzékre (rá tudták venni őket a deeszkalációs zónákkal kapcsolatos megállapodásra, valamint a megjelenésre Szocsiban), másrészt a török–amerikai ellentét mélyítése miatt, amin keresztül lehetővé vált számukra a NATO-kohézió bontása is.

Az orosz befolyás, az iráni jelenlét és Aszad hatalmon maradása nem kedvező Ankarának, azonban a törökök számára mindezek csak másodlagos fenyegetést jelentettek az akutabb „kurd kérdést” / terrorkérdést követően. A kurdok az amerikaiakhoz hasonlóan az oroszoknak is hasznos szövetségesei voltak az „Iszlám Állam” elleni harcban. Moszkva inkább preferál egy kurd autonómiát, mint például, hogy Idlib a szíriai ellenzék kezén maradjon. Oroszország hagyományosan jól játsza ki a „kurd kártyát” a Közel-Keleten. Összességében azonban 2016-ot követően engedékenyebbnek bizonyult Ankara igényeivel szemben a „kurd kérdésben” / terrorkérdésben Washingtonnál; ez a török–orosz együttműködés elengedhetetlen feltétele. Ennek bizonyítéka, hogy az afríni intervencióhoz a törökök megkapták az orosz vezetés engedélyét.

⁵⁵⁹ Çelikpala, 2019: i. m. p. 30.

A jövő kérdése, hogy Moszkvában mennyire fogják figyelembe venni a török érdekeket a továbbiakban, illetve milyen alku születhet. Idlib könnyen újabb töréspont lehet a Moszkva–Ankara tengelyen. Ami pedig Északkelet-Szíriát illeti, az amerikai kivonulás Ankara, Moszkva és Aszad számára is sikerként könyvelhető el. Ugyanakkor a közös török–orosz járőrözés, illetve az orosz–szíriai garancia a 2019. októberi szocsi megállapodás kikényszerítésére azt is jelenti, hogy a kurd helyzet innentől kezdve nem Ankara és Washington, hanem Ankara és Moszkva, illetve Damaszkusz viszonyában fog feszültséget és potenciálisan konfliktusokat okozni.

7. 3. A TÖRÖK SZ–400-AS BESZERZÉS

7. 3. 1. Háttér⁵⁶⁰

A török nagy hatótávolságú légvédelmi programról

A török védelmi ipar az elmúlt években jelentős mértékben fellendült. Törökország a fejlesztéseken keresztül a hadiipar lehető legtöbb területén önellátásra törekszik. Ezt a célt szolgálják az önálló török projektek, illetve ezért törekednek a lehető legtöbb olyan együttműködési megállapodás aláírására, ami közös gyártást, illetve tudás- és technológia-transzfert tartalmaz.

A török nagy hatótávolságú légvédelmi program jelenleg három szálon fut:

1. Saját gyártás

2013 decemberében a legnagyobb török védelmi vállalat, az Aselsan bejelentette, hogy készen áll nagy hatótávolságú légvédelmi rendszer fejlesztésére. A török Hadiipari Államtitkárság (Savunma Sanayii Müsteşarlığı – SSM)⁵⁶¹ 2018 januárjában írta alá a céggel a vonatkozó szerződést a Hisar–U névre keresztelt rendszer fejlesztéséről, melynek első tesztjeit 2021-re tervezik.⁵⁶²

⁵⁶⁰ A fejezet anyaga – kisebb változtatásokkal – publikálásra került a következő tanulmányban: Pénz-váltó Nikolett: A török Sz–400-as beszerzés háttere és problémái. *SVKI Elemzések*, 2019/13. Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_13_A%20t%C3%B6r%C3%B6k%20Sz-400-as%20beszerz%C3%A9sek%20h%C3%A1tter%C3%A9r%C5%91l_\(Penzvalto_N.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_13_A%20t%C3%B6r%C3%B6k%20Sz-400-as%20beszerz%C3%A9sek%20h%C3%A1tter%C3%A9r%C5%91l_(Penzvalto_N.).pdf) [2019. 08. 02.]

⁵⁶¹ 2018. júliustól a köztársasági elnökség alá rendelték, új neve: Hadiipari Elnökség (Savunma Sanayii Başkanlığı – SSB).

⁵⁶² Egeli, Sıtkı: Making Sense of Turkey's Air and Missile Defense Merry-go-round, *All Azimuth*, 8. évf., 2019/1. pp. 1–23.

2. Közös gyártás

A francia–olasz Eurosam konzorcium az elmúlt években folyamatosan egyeztetett a lehetséges török partnerekkel a SAMP/T rendszer egy új generációjának közös fejlesztését és gyártását magában foglaló projektről. 2017 júliusában végül megszületett a felek között a keretszerződés, novemberben pedig szándéknyilatkozatot írtak alá a közös munkáról. Az új rendszer fejlesztésével a következő évtized közepére terveznek elkészülni.⁵⁶³

3. Külföldi beszerzés

A török nagy hatótávolságú lég- és rakétavédelmi rendszer (Turkey's Long-Range Air and Missile Defense System – T-LORAMIDS) program 2009-ben indult egy tenderrel. Egy 2006-os megvalósíthatósági tanulmányra építve ekkor még az volt a török álláspont, hogy Törökország egyelőre nem képes ilyen fejlett technológiát gyártani, azt külföldről kell beszerezni. A pályázat győztese egy kínai vállalat (China Precision Machinery Import-Export Corporation – CPMIEC) ajánlata, az FD–2000 rendszer lett. Az akkori döntés során kizárólag technikai szempontokat vettek figyelembe; illetve sokat nyomott a latban, hogy a kínai rendszer egymilliárd dollárral volt olcsóbb a második helyre rangsorolt Eurosam ajánlatnál. A versenypályázat harmadik helyezettje az amerikai Patriot, negyedik az orosz Sz–300 ajánlat lett. A stratégiai, politikai és jogi következményekkel azonban úgy tűnik, 2011-ben nem számoltak a török a döntéshozók. A NATO részéről interoperabilitási és integrációs aggályok merültek fel. A tárgyalások során emellett a törökök nem tudtak megegyezni a kínai féllel a technológia-transzfer mértékében és tartalmában sem. 2015 novemberében így végül Ankara bejelentette, hogy törli a pályázatot annak eredményével együtt.⁵⁶⁴

A 2016-os török bejelentés az orosz Sz–400-as légvédelmi rendszer megvásárlásáról ilyen módon, kizárólag az előzmények fényében is váratlan volt. Egyrészt a 2009-ben kiírt tenderen az orosz Sz–300-as ajánlat (elsősorban magas ára miatt) utolsóként végzett, és a törökök később sem mutatkoztak nyitottnak az oroszokkal való együttműködésre e területen.⁵⁶⁵ Másrészt az orosz rendszer választásakor pontosan ugyanazok a problémák merültek/merülnek fel török részről, mint korábban a kínai esetben: a választott rendszer nem integrálható a NATO-ba, Törökország a döntése miatt amerikai szankciókkal néz szembe – a nyertes kínai cég amerikai szankciós listán

⁵⁶³ Egeli: i. m., p. 11.

⁵⁶⁴ Egeli: i. m., p. 4–10.

⁵⁶⁵ Uo.

szerepelt –, és úgy tűnik, nincs egyik megállapodás esetében sem technológia-transzfer, ami Ankara számára pedig az egyik elsődleges hangoztatott prioritás.

Török–orosz katonai együttműködés a közelmúltban

Ami a kétoldalú fegyverkereskedelmet illeti, 2002 és 2018 között két alkalommal, 2009-ben és 2010-ben jelez a SIPRI adatbázisa török importot. A 2008-ban aláírt megállapodás alapján Ankara Kornet (NATO-kód szerint: AT–14) páncéltörő rakétákat és indítóállványt vásárolt, 32 TIV értékben. Az Sz–400-as beszerzés eddig messze a legjelentősebb orosz–török fegyverüzlet.

A SIPRI adatbázisa 16 TIV értékben orosz importot is jelez. 2015-ben két használt (1985-ben épült) szállítóhajót vettek az oroszok (Alican Deval, új orosz néven Dvinica–50, valamint Dadalı, új orosz néven Vologda–50), melyeket később az úgynevezett Szíria Expressz részeként alkalmaztak logisztikai feladatokra. Sajtóhírek alapján azonban összesen legalább négy, rossz állapotban lévő hajóról volt szó, amit török cégektől vettek meg, és végül orosz támogató hajókként jelentek meg ismét. A másik két hajó az 1996-ban épült Smyrna (új, orosz néven Kizil–60), és a korábbi ukrán tulajdonú Georgij Agafonov (ma Kazany–60).⁵⁶⁶

A két ország egymással szembenálló szövetségi rendszerek tagja. Sok védelmi együttműködésről ezért nem beszélhetünk közöttük; ami van, azt azonban annál érdekesebb vizsgálni. Az előző fejezetben már említettem, hogy 2019 márciusától a két ország erői koordináltan járőröznek Szíriában: az oroszok Idlib tartomány határán, a törökök a területen belül. 2019 novemberétől pedig közösen járőröznek az északkelet-szíriai területeken. Ezen felül, jelzésértékű, hogy az oroszok meghívták a Vosztok 2018 hadgyakorlatra Törökországot. A törökök küldtek katonai megfigyelőket, de visszautasították az aktív részvételt. Emellett a Fekete-tengeren kisléptékű, közös haditengerészeti gyakorlatokra is sor került az elmúlt években. 2017 áprilisában 3 orosz és 2 török hajóval, illetve 2019 márciusában 2 orosz és 2 török hajóval, utóbbi egy szélesebb török haditengerészeti gyakorlat részeként, melynek során török hajók az összes parti állam kikötőjébe ellátogattak.

⁵⁶⁶ Saul, Jonathan – Tsvetkova, Maria: Russia supplies Syria mission with old cargo ships bought from Turkey. *Reuters*, 2015. 12. 15. Online: <https://www.reuters.com/article/us-russia-syria-ships/russia-supplies-syria-mission-with-old-cargo-ships-bought-from-turkey-idUSKBN0TY2BG20151215> [2019. 08. 02.]

Az Sz–400-as beszerzés fő adatai

Az orosz gyártmányú Sz–400 Triumf (NATO-kód szerint SA–21 Growler) légvédelmi rakétarendszer török beszerzésével kapcsolatos hírek először 2016. augusztus elején jelentek meg a sajtóban, Recep Tayyip Erdoğan török elnök szentpétervári útjával összefüggésben. Októberben Ankara hivatalosan is ajánlatot kért Moszkvától a légvédelmi rendszerre, majd 2017 februárjában a török védelmi miniszter bejelentette, hogy megszületett a döntés az Sz–400-as megvásárlásáról. A szerződést a beszerzésről 2017. április 11-én írták alá.⁵⁶⁷ Erdoğan elnök 2017. szeptember 12-én jelentette be, hogy aláírták a szerződést, és sor került előleg fizetésére is. A megegyezés részét képező hitelmegállapodást 2017. december 29-én írták alá a felek, ezzel véglegesítették a szerződést.

A török megrendelés egy Sz–400 Triumf légvédelmi rakétakomplexumra (egy légvédelmi rakéta osztályt képező fegyverrendszerre) vonatkozott. Ez két üteget jelent, egyenként nyolc indítóegységgel. Opcionálisan szó van emellett egy második komplexum vásárlásáról is. Az Sz–400-as rendszer leszállítása Törökországba 2019. július 12-én kezdődött és szeptember 15-én fejeződött be. A rendszert 2020 áprilisára tervezik aktiválni. A tranzakció sajtóértesülések szerint 2,5 milliárd dollár értékű.⁵⁶⁸ A szerződés értékének 45%-át fizették előlegként a törökök, 55%-át rubel alapú orosz hiteltől finanszírozzák.⁵⁶⁹

A török bejelentés nyugati fogadtatása – biztonsági aggályok

Törökország döntését szövetségesei aggodalommal fogadták. Ankara válaszul jelezte, hogy az Sz–400-as rendszert nem tervezik integrálni a NATO integrált lég- és rakétavédelmi rendszerébe (NATINAMDS), hanem különálló (*standalone*) rendszerként fogják alkalmazni. Az integráció műszaki-technikai szempontból ugyan megoldható lenne, azonban az orosz stratégiai fegyverrendszer működése egy NATO-tagállam területén komoly biztonsági aggályokat vet fel.

⁵⁶⁷ Demirtaş, Serkan: The ball is in US court as S-400s arrive in Turkey. *Hürriyet Daily News*, 2019. 07. 13. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/the-ball-is-in-us-court-as-s-400s-arrive-in-turkey-144932> [2019. 07. 22.]

⁵⁶⁸ Viszonyításképpen: a török védelmi költségvetés 2018-ban hozzávetőlegesen 21 milliárd dollár volt (2010-es árfolyamon számolva). Defence Expenditure of NATO Countries (2011–2018). NATO, 2018. 07. Online: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180709_180710-pr2018-91-en.pdf [2019. 02. 22.]

⁵⁶⁹ Gumrukcu, Tuvan – Toksabay, Ece: Turkey, Russia sign deal on supply of S-400 missiles. *Reuters*, 2017. 12. 29. Online: <https://www.reuters.com/article/us-russia-turkey-missiles/turkey-russia-sign-deal-on-supply-of-s-400-missiles-idUSKBN1EN0T5> [2019. 02. 22.]

Mivel az Sz–400-as rendszer kész állapotban (*off-the-shelf*) fog Törökországba érkezni, a szoftverek kódok pedig nem részei a török–oroszmegállapodásnak, így szakértők szerint nem lehet garantálni, hogy a leszállított rendszer elektronikusan nem kompromittált.⁵⁷⁰ Nem lehet kizárni, hogy potenciális „hátsó ajtókon” keresztül a rendszer kritikus műveleti adatokat gyűjthet és továbbíthat az orosz katonai hírszerzés felé.⁵⁷¹ Kérdéses egyelőre az is, hogyan tudják megoldani a barát–ellenség azonosítást (IFF). A török cél, hogy a saját adatbázisuk kerüljön a rendszerbe, ehhez azonban az orosz fél közreműködésére van szükség. Kifogásként merült fel továbbá, hogy a telepítés és kezdeti működés során, a betanulási időszakban orosz szakértők fognak a törökök mellett dolgozni, török területen, mely idő alatt szintén számos érzékeny információhoz juthatnak. Ez utóbbira válaszul érkezett török részről a javaslat, hogy Oroszországban képezik a török kezelőszemélyzetet, ezzel elkerülve az orosz jelenlétet: az első kiképzésre váró török katonai kontingens 2019 májusában érkezett meg az Oroszországi Föderációba.

A talán legkomolyabb ellenvetések az Sz–400-as és az F–35-ös rendszerek együttes alkalmazása miatt merültek fel. Ennek során ugyanis az oroszok kritikus adatokhoz juthatnának a rendszer közvetlen közelében elrepülő ötödik generációs, alacsony felderíthetőségű (lopakodó technológiájú) repülőgépekről. Ha a NATINAMDS-hez nem is integrálják az Sz–400-ast, ugyanúgy komoly dilemma, hogy integrálhatják-e azt a török légierő információs rendszerébe (HvBS). Az F–35 és az Sz–400 ugyanazon C4I struktúrához való kapcsolása ugyanis szintén aggodalomra ad okot.⁵⁷²

Az amerikai válasz – potenciális szankciók

Míg Jens Stoltenberg NATO-főtitkár igyekezett diplomatikus maradni a kérdésben, és mindössze „kihívás”-nak (*challenge*) nevezte Ankara döntését,⁵⁷³ az Egyesült Államok nyíltan elítélte azt. A török Sz–400-as beszerzés amerikai szankciókat vonhat maga után.

⁵⁷⁰ Egeli: i. m., p. 20.

⁵⁷¹ Kasapoğlu, Can – Ülgen, Sinan: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance? An assessment of the F–35 deliveries and the S-400 acquisition. *EDAM*, 2018. 08. Online: <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/Is-Turkey-sleepwalking-out-of-NATO.pdf> [2019. 02. 22.]

⁵⁷² Kasapoğlu – Ülgen: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance?, i. m., p. 7.

⁵⁷³ Turkey's S-400 purchase 'national decision': NATO chief. *Hürriyet Daily News*, 2018. 09. 15. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-s-400-purchase-national-decision-nato-chief-136866> [2019. 02. 22.]

A Donald Trump elnök által 2017 augusztusában aláírt CAATSA (*Countering America's Adversaries Through Sanctions Act*) értelmében ugyanis széleskörű (elsősorban pénzügyi) szankciókra számíthatnak mindazok, akik jelentős tranzakciót bonyolítanak le az orosz védelmi szektorral. Az elnök egyedi esetben elméletben átmeneti mentességet adhat a CAATSA alól, amennyiben az alapvető amerikai nemzetbiztonsági érdekek megkívánják. A CAATSA alkalmazása más fontos amerikai szövetségesek vonatkozásában is komoly kérdéseket vet fel. India szintén megállapodott Sz–400-as rendszerek vásárlásáról Oroszországgal; a szállítás megkezdését 2020 októberétől várják.⁵⁷⁴ Szaúd-Arábia és Katar is tárgyalt az orosz fegyverrendszer beszerzéséről. Törökország, mint NATO tagállam esetében a beszerzés magától értetődően kritikusabb megítélés alá esik. Ez azonban nem változtat azon, hogy a törökökkel kapcsolatos döntés precedens értékű lehet.

Az amerikai Szenátus kérésére a Pentagon által elkészített, és 2018 novemberében a Kongresszus elé terjesztett jelentés rövid nyilvános összefoglalója⁵⁷⁵ szerint az amerikai szankciók a fentiek mellett több területen érinthetik a török–amerikai védelmi együttműködést is. A jelentés nevesíti az F–16-os repülőgépeket (Törökországnak mintegy 240 F–16-osa van, amelyek központi szerepet töltenek be a török légierőben), a CH–47 Chinook helikoptereket (melyekből a törökök még négynek a leszállítására várnak), valamint a T–70 Black Hawk helikoptereket. Utóbbit illetően Törökország 2016 júniusában 3,5 milliárd dolláros, közös gyártást is magába foglaló szerződést írt alá a Sikorskyval. A tíz éves program első fázisban 109 darab T–70 Black Hawk helikopter beszerzését tervezik a törökök.⁵⁷⁶

Az Sz–400-as beszerzés további komoly következménye, hogy Törökország kizárásához vezet az F–35-ös programból. Törökország a nyolc partnerállam egyikeként a kezdetektől, 1999 óta részt vesz az ötödik generációs F–35 Lightning II vadászbombázó repülőgépek fejlesztésében és gyártásában. Az elmúlt évek során tíz török vállalat vett részt a folyamatban. Ankara 2002 óta 1,25 milliárd dollárt fektetett a programba. 2018. december 16-án Erdoğan bejelentette, hogy az eredetileg tervezett 100 darab F–

⁵⁷⁴ Tellis, Ashley J.: How Can U.S.-India Relations Survive the S-400 Deal?. *Carnegie Endowment*, 2018. 08. 29. Online: <https://carnegieendowment.org/2018/08/29/how-can-u.s.-india-relations-survive-s-400-deal-pub-77131> [2019. 02. 22.]

⁵⁷⁵ FY19 NDAA Sec 1282 Report. Status of the U.S. Relationship with the Republic of Turkey. Unclassified Executive Summary. *Department of Defense*, 2018. 11. 26. Online: <https://fas.org/man/eprint/dod-turkey.pdf> [2019. 02. 22.]

⁵⁷⁶ Bekdil, Burak Ege: Sikorsky, TAI sign \$270 million cooperation deal. *Defense News*, 2017. 02. 28. Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2017/02/28/sikorsky-tai-sign-270-million-cooperation-deal/> [2019. 02. 22.]

35A mellé további 20 darab F–35B repülőgép beszerzését tervezék, utóbbiakat a török haditengerészet számára.⁵⁷⁷ Az első török F–35-ös repülőgépet 2018 júniusában adták át a törököknek, amin 2018. augusztus 28-án megkezdhetette kiképzését az első török pilóta Arizonában. Az első F–35-ösnek az előzetes tervek szerint 2019 novemberében kellett volna török földre érkeznie.

A hivatkozott 2018. novemberi Pentagon jelentés aláhúzta azt is, hogy szükséges alternatívát ajánlani Törökországnak az Sz–400-as rendszerrel szemben. Ennek mentén 2018. december 19-én az amerikai Védelmi Biztonsági Együttműködési Ügynökség (US DSCA) értesítette a Kongresszust a potenciális Patriot-eladásról Törökországnak. A törvényhozás nem emelt vétót. Az új amerikai ajánlat a Patriot GEM–T és PAC–3 MSE változatát tartalmazza. Washington sajtóhírek szerint 2019. február 15-ös informális határidőt szabott Ankarának a döntésre. A törökök a hírek szerint visszautasították az amerikai ajánlatot, mert az nem felel meg két követelménynek: a hitelnyújtást, valamint a közös gyártást illetően. Török nyilatkozatok alapján Ankara szívesen haladna előre párhuzamosan a Patriot és az Sz–400 együttes beszerzésével, amerikai oldalon azonban követelményként jelenik meg az Sz–400-as tranzakció feladása.⁵⁷⁸

Washington az első konkrét lépést az F–35-ös szállítás felfüggesztésére 2019. április 1-jén, egy nappal a törökországi helyhatósági választások lezajlását követően tette meg. A Pentagon ekkor bejelentette az F–35-öskhöz kapcsolódó, a repülőgépek érkezésének előkészítésében szerepet játszó eszközök szállításának felfüggesztését, valamint figyelmeztetett, hogy veszélybe kerülhet a török részvétel a repülőgép gyártásában is. Az ellátási lánc rugalmasabbá tétele érdekében megkezdtek a szükséges lépéseket az érintett alkatrészek másodlagos beszerzési forrásainak biztosítására. A gyártó Lockheed Martin adatai alapján a török vállalatokkal kötött szerződések értéke az F–35-ös egyes részeinek építésére elérheti a 12 milliárd dollárt; ez is veszélybe kerülhet tehát Ankara számára.⁵⁷⁹ (Mindez azonban szinte „elenyésző” ahhoz a több,

⁵⁷⁷ Kasapoğlu Can – Ülgen, Sinan: Strategic Weapon Systems in the Turkey-Russia-US Triangle. *EDAM*, 2019. 01. p. 2. Online: http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/EDAM_Patriot-F35-S400-assessment-1.pdf [2019. 02. 22.]

⁵⁷⁸ Erkuş, Sevil: Turkey sticks to S-400 deal despite US pressure. *Hürriyet Daily News*, 2019. 02. 21. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-sticks-to-s-400-deal-despite-us-pressure-141375> [2019. 02. 22.]

⁵⁷⁹ Kelly, Fergus: US suspends F–35 deliveries to Turkey over S-400 purchase from Russia. *The Defense Post*, 2019. 04. 02. Online: <https://thedefensepost.com/2019/04/02/us-suspends-F-35-deliveries-turkey-s-400-russia/> [2019. 04. 12.]

mint 428 milliárd dollárhoz képest, amit az Egyesült Államok eddig az F–35-ös programra, a világ egyik legdrágább fegyverprogramjára fordított.)

A következő jelentős állomás Patrick Shanahan ügyvezető amerikai védelmi miniszternek a török védelmi miniszterhez intézett levele volt 2019. június 6-án, melyben többek között az áll, hogy felfüggesztik a török F–35-ös pilóták képzését. Ez 20 pilótát érintett, akik júniusban kezdték volna meg a kiképzésüket (illetve további 14-en a július és november közötti időszakban). A török pilótáknak a felszólítás értelmében július 31-ig el kellett hagyniuk az Egyesült Államokat. Ugyanez vonatkozott a Floridában kiképzését folytató török kezelőszemélyzetre és a washingtoni F–35 projektirodán dolgozó török munkatársakra. Shanahan megismételte, hogy Ankarának választania kell az Sz–400-as és az F–35-ös között.⁵⁸⁰

Azt követően, hogy július 12-én megérkeztek az Sz–400-as rendszer első elemei Törökországba, július 17-én Washington bejelentette, hogy megkezdik Ankara kizárását az F–35-ös programból, mely folyamat 2020 márciusára fejeződhet be. A további szankciók bevezetését azonban – valószínűsíthetően Trump közbenjárására – elhalasztották a rendszer működésbe állításáig, ezzel további időt hagyva a tárgyalásoknak.

A török döntést alátámasztó érvelés

Kezdjük azzal, mi *nem* indokolja a török döntést. A török politikai retorikában megjelent érvek (kedvezményes ár, technológia-transzfer) alátámasztottsága erősen megkérdőjelezhető. A 2011-ben, az első tenderre beérkező ajánlatokkal összevetve a jelenlegi orosz ajánlat – egy ütegre vetítve – drágább, mint az akkor elvetett kínai, illetve Eurosam ajánlatok. Jelenlegi információink szerint a szerződés nem foglal magában sem közös gyártást, sem pedig technológia-transzfert. A törökök ugyan hangot adtak reményeiknek az Sz–400 és az Sz–500 rendszerek későbbi közös gyártását illetően, egyelőre azonban nem sok konkrétumról beszélhetünk. Dmitrij Peszkov orosz elnöki szóvivő (aki egyébként korábban több évet szolgált Törökországban diplomataként, és folyékonyan beszél törökül) először 2019. április 11-én vetette fel nyilvánosan, hogy

⁵⁸⁰ Insinna, Valerie: Turkish suppliers to be eliminated from F–35 program in 2020. *Defense News*, 2019. 06. 07. Online: <https://www.defensenews.com/air/2019/06/07/turkish-suppliers-to-be-eliminated-from-f-35-program-in-2020/> [2019. 06. 17.]

az Sz-400-as bizonyos elemeinek – ha nem is a teljes fegyverrendszernek – a törökországi gyártására lehetőség nyílhat a jövőben.⁵⁸¹ Később már azt olvashattuk, meggyeztek, az Sz-400-as gyártás korlátozott lokalizációjáról. Ez azonban várhatóan olyan eszközök törökországi gyártását fogja jelenteni, mint teherautók, emelődaruk, kommunikációs eszközök, és nem a szenzitív technológiák megosztását, amit nem mellesleg az orosz biztonsági szervek is kifogásolnak.⁵⁸²

Az Sz-400-as rendszer – a török retorikában aláhúzott, és általunk sem megkérdőjelezett rendkívüli képességei ellenére – a török hadműveleti igényeket sem képes teljes mértékben kielégíteni, mindenekelőtt az integráció hiánya miatt. Ballisztikus rakéták ellen például az önmagában álló Sz-400-as rendszer alkalmazhatósága erősen korlátozott. Ehhez ugyanis olyan integrált rendszerekre lenne szükség (szenzorok, radarok többretegű, hálózatosan kialakított szerkezetére), melyek az indítás pillanatától nyomon tudják követni valós időben a kilőtt rakétát.⁵⁸³

A negyedik, gyakran hangoztatott török érv, hogy nyugati partnereik nem voltak nyitottak az együttműködésre, ezért kellett másfelé fordulniuk.⁵⁸⁴ Ez részben igaz. Az amerikaiak jelentősen elkéstek a 2018. végi ajánlattal. A szigorú amerikai exportszabályozás hatékonysága általánosságban is kérdéseket vet fel.⁵⁸⁵ A törökök számára emellett a történelmi tapasztalatok is azt mutatták, célszerű csökkenteni az egyoldalú függést és diverzifikálni a beszerzéseket. Az amerikai törvényhozás ugyanis lényegében bármikor képes lehet megakasztani fegyverek exportját, akár utólagos politikai kritériumok szabásán keresztül, többnyire törökországi emberi jogsértésekre hivatkozva. Ebből a szempontból amerikai részről megkérdőjelezhető döntés volt 2018 folyamán Andrew Brunson, Törökországban a puccskísérletet követően őrizetbe vett

⁵⁸¹ Russia: Turkey can produce components of S-400. *Hürriyet Daily News*, 2019. 04. 11. Online: <http://www.hurriyetsdailynews.com/russia-turkey-can-produce-components-of-s-400-142590> [2019. 04. 12.]

⁵⁸² Mardasov, Anton: Can Russian, Turkish military-technical cooperation go beyond S-400 production? *Al-Monitor*, 2019. 05. 25. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/05/russia-turkey-s400-s500.html> [2019. 06. 17.]

⁵⁸³ Kasapoğlu – Ülgen: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance?, i. m.

⁵⁸⁴ Altay, İbrahim: Turkey's S-400 deal national security decision, not an issue for third countries. *Daily Sabah*, 2019. 04. 10. Online: <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/04/10/turkeys-s-400-deal-national-security-decision-not-an-issue-for-third-countries> [2019. 06. 17.]

⁵⁸⁵ Chohan, Kubra: US: Export controls may have led Turkey to buy S-400. *Anadolu Agency*, 2018. 05. 03. Online: <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-export-controls-may-have-led-turkey-to-buy-s-400/1160291> [2019. 02. 22.]

amerikai tiszteletes szabadon bocsátásának kérdését összekapcsolni az F–35-ös kérdéssel, vagyis a vadászgépek leszállítását politikai kritériumokhoz kötni, ezzel mintegy megerősítve a fenti török percepciót.⁵⁸⁶

A törökök politikai motivációt látnak az amerikai szankciós fenyegetés mögött, amit erősít, hogy mindeddig nem kaptak pozitív választ arra a számos alkalommal felvetett javaslatra, hogy hozzanak létre egy technikai vizsgálóbizottságot a NATO ernyője alatt, ami megvizsgálná az Sz–400-assal kapcsolatos kockázatokat.⁵⁸⁷ Az a gondolat is megjelent a török diskurzusban, hogy a fő amerikai motiváció Ankara amerikai ellenőrzés alatt tartása, és annak megakadályozása, hogy a török védelmi ipar megerősödjön.⁵⁸⁸ A török sajtóban azzal az érveléssel is találkozhattunk, hogy Washington kettős mércét alkalmaz. Egyrészt amiatt, hogy más NATO-tagállamokban is van jelen orosz haditechnika (Sz–300-as légvédelmi rendszerrel például Bulgária, Görögország és Szlovákia is rendelkezik – noha nagyon más történelmi-geopolitikai körülmények között szerezték őket).⁵⁸⁹ Másrészt Szíriában bizonyítottan vannak jelen orosz Sz–400-as ütegek, amik a török érvelés szerint a közelükben elrepülő izraeli F–35-ösökről már megszerezhették a szükséges információkat; Törökország nem veszélyezteti az F–35-ös programot. Annál is inkább, hiszen Törökország is az F–35-ös program része, vagyis érdekelt a repülőgépek elrettentő erejének fenntartásában.

Mi szól mégis a török döntés mellett? Az egyik vezető törökországi biztonságpolitikai kutatóintézet, az EDAM két kutatója, Can Kasapoğlu és Sinan Ülgen szerint az Sz–400-as választása mellett szól a rövid szállítási idő. A török lépésre katonai szempontból egy sürgős igényeket kielégítő, hégypótló intézkedésként tekinthetünk. A 2016-os puccskísérletet követően a török légierő soraiból mintegy 300–350 pilótát távolítottak el a puccskísérletben való részvétel vádjával, aminek következtében a pi-

⁵⁸⁶ Zengerle, Patricia: U.S. Senate defense bill would bar Turkey from buying F–35 jets. *Reuters*, 2018. 05. 24. Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-defense-congress-turkey/u-s-senate-defense-bill-would-bar-turkey-from-buying-f-35-jets-idUSKCN1IP3Q8> [2019. 02. 22.]

⁵⁸⁷ S-400 technical committee still on table: Presidential spokesperson. *Hürriyet Daily News*, 2019. 04. 17. Online: <http://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-says-s-400-technical-committee-still-on-table-142719> [2019. 06. 17.]

⁵⁸⁸ Turgut, Serdar: F35 ve S-400 konusunda ABD yalan söylüyor. *Habertürk*, 2019. 04. 16. Online: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2433850-F-35-ve-s-400-konusunda-abd-yalan-soyluyor> [2019. 06. 17.]

⁵⁸⁹ Yunan, Bulgar, Slovak S-300 kullanırken S-400 rahatsız etti! Türkiye hazımsızlığı. *Yeni Akit*, 2019. 04. 12. Online: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/yunan-bulgar-slovak-s-300-kullanirken-s-400-rahatsiz-etti-turkiye-hazimsizligi-704470.html> [2019. 06. 17.]

lóta–repülőgép arány becslések szerint 0,8:1-re csökkent. A török légvédelem tradicionálisan F–16-osokon alapul. Mivel a pilóták képzése idő- és pénzigényes folyamat, erre a hiányra kellett gyorsan reagálni a döntéshozóknak.⁵⁹⁰

Kérdésként merül fel, hogy amennyiben ez a helyzet, nem lehetett volna-e a képességihiányt átmenetileg NATO ütegekkel pótolni? Törökország a szíriai eseményekre tekintettel, 2012-ben a 4. cikkely szerinti konzultációt kezdeményezett a NATO-ban, melynek eredményeként a Szövetség döntött a török légvédelmi képességek megerősítéséről. 2013 folyamán holland, német és amerikai Patriot-ütegek érkeztek Törökországba, majd kerültek 2015–2016 folyamán kivonásra. A holland ütegeket 2015 januárjában spanyol Patriotok, a németeket 2016 júniusában az olasz SAMP/T rendszer váltotta. A spanyol mandátumot legutóbb 2019 végén hosszabbították meg újabb fél évvel. Az olaszok július 4-én döntöttek az újabb, 2019. december 31-éig tartó hosszabbításról. Ez egyik oldalról pozitív üzenet a törököknek, mely mutatja a NATO partnerek szolidaritását és együttműködési hajlandóságát. A másik oldalról ugyanakkor az amerikai Patriot ütegek 2015. októberi kivonása és annak körülményei negatív tapasztalatként maradtak meg Ankarában. A washingtoni adminisztráció nem látta szükségesnek az amerikai mandátum meghosszabbítását,⁵⁹¹ noha a török fenyegetés-percepciók a szíriai eseményeket illetően nem változtak. Ráadásul a kivonás döntésének bejelentésére röviddel azt követően került sor, hogy Törökország – hosszú amerikai lobbizást követően – hozzájárult az Incirlik légibázis amerikai használatához a szíriai műveletekhez. A *New York Times* információi szerint az amerikaiak attól tartottak, hogy a Patriot ütegek tervezett kivonásának kitudódása török részről elutasító válaszhoz vezetne a légibázis használatát illetően, így Washington egészen addig halogatta a Patriot ütegek – már korábban eldöntött – kivonásának bejelentését, míg meg nem született a pozitív török döntés.⁵⁹²

A képességihiány gyors orvoslásán túlmenően a sürgősség mellett szólhatnak a szomszédos szíriai események is. A rendezés közeledtével Ankarának lépnie kell, ha érvényt akar szerezni érdekeinek.

⁵⁹⁰ Kasapoğlu – Ülgen: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance?, i. m.

⁵⁹¹ Syrian missiles 'could fall into Turkey': NATO official. *Daily Sabah*, 2015. 08. 17. Online: <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2015/08/17/syrian-missiles-could-fall-into-turkey-nato-official> [2019. 02. 22.]

⁵⁹² Schmitt, Eric: After Delicate Negotiations, U.S. Says It Will Pull Patriot Missiles From Turkey. *New York Times*, 2015. 08. 17. Online: <https://www.nytimes.com/2015/08/17/world/europe/after-delicate-negotiations-us-says-it-will-pull-patriot-missiles-from-turkey.html> [2019. 02. 22.]

Az Sz-400-as rendszer alkalmas lehet arra, hogy légi fölényt biztosítson Törökország számára a geostratégiai szempontból fontos területek fölött, mégpedig anélkül, hogy oda török repülőgépeknek be kelljen hatolniuk. Emellett forrása és az integráltság hiánya miatt olyan célok végrehajtására is alkalmas lehet, melyek – elsősorban Törökország és a Nyugat esetenként rendkívül eltérő fenyegetésképzőkéi miatt – nem egyeznek a nyugati szövetségesek érdekeivel. Egyelőre nem egyértelmű, hol tervezik a törökök telepíteni a rendszert. Lehetőségként felmerült, hogy:

(1) a 2016-os puccskísérletre tekintettel – melynek során a puccsban részt vevő (ráadásul egyes összeesküvés-elméletek szerint a Nyugat által támogatott) katonák légitámadásokat is végrehajtottak – a főváros mellett helyeznék el, vagyis alapvetően rezsimbiztonsági célokat szolgálna;

(2) Szíriában tervezik vele érvényesíteni a biztonsági övezetet, illetve az idlibi török érdekeltségeket, vagyis hivatalos török terminológia szerint a terrorizmus elleni harc részeként alkalmaznák őket;⁵⁹³

(3) vagy éppen a görög/ciprusi–török konfliktusban szeretnék a jövőben felhasználni (ahol 2019 nyarán ugyancsak kiéleződtek a feszültségek a mélytengeri kőolaj- és földgázmezők körül), ahol külön előnyt is jelenthet az integrálatlanság, a szövetséges Görögországra tekintettel.⁵⁹⁴

A rendszer első elemeit Ankarába, a Mürted (korábbi nevén Akıncı) légibázisra szállították, így jelenleg az első forgatókönyv látszik megvalósulni. A mobil eszköz ugyanakkor a későbbiekben bármikor máshova is áthelyezhető.

A nagy láthatóságú, politikai döntés emellett bizonyára erős üzenetet szándékozik küldeni a Nyugatnak. Ankara javítani szeretné jövőbeli érdekérvényesítési pozícióit, és egy jobb ajánlatot, különféle engedményeket kiharcolni nyugati partnereitől azáltal, hogy demonstrálja, Törökország számára más lehetőségek is rendelkezésre állnak. Ebből a szempontból a török döntésre az Egyesült Államok befolyását ellensúlyozó, puha kiegyensúlyozó lépésként tekinthetünk, amelynek egyik eszköze a törökök által jelen helyzetben alkalmazott stratégiai együtt-nem-működés (*non-cooperation*).

⁵⁹³ Turgut, Serdar: F-35 meselesini bir de benden dinleyin. *Habertürk*, 2019. 04. 04. Online: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2423083-F-35-meselesini-bir-de-benden-dinleyin> [2019. 06. 17.]

⁵⁹⁴ Roblin, Sebastien: America's Big Fear: Turkey Mixing F-35s and Russia's S-400 Air Defense System. *The National Interest*, 2018. 07. 07. Online: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/americas-big-fear-turkey-mixing-F-35s-and-russias-s-400-air-defense-system-25152> [2019. 02. 22.]

A nacionalista MHP párt vezetője, Devlet Bahçeli 2019. június 26-án úgy fogalmazott, az Sz–400-as beszerzés „a török államiság elengedhetetlen része”, illetve „létkérdés” Törökország számára.⁵⁹⁵ Ezzel tulajdonképpen a kérdés biztonságiasítását hajtotta végre.

A KHAS 2019-es közvélemény-kutatásában az Sz–400-as/F–35-ös ügyre is rákérdezett. Az eredmények azt mutatják, hogy a török kormány retorikája politikai szempontból sikeres: a válaszadók 44%-a szerint Törökországnak meg kellene vennie az orosz Sz–400-asokat, az amerikai és NATO tiltakozás és amerikai szankciós fenyegetés ellenére is. 24,9% mondott nemet, 31,1% „nem tudom”-mal válaszolt. A felmérés arra is rákérdezett, hallottak-e már a törökök az Sz–400-asról, illetve az F–35-ösről, és el is tudják-e magyarázni, mi az. A megkérdezettek közel fele mindkét esetben lényegét tekintve helyes választ adott, míg 37,4%-a még soha nem hallott az Sz–400-asról, 41,1%-a pedig az F–35-ösről.

Lehetséges forgatókönyvek 2019 végén

A török elnök számos alkalommal kijelentette, hogy ez egy „megkötött üzlet”, amitől nem fognak visszalépni. Az Sz–400-as ütegeket ezzel együtt még nem aktiválták, vagyis elméletben van még idő valamilyen kompromisszum megtalálására. Megoldást célzó javaslatok vannak az asztalon. Az Egyesült Államok például felvetette Ankarának, hogy ha meg is veszik, ne állítsák hadrendbe a fegyverrendszert, ezt a törökök azonban elutasították.⁵⁹⁶ Egy hasonló lehetséges opció 2019 júliusában is felmerült. A török külügyminiszter július 4-i szavait legalábbis így is értelmezhetjük. Çavuşoğlu úgy fogalmazott, az Sz–400-as „*egy védelmi rendszer, nem egy támadó rendszer*”. „*Vészhelyzet esetén fogjuk használni. Miért aktiválnánk az Sz–400-ast, hogy csak álljon ott, sokba kerül.*”⁵⁹⁷

A Bloomberg értesülései szerint az a javaslat is felmerült, hogy amerikai mérnökök átvizsgálnák az érkező Sz–400-asokat, a Szputnyik híre szerint azonban a török

⁵⁹⁵ S-400 purchase matter of existence for Turkey: Nationalist party leader. *Hürriyet Daily News*, 2019. 06. 26. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/s-400-purchase-indispensable-part-of-statehood-mhp-leader-144489> [2019. 07. 24.]

⁵⁹⁶ Demirtaş, Serkan: Don't use S-400s even if you buy them, US tells Turkey. *Hürriyet Daily News* 2018. 06. 07. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/dont-use-s-400s-even-if-you-buy-them-us-tells-turkey-132904> [2019. 02. 22.]

⁵⁹⁷ In a meeting with Erdoğan, Trump confirmed Turkey's right to receive F-35 jets: Turkish FM. *Hürriyet Daily News*, 2019. 07. 04. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/in-a-meeting-with-erdogan-trump-confirmed-turkeys-right-to-receive-f-35-jets-turkish-fm-144703> [2019. 07. 24.]

védelmi miniszter visszautasította a feltételezést, ami egyébként ellentétes lenne a török–orosz megállapodás szövegével.⁵⁹⁸ Az is megjelent a sajtóban, hogy esetleg egy harmadik országba (Azerbajdzsánba vagy Katarba) szállítanák az érkező ütegeket,⁵⁹⁹ hasonlóan az 1997-es ciprusi forgatókönyvhöz.⁶⁰⁰

Tény, hogy politikai szempontból nem egyszerű kihátrálnia a török vezetésnek az oroszokkal kötött megállapodásból. Annál is inkább, mivel hosszú hónapokig szinte nem telt el nap úgy, hogy török hírportálokon ne jelent volna meg egy-egy cikk az Sz–400-as kérdésről. Szakértők többségükben mégis azt javasolják Ankarának, hogy hátráljon ki az Sz–400-as projektből. Az összköltségeket és hasznokat mérlegelve egyértelműen jobban megérné az amerikai ajánlat és a teljeskörűen kihasználható F–35-ös flotta, mint egy különálló (nem integrálható) Sz–400-as rendszer, ami egyben zsákutca lenne minden további integrált lég- és rakétavédelmi kezdeményezés szempontjából is.⁶⁰¹

A háttérben zajló folyamatokra nincs rálátásunk, azonban az valószínűsíthető, hogy az Sz–400-as kérdés egy tágabb, elsősorban török–amerikai, illetve török–orosz játszma része is egyben. A számos bilaterális vitás kérdést érintő alkufolyamat kimenetelét sok tényező befolyásolhatta és befolyásolhatja. Törökország kezdetben valószínűleg alkupozícióját is próbálta erősíteni Washingtonnal szemben (és végül kaptak is egy, a korábbinál kedvezőbb Patriot ajánlatot). A nyomásgyakorlás azonban Moszkva–Ankara viszonylatban is működik: a tranzakcióból való török kihátrálás következményeként például az oroszok kilátásba helyezhetik azt, hogy nem fogják vissza a szíriai rezsim offenzíváját Idlibben.⁶⁰² A törökök ilyen értelemben egyfajta stratégiai időhúzásra is játszhatnak – a szíriai konfliktus lezárulása növelhetné a török mozgásteret az oroszokkal szemben. Moszkvának mindenesetre rendkívül kényelmes a jelenlegi helyzet, amelyben minimális ráfordítással sikerül(he)t „éket ütni” a NATO kohéziójába.

⁵⁹⁸ Turkey Never Suggested US Technicians Should Study S-400 – Defense Minister. *Sputnik*, 2018. 12. 25. Online: <https://sputniknews.com/world/201812251070995844-turkey-defence-minister-russia-s-400-systems/> [2019. 02. 22.]

⁵⁹⁹ Soyulu, Ragip: Turkey mulling options to resolve 'unprecedented' S-400 crisis with US. *Middle East Eye*, 2019. 04. 18. Online: <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-mulling-options-resolve-unprecedented-s-400-crisis-us> [2019. 06. 17.]

⁶⁰⁰ Amikor a Ciprusi Köztársaság török nyomásra végül kénytelen volt Görögországnak átadni az oroszoktól vásárolt Sz–300-as légvédelmi rakétarendszert.

⁶⁰¹ Kasapoğlu – Ülgen: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance? i. m., p. 26.

⁶⁰² Wasilewski, Karol: The Turkey–U.S. Dispute over Use of Russian S-400 System. *PISM Bulletin*, 2019/80. (1326).

Az amerikai adminisztráció különböző tagjai számos alkalommal egyértelművé tették álláspontjukat a kérdésben: az Sz-400-as beszerzést „vörös vonal”-nak tekintik. Egy meghatározó szereplő azonban továbbra sem foglalt egyértelműen állást az ügyben: őt pedig Donald Trumpnak hívják. Többen spekulálnak arról, hogy Erdoğan talán Trump közbelépésében bízik. A török külügyminiszter például május elején azt nyilatkozta, Trump egy telefonbeszélgetés alkalmával elismerte Erdoğannak, hogy hiba volt, hogy az Egyesült Államok a múltban nem adott el Patriotokat Törökországnak, és megérti, amiért az oroszoktól vesznek fegyvert; valamint mindent megtesz, hogy megoldja a jelenlegi konfliktust. Berat Albayrak török pénzügyminiszter, egyben Erdoğan veje, áprilisban találkozott Trumppal, amit követően úgy fogalmazott, „pozitív megértést” látott az amerikai elnök részéről a kérdésben.⁶⁰³ Június 28–29-én Japánban a G-20 csúcson találkozott a török és az amerikai elnök, ahol a várakozásoknak megfelelően az Sz-400-as kérdés is napirendre került. Trump azonban nem jelentett be szankciókat, és az előző, Obama-adminisztrációt hibáztatta, amiért túl kemény volt Törökországgal szemben, és nem adott el nekik Patriotokat.

A helyzet ironiája, hogy a feleknek stratégiai szempontból kiemelten szükségük van egymásra, így lényegében egyiknek sincs más reális választása, mint közös nevezőre jutni. Ez a megfontolás remélhetőleg kezelhető keretek között tartja ezt a konfliktust is. Egyre nő ugyanakkor az esélye annak, hogy a török és amerikai fél egy olyan negatív spirál felé sodródik, amibe belekerülni egyik oldálnak sem állt szándékában, következményeit tekintve pedig mindkét oldálnak fájni fog. Amennyiben a legrosszabb forgatókönyv valósul meg, vagyis nem sikerül megegyezni, és Ankara hadrendbe állítja az Sz-400-asokat, Washington pedig válaszul szankciókat vezet be Törökországgal szemben, annak messzire mutató következményei lesznek. Egy ilyen – előreláthatóan súlyos politikai, gazdasági és katonai következményekkel járó – török döntés egyebek mellett azt is jelezné, hogy Törökországban a rezsimbiztonsági megfontolások átvették az elsőbbséget a nyugati értelemben vett nemzetbiztonsági érdekek fölött.

⁶⁰³ Ídiz, Semih: Is Erdoğan's trust in Trump in the S-400/F-35 standoff misplaced? *Al-Monitor*, 2019. 05. 09. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/05/turkey-united-states-is-erdogan-trust-in-trump-misplaced.html> [2019. 06. 17.]

7. 3. 2. Értékelés

Az Sz-400-as esetben szintén bizonyított a török és amerikai percepciók eltérése. A közbeeső változók szerepe kiemelkedő a konfliktusban. A törökök azt hangoztatják, hogy országuk instabil környezetben fekszik, nagy a fenyegetettség, ezért sürgősen szükségük van légvédelmi rendszerre; ez számukra létérdek. Nyugati partnereik azonban nem voltak nyitottak az együttműködésre: nem kínáltak *fair* feltételekkel az orosz stratégiai fegyverrendszerrel szembeni alternatívát; sőt, ki is vonták a Patriot-ütegeiket Törökországból, anélkül, hogy figyelembe vették volna a török fenyegetéscsepciókat. Ezért kellett más forráshoz, Oroszországhoz fordulniuk. A török álláspont szerint az amerikaiak politikai okokból akarják szankcionálni a török beszerzést. Politikai nyomásgyakorlás volt az is, mikor kivonták a Patriot-ütegeiket az országból. A politikai motivációt mutatja Ankara szerint a kettős mérce alkalmazása is (lásd izraeli F-35-ösök, illetve szlovák, bolgár és görög Sz-300-asok). Washington döntése mögött a török retorika szerint az a megfontolás áll, hogy függőként tartsák Törökországot és a török védelmi ipart az Egyesült Államoktól. Ankara emellett azzal érvel, hogy NATO-tagként és F-35-ös megrendelőként nekik is alapvető érdekük, hogy az Sz-400-asok ne okozzanak semmilyen biztonsági rést. Ezzel szemben az amerikaiak szerint Törökország veszélyezteteti a nagy költségvetésű F-35-ös programot, gyengíti a NATO-t és a NATO kohézióját, és növeli az orosz befolyást, valamint a török függést az oroszoktól. Összességében az amerikai álláspont az, hogy a beszerzés „elfogadhatatlan kockázatot”⁶⁰⁴ jelent.

Arról, hogy a rezsimbiztonsági megfontolások milyen mértékben játszottak közre a török döntésben, sokat el fog mondani, hogy végül hova telepítik és kinek a vezetés-irányítása alá helyezik az Sz-400-as rendszert. Amennyiben a rendszer Ankarában marad, esetleg a török elnök vagy a nemzetbiztonsági szolgálat külön hatásköröket kap vele kapcsolatban, szinte biztosra vehetjük, hogy a rezsimbiztonsági szempont, konkrétan egy újabb potenciális (nyugati?) puccskísérlet megakadályozásának célja meghatározó.

Az elemzésből az is kiolvasható, hogy Ankara először megpróbált az Egyesült Államoktól nagy hatótávolságú légvédelmi rendszert beszerezni, ahonnan azonban

⁶⁰⁴ Farooq, Umar: Turkey's S-400 purchase creates unacceptable risks: US. *Anadolu Agency*, 2019. 06. 07. Online: <https://www.aa.com.tr/en/americas/turkeys-s-400-purchase-creates-unacceptable-risks-us/1498292> [2019. 08. 02.]

kedvezőtlen választ kapott. A 2009-es tenderen az amerikai ajánlatot relatív értelemben, a többi ajánlathoz képest sem találták elég kedvezőnek. Ezt követően az amerikaiak (és németek) 2015-ben kivonták a Patriot-ütegeiket Törökországból (az amerikai esetben ráadásul a kivonásról szóló döntés bejelentésével megvárták, míg Ankara hozzájárul légibázisának koalíciós használatához). A törökök a bejelentést az Sz–400-as vásárlásáról már 2017-ben megtették, a hír elérhető volt a nemzetközi médiában. Az amerikai reakciókra, illetve az alternatív Patriot-ajánlatra viszont egészen 2018 decemberéig kellett várni. Technológia-transzfert, közös gyártást azonban ez az ajánlat sem tartalmazott. Washington ezt követően büntető szankciók bevezetését helyezte kilátásba Törökországgal szemben. Az első konkrét lépést az F–35-ös szállítás felfüggesztésére 2019. április 1-jén tette meg.

A török magatartás megfelel a puha kiegyensúlyozás kritériumainak, hiszen a cél, hogy egy együttműködőbb keretbe kényszerítse az Egyesült Államokat – rávenni őket arra, hogy osszák meg a technológiát, adjanak jobb ajánlatot a konkrét, illetve jövőbeli hasonló helyzetekben. Ezáltal csökkentsék a képességbeli különbségeket is, valamint Törökország kiszolgáltatottságát az amerikai fegyvereknek és technológiának. Máskülönben Törökország él a stratégiai kiegyensúlyozás eszközével.

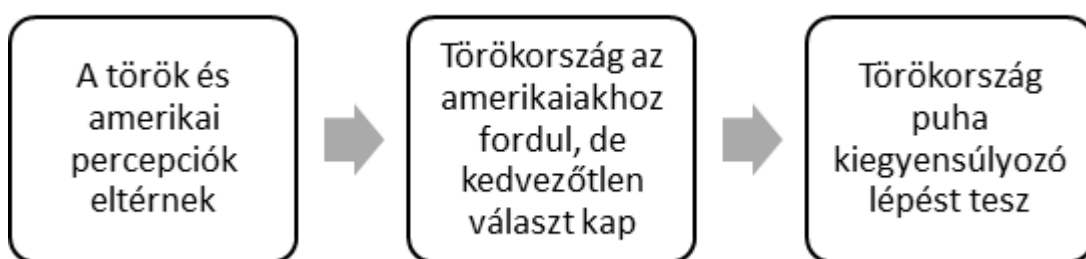
A török puha kiegyensúlyozó politika sikerének megítélése a konkrét esetben ismét az időtávtól függ. Az Egyesült Államok a „bot és répa” (*stick and carrot*) politikáját próbálja alkalmazni. 2018 decemberében Ankara kapott egy, a korábbinál kedvezőbb amerikai ajánlatot („répa”). Ha itt megállt volna a folyamat, akkor ez tekinthető lenne török sikernek. Ankara azonban, ha úgy tetszik, „tizenkilencre lapot húzott”. Ezt követően a kérdéssé az vált, kaphat-e egy még jobb ajánlatot (adott esetben nem csak a légvédelmi rendszerre vonatkozóan, hanem például egy, Szíriát is magába foglaló alkucsomag részeként), vagy valamilyen formában vissza kell hátrálnia az oroszokkal kötött megállapodásból. Washington ugyanis elkezdett szankciókat lebegtetni („bot”). Azt jelenleg nem lehet látni, hogy hosszú távon vajon sikeres lesz-e a török stratégia, vagyis egy hasonló jövőbeli helyzetben együttműködőbb lesz-e majd az amerikai vezetés. A stratégiai együtt-nem-működés politikája márpedig éppen ezekre a jövőbeli várt hasznokra épít.

Ami a szűkebben vett katonai együttműködést illeti, a jelenleginél mélyebb török–orosz együttműködésnek komoly korlátja a török NATO-tagság. Ez török oldalon elsősorban integrációs, interoperabilitási problémákat vet fel. Ugyanakkor Moszkva

számára is erősen korlátozott az együttműködési hajlandóság egy olyan állammal, ami az ellenségként érzékelt katonai tömb tagja.

7. 4. ÖSSZEGZÉS

A vizsgált esettanulmányokban a következő folyamatában felrajzolt oksági folyamat figyelhető meg:

10. ábra: Folyamatábra: Az Egyesült Államok szerepe a török–oroszi együttműködésben⁶⁰⁵

A kiindulópont mindkét esetben a török és amerikai fenyegetés-percepciók eltérése az adott kérdéskör kapcsán. A nyugati és török fenyegetés-percepciók eltérését általánosságban nem, adott ügyek kapcsán célszerű vizsgálni. A közbeeső változók jól megfigyelhetők a török döntések mögött. A török rezsime a szíriai kurdok kérdését és az Sz–400-as beszerzés ügyét is biztonságiasítja. Belpolitikai szempontból a külső ellenségkép és az ország megvédése egy közös cél mögé állítja a török embereket, illetve ellehetetleníti az ellenzékét, amely politikai értelemben nem teheti meg, hogy ellentétes álláspontra helyezkedjen ezekben a kérdésekben. Megjelenik mindkét esetben a gyanakvás a Nyugattal szemben, a Sèvres-szindróma, valamint a geopolitikai érv (Törökország geopolitikai helyzete miatt fontos Szíria, és a rakéták ellen is ezért szükséges kiemelten védekezni: az ország túlélésének biztosításáért). A közbeeső változók, elsősorban a török és nyugati fenyegetés-percepciók eltérése a kulcsfontosságúnak minősített biztonsági ügyekben ösztönzi a török–oroszi együttműködést. Elméleti szinten jól rezonál mindez a walti fenyegetés-egyensúly elmélettel. Az Egyesült Államok kiegyensúlyozására a fenyegetésként érzékelt amerikai lépések („támadó szándék”) miatt van szükség.

⁶⁰⁵ Az ábra a szerző saját szerkesztése.

Törökország mindkét esetben először az Egyesült Államokhoz fordult az adott, fenyegetésként percipált kérdés kezelésével kapcsolatban, mielőtt Oroszországhoz fordult volna. Mustafa Aydın, a Kadir Has Egyetem korábbi rektora a következőképpen foglalta össze a török nézőpontot: „*Török nézőpontból egyre erősebb az az érzés, hogy a török biztonságpercepciók különböznek a nyugati szövetség többi részének biztonságpercepciójától. (...) Ami azt jelenti, hogy a NATO-tagság önmagában már nem elég, hogy [Törökország – a szerző] válaszolni tudjon az összes fenyegetésre. (...) Törökország azonban nem kívánja magát eltávolítani a NATO-tól. Törökország azt akarja, hogy a NATO megértse, mit érez Törökország fenyegetésnek, és vonja be azokat a NATO-szóhasználatba.*”⁶⁰⁶

Az Oroszországgal együttműködő török magatartás puha kiegyensúlyozásnak tekinthető az értekezésben használt definíció alapján. Ehhez Törökország többféle eszköz is használ. A puha kiegyensúlyozás sikerének megítélése nagymértékben függ a vizsgált időtávtól. 2018 végén volt egy olyan pont, ahol úgy tűnt, a török politika teljes sikert ért el: az Egyesült Államok bejelentette a kivonulását Szíriából, valamint ajánlatot tettek Törökország számára Patriot-ütegek eladására. A kiegyensúlyozás folyamata azonban itt nem állt meg. Ennek alapvetően két oka lehet. Az első, hogy Ankara még több amerikai engedményt akar elérni a vitás ügyekben. A második, hogy a rezsimbiztonsági megfontolások olyan mértékben átvették az irányítást, hogy Ankara már nem is törekszik nemzetbiztonsági szempontból észszerű kompromisszumra. Az Egyesült Államok 2019. októberi kivonulása Északkelet-Szíriából egyelőre az előbbi forgatókönyvet látszik erősíteni.

Amennyiben Törökországban a rezsimbiztonsági célok kerekednek felül az ország biztonsági érdekeivel szemben, az rövid távon súlyos török–amerikai konfliktushoz vezethet, melyben Ankara többet veszít, mint amennyit nyer, de ami ugyanúgy az Egyesült Államokat is károsan érinti. Amennyiben ugyanakkor a neoklasszikus realizmus feltevése helyes, a nemzetközi rendszer szintje (NATO, nyugati gazdasági függés/szankciók, török–orosz regionális hatalmi ütközések) középtávon vissza fogja kényszeríteni a török és amerikai felet egy együttműködő keretbe: a kiegyensúlyozás puha marad, nem válik keménnyé (vagyis nem lesz török orientáció-váltás). Ameny-

⁶⁰⁶ Yinanç, Barçın: Turkey ‘on a balancing act between NATO and Russia’. *Hürriyet Daily News*, 2018. 07. 16. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-on-a-balancing-act-between-nato-and-russia-134599> [2019. 08. 02.]

nyiben Törökországnak kézzelfogható haszon nélkül kell visszahátrálnia az oroszokkal való együttműködésből, vagy engedmények helyett jelentős költségekkel (szankciókkal) lesz kénytelen szembenézni, azt a kiegyensúlyozó politika sikertelenségéként értékelhetjük.

V. RÉSZ: KONKLÚZIÓ

8. ÖSSZEGZÉS ÉS EREDMÉNYEK

8. 1. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az értekezés a török–orosz kül-, biztonság- és védelempolitikai viszonyrendszer mélyebb megértését tűzte ki célul. A kutatás hangsúlyozottan Törökország nézőpontjából közelítette meg a témát, azzal együtt, hogy a szükséges mértékben sor került az orosz nézőpont bemutatására és orosz nyelvű források bevonására is. Elsőként megfogalmazott, szűkebb kutatási célként ugyanakkor a török megközelítésre tekintettel a török külpolitikai magatartás átfogó, elméleti alapú magyarázatát tűztem ki.

A szakirodalmi áttekintésből kirajzolódott, hogy nagyon eltérő vélemények vannak a török–orosz kapcsolat mozgatórugóit és jövőbeli lehetséges alakulásának megítélését illetően. Rámutattam, hogy az eltérések egyik fő oka az alkalmazott elemzési szintek különbözősége. Ez volt az egyik oka annak, hogy az értekezéshez a neoklasszikus realizmus elméleti keretét választottam, ami rendszer- és állami szintű tényezőket együttesen képes vizsgálni, ezáltal pontosabb, kiegyensúlyozottabb képet ad az államok külpolitikai magatartásáról. A dolgozat keretében a török–orosz kapcsolatokon, vagyis egy konkrét esettanulmányon keresztül teszteltem a neoklasszikus realizmus elméletét. Bizonyítottam, hogy a neoklasszikus realizmus elemzési kerete erős magyarázó erővel bír az államok külpolitikai viselkedésének megértéséhez. Bár széleskörű és mély háttérismereteket igényel egy adott témáról, e sorok szerzője átfogó magyarázó ereje miatt bátorítja a neoklasszikus realista elemzési keret gyakoribb alkalmazását a kül- és biztonságpolitikai kutatásokban.

A független változók esetében a nemzetközi rendszer ösztönzőit és kényszereit, a török relatív hatalmi képességeket, illetve úgynevezett strukturális módosítókat vizsgáltam, mint a földrajzi elhelyezkedés vagy a szövetségi rendszerekben elfoglalt hely (konkrétan a török NATO-tagság). Közbeeső változóként a stratégiai kultúrát és a rezsimbiztonságot választottam. A neoklasszikus realista szakirodalomban jelenleg nincs konszenzus arra vonatkozóan, hogy mely közbeeső változókat a legcélszerűbb alkalmazni, noha az egységes változók használatának igénye már korábban megfogal-

mazódott. A neoklasszikus realista szerzők eddig döntően demokratikus berendezkedésű államokat vizsgáltak. Az autoriter rendszerek azonban véleményem szerint mások; külpolitikai magatartásuk magyarázatában más közbeeső változók hangsúlyosak. Kutatásom eredményei alapján azt szorgalmazom, hogy autoriter rendszerek esetében a választott közbeeső változók a stratégiai kultúra, valamint a rezsimbiztonság (vagyis lényegében az adott társadalom, valamint rezsim fenyegetés-percepciói) legyenek. A stratégiai kultúra meghatározó, hiszen az abból fakadó kollektív elvárások egyrészt korlátozzák a döntéshozók cselekvési terét, másrészt a közös stratégiai kultúra lehetőséget nyújt az eliteknek arra, hogy egy olyan nyelvezetet használjanak, ami megkönnyíti az állampolgárok támogatásának megszerzését a stratégiai döntésekhez.⁶⁰⁷ A stratégiai kultúra vizsgálata a demokratikus és autoriter rendszerekben egyaránt központi szerepű. Az autoriter rezsimok ugyanakkor jellemzően olyan nagyfokú strukturális autonómiával rendelkeznek, hogy a politikai vezetés előtt álló intézményi és bürokratikus korlátok vizsgálata helyett – mely korlátok a demokratikus berendezkedésű államokról sokat elmondanak ugyan, az autoriter rendszerekben azonban e korlátok lényegében elhanyagolhatóak – a rezsimbiztonsági megközelítés mélyebb magyarázó erővel bír. Az autoriter rendszerekben a politikai hatalmon maradás sok esetben összekapcsolódik a fizikai értelemben vett túléléssel. A vezető elitek így a rezsimbiztonságot a nemzetbiztonsággal teszik egyenlővé; a rezsimbiztonság válik a külpolitika elsődleges mozgatórugójává is, gyakran elmosva a határt a külső és a belső biztonság között. A rezsimbiztonságnak ezért meg kell jelennie specifikus vizsgált közbeeső változóként.

A szakirodalmi áttekintés másik fontos eredménye az volt, hogy megerősített abban a feltevésemben, hogy a török–orosz kapcsolatokat önmagában nem, helyette egy török–orosz–nyugati háromszögben célszerű értelmezni. Ez ugyanis sokkal nagyobb magyarázó erővel bír. A második hipotézisemben azt fogalmaztam meg, hogy a török–amerikai viszonyoknak döntő szerepe van a török–orosz kapcsolatok alakulásában. Az oroszokkal való explicit török együttműködés elsődleges célja ugyanis török részről az Egyesült Államok puha kiegyensúlyozása. Itt jegyezhetjük meg, hogy az oroszok is elsősorban ebben a háromszögben értelmezik a törökökkel fenntartott viszonyukat, vagyis Törökországot (és az egész térséget) az Egyesült Államokkal való nagy, történelmi orosz szembenállás egyik frontjaként fogják fel.

⁶⁰⁷ Kupchan, 1994: i. m.

A kutatás második céljaként előzetesen a török–oroszc együtműködést ösztönző és korlátozó tényezők azonosítását, a török és orosz mozgástér határainak kijelölését fogalmaztam meg. Erre négy lépésben került sor: először a török oldalon azonosítottam a megfelelő tényezőket (3. fejezet), majd történelmi megközelítésben vizsgáltam meg azokat a török–oroszc viszonyrendszer részeként (4. fejezet). Ezáltal felrajzoltam az aktuális török–oroszc kapcsolatok értelmezésének szükséges kontextusát. Ezt követően a neoklasszikus realizmus kétszintű megközelítésében elemeztem a jelenlegi török–oroszc viszonyt (5–6. fejezet). Végül pedig kiemeltem a két legmeghatározóbbnak ítélt aktuális esettanulmányt (Szíria, Sz–400), amiket részletesen is elemeztem, majd rámutattam a két különálló esettanulmány eredményei közötti egyezésre, ezzel is növelve hipotéziseim bizonyító erejét (7. fejezet).

Miután tehát az értekezés második fejezetében felvázoltam az elméleti keretet, a harmadik fejezetben azokat az állandó és változó tényezőket azonosítottam a nemzetközi rendszerben (annak szerkezetében és percepciójában), a török stratégiai kultúrában és a török belpolitikában, amelyek ismerete nélkülözhetetlen a török külpolitikai cselekvés értelmezéséhez. Rendszerszinten a nyugati liberális rendet érő, növekvő mértékű kihívások támogatják a török külpolitika diverzifikációs törekvéseit. A török stratégiai kultúra vizsgálata rámutatott, hogy a Nyugattal fennálló konfliktusok gyökerei mélyek, a fő okokat az eltérő percepciók szintjén kell keresni. A perszonalizált, versengő autoriter törökországi politikai rendszer kialakulásának folyamata pedig bemutatta, hogyan lépett a rezsimbiztonsági szempont – ahol a politikai vezetés saját fizikai túlélését tekinti elsődleges tétnek – előtérbe, és vált a külpolitika fő motorjává is. Mindezen tényezők együttesen vezettek egy önállóbb, a nyugati szempontokat többé már nem saját érdekei elé helyező török külpolitikához.

Az értekezés negyedik fejezete a török–oroszc kapcsolatokat történeti megközelítésben tekintette át. Feltártam, hogy a kétoldalú viszony mozgatórugói az elmúlt közel száz évben meglehetősen egységesek voltak. A török–oroszc együtműködés során minden esetben megjelent a Nyugat kiegyensúlyozásának igénye. Ankara akkor fordult Oroszországhoz, amikor nem kapta meg az érzékelt fenyegetések kezeléséhez a várt támogatást nyugati partnereitől. Az áttekintés igazolta tehát, hogy a jelenlegi török politika nem tekinthető új keletűnek, az egyensúlyozás történelmileg jól kimutatható török külpolitikai gyakorlat. Ezért sem beszélhetünk tehát török stratégiai orientációváltásról. A történelmi visszatekintés aláhúzza azt is, hogy a török–oroszc konfliktusok

hátterében elsődlegesen a földrajzi közelség okán ütköző érdekszférák állnak. Kiemelkedett továbbá az elemzésből a „kurd kérdés” / terrorkérdés, mely a török fenyegetés-percepciók integráns részeként fontos szerepet töltött be Törökországnak mind Washingtonnal, mind Moszkvával való kapcsolatának alakulásában.

Az ötödik és hatodik fejezetben azonosítottam a török–orosz együttműködés és konfliktus mozgatórugóit a 2016–2019 közötti időszakban. Az eredményeket a 3. számú táblázatban összegeztem. Az elemzésből kirajzolódott, hogy a török–orosz együttműködés a jelenben (is) szinte teljes egészében a Nyugattal szemben határozódik meg. Rendszerszinten az önállósodási törekvések jelennek meg, illetve a nyugati rendet érő kihívások miatt a külkapcsolatok diverzifikálásának igénye. Az állami szint azonban az – a társadalmi és rezsimpercepciók szintje –, ami miatt az amerikai hegemónia fenyegetésként értelmeződik, és ami miatt a puha kiegyensúlyozás szükségessé válik.

A török–orosz közeledés korlátai ezzel szemben bizonyítottan túlnyomórészt rendszerszintű tényezők. A két állam érdekszférái átfedik egymást. Törökország és Oroszország földrajzi közelsége döntő szerepet játszik abban, hogy csak egymás rovására tudják növelni befolyásukat. Érdekellentétek a környező regionális konfliktusokban jellemzően stratégiai szintűek, céljaik nem összeegyeztethetőek. Mindez tovább erősíti a zéró összegű játszma a két ország stratégiai kultúrájában egyébként is erősen jelenlévő percepcióját. Törökország NATO-tagságának következtében a két ország szembenálló szövetségi rendszerek tagja. Fontos rámutatni, hogy Ankara nem csak az Egyesült Államokat, hanem ezzel egy időben Moszkvát is igyekszik ellensúlyozni: a legkomolyabb kemény ellensúlyt Oroszországgal szemben a török NATO-tagság biztosítja. Az orosz fenyegetésnek a kollektív védelmi garanciákon túli kiegyensúlyozását a környező régiókban azonban Ankara jellemzően nem elsősorban a Nyugaton, hanem helyi szereplőkön keresztül igyekszik elérni, ezáltal megakadályozva a nyugati–orosz konfliktusnak a török mozgásteret csökkentő kiéleződését.

A közös energiapolitikai projektek (Török Áramlat, Akkuyu atomerőmű) ellenére a két ország céljai az energiapolitika területén is alapvetően ellentétesek, hiszen az oroszok a drága exportban, a törökök az olcsó importban érdekeltek. Ankara nagymértékű, és a közeljövőben kiválthatatlan gazdasági függése a nyugati államoktól további korlátozó tényezőként lép fel a török–orosz együttműködés előtt, és rámutat a török konfliktusvállalás korlátaira a nyugati relációban. A török–orosz együttműködésnek állami szintű korlátai is vannak. Ezek azonban csak részben jelennek meg

okokként (mint a „modern állam”-i világkép, aminek alapja a más államokkal szembeni bizalmatlanság és az érdekszféra-politika). Helyette inkább a strukturális tényezők miatt kialakult konfliktusok következményeként (mint a történelmi sérelmek), vagy pedig e konfliktusokban könnyen kiaknázható, felhasználható eszközökként (mint az etnikai és vallási identitások) vannak jelen.

Az elemzés során egy harmadik kategória is kirajzolódott. Külön meg kell említenünk azokat a tényezőket, amik nem elsősorban a szoros együttműködésre ösztönzik a török és orosz felet, ösztönöznek viszont a komolyabb konfliktus elkerülésére. Ide tartoznak az olyan negatív ösztönzők, az oroszok kezében lévő potenciális eszközök, amiket Ankarában már megtapasztaltak, mint a gazdasági szankciók, a „kurd kártya” kijátszása, valamint információs műveletek hatékony alkalmazásának képessége.

Végezetül, a hetedik fejezet két részletes, aktuális esettanulmány, a szíriai háború és a török Sz-400-as beszerzés vizsgálatán keresztül támasztotta alá a fentiekben leírtakat. Igazolta az állami szintű ösztönzők („kurd kérdés” / terrorkérdés; az akut külső fenyegetés török percepciója; a biztonságiasítás belpolitikai haszna) és a rendszerszintű korlátozó tényezők (összeegyeztethetetlen török és orosz végcélok Szíriában; a török NATO-tagság, mint a mélyebb katonai együttműködés akadályai) jelenlétét. Igazolta továbbá a fejezet a puha kiegyensúlyozás megfigyelhető török gyakorlatát. Ankara Moszkva felé tett lépéseivel nyugati szövetségeseinek kíván üzeni, és rábírní őket a török érdekek nagyobb mértékű figyelembe vételére. Mindkét esettanulmányban a következő folyamatot figyelhettük meg: (1) A kiindulópont a török és amerikai percepciók eltérése; (2) Törökország az amerikaiakhoz fordul az adott, fenyegetésként érzékelt kérdés kezeléséhez, de kedvezőtlen választ kap; (3) Törökország Moszkva felé nyit, és az Egyesült Államokat puhán kiegyensúlyozó lépést tesz.

Az eddigiek alapján a hetedik fejezet előrejelzést is megfogalmazott a török–orosz kapcsolatokra vonatkozóan, ezzel teljesítve a harmadik előzetesen kitűzött kutatási célt. Amennyiben a rezsimbiztonsági érdekek kerekednek felül Törökországban az ország biztonsági érdekeivel szemben, az rövid távon súlyos török–amerikai konfliktushoz fog vezetni. A török–orosz együttműködésnek ugyanakkor továbbra is komoly, elsősorban strukturális korlátai vannak. Az Oroszországgal fenntartott kapcsolat a fentebb kifejtett okok miatt Törökország számára nem valós alternatívája a Nyugatnak. Amennyiben a neoklasszikus realizmus feltevései helyesek – és ezidáig a török–orosz kapcsolatok története ezt támasztotta alá –, akkor a nemzetközi rendszer szintje

(NATO, nyugati gazdasági függés/szankciók, török–orosz regionális hatalmi ütközések) középtávon vissza fogja kényszeríteni a török és amerikai felet egy együttműködő keretbe. A török kiegyensúlyozás tehát puha marad, nem válik keménnyé. A török stratégiai orientáció-váltásnak nincsenek meg a szükséges feltételei. Törökország számára az egyensúlyozás egyszerre lehetőség és kényszer. Ennek a politikának azonban kockázata is vannak: ha az egyensúlyozó politika nem működik, az a teljes elszigetelés veszélyét is maga utána vonhatja az adott államra nézve.

8. 2. A HIPOTÉZISEK TELJESÜLÉSE

A dolgozat négy hipotézist fogalmazott meg. A kutatás során mindegyik bizonyítást nyert. Az első hipotézis bizonyította az elméleti keret helytállóságát, valamint megalapozottnak bizonyult az a feltételezés is, hogy a pontos értelmezéshez szükséges a stratégiai kultúra és a rezsimbiztonság, mint közbeeső változók vizsgálata.

A második hipotézisben azt fogalmaztam meg, hogy a török–amerikai viszonynak döntő szerepe van a török–orosz kapcsolatok alakulásában. A Moszkvával való explicit török együttműködés elsődleges célja ugyanis török részről az Egyesült Államok puha kiegyensúlyozása. Az erősödő multipolaritás ellenére még mindig létező amerikai hegemoniával fémjelzett nemzetközi rendszerben a „klasszikus”, kemény kiegyensúlyozás nem kifizetődő. Létezik azonban egy másik fajta kiegyensúlyozó stratégia is: a puha kiegyensúlyozás lehetőséget nyújt az államok számára, hogy rávegyék Washingtont egyes politikáinak megváltoztatására, katonai erő alkalmazása nélkül. Az értekezésben arra mutattam rá, hogy egy államnak lehetősége van egyszerre keményen ellensúlyozni egy államot és puhán egy másikat (a hegemónt). Ankara Oroszországot a NATO-tagságon keresztül keményen ellensúlyozza – ezáltal paradox módon egyébként az együttműködés is lehetővé vált, hiszen a török NATO-tagság következtében egy orosz katonai támadás esélye lecsökkent –, az Egyesült Államokat pedig puhán egyensúlyozza ki. A fenyegetés-egyensúly elmélet megmutatja, miért van szükség az amerikai politika kiegyensúlyozására: Washington egyes lépéseit, például a kurdok amerikai támogatását a törökök az orosz fenyegetésnél akutabb fenyegetésnek érzékelik, továbbá a török rezsim a nyugati kritikákban a saját túlélésére lát fenyegetést.

A török–orosz együttműködést mindenekelőtt állami szintű tényezők motivál-

ják. A kooperáció állami szintű ösztönzői közül a legfontosabbak a Nyugattal szembeni, mindkét országban jelenlévő ellenérzések (félelem, bizalmatlanság); a rezsimstabilitás fenntartásának célja (rezsimszolidarizáció a nyugati kritikákkal szemben); valamint a Nyugat normatív ellensúlyozása. Az együttműködés szinte teljes egészében a Nyugattal szemben határozódik meg. A társadalmi és rezsimpercepciók következtében az amerikai hegemonia fenyegetésként értelmeződik, aminek a puha kiegyensúlyozása válik szükségessé. Ennek eszközeként tekint Ankara és Moszkva a másikkal való együttműködésre.

A harmadik hipotézis szerint a szoros és hosszú távon stabil török–orosz együttműködésnek komoly, elsősorban rendszerszintű korlátai vannak. A rendszerszintű korlátok közül ki kell emelnünk a török NATO-tagságot (a két ország egymással szemben álló szövetségi rendszer tagja); Törökország és Oroszország – földrajzi közelségükből is adódóan – egymást átfedő érdekszféráit; egymással össze nem egyeztethető stratégiai céljaikat; az energiapolitikai versengést (az oroszok alapvetően a drága exportban, míg a törökök az olcsó importban érdekeltek); illetve Törökország nagyarányú gazdasági függését a Nyugattól.

A negyedik hipotézis azt állította, hogy ha a szövetségi rendszere nem szavatolja biztonságát az aktuálisan legfontosabbnak érzékelt fenyegetésekkel szemben, akkor Törökország kooperál az aktuálisan kevésbé fenyegetőnek érzékelt ellenfél Oroszországgal – amennyiben az hajlandó rá. Ez azonban nem jelent stratégiai orientáció-változást a török politikában. A NATO és EU meghatározottság továbbra is érvényesül. Ezt a feltevést történelmi példák (orosz–török *détente* 1978-tól a ciprusi konfliktus nyugati fogadtatása miatt; török fegyvervásárlás Oroszországtól 1994-ben a PKK elleni fellépéssel kapcsolatos eltérő török és nyugati percepciók miatt) ugyanúgy bizonyítják, mint a dolgozatban részletesen kifejtett két aktuális esettanulmány (Törökország együttműködése Moszkvával a szíriai háború, valamint a nagy hatótávolságú légvédelmi rendszer beszerzése ügyében). Mindezek alapján megalapozottan feltételezhető, hogy ugyanez a logika fog érvényesülni a török–orosz kapcsolatok belátható jövőjében is.

8. 3. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Elsőként készítettem átfogó, magyar nyelvű áttekintést a kortárs, 2016 utáni török–orosz kül-, biztonság- és védelempolitikai kapcsolatokról, mindezt török és orosz nyelvű források egyidejű bevonásával.
2. Egy konkrét esettanulmányon keresztül teszteltem a neoklasszikus realizmus elméletét, valamint a puha kiegyensúlyozás elméletét. Bizonyítottam, hogy autoriter rendszerek külpolitikai magatartásának vizsgálata esetében a neoklasszikus realisták által – jellemzően demokratikus berendezkedésű rendszerek vizsgálatához – alkalmazott különböző közbeeső változók közül, illetve helyett a stratégiai kultúra, valamint a rezsimbiztonság (vagyis lényegében az adott társadalom, valamint rezsím fenyegetés-percepciói) komoly magyarázó erővel bír.
3. Bizonyítottam, hogy Törökország külpolitikai mozgásterének határait rendszerszintű (a nemzetközi rendszer polaritása, a török relatív hatalmi képességek, földrajz) és állami szintű (stratégiai kultúra, rezsimbiztonsági szempont) tényezők együttesen jelölik ki.
4. Alátámasztottam, hogy a török–orosz viszony nem értelmezhető önmagában, a nyugati reláció bevonása nélkül; azt egy török–orosz–nyugati háromszögben célszerű értelmezni.
5. Igazoltam, hogy a török–orosz kapcsolatok fejlesztése mögötti elsődleges ankarai motiváció az Egyesült Államok puha kiegyensúlyozása. Nincs szó tehát stratégiai orientáció-váltásról; Törökország szempontjából a Moszkvával fenntartott viszony alapvetően az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok eszköze.
6. Bizonyítottam, hogy a szoros és hosszú távon stabil török–orosz együttműködésnek komoly, elsősorban rendszerszintű korlátai vannak. A török stratégiai orientációváltásnak jelenleg nincsenek meg a szükséges feltételei. Törökország számára katonai biztonsági értelemben a NATO-tagságnak, gazdasági értelemben pedig az Európai Unióval való együttműködésnek jelenleg nincs reális alternatívája. Akkor sem, ha a közbeeső változók, elsősorban a török és nyugati fenyegetés-percepciók eltérése az Ankara részéről kulcsfontosságúnak minősített biztonsági ügyekben ösztönzi a török–orosz együttműködést; ez az együttműködés ugyanis nem változtat, nem változtathat az EU és a NATO viszony általi strukturális meghatározottságon, valamint nem oldja fel Törökország és Oroszország egymással

össze nem egyeztethető stratégiai céljainak ütközését sem a közös érdekszférájukban.

7. Igazoltam, hogy amennyiben a szövetségi rendszere nem szavatolja a biztonságát az aktuálisan legfontosabbnak érzékelt fenyegetésekkel szemben, akkor Törökország kooperál az aktuálisan (illetve paradox módon részben éppen a NATO által biztosított kollektív védelmi garancia miatt) kevésbé fenyegetőnek érzékelt ellenfél Oroszországgal – amennyiben az hajlandó rá.

8. 4. A KUTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA, AJÁNLÁSOK

A kutatás eredményei több elkülönült területen is hasznosíthatóak. Az értekezés jelentős mennyiségű magyar és nemzetközi szakirodalmat tár fel és szintetizál. Egy könnyen alkalmazható és adaptálható értelmezési keretet és eszközkészletet ad az Olvasó kezébe a török külpolitika elemzéséhez, valamint átfogó képet nyújt a török–orosz kapcsolatokról.

A kutatás eredményei felhasználhatók az oktatásban a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen és más egyetemek képzési anyagában, elsősorban nemzetközi tanulmányok, illetve biztonság- és védelempolitika képzési szakokon, de hazánk szempontjából is releváns vonatkozásai miatt a kutatás eredményei hasznosíthatóak a Honvédelmi Minisztériumban, a Külgazdasági és Külügyminisztériumban, a Magyar Honvédség alakulatainál, illetve társszerveknél tartott tréningek és képzési programok során is.

Tudományos munkaként az értekezésnek értelemszerűen nem lehet célja, hogy konkrét politikai (policy) ajánlásokat fogalmazzon meg a szakpolitika napi szintű alakítói számára. Ezzel együtt a fentieket célszerűnek tartom néhány, a szakpolitikai munkát segítő ajánlással kiegészíteni a kompetens minisztériumi háttérintézmények – például az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézete vagy a Külügyi és Külgazdasági Intézet – számára.⁶⁰⁸ Másképp fogalmazva, a kutatás egyes eredményei aktualitásukra tekintettel a szakpolitikai döntéshozatalt, háttéranyagok készítését is támogatják. A „ke-

⁶⁰⁸ Csiki Varga Tamás: A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016. *Doktori értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem*, 2017. p. 208. Online: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12399/ertekezes.pdf;jsessionid=BEF55AB4BF8347F797A6406E423AA08A?sequence=1> [2020. 01. 15.]

leti nyitás” politikájának célrendszere ismeretében a Törökországgal (és Oroszországgal) fenntartott kapcsolatok előreláthatóan a következő években is a magyar külpolitika fontos elemét képezik majd. A kutatás rámutat, mennyire fontos a török percepciók ismerete és figyelembe vétele a Törökországgal való sikeres együttműködéshez, akár bilaterális, akár multilaterális keretben – mindezt természetesen Magyarország nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeinek betartása mellett. A török külpolitikai gyakorlat figyelemmel követése emellett hasznos tanulságokkal szolgálhat a magyar külpolitika számára is. Érdekes azonban szem előtt tartani, hogy Törökországot egy az egyben követendő mintaként tekinteni nem célszerű, tekintettel a Magyarország és Törökország adottságaiban és lehetőségeiben fennálló jelentős különbségekre. Az egyes nagyhatalmak között egyensúlyozó politika még a hazánknál jóval nagyobb méretű kis-ázsiai állam esetében sem egyértelműen sikeres. Amennyiben pedig a kiegyensúlyozó politika sikertelen, az a teljes elszigetelődés veszélyével fenyeget. Az értekezésben felvázolt elméleti keret és a kutatás eredményei alapján emellett bizonyos fokú előrejelzés adható a török–oroszl, illetve török–nyugati kapcsolatok alakulásáról is, ami szintén támogathatja a magyar adminisztráció munkáját.

A tudományos kutatás területén az értekezés alkalmazott kutatásokhoz, a török kül-, biztonság- és védelempolitika, valamint bilaterális együttműködések vizsgálatához biztosít mintát, elméleti és módszertani alapot. Elméleti szinten a kutatás eredményeit (a neoklasszikus realizmus javasolt közbeeső változóit, valamint a fenyegetés-egyensúly, *omnibalancing* és puha kiegyensúlyozás elméletek kombinációját) további eseteken is célszerű tesztelni. A jövőbeli kutatási irányokat illetően emellett javaslom a török–oroszl kapcsolatok esetében az értekezésben kevesebb figyelmet kapott regionális szint részletesebb elemzését, annak vizsgálatát, hogy az mennyiben módosítja, finomhangolja-e a fenti relációt. Megfontolandó továbbá a líbiai konfliktus, mint különálló esettanulmány későbbi részletes vizsgálata, részben a módszertan tesztelése szempontjából, részben pedig azért, hogy igazolja (vagy cáfolja) az itt megfogalmazott hipotéziseket.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

- “Darbenin adı 4 Mayıs Saray Darbesi”. *Sözcü*, 2016. 05. 05. Online: <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/kilicdaroglu-bu-bir-darbedir-1217624/> [2019. 07. 22.]
- “Turkey cannot afford disruption in ties with Russia, says Erdoğan”. *Hürriyet Daily News*, 2008. 09. 01. Online: <https://inthesenewtimes.com/2008/09/02/turkey-cannot-afford-disruption-in-ties-with-russia-says-erdogan/> [2019. 07. 10.]
- “Turkey will continue to defend the rights and interests of the Crimean Tatars”. *Török Köztársaság Elnöksége*, 2018. 11. 03. Online: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/99528/-turkey-will-continue-to-defend-the-rights-and-interests-of-the-crimean-tatars-> [2019. 06. 01.]
- “We will never allow initiatives that are aimed at usurping the natural resources in the Eastern Mediterranean”. *Török Köztársaság Elnöksége*, 2018. 11. 04. Online: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/99532/-we-will-never-allow-initiatives-that-are-aimed-at-usurping-the-natural-resources-in-the-eastern-mediterranean-> [2019. 08. 02.]
- 2018 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu. *T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu*, 2019. Online: <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/5-5847/2018-yillik-sektor-raporlari-yayinlanmistir> [2019. 08. 24.]
- 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu. 1991. Online: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf> [2019. 08. 02.]
54. Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey. 1964. 06. 05. Online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> [2019. 07. 22.]
- A 2001-es ukrainai népszámlálás adatai. Online: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> [2019. 07. 23.]
- Adalet İstatistikler 2018. *Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü*, 2019. 08. Online: http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792019103654adalet_ist_2018.pdf [2019. 07. 22.]

- Adding injustice to injury: One year on from the Gezi Park protests in Turkey. *Amnesty International*, 2014. 06. 10. Online: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR44/010/2014/en/> [2019. 07. 22.]
- Address by Foreign Minister of Turkey H. E. Ahmet Davutoğlu at the 133rd. Meeting of the Foreign Ministers of the Member States of the Arab League, 3 March 2010, Cairo. *Török Köztársaság Külügyminisztériuma*, 2010. Online: http://www.mfa.gov.tr/address-by-of-foreign-minister-of-turkey-h_e_-ahmet-davutoglu-at-the-133rd_-meeting-of-the-ministers-of-foreign-affairs-of-the-member-states-of-the-arab-league.en.mfa [2019. 08. 04.]
- Ahmad, Feroz: *The Making of Modern Turkey*. Routledge, 1993.
- Akçam, Taner: *From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*. Zed Books, 2004.
- Aknur, Müge: Towards More Democratic Civil-Military Relations in Turkey. *L'Europe en Formation*, 2013/1. pp. 31–50.
- Aktürk, Şener: A Realist Reassessment of Turkish-Russian Relations, 2002–2012: From the Peak to the Dip? *Caspian Strategy Institute*, 2013. 01. Online: http://home.ku.edu.tr/~sakturk/Akturk_2013_Turk_Rus_Relations.pdf [2019. 07. 03.]
- Aktürk, Şener: Turkish–Russian Relations after the Cold War (1992–2002). *Turkish Studies*. 7. évf., 2006/3. pp. 337–364.
- Akyol, Mustafa: The Tin-Foil Hats Are Out in Turkey. *Foreign Policy*, 2016. 09. 12. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/09/12/the-tin-foil-hats-are-out-in-turkey/> [2019. 08. 02.]
- Alaranta, Toni: Russo–Turkish Relations: Completely in Tatters for the Time Being. *Russian Analytical Digest*, 2016/179. pp. 5–8. Online: http://www.laender-analysen.de/russland/rad/pdf/Russian_Analytical_Digest_179.pdf [2019. 02. 22.]
- Al Jazeera Forum: Ahmet Davutoglu. *Al Jazeera*, 2011. 03. 13. Online: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/03/20113131351569612.html> [2019. 08. 04.]
- Aliriza, Bulent – Yekeler, Zeynep: Understanding Turkey’s Afrin Operation. *Center for Strategic and International Studies*, 2018. 01. 25. Online: <https://www.csis.org/analysis/understanding-turkeys-afrin-operation> [2019. 08. 02.]

- Aliriza, Bulent: Turkey and the United States at the Syrian Gap. *Center for Strategic and International Studies*, 2015. 12. 29. Online: <https://www.csis.org/analysis/turkey-and-united-states-syrian-gap> [2019. 08. 02.]
- Alijeva, Diana – Ivsina, Olga: *Rosszijszkije muszulmany v Turciji: protyiv Moszkvi, no nye v IGIL*. *BBC*, 2015. 12. 18. Online: https://www.bbc.com/russian/international/2015/12/151218_muhajirs_islam_russia_turkey [2019. 08. 04.]
- 'Allah Decided to Punish Turkey Leaders By Making Them Lose Their Minds'. *Sputnik*, 2015. 12. 03. Online: <https://sputniknews.com/russia/201512031031169868-turkey-allah/> [2019. 08. 02.]
- Altay, İbrahim: Turkey's S-400 deal national security decision, not an issue for third countries. *Daily Sabah*, 2019. 04. 10. Online: <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/04/10/turkeys-s-400-deal-national-security-decision-not-an-issue-for-third-countries> [2019. 06. 17.]
- Altunışık, Meliha Benli: Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, 14. évf., 2006/2. pp. 183–196.
- Applebaum, Anne: Putinism: The Ideology. *LSE IDEAS*, 2013. Online: <http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Putinism-The-Ideology.pdf> [2019. 08. 02.]
- Arab Opinion Index 2017–2018. *Arab Center for Research and Policy Studies*, 2018. 07. 10. Online: <http://arabcenterdc.org/survey/2017-2018-arab-opinion-index-executive-summary/> [2019. 08. 02.]
- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam kalifátusa*. Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016.
- Aszkerov, Ali (szerk.): *Contemporary Russo–Turkish Relations: From Crisis to Cooperation*. Lexington Books, 2018.
- Aszkerov, Ali – Brooks, Stefan D.: A Third Party Role in the Normalization of Russo-Turkish Relations. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 291–313.
- Aszkerov, Ali – Byrne, Sean – Matyok, Thomas: Effects of US PYD/YPG Policy on Russo-Turkish Relations. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 83–109.
- Attitudes Towards the Recognition of Jerusalem as Israeli Capital. *Gallup International Association*, 2017. 12. Online: http://www.gallup-international.com/wp-content/uploads/2018/01/2017_USA-Decision-on-Jerusalem.pdf [2019. 08. 02.]

- Avatkov, Vlagyimir: Novaja igyeologija Turciji. *MGIMO*, 2012. 12. 08. Online: <https://mgimo.ru/upload/iblock/ba3/ba31ab58a21c9c077a99700d757a9273.pdf> [2019. 08. 02.]
- Avatkov, Vlagyimir – Badranov, Azat: “Mjagkaja szila” Turciji vo vnutrennoj polityike Roszszi. *Pravo i upravlenyije*, 22. évf., 2013/2. pp. 5–10. Online: http://www.pravo.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/03_avatkovv_badranova.pdf [2019. 07. 22.]
- Aydıntaşbaş, Asli: From myth to reality: How to understand Turkey’s role in the Western Balkans. *European Council on Foreign Relations*, 2019. 03. 13. Online: https://www.ecfr.eu/publications/summary/from_myth_to_reality_how_to_understand_turkeys_role_in_the_western_balkans [2019. 07. 23.]
- Az Oroszországi Föderáció külföldön élő honfitársakkal kapcsolatos állami politikájáról szóló szövetségi törvény, 1999. 05. 24. Online: <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1407> [2019. 08. 04.]
- Bacık, Gökhan: Turkey and Russia’s Proxy War and the Kurds. *The German Marshall Found*, 2016. 01. 21. Online: <http://www.gmfus.org/publications/turkey-and-russias-proxy-war-and-kurds> [2019. 08. 04.]
- Bal, İdris: *Turkey's relations with the West and the Turkic Republics: the rise and fall of the 'Turkish model'*. Ashgate, 2000.
- Balogh István – Egeresi Zoltán – N. Rózsa Erzsébet – Rada Csaba – Szalai Máté: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai. *MKI-Elemzések*, 2013/9. Online: <https://kki.hu/kapacitasok-es-ambiciok-a-torok-kozel-keleti-kulpolitika-alapjai/> [2019. 08. 02.]
- Baranyi Tamás Péter: Biztosítani Eisenhower jobbszárnyát – Törökország hosszú útja a NATO-csatlakozásig. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 45–67.
- Basemat of Turkey's Akkuyu 1 completed. *World Nuclear News*, 2019. 03. 14. Online: <http://www.world-nuclear-news.org/Articles/Basemat-of-Turkeys-Akkuyu-1-completed> [2019. 03. 24.]
- Başkan Erdoğan'dan Kocaeli'de önemli açıklamalar. *Sabah*, 2019. 03. 19. Online: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/03/19/baskan-erdogandan-kocaelide-onemli-aciklamalar> [2019. 07. 22.]

- Basziszini, Anzelika: Kurdi rasszkazali o predlozseniji Rossziji otdaty Afrin Aszadu. *RoszBiznyeszKonszaltint*, 2018. 01. 22. Online: <https://www.rbc.ru/politics/22/01/2018/5a65c9569a79477216e31d4c?story=58c7ff469a7947398567fb3d> [2019. 08. 02.]
- Beach, Derek – Pedersen, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, 2013.
- Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. *Oxford Research Encyclopedias*, 2017. Online: <https://www.oxfordre.com/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176?rskey=UWrnSc&result=8> [2019. 08. 02.]
- Bechev, Dimitar: Russia and Turkey: the promise and the limits of partnership. In: Popescu, Nicu – Secrieru, Stanislav (szerk.): *Russia's Return to the Middle East. Building Sandcastles?* *European Union Institute for Security Studies*, 2018. 07. pp. 95–101. Online: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf [2019. 08. 02.]
- Bekdil, Burak: Sikorsky, TAI sign \$270 million cooperation deal. *Defense News*, 2017. 02. 28. Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2017/02/28/sikorsky-tai-sign-270-million-cooperation-deal/> [2019. 02. 22.]
- Bekdil, Burak: Turkey's Tactical Bear Hug with Russia. *BESA Center Perspectives Paper*, 2018/853. Online: <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkey-erdogan-russia-relations/> [2019. 08. 01.]
- Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer VS, 2013.
- Bilgiç-Alpaslan, İdil – Markovic, Bojan – Tabak, Peter – Zildzovic, Emir: Economic implications of Russia's sanctions against Turkey. *European Bank for Reconstruction and Development*, 2015. 12. 07. Online: <https://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html> [2019. 08. 04.]
- Bilgin, Pınar: Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography: Uses of 'Geopolitical Truths' in Turkey. *Political Geography*, 26. évf., 2007/7. pp. 740–756.
- Bilgin, Pınar: Turkey's 'geopolitics dogma'. In: Guzzini, Stefano (szerk.): *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crises*. Cambridge University Press, 2012. pp. 151–173.

- Blanc, Jarrett: Could the United States Crush Turkey's Economy? *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. 01. 15. Online: <https://carnegieendowment.org/2019/01/15/could-united-states-crush-turkey-s-economy-pub-78126> [2019. 07. 22.]
- Bora, Birce: Turkey's constitutional reform: All you need to know. *Al Jazeera*, 2017. 01. 17. Online: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/01/turkey-constitutional-reform-170114085009105.html> [2019. 07. 22.]
- Bora, Tanıl: Erdoganism Is on the Rise. *Cumhuriyet*, 2017. 01. 20. Online: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/english/663367/Tanil_Bora_Erdoganism_is_on_the_rise.html [2019. 08. 02.]
- Boyle, Michael J.: The Coming Illiberal Order. *Survival*, 58. évf., 2016/2. pp. 35–66.
- Bozhilov, Yordan: The brief life of the idea for the creation of NATO black sea fleet. *New Europe*, 2017. 01. 08. Online: <https://www.neweurope.eu/article/brief-life-idea-creation-nato-black-sea-fleet/> [2019. 06. 01.]
- Bozkurt, Abdullah: Full text of Turkey-Libya maritime agreement revealed. *Nordic Monitor*, 2019. 12. 05. Online: <https://www.nordicmonitor.com/2019/12/the-full-text-of-turkey-libya-maritime-agreement-revealed/> [2019. 12. 12.]
- Bruinessen, Martin van: The Kurdish Question: Whose Question, Whose Answers? The Kurdish movement seen by the Kurds and their neighbours. *Wadie Jwaideh Memorial Lecture in Arabic and Islamic Studies*, Indiana University, Bloomington, 2004. 11. 19. Online: https://www.academia.edu/8927022/The_Kurdish_Question_Whose_Question_Whose_Answers_The_Kurdish_Movement_Seen_by_the_Kurds_and_by_their_Neighbors [2016. 05. 28.]
- Bryanski, Gleb: Putin likens U.N. Libya resolution to crusades. *Reuters*, 2011. 03. 21. Online: <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia/putin-likens-u-n-libya-resolution-to-crusades-idUSTRE72K3JR20110321> [2018. 10. 24.]
- Bryant, Rebecca – Hatay, Mete: Turkish Perceptions of Cyprus. 1948 to the Present. *Peace Research Institute Oslo*, 2015. Online: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/zypern/13468.pdf> [2019. 08. 02.]
- Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, 2013.
- Bulut, Ercan: A Checkmate, not a Stalemate: Turkey versus the PKK. *PhD-értekezés*, Naval Postgraduate School, California, 2014. 06. Online:

- <https://pdfs.semanticscholar.org/271a/cbe447f8f288a9d65551f7688fd0b6810ead.pdf> [2019. 07. 22.]
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – Wilde, Jaap de: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, 1997.
- Cagaptay, Soner: The November 2002 Elections and Turkey's New Political Era. *Middle East Review of International Affairs*, 2002. 12. Online: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-november-2002-elections-and-turkeys-new-political-era> [2019. 08. 02.]
- Çağlar, İsmail – Akdemir, Kevser Hülya – Toker, Seca: Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları. *SETA*, 2019. 07. Online: <https://setav.org/assets/uploads/2019/07/R143Tr.pdf> [2019. 08. 05.]
- Candar, Cengiz: Turkey's misguided Middle East policy: From Syria, Iraq to the Gulf. *Al-Monitor*, 2017. 11. 13. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/11/turkey-misguided-policy-displays-itself-in-three-main-areas.html> [2019. 07. 22.]
- Carroll, Oliver: Russian Syria peace talks achieve little beyond further division as fighting continues in Afrin. *Independent*, 2018. 01. 30. Online: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/syria-civil-war-russia-sochi-talks-assad-lavrov-protests-boycott-a8186371.html> [2019. 08. 02.]
- Çavuşoğlu: Rusya Kırım Tatarlarıyla ilgili vaatleri yerine getirmedi. *Sabah*, 2015. 01. 14. Online: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/14/cavusoglu-rusya-kirim-tatarlariyla-ilgili-vaatleri-yerine-getirmedi> [2019. 07. 23.]
- Çelikpala, Mitat – Erşen, Emre: Turkey's Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia? *Perceptions*, 23. évf., 2018/2. pp. 72–92.
- Çelikpala, Mitat: Russia's Policies in the Middle East and the Pendulum of Turkish-Russian Relations. *The Jamestown Foundation*, 2017. 10. 05. Online: <https://jamestown.org/program/russias-policies-middle-east-pendulum-turkish-russian-relations/> [2019. 08. 01.]
- Çelikpala, Mitat: Viewing Present as History: The State and Future of Turkey-Russia Relations. *EDAM*, 2019/6. Online: http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/MITAT_VIEWING-PRESENT-AS-HISTORY.pdf [2019. 08. 07.]
- Çetiner, Aydın: The Military-Strategic Dimensions of Turkey-Russian Relations. In: Aszkerov, 2018: i. m., pp. 109-125.

- Chohan, Kubra: US: Export controls may have led Turkey to buy S-400. *Anadolu Agency*, 2018. 05. 03. Online: <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-export-controls-may-have-led-turkey-to-buy-s-400/1160291> [2019. 02. 22.]
- Ciprusi Statisztikai Hivatal. Online: http://www.cystat.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/services_71main_en/services_71main_en?OpenForm&sub=1&sel=2 [2019. 08. 02.]
- Civil War in Libya: Russian Goals and Policy. *Warsaw Institute*, 2019. 04. 30 <https://warsawinstitute.org/civil-war-libya-russian-goals-policy/> [2019. 08. 01.]
- Coats, Daniel R.: Statement For The Record. Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community. *Office of the Director of National Intelligence*, 2018. 02. 13. Online: <https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Testimonies/2018-ATA---Unclassified-SSCI.pdf> [2019. 08. 02.]
- Coker, Christopher: *The Rise of the Civilizational State: China, Russia and Islamic Caliphate and the challenge to the liberal world order*. Polity, 2019.
- Collier, David 2011: Understanding Process Tracing. *Political Science and Politics*, 44. évf., 2011/4. pp. 823–830.
- Cooley, Alexander: The League of Authoritarian Gentlemen. *Foreign Policy*, 2013. 01. 30. Online: <https://foreignpolicy.com/2013/01/30/the-league-of-authoritarian-gentlemen/> [2019. 08. 04.]
- Cornell, Svante E.: Pipeline Power: The War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor. *Georgetown Journal of International Affairs*, 10. évf., 2009/1. pp. 131–139.
- Coskun, Orhan – Wroughton, Lesley: Syrian surprise: How Trump's phone call changed the war. *Reuters*, 2018. 12. 28. Online: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey/syrian-surprise-how-trumps-phone-call-changed-the-war-idUSKCN1OR0PW> [2019. 08. 02.]
- Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 'Esad' açıklaması. *Hürriyet*, 2015. 09. 24. Online: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-Erdogandan-esad-aciklamasi-30154366> [2019. 08. 01.]
- Curanović, Alicja: Russia's Mission in the World. The Perspective of the Russian Orthodox Church. *Problems of Post-Communism*, 2018. pp. 1–15. Online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10758216.2018.1530940> [2019. 08. 04.]

- Cyprus: Another Offshore Discovery Will Intensify a Regional Struggle Over Energy. *Stratfor*, 2019. 02. 28. Online: <https://worldview.stratfor.com/article/cyprus-offshore-gas-discovery-competition-energy-turkey-egypt> [2019. 08. 02.]
- Csicsmann László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, 12. évf., 2013. tavasz. pp. 59–78.
- Csiki Tamás: Hol a pénz? A NATO védelmi kiadási trendjei és a közös teherviselés kérdései, *SVKK Elemzések*, 2017. 02. 20. Online: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2017-2-hol-a-penz-a-nato-vedelmi-kiadasi-trendjei-es-a-kozos-teherviseles-kerdesei-csiki-t.original.pdf> [2018. 10. 24.]
- Csiki Tamás – Gazdik Gyula: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I. *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 6. évf., 2013/12. pp. 42–65.
- Csiki Varga Tamás: A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016. *Doktori értekezés, Nemzeti Közszerológati Egyetem*, 2017. p. 208. Online: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12399/ertekezes.pdf;jsessionid=BEF55AB4BF8347F797A6406E423AA08A?sequence=1> [2020. 01. 15.]
- Delay, Galip: Turkey and Russia are Bitter Frenemies. *Foreign Policy*, 2019. 05. 28. Online: <https://foreignpolicy.com/2019/05/28/turkey-and-russia-are-bitter-frenemies/> [2019. 07. 23.]
- David, Steven R.: Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43. évf., 1991/2. pp. 233–256.
- Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016.
- Deák András György: Az interdependencia fogságában – az EU-orosz kapcsolatok és külkereskedelem. In: Ludvig Zsuzsa – Deák András György (szerk.): *Eurázsia a 21. században – a külkereskedelem tükrében*. Magyar Tudományos Akadémia KRTK Világ gazdasági Intézet, 2014.
- Deák Anita: Az orosz katonai gondolkodás átalakulása a 21. században az Oroszországi Föderáció hidegháborút követő katonai doktrínáinak tükrében. *PhD-értekezés, Nemzeti Közszerológati Egyetem*, 2018. Online: <https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/az-orosz-katonai-gondolkodas-muhelyvita.pdf> [2019. 08. 04.]

- Defence Expenditure of NATO Countries (2011–2018). NATO, 2018. 07. Online: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180709_180710-pr2018-91-en.pdf [2019. 02. 22.]
- Demir, Eren: Possible Implications of Russia's Sanctions on Turkish Economy. *Türkiye İş Bankası*, 2015. Online: https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ra_01_2015.pdf [2019. 06. 13.]
- Demirtaş, Serkan: Don't use S-400s even if you buy them, US tells Turkey. *Hürriyet Daily News* 2018. 06. 07. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/dont-use-s-400s-even-if-you-buy-them-us-tells-turkey-132904> [2019. 02. 22.]
- Demirtaş, Serkan: The ball is in US court as S-400s arrive in Turkey. *Hürriyet Daily News*, 2019. 07. 13. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/the-ball-is-in-us-court-as-s-400s-arrive-in-turkey-144932> [2019. 07. 22.]
- Demirtaş, Serkan: Turkish defense industry aims high. *Hürriyet Daily News*, 2019. 01. 14. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkish-defense-industry-aims-high-140473> [2019. 08. 02.]
- Demirtaş, Serkan: Turkish, Russian troops protect NATO border. *Hürriyet Daily News*, 2019. 11. 02. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkish-russian-troops-protect-nato-border-148196> [2019. 08. 02.]
- Demirtaş, Serkan: Will Turkey deploy troops to Libya? *Hürriyet Daily News*, 2019. 12. 11. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/will-turkey-deploy-troops-to-libya-149698> [2019. 12. 12.]
- Deportation of Crimean Tatars in 1944. Online: <https://mfa.gov.ua/ua/media/deportation> [2019. 07. 23.]
- Determinants and Prospects of the Russian-Turkish Relations. *Harmoon Center*, 2017. 06. 10. Online: <https://harmoon.org/wp-content/uploads/2017/04/Determinants-and-Prospects-of-the-Russian-Turkish-Relations-en.pdf> [2019. 08. 02.]
- Dettmer, Markus – Reiermann, Christian: EU Aid for Cyprus. A Political Minefield for Merkel. *Spiegel*, 2012. 11. 05. Online: <https://www.spiegel.de/international/europe/german-intelligence-report-warns-cyprus-not-combating-money-laundering-a-865451.html> [2019. 08. 02.]
- Djavadi, Abbas: Russia Turns Up The Pressure On Turkey. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2008. 09. 01. Online: https://www.rferl.org/a/Russia_Turns_Up_The_Pressure_On_Turkey_/1195344.html [2019. 07. 10.]

- Dinç, Güliz: “Durmak yok, yola devam.” A Close Look at AKP’s Election Success. *Friedrich Ebert Stiftung Fokus Türkiye*, 2008/6. Online: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/05726.pdf> [2019. 07. 22.]
- Dobrovits Mihály: Valaki mások Oroszországa. *MKI-tanulmányok*, 2011/32. Online: https://kki.hu/assets/upload/Dobrovits_32.pdf [2019. 08. 02.]
- Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu. *T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu*, 2017. Online: <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> [2019. 03. 24.]
- Dokladi „Ob itogah Vszerosszijszkaj perepisi naszelenyija 2010 goda”. *Rosszstat*, 2010. Online: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm [2019. 08. 04.]
- Donovan, Jeffrey: U.S./Turkey: Ties Hit New Low After Raid On Turkish Forces. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2003. 07. 07. Online: <https://www.rferl.org/a/1103730.html> [2019. 07. 22.]
- Druzhinin, Alexandr G.: The Black Sea Region in Modern Russian-Turkish Cooperation: Geo-Strategic Aspect. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5. évf., 2015/25. pp. 81–84.
- Dueck, Colin: Realism, Culture and Grand Strategy: Explaining America's Peculiar Path to World Power. *Security Studies*, 14. évf., 2005/2. pp. 195–231.
- Dugin, Alekszandr: *Jevrazijszkij revans Rossziji*. Litres, 2017.
- Dunay Pál: Az iraki háború és a nemzetközi jog: a kezdettől a végig. *Külügyi Szemle*, 2007. nyár-ősz. pp. 222–235.
- Dunay Pál: Russian Security Policy in the 21st Century Based on the Experiences of Its First Decade. In: Brauch, Hans Günter et. al. (szerk.): *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security*. Springer-Verlag, 2011. pp. 291–306.
- Egeli, Sıtkı: Dost-Düşman-Dost Döngüsü ve Türkiye-Rusya Askeri Rekabetinin Dönüşümü. In: Özcan, Gencer – Balta, Evren – Beşgül, Burç (szerk.): *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*. İletişim, 2017. pp. 163–181.
- Egeli, Sıtkı: Making Sense of Turkey’s Air and Missile Defense Merry-go-round, *All Azimuth*, 8. évf., 2019/1. pp. 1–23.

- Egeresi Zoltán – Pénzváltó Nikolett: Az AKP útja az elnöki rendszerről szóló népszavazásig: rezsimépítés Törökországban (2002–2017). *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 2017/3. pp. 80–109.
- Egeresi Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle*, 2017. tél. pp. 64–87.
- Egeresi Zoltán: A török hadsereg változó szerepe: kiszorulás a hatalomból? *biztonsagpolitika.hu*, 2013. Online: <http://biztonsagpolitika.hu/wp-content/uploads/2015/04/Egeresi-Zoltan-A-torok-hadsereg-valtozo-szerepe.pdf> [2019. 07. 22.]
- Egeresi Zoltán: Az AKP külpolitikájának pillérei. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 119–152.
- Egeresi Zoltán: Törökország afríni hadjárata. *SVKK Elemzések*, 2018/5. Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKK_Elemz%C3%A9sek_2018_5_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g%20afrini%20hadj%C3%A1rata_\(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKK_Elemz%C3%A9sek_2018_5_T%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1g%20afrini%20hadj%C3%A1rata_(Egeresi%20Z.).pdf) [2019. 08. 02.]
- Egeresi Zoltán: Törökországi parlamenti választás: egy korszak vége? *KKI Elemzések*, 2015/27. Online: https://kki.hu/assets/upload/Teregorszegi_parlamenti_velasztes_Egeresi_Zoltan.pdf [2019. 07. 22.]
- Egeresi Zoltán: Törökországi választások (2011). Grotius, 2011. Online: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZDPZUK/2011_127_egeresi_zolt%C3%A1n_t%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1gi_v%C3%A1laszt%C3%A1sok.pdf [2019. 07. 22.]
- Ekszpert: Vlagyimir Putyin sztal ligyerom mirovovo konszervatyizma. *RoszBiznyeszKonszaltíng*, 2013. 12. 10. Online: <https://www.rbc.ru/politics/10/12/2013/5704145f9a794761c0ce4b19> [2019. 08. 04.]
- Energy imports, net (% of energy use). *World Bank*, 2015. Online: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?end=2015&locations=TR&start=2011> [2019. 02. 22.]
- Ercan, Erinc – Schneider, Horst: Turkey's way to nuclear energy – An example for a newcomer's new build, *Atw Internationale Zeitschrift fuer Kernenergie*, 58. évf., 2012/10. pp. 584–592.

- Erdoğan slams 'Hungarian Jew Soros' while warning Europe over 'terror support'. *Hürriyet Daily News*, 2018. 11. 21. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-slams-hungarian-jew-soros-while-warning-europe-over-terror-support-139071> [2019. 08. 01.]
- Erdoğan: Beşşar Esad Devlet Terörü Estiren Bir Teröristtir. *Haberler*, 2013. 10. 07. Online: <https://www.haberler.com/Erdoğan-bessar-esad-devlet-teroru-estiren-bir-5154827-haberi/> [2019. 08. 01.]
- Erdogan: How Turkey Sees the Crisis With the U.S. *New York Times*, 2018. 08. 10. Online: <https://www.nytimes.com/2018/08/10/opinion/turkey-erdogan-trump-crisis-sanctions.html> [2019. 08. 04.]
- Erkuş, Sevil: Turkey sticks to S-400 deal despite US pressure. *Hürriyet Daily News*, 2019. 02. 21. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-sticks-to-s-400-deal-despite-us-pressure-141375> [2019. 02. 22.]
- European Union, Trade in goods with Turkey. *European Commission*, 2019. 06. 03. Online: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_turkey_en.pdf [2019. 08. 04.]
- Evans, Peter: The Role of Theory in Comparative Politics. *World Politics*, 48. évf., 1995/1. pp. 3–10.
- Faaliyet Raporu 2016. *Türkiye Diyanet Vakfı*, 2016. Online: <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202016.pdf> [2019. 08. 04.]
- Farooq, Umar: Turkey's S-400 purchase creates unacceptable risks: US. *Anadolu Agency*, 2019. 06. 07. Online: <https://www.aa.com.tr/en/americas/turkeys-s-400-purchase-creates-unacceptable-risks-us/1498292> [2019. 08. 02.]
- Farooq, Umar: Turks head to Syria to defend Turkmen 'brothers'. *Middle East eye*, 2016. 02. 16. Online: <https://www.middleeasteye.net/fr/news/russian-airstrikes-prompt-turks-join-fight-alongside-syrian-turkmen-2045640666> [2019. 08. 02.]
- Felgenhauer, Pavel: Sudden Massive Snap Exercise and Mobilization of Russian Forces in Black Sea and Caspian Sea Region Appears Aimed at Turkey. *Eurasian Daily Monitor*, 13. évf., 2016/29. Online: <https://jamestown.org/program/sudden-massive-snap-exercise-and-mobilization-of-russian-forces-in-black-sea-and-caspian-region-appears-aimed-at-turkey/> [2019. 08. 02.]

- Ferguson, Chaka: The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese–Russian ‘Strategic Partnership’. *Journal of Strategic Studies*, 35. évf., 2012/2. pp. 197–222.
- Fish, M. Steven: What Is Putinism? *Journal of Democracy*, 28. évf., 2017/4. pp. 61–75.
- Flesch István: *Atatürk és kora*. Corvina Kiadó Kft, 2004.
- Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. *The Soufan Group*, 2015. 12. Online: http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate3.pdf [2019. 08. 02.]
- Frappi, Carlo: The Russo-Turkish Entente: A Tactical Embrace Along Strategic and Geopolitical Convergences. pp. 45–71. In: Talbot, Valeria (szerk.): *Turkey: Towards a Eurasian Shift?* ISPI, 2018. Online: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/turkey_report_.pdf [2019. 08. 02.]
- Friedman, George: Dismantling a Story on US Nukes. *Geopolitical Futures*, 2016. 08. 19. Online: <https://geopoliticalfutures.com/dismantling-a-story-on-us-nukes/> [2018. 10. 24.]
- Full Text of the New Syrian Draft Constitution. *Sputnik*, 2017. 01. 31. Online: <https://sputniknews.com/middleeast/201701311050216226-syrian-constitution-full-text/> [2019. 08. 04.]
- FY19 NDAA Sec 1282 Report. Status of the U.S. Relationship with the Republic of Turkey. Unclassified Executive Summary. *Department of Defense*, 2018. 11. 26. Online: <https://fas.org/man/eprint/dod-turkey.pdf> [2019. 02. 22.]
- Gabelnick, Tamar – Hartung, William. D. – Washburn, Jennifer: Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration. *World Policy Institute – Federation of American Scientists*, 1999. 10. Online: <https://fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm> [2018. 10. 24.]
- Gafarli, Orkhan: The Role of North Caucasus Diaspora Groups in Turkey–Russia Relations. *Turkish Policy Quarterly*, 13. évf., 2014/1. pp. 171–182.
- Gamal, Rania El – Hafezi, Parisa – Zhdannikov, Dmitry: Exclusive – How Putin, Khamenei and Saudi prince got OPEC deal done. *Reuters*, 2016. 12. 01. Online: <https://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL8N1DW1IS> [2019. 08. 04.]

- Garibov, Azad – Ibrahimov, Rovshan: Geopolitical Competition in the Central Asia. The dynamics of relations with Azerbaijan. *Center for Strategic Studies*, 2013/9. pp. 32–35.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Gibbons, Fiachra: Erdoğan's chief adviser knows what's behind Turkey's protests – telekinesis. *The Guardian*, 2013. 07. 13. Online: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/13/erdogan-turkey-protests-telekinesis-conspiracy-theories> [2019. 08. 01.]
- Girdner, Eddie J.: *USA and The New Middle East*. Gyan Publishing House, 2008.
- Glant Tibor: „Már a kubai rakétaválság sem a régi”: gondolatok a hidegháború legforróbb pillanatának 50. évfordulója alkalmából. *Aetas*, 29. évf., 2014/2. pp. 126–142.
- Global Terrorism Database. *University of Maryland*, 2018. Online: <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?country=209> [2019. 08. 02.]
- Goff-Taylor, Moira: Why Turkey Needs Russia. *Wilson Center*, 2017. 09. 07. Online: <https://www.wilsoncenter.org/publication/why-turkey-needs-russia> [2019. 08. 01.]
- Gordon, Michael R.: Top U.S. General Discusses Syria With Counterparts From Russia and Turkey. *New York Times*, 2017. 03. 07. Online: <https://www.nytimes.com/2017/03/07/world/middleeast/russia-turkey-syria-deconfliction.html> [2019. 08. 02.]
- Gorenburg, Dmitry: Is a new Russian Black Sea Fleet coming? Or is it here? *War on the Rocks*, 2018. 07. 31. Online: <https://warontherocks.com/2018/07/is-a-new-russian-black-sea-fleet-coming-or-is-it-here/> [2019. 07. 23.]
- Gotev, Georgi: Erdoğan says coup was ‘gift from God’ to reshape country, punish enemies. *Euractive*, 2016. 07. 18. Online: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/erdogan-says-coup-was-gift-from-god-to-re-shape-country-punish-enemies/> [2019. 07. 22.]
- Gökalp, Ziya: *Türkçülüğün Esasları*. Varlık Yayınları, 1968.
- Göksel, Diba Nigar: Turkey’s Russia conundrum: To court or to curb? *FRIDE Policy Brief*, 2014. 09. Online: https://www.files.ethz.ch/isn/183984/PB_185_Turkeys_Russia_conundrum.pdf [2019. 08. 01.]
- Gressel, Gustav: Negative energy: Berlin’s Trumpian turn on Nord Stream 2. *European Council on Foreign Relations*, 2019. 02. 27. Online:

- https://www.ecfr.eu/article/commentary_negative_energy_berlins_trumpian_turn_on_nord_stream_2 [2019. 03. 24.]
- Grigoriadis, Ioannis N.: Islam and democratization in Turkey: secularism and trust in a divided society. *Democratization*, 16. évf., 2009/6. pp. 1194–1213.
- Guljevics, Vlagyislav: Tureckoje vlijanije v Gagauziji: sto ozsidajet Rossziju? *Noravank*, 2010. Online: http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5259 [2019. 08. 04.]
- Gumrukcu, Tuvan – Toksabay, Ece: Turkey, Russia sign deal on supply of S-400 missiles. *Reuters*, 2017. 12. 29. Online: <https://www.reuters.com/article/us-russia-turkey-missiles/turkey-russia-sign-deal-on-supply-of-s-400-missiles-idUSKBN1EN0T5> [2019. 02. 22.]
- Gürçan, Metin: Libya has outsized importance for Turkey's Mediterranean plans. *Al-Monitor*, 2019. 07. 05. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/07/turkey-libya-means-beyond-a-country-for-ankara.html#ixzz5t6sWIyUY> [2019. 07. 22.]
- Gürçan, Metin: Libya has outsized importance for Turkey's Mediterranean plans. *Al-Monitor*, 2019. 07. 05. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/07/turkey-libya-means-beyond-a-country-for-ankara.html> [2019. 08. 01.]
- Gürçan, Metin: Turkey's new 'Erdogan Doctrine'. *Al-Monitor*, 2016. 11. 04. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/turkey-wants-use-its-hard-power-solve-regional-problems.html> [2019. 07. 22.]
- Gürdeniz, Cem: Kıbrıs Anadolu'dur. *Aydınlık*, 2019. 09. 04. Online: <https://www.aydinlik.com.tr/kibris-anadoludur> [2019. 08. 02.]
- Güreş, Gülşah: Security Dimension of Turkey's Relations with Russia: 2000–2010. *Thesis of Master in International Relations, Middle East Technical University*, 2011. Online: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.7294&rep=rep1&type=pdf> [2019. 02. 22.]
- Gürtuna, Anıl: Turkish–Russia Relations in the Post Soviet Era: From Conflict to Cooperation? *Thesis of Master in International Relations, Middle East Technical University*, 2006. Online: <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12607080/index.pdf> [2019. 08. 04.]

- Haines, John R.: By Love, Money, or Violence: The Struggle for Primacy in the Black Sea. *Foreign Policy Research Institute*, 2016. 05. 26. Online: <https://www.fpri.org/article/2016/05/love-money-violence-struggle-primacy-black-sea/> [2019. 08. 02.]
- Halpin, John – Werz, Michael – Makovsky, Alan – Hoffman, Max: Is Turkey Experiencing a New Nationalism? *Center for American Progress*, 2018. 02. 11. Online: <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2018/02/11/445620/turkey-experiencing-new-nationalism/> [2019. 08. 02.]
- Harding, Luke: Shooting down of Russian jet – how the day unfolded. *The Guardian*, 2015. 11. 24. <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/shooting-down-of-russian-jet-how-the-day-unfolded> [2019. 08. 02.]
- Hatay, Mete: 2017 Population and politics in north Cyprus. An overview of the ethno-demography of north Cyprus in the light of the 2011 census. *Peace Research Institute Oslo – Friedrich Ebert Stiftung*, 2017. Online: https://www.academia.edu/36209297/2017_Population_and_politics_in_north_Cyprus_1_.pdf [2019. 08. 02.]
- He, Kai – Feng, Huiyun: If Not Soft Balancing, Then What? Reconsidering Soft Balancing and U.S. Policy Toward China. *Security Studies*, 17. évf., 2008/2. pp. 363–395.
- He, Kai: Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War. *Security Studies*, 21. évf., 2012/2. pp. 154–191.
- Heller, Sam – Grimaldi, S. G.: A Cause For All Turks: Turkey and Syria's Turkmen Rebels. *War on the Rocks*, 2016. 01. 21. Online: <https://warontherocks.com/2016/01/a-cause-for-all-turks-turkey-and-syrias-turkmen-rebels/> [2019. 08. 02.]
- Henry, Etienne: Downing of a Russian Sukhoi Su-24 by Turkey: a Legal Analysis. *Russian Law Journal*, 4. évf., 2016/1. pp. 8–25.
- Hermann, Charles F.: Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 34. évf., 1990/1. pp. 3–21.
- Hill, Fiona – Taşpınar, Ömer: Turkey and Russia: Axis of the Excluded? *Survival*, 48. évf., 2006/1. pp. 81–92.

- Hille, Kathrin: Putin's fury with Erdogan takes its toll on Tatarstan's trading links. *Financial Times*, 2016. 02. 01. Online: <https://www.ft.com/content/eca5f41a-c412-11e5-808f-8231cd71622e> [2019. 08. 02.]
- Holmes, James R. – Winner, Andrew C. – Yoshihara, Toshi: *Indian Naval Strategy in the Twenty-first Century*. Routledge, 2009.
- Hooper, Melissa: Russia's 'traditional values' leadership. In: Hug, Adam (szerk.): *Sharing worst practice. i. m.* pp. 33–43.
- Humud, Carla E. – Blanchard, Christopher M. – Nikitin, Mary Beth D.: Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response. *Congressional Research Service*, 2017. 04. 26. Online: <https://www.refworld.org/pdfid/591c08bc4.pdf> [2019. 08. 02.]
- Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, 1996.
- Ibryamova, Nuray – Kara, Mehtap: Russia and Turkey: Power, Individuals, and Identities in the Syrian Conflict. In: Kanet, Roger E. (szerk.): *The Russian challenge to the European security environment*. Palgrave, 2017. pp. 235–257.
- I Subscribe – to support independent journalism in Turkey. *International Press Institute*, 2018. 06. 05. Online: <https://ipi.media/i-subscribe-to-support-independent-journalism-in-turkey/> [2019. 07. 22.]
- İdiz, Semih: Hifter accuses Turkey of supporting terror in Libya. *Al-Monitor*, 2014. 06. 24. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/06/İdiz-haftar--accuses-turkey-terrorism-libya-qatar-Erdoğan.html#ixzz5qjnUevmL> [2019. 07. 22.]
- İdiz, Semih: Is Erdoğan's trust in Trump in the S-400/F-35 standoff misplaced? *Al-Monitor*, 2019. 05. 09. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/05/turkey-united-states-is-erdogan-trust-in-trump-misplaced.html> [2019. 06. 17.]
- 'If needed, Turkey to take same steps in Cyprus as 45 years ago'. *Anadolu Ajansı*, 2019. 07. 20. Online: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/if-needed-turkey-to-take-same-steps-in-cyprus-as-45-years-ago/1537050> [2019. 08. 02.]
- In Sputnik's orbit. A Russian propaganda outlet prospers in Turkey. *Economist*, 2019. 02. 28. Online: <https://www.economist.com/europe/2019/02/28/a-russian-propaganda-outlet-prospers-in-turkey> [2019. 08. 05.]

- Insinna, Valerie: Turkish suppliers to be eliminated from F-35 program in 2020. *Defense News*, 2019. 06. 07. Online: <https://www.defensenews.com/air/2019/06/07/turkish-suppliers-to-be-eliminated-from-f-35-program-in-2020/> [2019. 06. 17.]
- Interview to Vladimir Solovyov. *Kreml*, 2015. 10. 12. Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50482> [2019. 08. 02.]
- İşte yargıdaki FETÖ bilançosu. *Cumhuriyet*, 2019. 03. 04. Online: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1276109/iste_yargidaki_FETO_bilan_cosu.html [2019. 07. 22.]
- Jenkins, Gareth H.: Between Fact and Fantasy: Turkey's Ergenekon Investigation. *Silk Road Paper*, 2009. 08. Online: https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2009_08_SRP_Jenkins_Turkey-Ergenekon.pdf [2019. 07. 22.]
- Jezsegodnaja informacija ob izpolnjenii fegyeralnovo bjudzseta. *Orosz Pénzügyminisztérium*, 2019. Online: https://www.minfin.ru/ru/statistics/fedbud/?id_65=80041&page_id=3847&popup=Y&area_id=65 [2019. 03. 24.]
- Johnston, Alastair Iain: Thinking about Strategic Culture. *International Security*, 19. évf., 1995/4. pp. 32–64.
- Jórárt Krisztián – Rácz András: *Contemporary Russian Military Thinking on Conflicts of the 21st Century: Beyond the 'Gerasimov Doctrine'*. In: Kiss Álmós Péter (szerk): *Conflicts in the Gray Zone: A Challenge to Adapt. Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely*, 2017. pp. 109–134.
- Kabalan, Marwan: Can the Astana process survive the US withdrawal from Syria? *Al Jazeera*, 2019. 02. 16. Online: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/astana-process-survive-withdrawal-syria-190215144132776.html> [2019. 08. 02.]
- Kacziba Péter: A ciprusi földgázkincs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle*, 2013. tél. pp. 149–171.
- Kalın, İbrahim: Turkey and NATO: Is Non-Alliance an Option? *SETA*, 2008. 09. 04. Online: <https://www.setav.org/en/turkey-and-nato-is-non-alliance-an-option/> [2019. 07. 02.]
- Kalın, İbrahim: Turkey, the Gulf and regional ownership. *Daily Sabah*, 2017. 02. 17. Online: <https://www.dailysabah.com/columns/ibrahim-kalin/2017/02/18/turkey-the-gulf-and-regional-ownership> [2019. 08. 04.]

- Kanat, Kılıç Buğra – Hannon, Jackson: The Manbij Roadmap and the Future of U.S.-Turkish Relations. *Middle East Policy*, 25. évf., 2018/3. pp. 111–123.
- Karakullukçu, Memduh – Trenin, Dmitri (szerk.): Exploring The Prospects for Russian-Turkish Cooperation in a Turbulent Neighborhood. *Carnegie Moscow Center*, 2014. 09. Online: https://www.files.ethz.ch/isn/184958/CP_Turkey2014_web_Eng.pdf [2019. 02. 22.]
- Karasar, Hasan Ali: Saakashvili Pulled the Trigger: Turkey between Russia and Georgia. *SETA Policy Brief*, 2008/20. Online: <https://www.setav.org/en/saakashvili-pulled-the-trigger-turkey-between-russia-and-georgia/> [2019. 07. 10.]
- Kasapoğlu Can – Ülgen, Sinan: Strategic Weapon Systems in the Turkey-Russia-US Triangle. *EDAM*, 2019. 01. Online: http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/EDAM_Patriot-F35-S400-assessment-1.pdf [2019. 02. 22.]. p. 2.
- Kasapoğlu, Can – Ülgen, Sinan: Is Turkey sleepwalking out of the Alliance? An assessment of the F-35 deliveries and the S-400 acquisition. *EDAM*, 2018. 08. Online: <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/Is-Turkey-sleepwalking-out-of-NATO.pdf> [2019. 02. 22.]
- Kayaoğlu, Barın: Why Turkey is making a return to Libya. *Al-Monitor*, 2016. 06. 14. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/turkey-libya-economic-interests-ankara-tripoli-embassy.html> [2019. 08. 01.]
- Kaygusuz, Özlem: Authoritarian Neoliberalism and Regime Security in Turkey: Moving to an ‘Exceptional State’ under AKP. *South European Society and Politics*, 23. évf., 2018/2. pp. 281–302.
- Kelley, Judith: Strategic Non-cooperation as Soft Balancing: Why Iraq was not Just about Iraq. *International Politics*, 42. évf., 2005/2. pp. 153–173.
- Kelly, Fergus: US suspends F-35 deliveries to Turkey over S-400 purchase from Russia. *The Defense Post*, 2019. 04. 02. Online: <https://thedefensepost.com/2019/04/02/us-suspends-F-35-deliveries-turkey-s-400-russia/> [2019. 04. 12.]
- Kerim, Has: Vnyesnyaja polityika Tureckoj Reszpubliki i Rosszijszkoi Fegyeraciji v Centralnoj Aziji. PhD-értekezés, Lomonoszov Egyetem, Moszkva, 2016.

- Keser, Ulvi – Ak, Gökhan: Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz’de Yapılması Gerekenler. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1. évf., 2018/2. pp. 95–107.
- Kessler, Glenn: President Obama and the ‘red line’ on Syria’s chemical weapons. *Washington Post*, 2013. 09. 06. Online: https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2013/09/06/president-obama-and-the-red-line-on-syrias-chemical-weapons/?utm_term=.570a940b6dde [2019. 08. 01.]
- Kicsi Valéria: Keresztény közösségek Törökországbán. *Credo*, 14. évf., 2008/1-2. pp. 51–66.
- Kirişci, Kemal: The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 2009/40. pp. 29–57.
- Kirişci, Kemal: Turkey and the West: Fault Lines in a Troubled Alliance. *Brookings Institution Press*, 2017.
- Kitchen, Nicholas: Systemic pressures and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation. *Review of International Studies*, 36. évf., 2010/1. pp. 117–143.
- Koker, Irem: Turkey, Russia to work on simplified customs to overcome trade row. *Hürriyet*, 2008. 09. 02. Online: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkey-russia-to-work-on-simplified-customs-to-overcome-trade-row-9800533> [2019. 07. 10.]
- Koncepcija vnyesnej polityiki Rosszijszkoj Fegyveraciji. *Kreml*, 2008. 07. 15. Online: <http://kremlin.ru/acts/news/785> [2019. 08. 22.]
- Koncepcija vnyesnej polityiki Rosszijszkoj Fegyveraciji. *Kreml*, 2013. 02. 12. Online: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf> [2019. 08. 04.]
- Kosebalaban, Hasan: The Crisis in Turkish-Israeli Relations: What Is Its Strategic Significance? *Middle East Policy*, 17. évf., 2010/3. pp. 36–50.
- Kozma Tamás: A török–orosz kapcsolatok energiadiplomáciai aspektusai. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 166–187.
- Kozma Tamás: Az energiatranzit szerep, mint Törökország regionális hatalmi képességeit befolyásoló tényező. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 11. évf., 2018/1. pp. 2–21.
- Köstem, Seçkin: The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence. *Perceptions*, 23. évf., 2018/2. pp. 10–32.

- Krauthammer, Charles: The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 70. évf., 1990/91/1. pp. 23–33.
- Kupchan, Charles: *The Vulnerability of Empire*. Cornell University Press, 1994.
- Kurban, Vefa: *Russian-Turkish Relations from the First World War to the Present*. Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Kuru, Ahmet T.: Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis. *Mediterranean Quarterly*, 26. évf., 2015/3. pp. 94–116.
- Laine, Veera: The 'Russian World' and the Orthodox Church in the Post-Soviet Space. In: Moshes, Arkady – Rácz, András (szerk.): What Has Remained of the USSR. *FIIA Report*, 2019. 02. Online: https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2019/02/fiia_report58_what_has_remained_of_the_ussr_web.pdf [2019. 08. 04]
- Landau, Jacob M.: *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Indiana University Press, 1995.
- Laqueur, Walter: *Putinism: Russia and Its Future with the West*. Thomas Dunne Books, 2015.
- Larrabee, F. Stephen: Turkey's Main Security Drivers in Eurasia. In: Talbot, Valeria (szerk.): Turkey: Towards a Eurasian Shift? *ISPI*, 2018. pp. 35–45. Online: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/turkey_report_.pdf [2019. 08. 02.]
- Lavrov, Anton: The Russian Air Campaign in Syria. *Centre for Analysis of Strategies and Technologies*, 2018. 06. Online: https://www.cna.org/CNA_files/PDF/COP-2018-U-017903-Final.pdf [2019. 08. 02.]
- Levitsky, Steven – Way, Lucan: *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge University Press, 2010.
- Lewis, David: The "Moscow Consensus": Constructing autocracy in post-Soviet Eurasia. In: *Sharing worst practice. How countries and institutions in the former Soviet Union help create legal tools of repression*. The Foreign Policy Centre, 2016. pp. 12–19. Online: <https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2016/05/1749.pdf> [2019. 08. 04.]
- Lobell, Steven E. – Ripsman, Norrin M. – Taliaferro, Jeffrey W.: *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press, 2016.
- Lobjakas, Ahto: EU Report On 2008 War Tilts Against Georgia. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2009. 09. 30. Online:

- https://www.rferl.org/a/EU_Report_On_2008_War_Tilts_Against_Georgia/1840447.html [2019. 08. 07.]
- Luce, Dan De: No, the U.S. Is Not Moving Its Nukes From Turkey to Romania. *Foreign Policy*, 2016. 08. 19. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/08/19/no-the-u-s-is-not-moving-its-nukes-from-turkey-to-romania/> [2018. 10. 24.]
- Manevich, Dorothy – Chwe, Hanyu: Globally, more people see U.S. power and influence as a major threat. *Pew Research Center*, 2017. 08. 01. Online: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/01/u-s-power-and-influence-increasingly-seen-as-threat-in-other-countries/> [2019. 07. 22.]
- Mardasov, Anton: Can Russian, Turkish military-technical cooperation go beyond S-400 production? *Al-Monitor*, 2019. 05. 25. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/05/russia-turkey-s400-s500.html> [2019. 06. 17.]
- Mardasov, Anton: Russia's role in Turkish incursion into Syria is tricky. *Al-Monitor*, 2018. 01. 24. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/01/russia-role-turkey-incursion-syria-afrin.html> [2019. 08. 02.]
- Markedonov, Sergey: Russia-Turkey Relations and Security Issues in the Caucasus. 2016. *Valdai Club*, 2016. 05. 30. Online: <http://eng.globalaffairs.ru/valday/Russia-Turkey-Relations-and-Security-Issues-in-the-Caucasus-18189> [2019. 02. 22.]
- McCoy, Terrence: Here's the video that got YouTube banned in Turkey. *Washington Post*, 2014. 03. 28. Online: https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/03/28/heres-the-video-that-got-youtube-banned-in-turkey/?utm_term=.dfcf06afbf54&wpisrc=nl_headlines [2019. 08. 01.]
- McDowall, Angus – Dadouch, Sarah: Syria declares victory over Islamic State. *Reuters*, 2017. 11. 09. Online: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-islamic-state/syria-declares-victory-over-islamic-state-idUSKBN1D91QJ> [2019. 08. 02.]
- Media Freedom in Turkey. *Resource Centre on Media Freedom in Europe*, 2019. 01. 31. Online: <https://www.rcmediafreedom.eu/Dossiers/Media-Freedom-in-Turkey> [2019. 08. 02.]
- Memorandum of Understanding Between Turkey and the Russian Federation. *Kreml*, 2019. 10. 22. Online: <http://en.kremlin.ru/supplement/5452> [2019. 11. 02.]
- Mesquita, Bruce Bueno de – Smith, Alastair – Siverson, Randolph M. – Morrow, James D.: *The Logic of Political Survival*. The MIT Press, 2003.

- MHP Adana İl Başkanı Baş: "Türkmen Dağı Çanakkaledir". *Milliyet*, 2015. 11. 21.
Online: <http://www.milliyet.com.tr/mhp-adana-il-baskani-bas-turkmen-dagi-adana-yerelhaber-1074448/> [2019. 08. 02.]
- Middle East Public Opinion. *Zogby Research Services*, 2018. 11. Online: <https://static1.squarespace.com/static/52750dd3e4b08c252c723404/t/5c0fcb2e758d461f72dc37ca/1544538926539/2018+SBY+FINAL+WEB.pdf> [2019. 08. 02.]
- Migdalovitz, Carol: Turkey's 2007 Elections: Crisis of Identity and Power. *Congressional Research Service Report for Congress*, 2007. 07. 11. Online: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL34039.pdf> [2019. 07. 22.]
- Mikhelidze, Nona – Sartori, Nicolò – Tanrısever, Oktay F. – Tsakiris, Theodoros: The Moscow-Ankara Energy Axis and the Future of EU-Turkey Relations. *FEUTURE Online Paper*, 2017/5. Online: http://www.iai.it/sites/default/files/feuture_op_5.pdf [2019. 02. 22.]
- Molnár Anna: *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz*. Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015.
- N. Rózsa Erzsébet: Változó hatalmi egyensúlyok a Közel-Keleten. *Geopolitikai Szemle*, 1. évf., 2019/1. pp. 107–124.
- National Security Council Convenes at the Presidential Complex. *Török Köztársaság Elnöksége*, 2017. 03. 29. Online: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/73536/national-security-council-convenes-at-the-presidential-complex> [2019. 08. 04.]
- Nielsen, Christian Axboe: The Kosovo precedent and the rhetorical deployment of former Yugoslav analogies in the cases of Abkhazia and South Ossetia. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9. évf., 2009/1-2. pp. 171–189.
- Nye, Joseph S.: China's re-emergence and the future of the Asia-Pacific. *Survival*, 39. évf., 1997/4. pp. 65–79.
- Nye, Joseph S.: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs, 2004.
- Observer says 2.5 million Turkish referendum votes could have been manipulated. *Reuters*, 2017. 04. 18. Online: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-politics-referendum-observers/observer-says-2-5-million-turkish-referendum-votes-could-have-been-manipulated-idUSKBN17K0JW> [2019. 07. 22.]

- Oğuzlu, H. Tarık: Turkish Foreign Policy in a Changing World Order. *All Azimuth*, 2018. 10. 19. Online: <http://www.allazimuth.com/2018/10/19/turkish-foreign-policy-in-a-changing-world-order/> [2019. 08. 02.]
- Oliker, Olga (szerk.): Religion and Violence in Russia. Context, Manifestations, and Policy. *Center for Strategic and International Studies*, 2018. 06. Online: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180530_Oliker_ReligionandViolenceinRussia_Web.pdf?HLUCSpiycSLjwYXjxwk8nM49DfnpOsvT [2019. 08. 04.]
- Olson, Robert: The Kurdish Question and Chechnya: Turkish and Russian Foreign Policies since the Gulf War. *Middle East Policy*, 4. évf., 1996/3. pp. 106–118.
- Østbø, Jardar: Securitizing “spiritual-moral values” in Russia. *Post-Soviet Affairs*, 33. évf., 2016/3. pp. 200–216.
- Over 50 Turkish experts to work at Akkuyu Nuclear JSC. *Daily Sabah*, 2019. 02. 25. Online: <https://www.dailysabah.com/energy/2019/02/25/over-50-turkish-experts-to-work-at-akkuyu-nuclear-jsc> [2019. 03. 24.]
- Öniş, Ziya – Yılmaz, Şuhnaz: Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37. évf., 2016/1. pp. 71–95.
- Özbay, Fatih – Kolobov, Oleg A. – Kornilov, Aleksandr A.: *Çağdaş Türk Rus İlişkileri. Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992–2005*. Tasam, 2006.
- Özbudun, Ergun: The 2014 Presidential Elections in Turkey: A Post-election Analysis. *Global Turkey in Europe*, 2014. 09. Online: http://www.iai.it/sites/default/files/gte_pb_18.pdf [2019. 07. 22.]
- Özcan, Gencer – Balta, Evren – Beşgül, Burç (szek.): *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*. İletişim, 2017.
- Özcan, Gencer: Rusya'nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye. In: Özcan, Gencer et. al. (szerk.), 2017: i. m., pp. 269–299.
- Özel, Soli: The Crisis in Turkish-Russian Relations. *Center for American Progress*, 2016. Online: <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2016/05/06105046/TurkishEssay-Ozel.pdf> [2019. 08. 04.]
- Özlük, Erdem: The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the issue of ‘apology’. *ORSAM*, 2015. 12. 15. Online: <https://orsam.org.tr/en/the-warplane-crisis-between-turkey-and-russia-and-the-issue-of-apology/> [2019. 02. 22.]

- Özlük, Erdem: Understanding the Crisis between Turkey and Russia: A Normalization or Escalation? *21st International Academic Conference*, Miami, 2016. Online: <https://ideas.repec.org/p/sek/iacpro/3305829.html#download> [2019. 08. 04.]
- Öztürk, Cemal – İzci, Ferit: 15 Temmuz 2016 Sonrası Türk Silahlı Kuvvetlerinden İhraçların Chris Argyris'in Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Analizi (15 Temmuz 2016-15 Temmuz 2017). *Turkish Studies*, 12. évf., 2017/31. pp. 217–238.
- Pape, Robert: Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30. évf., 2005/1. pp. 7–45.
- Paul, Amanda: Turkey-EU Relations: Forever Engaged, Never to be Married? Heinrich Böll Stiftung, 2015. 07. 08. Online: <https://eu.boell.org/en/2015/07/08/turkey-eu-relations-forever-engaged-never-be-married> [2019. 07. 22.]
- Paul, Amanda: Turkey's Tenuous Pivot Toward Russia. *Current History*, 2016. 10. Online: https://www.epc.eu/documents/uploads/pub_7091_amanda_paul_current_history_10-16.pdf [2019. 08. 01.]
- Paul, T. V.: Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. *International Security*, 30. évf., 2005/1. pp. 46–71.
- Péczei Anna: A vonakodó szövetséges, avagy a török–amerikai kapcsolatok alakulása a NATO lencséjén keresztül. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 210–237.
- Pelikan Dosyası. 2016. 05. Online: <https://pelikandosyasi.wordpress.com/2016/05/> [2019. 08. 02.]
- Perinçek, Doğu: *Avrasya Seçeneği Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika*. Kaynak Yayınları, 1996.
- Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu. T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2017. Online: <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu> [2019. 03. 24.]
- Pipeline on Serbian segment of TurkStream completed. TASS, 2019. 12. 25. Online: <https://tass.com/economy/1103399> [2019. 12. 30.]
- Polyakova, Alina: Putinism and the European Far Right. *Institute of Modern Russia*, 2016. 01. 19. Online: <https://imrussia.org/en/analysis/world/2500-putinism-and-the-european-far-right> [2019. 08. 04.]

- Poushter, Jacob: The Turkish people don't look favorably upon the U.S., or any other country, really. *Pew Research Center*, 2014. 10. 31. Online: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/31/the-turkish-people-dont-look-favorably-upon-the-u-s-or-any-other-country-really/> [2019. 07. 22.]
- President Erdoğan says PYD 'no different than PKK' for Turkey. *Hürriyet Daily News*, 2014. 10. 19. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/president-erdogan-says-pyd-no-different-than-pkk-for-turkey-73172> [2016. 05. 18.]
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers session. *NATO*, 2015. 10. 08. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_123522.htm?selectedLocale=en [2019. 06. 01.]
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers session. *NATO*, 2015. 10. 08. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_123522.htm?selectedLocale=en [2019. 06. 01.]
- Press Conference by President Obama – Antalya, Turkey. *White House*, 2015. 11. 16. Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/press-conference-president-obama-antalya-turkey> [2019. 08. 02.]
- Prjamiye inveszticiji iz Rosszijszkoj Fegyveraciji za rubezs: operaciji po insztrumentam i sztranam-partnyoram. *Az Oroszországi Föderáció Központi Bankja*, 2019. Online: https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/ [2019. 08. 02.]
- Public trust in military plunges after Turkey's failed coup: Poll. *Hürriyet Daily News*, 2017. 01. 19. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/public-trust-in-military-plunges-after-turkeys-failed-coup-poll-108704> [2019. 07. 22.]
- Putin Tells Erdogan Ties With Turkey Fully 'Restored'. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2017. 11. 13. Online: <https://www.rferl.org/a/russia-turkey-putin-erdogan-sochi-talks/28850622.html> [2019. 08. 03.]
- Putin, Erdogan Hail Return To 'Normal Partner' Relations. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2017. 05. 03. Online: <https://www.rferl.org/a/russia-turkey-putin-erdogan-meeting-sochi/28465509.html> [2019. 08. 03.]

- Putyin, Vlagyimir: Novij integracionnij projekt dlja Jevraziji — buduscseje, kotoroje rozsdajocja szevodnya. *Izvesztyija*, 2011. 10. 03. Online: <https://iz.ru/news/502761> [2019. 08. 04.]
- Putyin, Vlagyimir: Rosszija i menyajuscsijszja mir. *Moszkovszkije novosztyi*, 2012. 02. 27. Online: <http://www.mn.ru/politics/78738> [2019. 08. 04.]
- Rachman, Gideon: China, India and the rise of the ‘civilisation state’. *Financial Times*, 2019. 03. 04. Online: <https://www.ft.com/content/b6bc9ac2-3e5b-11e9-9bee-efab61506f44> [2019. 08. 04.]
- Rácz András: Odamentek az orosz különleges erők, és megmondták, hogy ki lesz az új miniszterelnök. *444.hu*, 2018. 03. 18. Online: <https://tldr.444.hu/2018/03/18/odamentek-az-orosz-kulonleges-erok-es-megmond-tak-hogy-ki-lesz-az-uj-miniszterelnok> [2019. 07. 23.]
- Rácz, András – Ghazaryan, Narine – Gerasymchuk, Sergiy: Human rights in Ukraine and the EU response, including relevant activities of the European Parliament. *Európai Parlament*, 2018. Online: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603834/EXPO_STU\(2018\)603834_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603834/EXPO_STU(2018)603834_EN.pdf) [2019. 07. 23.]
- Recep Tayyip Erdogan sacks the head of Turkey’s central bank. *Economist*, 2019. 07. 11. Online: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2019/07/11/recep-tayyip-erdogan-sacks-the-head-of-turkeys-central-bank> [2019. 08. 02.]
- Reddi, Vidya Sagar: Modelling Escalation of the Russia-Turkey Conflict. *E-International Relations*, 2016. 03. 16. Online: <https://www.e-ir.info/2016/03/16/modelling-escalation-of-the-russia-turkey-conflict/> [2019. 02. 22.]
- Reilly, Rosemary C.: Process Tracing. In: Mills, Albert J. – Durepos, Gabrielle – Wiebe, Elden (szerk.): *Encyclopedia of Case Study Research*. SAGE Publications, 2010/1. pp. 734–736.
- Rettman, Andrew: Cyprus: Russia's EU weak link? *EU Observer*, 2018. 09. 25. Online: <https://euobserver.com/justice/142920> [2019. 08. 02.]
- Reynolds, James: Turkey's Erdogan and year of 'foreign plot'. *BBC*, 2013. 12. 27. Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-25497127> [2019. 08. 01.]
- Richards, Victoria: Russia deploys warship to Mediterranean to destroy ‘any target’ after plane shot down by Turkey. *Independent*, 2015. Online: www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-dep-loys-missile-cruiser-

[in-mediterranean-to-destroy-any-target-after-plane-shot-down-by-a6747721.html](https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36?rskey=OyGgP3&result=80)

[2019. 08. 02.]

Ripsman, Norrin M.: Neoclassical Realism. *Oxford Research Encyclopedias*, 2011. Online:

<https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36?rskey=OyGgP3&result=80> [2019. 08. 02.]

Robins, Philip: *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*. University of Washington Press, 2003. [2019. 08. 02.]

Roblin, Sebastien: America's Big Fear: Turkey Mixing F-35s and Russia's S-400 Air Defense System. *The National Interest*, 2018. 07. 07. Online: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/americas-big-fear-turkey-mixing-F-35s-and-russias-s-400-air-defense-system-25152> [2019. 02. 22.]

Roehrs-Weist, Philip: Is there strategic ground for a Turkish-Russian alliance in the 2010's? Authoritarian alliances under emerging multipolarity. *ISPK Analyses on Security Policy*, 2017/47. Online: https://www.ispk.uni-kiel.de/de/publikationen/arbeitspapiere/2017/171223_kazs47_roehrs-weist [2019. 08. 02.]

Rogin, Josh: White House: Turkey on board with NATO command in Libya; France not so much. *Foreign Policy*, 2011. 03. 22. Online: <https://foreignpolicy.com/2011/03/22/white-house-turkey-on-board-with-nato-command-in-libya-france-not-so-much/> [2018. 10. 24.]

Ron, James: *Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey*. Human Rights Watch, 1995. Online: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a7ea4.html> [2019. 07. 22.]

Rose, Gideon: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51. évf., 1998/1. pp. 144–172.

Rosneft-KRG deal will create stability, development: spokesperson. *Rudaw*, 2017. 09. 18. Online: <http://www.rudaw.net/english/interview/18092017> [2019. 08. 04.]

Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus. *International Crisis Group*, 2018/250. Online: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/250-russia-and-turkey-black-sea-and-south-caucasus> [2019. 07. 22.]

Russia capable of building Akkuyu plant without partners: Minister. *Hürriyet Daily News*, 2018. 04. 06. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/russia-is-able-to-complete-akkuyu-nuclear-power-plant-construction-russian-minister-129886> [2019. 03. 24.]

Russia Doing Business in Cyprus 2017. Measuring Quality and Efficiency Survey Report. *Ernst & Young*, 2017. Online: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Cyprus-Russian_Study_Report_en/\\$FILE/ey-russian-report.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Cyprus-Russian_Study_Report_en/$FILE/ey-russian-report.pdf) [2019. 08. 02.]

Russia in Figures. *Rosstat*, 2017. Online: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2017/rusfig/rus17e.pdf [2019. 08. 04.]

Russia knows who staged attacks on Syrian base & it's not Turkey – Putin. *RT*, 2018. 01. 11. Online: <https://www.rt.com/news/415641-putin-syria-base-attack-turkey/> [2019. 08. 02.]

Russia slams European sanctions against Turkey. *Hürriyet Daily News*, 2019. 07. 18. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/russia-slams-european-sanctions-against-turkey-145046> [2019. 07. 24.]

Russia: Turkey can produce components of S-400. *Hürriyet Daily News*, 2019. 04. 11. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/russia-turkey-can-produce-components-of-s-400-142590> [2019. 04. 12.]

Russia's Friends and Enemies. *Levada Központ*, 2016. 06. 10. Online: <https://www.levada.ru/en/2016/06/10/russia-s-friends-and-enemies-2/> [2019. 08. 03.]

Russian ambassador to Turkey Andrei Karlov shot dead in Ankara. *BBC*, 2016. 12. 20. Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38369962> [2019. 08. 03.]

Russia-Syria plane carried 'ammunition' – Turkey PM. *BBC*, 2012. 10. 11. Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-19912534> [2019. 08. 01.]

Rusya: Erdoğan ve ailesi, IŞİD'in Suriye'deki yasadışı petrol sevkiyatıyla doğrudan ilişkili. *Sputnik*, 2015. 12. 02. Online: <https://tr.sputniknews.com/rusya/201512021019418111-rusya-isis-petrol-erdogan-turkiye/> [2019. 08. 05.]

S-400 purchase matter of existence for Turkey: Nationalist party leader. *Hürriyet Daily News*, 2019. 06. 26. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/s-400-purchase-indispensable-part-of-statehood-mhp-leader-144489> [2019. 07. 24.]

- S-400 technical committee still on table: Presidential spokesperson. *Hürriyet Daily News*, 2019. 04. 17. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-says-s-400-technical-committee-still-on-table-142719> [2019. 06. 17.]
- Şahin, Kaan: The Russian option: Can Turkey forge an alliance with Russia? *Federal Academy for Security Policy, Security Policy Working Paper*, 2017/17. Online: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2017_17.pdf [2019. 08. 02.]
- Şahin, Mustafa – Soysa, Mehmet: Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11. évf., 2018/61. pp. 332–339.
- Saidel, Nicolas – Finkelstein, Claire: Turkey's Eastern Pivot: A Challenge for NATO and a Threat to US National Security. *Center for Ethics and the Rule of Law*, 2018. 01. 19. Online: <https://www.law.upenn.edu/live/files/7539-turkey-nato-1192018> [2019. 08. 02.]
- Saul, Jonathan – Tsvetkova, Maria: Russia supplies Syria mission with old cargo ships bought from Turkey. *Reuters*, 2015. 12. 15. Online: <https://www.reuters.com/article/us-russia-syria-ships/russia-supplies-syria-mission-with-old-cargo-ships-bought-from-turkey-idUSKBN0TY2BG20151215> [2019. 08. 02.]
- Sayari, Sabri – Hasanov, Alim: The 2007 Elections and Parliamentary Elites in Turkey: The Emergence of a New Political Class? *Turkish Studies*, 9. évf., 2008/2. pp. 345–361.
- Schmidt-Felzmann, Anke: The breakdown of the EU’s strategic partnership with Russia: from strategic patience towards a strategic failure. *Cambridge Review of International Affairs*, 29. évf., 2016/1. pp. 99–127.
- Schmitt, Eric: After Delicate Negotiations, U.S. Says It Will Pull Patriot Missiles From Turkey. *New York Times*, 2015. 08. 17. Online: <https://www.nytimes.com/2015/08/17/world/europe/after-delicate-negotiations-us-says-it-will-pull-patriot-missiles-from-turkey.html> [2019. 02. 22.]
- Security Council – Veto List. *United Nations*, 2019. Online: <http://research.un.org/en/docs/sc/quick> [2019. 08. 04.]
- Shakarian, Pietro: Playing the Kurdish card against Turkey. *Russia, Direct*, 2015. 12. 09. Online: <https://russia-direct.org/analysis/playing-kurdish-card-against-turkey> [2019. 08. 04.]

- Sherr, James: *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad*. Chatham House, 2013.
- Şimşek, Ahmet – Cengiz, Nigar Meherremova: Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4. évf., 2015/2. pp. 225–258.
- SIPRI Arms Transfers Database. *Stockholm International Peace Research Institute*, 2019. Online: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> [2019. 07. 22.]
- Sloat, Amanda: The West's Turkey Conundrum. *Brookings Institute*, 2018. 02. Online: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/02/fp_20180212_west_turkey_conundrum.pdf [2019. 08. 04.]
- Snyder, Glenn H.: Process Variables in Neorealist Theory. In: Frankel, Benjamin (szerk.): *Realism: Restatements and Renewal*. Psychology Press, 1996. pp. 167–193.
- Snyder, Glenn H.: The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics*, 36, évf., 1984/4. pp. 461–495.
- Snyder, Jack L.: *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. The Rand Corporation, 1977. Online: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf> [2019. 08. 02.]
- Son dakika... "S-400'ler barışın ve milli güvenliğimizin garantisi". *Hürriyet*, 2019. 07. 15. Online: <http://www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/son-dakika-s-400ler-barisin-ve-milli-guvenligimizin-garantisi-41273842> [2019. 08. 02.]
- Soydan, Barış: How the Fed Empowered Erdogan, and how it now Undermines his Rule. *Turkey Analyst*, 2019. 02. 11. Online: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/616-how-the-fed-empowered-erdogan-and-how-it-now-undermines-his-rule.html> [2019. 08. 02.]
- Soylu, Ragip: Turkey mulling options to resolve 'unprecedented' S-400 crisis with US. *Middle East Eye*, 2019. 04. 18. Online: <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-mulling-options-resolve-unprecedented-s-400-crisis-us> [2019. 06. 17.]

- Sönmez, Mustafa: How Turkey used math to drastically boost its economy. *Al-Monitor*, 2016. 12. 20. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/12/turkey-how-turks-became-richer-overnight.html> [2019. 08. 02.]
- Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. *Kremlin*, 2007. 02. 10. Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [2019. 08. 02.]
- Speech Delivered by H. E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of Turkey, in the University of London School of Economics and Political Science. 2013. 03. 07. Online: http://www.mfa.gov.tr/speech-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-affairs-of-turkey_-in-the-university-of-london-school-of-economics.en.mfa [2019. 07. 22.]
- Statement by the North Atlantic Council on incursions into Turkey's airspace by Russian aircraft. NATO, 2015. 10. 05. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_123392.htm?selectedLocale=en [2019. 06. 01.]
- Statement by the North Atlantic Council on incursions into Turkey's airspace by Russian aircraft. NATO, 2015. 10. 05. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_123392.htm?selectedLocale=en [2019. 06. 01.]
- Statement Made By İsmail Cem, Foreign Minister, On The Special Security Meeting Held Between Turkey and Syria. 1998. 10. 20. Online: http://www.mfa.gov.tr/p_statement-made-by-ismail-cem_-foreign-minister_-on-the-special-security-meeting-held-between-turkey-and-syria_br_october-20_-1998_br_unofficial-translation_p_.en.mfa [2019. 07. 22.]
- Stein, Aaron: The Roadmap to Nowhere: Manbij, Turkey, and America's Dilemma in Syria. *War on the Rocks*, 2018. 06. 29. Online: <https://warontherocks.com/2018/06/the-roadmap-to-nowhere-manbij-turkey-and-americas-dilemma-in-syria/> [2019. 08. 02.]
- Stronski, Paul – Himes, Annie: Russia's Game in the Balkans. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. 02. 06. Online: <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235> [2019. 07. 23.]

- Stroop, Chrissy: A Right-Wing International? Russian Social Conservatism, the U.S.-based WCF, & the Global Culture Wars in Historical Context. *Political Research Associates*, 2016. 02. 16. Online: <https://www.politicalresearch.org/2016/02/16/russian-social-conservatism-the-u-s-based-wcf-the-global-culture-wars-in-historical-context#sthash.HFaHqaPf.dpbs> [2019. 08. 04.]
- Svarin, David: Towards a Eurasian axis? Russia and Turkey between cooperation and competition. *Global Affairs*. 1. évf., 2015/4-5. pp. 381–398.
- Syria civil war: Kurds declare federal region in north. *Al Jazeera*, 2016. 03. 17. Online: <https://www.aljazeera.com/news/2016/03/syria-civil-war-kurds-declare-federal-system-north-160317111902534.html> [2016. 11. 12.]
- Syria conflict: Russia accuses Erdoğan of trading oil with IS. *BBC*, 2015. 12. 02. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34982951> [2019. 08. 05.]
- Syrian missiles 'could fall into Turkey': NATO official. *Daily Sabah*, 2015. 08. 17. Online: <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2015/08/17/syrian-missiles-could-fall-into-turkey-nato-official> [2019. 02. 22.]
- Syria war: More than 235,000 people flee rebel-held Idlib region. *BBC*, 2019. 12. 27. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50927434> [2019. 12. 30.]
- Szalai Máté – Wagner Péter: A lezárás felé? A szíriai polgárháború megoldásának lehetséges körvonalai (5.). Reeszkaláció Kelet-Gútában és vegyifegyver-ellenes beavatkozás. *KKI Elemzések*, 2018/17. Online: https://kki.hu/assets/upload/17_KKI-elemzes_SYR_Szalai_Wagner_20180426.pdf [2019. 08. 02.]
- Szalai Máté: Az Öböl menti politikai rendszerek legfontosabb jellemzői és kihívásai a XXI. század elején. *MKI-tanulmányok*, 2013/10. Online: https://kki.hu/assets/upload/Archevum_MKI_2013_Tanulmanyok_2013_10_Az_ebel_menti_politikai_r.pdf [2019. 08. 02.]
- Szátkai Kinga: A TÍKA: Törökország nemzetközi fejlesztési támogatási tevékenysége. In: Baranyi Tamás Péter – Szátkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útke- resése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 152–166.
- Sz. Bíró Zoltán: Oroszország belpolitikája (2011–2016): autokráciából diktatúrába? *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 2016/6. pp. 3–24.
- Szegő László: A stratégiai kultúráról. *Hadtudomány*, 23. évf., 2013/1. elektronikus szám. pp. 45–54. Online: http://mhht.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_Szego_Laszlo.pdf [2019. 08. 02.]

- Szenes Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. *Hadtudomány*, 2014/3–4. pp. 3–21.
- Szigetvári Tamás: Eurázsiai partnerek – orosz–török politikai és gazdasági kapcsolatok a 21. században. In: Ludvig Zsuzsa – Deák András György (szerk.): *Eurázsia a 21. században – a külkereskedelem tükrében*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2014. pp. 96–112.
- Szigetvári Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás. Török külpolitikai és kül-gazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018.
- Szigetvári Tamás: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója. *Külügyi Szemle*, 12. évf., 2013/1. pp. 22–38.
- Sztarodubcev, Ivan: *Rosszija-Turcija: 500 let beszpokojnovo szoszedsztva*. Ekszmo, 2017.
- Tait, Robert: Trade war looms between Moscow and Ankara. *The Guardian*, 2008. 09. 01. Online: <http://www.theguardian.com/world/2008/sep/01/russia.turkey> [2019. 07. 10.]
- Tálas Péter et. al.: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 4. évf., 2011/3. pp. 65–84.
- Tálas Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. *Hadtudomány*, 2013/3-4. pp. 14–28.
- Tasch, Barbara: The West 'contradicts the values it is defending': Erdogan blasts the international response to the Turkey coup. *Business Insider*, 2016. 08. 08. Online: <https://www.businessinsider.com/erdogan-blasts-international-response-to-turkey-coup-refugee-crisis-2016-8> [2019. 08. 04.]
- Taştekin, Fehim: Erdogan looks for military victory to avenge electoral defeat. *Al-Monitor*, 2015. 07. 02. Online: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/07/turkey-syria-erdogan-lost-election-want-win-as-army-chief.html> [2019. 08. 02.]
- Tatarsztan nye mozset opregyelitszja: region — csaszty Rossziji ili vilajet Turciji. *Regnum*, 2015. 12. 22. Online: <https://regnum.ru/news/polit/2042002.html> [2019. 08. 02.]
- Taussig, Torrey: The rise of personalist rule. *Brookings*, 2017. 03. 23. Online: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/03/23/the-rise-of-personalist-rule/> [2019. 08. 02.]

- Tellis, Ashley J.: How Can U.S.-India Relations Survive the S-400 Deal? *Carnegie Endowment*, 2018. 08. 29. Online: <https://carnegieendowment.org/2018/08/29/how-can-u.s.-india-relations-survive-s-400-deal-pub-77131> [2019. 02. 22.]
- Teslova, Elena: Russia marks 'significant success' in ties with Turkey. *Anadolu Agency*, 2019. 12. 30. Online: <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-marks-significant-success-in-ties-with-turkey/1687657> [2019. 12. 30.]
- The Global Divide on Homosexuality. *Pew Research Center*, 2013. 06. 04. Online: <https://www.pewresearch.org/global/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/> [2019. 08. 04.]
- The Military Balance. *International Institute for Strategic Studies*, 1991.
- The Military Balance. *International Institute for Strategic Studies*, 2019.
- Tidey, Alice: EU sanctions Turkey for drilling off the coast of Cyprus. *Euronews*, 2019. 07. 16. <https://www.euronews.com/2019/07/16/eu-sanctions-turkey-for-drilling-off-the-coast-of-cyprus> [2019. 07. 24.]
- Torbakov, Igor: Making Sense of the Current Phase of Turkish-Russian Relations. *The Jamestown Foundation*, 2007. Online: <http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-TorbakovTurkeyRussia.pdf> [2019. 08. 04.]
- Torbakov, Igor: Russia and Turkey: Similar yet opposite. *Utrikes Magasinet*, 2019. 03. 07. Online: <https://www.utrikesmagasinet.se/analyser/2019/mars/the-fragile-russia-turkey-alliance/> [2019. 08. 04.]
- Torbakov, Igor: Russia and Turkish-Armenian Normalization: Competing Interests in the South Caucasus. *Insight Turkey*, 12. évf., 2010/2. pp. 31–39. p. 36. Online: http://www.fiia.fi/assets/Torbakov_RussiaTurkArmNormalization_InsightTurkey%202-10.pdf [2019. 07. 23.]
- Torbakov, Igor: The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations. *The Jamestown Foundation*, 2018. Online: <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2008/11/GeorgiaCrisisTorbakov.pdf> [2019. 08. 07.]
- Total Primary Energy Supply (TPES) by source, Turkey 1990–2016. *International Energy Agency*, 2019. Online: <https://www.iea.org/statistics/?country=TURKEY&year=2016&category=Energy%20supply&indicator=TPESbySource&mode=chart&dataTable=BALANCES> [2019. 03. 24.]

- Trenin, Dmitri: From Damascus to Kabul: Any Common Ground between Turkey and Russia? *Insight Turkey*, 15. évf., 2013/1. pp. 37–49.
- Trenin, Dmitri: Putin's Syria Gambit Aims at Something Bigger Than Syria. *Carnegie Moscow Center*, 2015. 11. 13. Online: <https://carnegie.ru/2015/10/13/putin-s-syria-gambit-aims-at-something-bigger-than-syria-pub-61611> [2019. 08. 02.]
- Trenin, Dmitri: What drives Russia's policy in the Middle East? In: Popescu, Nicu – Secieru, Stanislav (szerk.): Russia's Return to the Middle East. Building Sandcastles? *European Union Institute for Security Studies*, 2018. pp. 21–28. Online: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf [2019. 07. 23.]
- Trubowitz, Peter: *Politics and Strategy: Partisan Ambition and American Statecraft*. Princeton University Press, 2011.
- Tsolova, Tsvetelia: Bulgaria to get Russian gas supplies via TurkStream. *Reuters*, 2019. 12. 30. Online: <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-gas/bulgaria-to-get-russian-gas-supplies-via-turkstream-idUSKBN1YY0SW> [2019. 12. 30.]
- Tunc, Zeynel – Altunyuva, Aslı Kehale: Oil and gas regulation in Turkey: overview. *Thomson Reuters*, 2018. 09. 01. Online: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-524-3232?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-524-3232?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1) [2019. 03. 24.]
- Turgut, Serdar: F–35 meselesini bir de benden dinleyin. *Habertürk*, 2019. 04. 04. Online: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2423083-F-35-meselesini-bir-de-benden-dinleyin> [2019. 06. 17.]
- Turgut, Serdar: F35 ve S-400 konusunda ABD yalan söylüyor. *Habertürk*, 2019. 04. 16. Online: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2433850-F-35-ve-s-400-konusunda-abd-yalan-soyluyor> [2019. 06. 17.]
- Turkey – Opinion on the amendments to the Constitution adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a National Referendum on 16 April 2017, adopted by the Venice Commission at its 110th Plenary Session. *Venice Commission*, 2017. 03. 11. Online: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=cdlad\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=cdlad(2017)005-e) [2019. 07. 22.]

Turkey asks Russia to extradite 'key suspect in 2013 Hatay bombings' Mihraç Ural. *Hürriyet Daily News*, 2018. 02. 01. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-asks-russia-to-extradite-key-suspect-in-2013-hatay-bombings-mihrac-ural-126635> [2019. 08. 02.]

Turkey labels former Erdoğan ally's group as terrorists. *The Guardian*, 2016. 05. 31. Online: <https://www.theguardian.com/world/2016/may/31/turkey-labels-ex-erdogan-ally-fethullah-gulen-group-terrorists> [2019. 07. 22.]

[Turkey Never Suggested US Technicians Should Study S-400 – Defense Minister](#), [online], 2018. 12. 25. Forrás: sputniknews.com [2019. 02. 22.]

Turkey PM Erdogan issues Syria border warning. *BBC*, 2012. 06. 26. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18584872> [2019. 08. 02.]

Turkey rejects U.S. troop proposal. *CNN*, 2003. 03. 01. Online: <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/01/sprj.irq.main/> [2019. 07. 22.]

Turkey's Relations with NATO. *Törökország Külügyminisztériuma*, 2019. Online: <http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa> [2019. 08. 08.]

Turkey to use national currency for wheat imports from Russia. *Daily Sabah*, 2018. 10. 02. Online: <https://www.dailysabah.com/business/2018/10/02/turkey-to-use-national-currency-for-wheat-imports-from-russia> [2019. 08. 04.]

Turkey would shoot down planes violating its air space: PM. *Reuters*, 2015. 10. 17. Online: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-airspace/turkey-would-shoot-down-planes-violating-its-air-space-davutoglu-idUSKCN0SB0QX20151017> [2019. 08. 02.]

Turkey, Russia, Iran agree to use local currencies in trade. *Daily Sabah*, 2018. 09. 09. Online: <https://www.dailysabah.com/economy/2018/09/10/turkey-russia-iran-agree-to-use-local-currencies-in-trade> [2019. 08. 04.]

Turkey: End Prosecutions For 'Insulting President'. *Human Rights Watch*, 2018. 10. 17. Online: <https://www.hrw.org/news/2018/10/17/turkey-end-prosecutions-insulting-president> [2019. 07. 22.]

Turkey's energy import bill up 15.6 percent in 2018. *Hürriyet Daily News*, 2019. 02. 06. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-energy-import-bill-up-15-6-percent-in-2018-141046> [2019. 03. 24.]

Turkey's Erdogan links fate of detained U.S. pastor to wanted cleric Gulen. *Reuters*, 2017. 09. 28. Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-turkey-cleric/turkeys->

- [erdogan-links-fate-of-detained-u-s-pastor-to-wanted-cleric-gulen-idUSKCN1C31IK](#) [2019. 08. 04.]
- Turkey's homegrown defense industry receives booming overseas demand. *Daily Sabah*, 2019. 01. 13. Online: <https://www.dailysabah.com/defense/2019/01/14/turkeys-homegrown-defense-industry-receives-booming-overseas-demand> [2019. 02. 22.]
- Turkey's Top Foreign Policy Aide Worries about False Optimism in Iraq. Interview by Ahmet Davutoglu. *Council on Foreign Relations*, 2008. 09. 22. Online: <https://www.cfr.org/interview/turkeys-top-foreign-policy-aide-worries-about-false-optimism-iraq> [2019. 08. 04.]
- Turkey's S-400 purchase 'national decision': NATO chief. *Hürriyet Daily News*, 2018. 09. 15. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-s-400-purchase-national-decision-nato-chief-136866> [2019. 02. 22.]
- Turkey's thermal coal receipts from Russia fell by 16pct in 2018. *Steelguru*, 2019. 02. 27. Online: <https://steelguru.com/coal/turkey-s-thermal-coal-receipts-from-russia-fell-by-16pct-in-2018/535145> [2019. 03. 24.]
- Turkish-Armenian Diplomacy: Bilateral and Regional Implications of Efforts to Normalize Relations. *Chatham House REP Seminar Summary*, 2010. 03. 03. Online: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0310mtgsummary.pdf> [2019. 07. 23.]
- Turkish Development Assistance Report. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*, 2016. Online: <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202016/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202016.pdf> [2019. 08. 15.]
- Turkish forces 'strike' ISIL convoy in Syria'. *Al Jazeera*, 2014. 01. 29. Online: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/01/turkish-jets-strike-isil-convoy-syria-2014129174915634511.html> [2019. 08. 02.]
- Turkish Statistical Institute. Online: https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu_ing.zul [2019. 08. 04.]
- Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. *Kadir Has Üniversitesi*, 2017. Online: http://ctr.khas.edu.tr/sources/TDP-2017_vfinal.pdf [2019. 08. 02.]

- Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. *Kadir Has Üniversitesi*, 2018. Online: <http://ctrs.khas.edu.tr/post/27/turk-dis-politikasi-kamuoyu-algilari-arastirmasi-2018> [2019. 08. 02.]
- Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. *Kadir Has Üniversitesi*, 2019. Online: <http://ctrs.khas.edu.tr/sources/CTRS-TDP-2019.pdf> [2019. 08. 02.]
- Türkiye küresel güç olacak. *Yeni Şafak*, 2005. 02. 26. Online: <https://www.yenisafak.com/gundem/turkiye-kuresel-guc-olacak-2714387> [2019. 02. 22.]
- Türkiye'nin Enerji Stratejisi. *Török Köztársaság Külügyminisztériuma*, 2008. Online: http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf [2019. 03. 24.]
- Türkiye'nin turizm geliri yüzde 12,3 arttı. *Anadolu Ajansı*, 2019. 01. 31. Online: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-turizm-geliri-yuzde-12-3-artti/1379629> [2019. 08. 04.]
- TÜRKSOY. Online: <https://www.turksoy.org/en/turksoy/about> [2019. 08. 02.]
- Ukaz prezigyenta Rossijszkoj Fegyeraciji ot 31.12.2015 r. № 683. *Kreml*, 2015. 12. 31. Online: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391> [2019. 08. 10.]
- Ulcenko, Natalia: What is so Special about Russian–Turkish Economic Relations. *Russian Analytical Digest*, 2013/125. Online: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-125-5-10.pdf> [2019. 02. 22.]
- Under Kurdish Rule. Abuses in PYD-run Enclaves of Syria. *Human Rights Watch*, 2014. 06. 19. Online: <https://www.hrw.org/report/2014/06/19/under-kurdish-rule/abuses-pyd-run-enclaves-syria> [2019. 11. 05.]
- U.S. Cluster Bombs for Turkey? *Human Rights Watch*, 1994. 12. Online: <https://www.hrw.org/reports/1994/turkey2/> [2018. 10. 24.]
- Urcosta, Ridvan Bari: Prospects for a Strategic Military Partnership Between Turkey and Ukraine. *Jamestown Foundation*, 2018. 12. 04. Online: <https://jamestown.org/program/prospects-for-a-strategic-military-partnership-between-turkey-and-ukraine/> [2019. 07. 23.]
- Ülke Pazar Bilgileri, Rusya Federasyonu. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü*, 2018. Online: <http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0> [2019. 08. 04.]

- Ünver, H. Akın: Russia Has Won the Information War in Turkey. *Foreign Policy*, 2019. 04. 21. Online: <https://foreignpolicy.com/2019/04/21/russia-has-won-the-information-war-in-turkey-rt-sputnik-putin-erdogan-disinformation/> [2019. 08. 04.]
- Ünver, H. Akın: Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey. *EDAM Cyber Governance and Digital Democracy*, 2019/1. Online: <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf> [2019. 08. 02.]
- Vladyimirom Putyinim polucseno poszlanyije Prezigyenta Turciji Redzsepa Tajipa Erdogana. *Kreml*, 2016. 06. 27. Online: <http://kremlin.ru/events/president/news/52282> [2019. 08. 03.]
- Vojennaja doktrina Rosszijszkoj Fegyerciji. *Kreml*, 2014. 12. 25. Online: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf> [2019. 08. 10.]
- Walt, Stephen M.: Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9. évf., 1985/4. pp. 3–43.
- Walt, Stephen M.: Alliances in a Unipolar World. *World Politics*, 61. évf., 2009/1. pp. 86–120.
- Walt, Stephen M.: Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia. *International Organization*, 42. évf., 1988/2. pp. 275–316.
- Waltz, Kenneth: *Theory of International Politics*. Open University Press, 1979.
- Warsaw Summit Communiqué. *NATO*, 2016. 07. 09. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [2019. 08. 01.]
- Wasilewski, Karol: The Turkey-U.S. Dispute over Use of Russian S-400 System. *PISM Bulletin*, 2019/80. (1326)
- Weiss, Andrea – Zabanova, Yana: Georgia and Abkhazia caught between Turkey and Russia: Turkey's changing relations with Russia and the West in 2015-2016 and their impact on Georgia and Abkhazia. *SWP Comment*, 2016/54. Online: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/georgia-and-abkhazia-caught-between-turkey-and-russia/> [2019. 02. 22.]
- West stands by coup, terrorists: President Erdoğan. *Hürriyet Daily News*, 2016. 08. 02. Online: <http://www.hurriyetaidailynews.com/west-stands-by-coup-terrorists-president-erdogan--102395> [2019. 08. 04.]

- Western Balkan countries-EU – international trade in goods statistics. *European Commission*, 2019. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Western_Balkan_countries-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Western_Balkan_countries_trade_with_the_EU_and_other_main_partners [2019. 07. 23.]
- Wilkins, Thomas S.: 'Alignment', not 'alliance' – the shifting paradigm of international security cooperation: toward a conceptual taxonomy of alignment. *Review of International Studies*, 38. évf., 2012/1. pp. 53–76.
- Wilson, Andrew: The Crimean Tatar Question: A Prism for Changing Nationalisms and Rival Versions of Eurasianism. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 3. évf., 2017/2. Online: https://spps-autorenbetreuung.de/files/wilson_andrew_artikel_3.2.pdf [2019. 07. 23.]
- Winrow, Gareth: Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties. *Insight Turkey*, 19. évf., 2017/1. pp. 17–32.
- Wright, George: Greek Cypriot leaders reject Annan plan. *The Guardian*, 2004. 04. 22. Online: <https://www.theguardian.com/world/2004/apr/22/eu.cyprus> [2019. 08. 02.]
- Wroughton, Lesley: Oil smuggled into Turkey not enough to be profitable: U.S. official. *Reuters*, 2015. 12. 04. Online: <https://www.reuters.com/article/us-syria-oil-usa/oil-smuggled-into-turkey-not-enough-to-be-profitable-u-s-official-idUSKBN0TN2P920151204> [2019. 08. 05.]
- Yaylalı, Cem Devrim: What Does The Exercise Mavi Vatan Mean? *Turkish Navy.net*, 2019. 02. 27. Online: <https://turkishnavy.net/2019/02/27/what-does-the-exercise-mavi-vatan-mean/> [2019. 08. 02.]
- Yetkin, Murat: Russia plays Kurdish card as US, Turkey watch. *Hürriyet Daily News*, 2017. 02. 16. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/russia-plays-kurdish-card-as-us-turkey-watch-109813> [2019. 08. 04.]
- Yetkin, Murat: Story of secret diplomacy that ended Russia-Turkey jet crisis. *Hürriyet Daily News*, 2016. 08. 09. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/story-of-secret-diplomacy-that-ended-russia-turkey-jet-crisis-102629> [2019. 08. 03.]
- Yılmaz, Hakan: Two pillars of nationalist Euroskepticism in Turkey: The Tanzimat and Sevres syndromes. In: Karlsson, Ingmar – Melin, Annika Strom (szerk.):

- Turkey, Sweden and the European Union: Experiences and expectations*. Swedish Institute for European Policy Studies, 2006. pp. 29–40.
- Yılmaz, İhsan – Bashirov, Galib: The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey. *Third World Quarterly*, 39. évf., 2018/9. pp. 1812–1830.
- Yin, Robert K.: *Case study research: Design and methods*. Sage, 2003.
- Yinanç, Barçın: Turkey ‘on a balancing act between NATO and Russia’. *Hürriyet Daily News*, 2018. 07. 16. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-on-a-balancing-act-between-nato-and-russia-134599> [2019. 08. 02.]
- Yunan, Bulgar: Slovak S-300 kullanırken S-400 rahatsız etti! Türkiye hazımsızlığı. *Yeni Akit*, 2019. 04. 12. Online: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/yunan-bulgar-slovak-s-300-kullanirken-s-400-rahatsiz-etti-turkiye-hazimsizligi-704470.html> [2019. 06. 17.]
- Zarakol, Ayşe: *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*. Cambridge University Press, 2011.
- Zengerle, Patricia: U.S. Senate defense bill would bar Turkey from buying F–35 jets. *Reuters*, 2018. 05. 24. Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-defense-congress-turkey/u-s-senate-defense-bill-would-bar-turkey-from-buying-f-35-jets-idUSKCN1IP3Q8> [2019. 02. 22.]
- Zeyrek, Deniz: Turkey warns Russia over border security. *Hürriyet Daily News*, 2015. 11. 24. Online: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-warns-russia-over-border-security-91568> [2019. 08. 02.]

SAJÁT, A TÉMÁBAN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

- Pénzváltó Nikolett: Dezinformáció és külső információs befolyás Törökországban. *SVKI Elemzések*, 2019/24.
- Pénzváltó Nikolett: Is Turkey still a reliable ally? The case of the Black Sea. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 18. évf., 2019/2. pp. 87–100.
- Pénzváltó Nikolett: A török Sz–400-as beszerzés háttere és problémái. *SVKI Elemzések*, 2019/13.
- Pénzváltó Nikolett: Orosz–török energiapolitikai kapcsolatok 2019 tavaszán: a folyamatban lévő stratégiai energia projektek értékelése. *SVKI Elemzések*, 2019/9.
- Pénzváltó Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig – feszültséganalógiák. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 11. évf., 2018/3. pp. 106–126.
- Pénzváltó Nikolett: Kritikus információs infrastruktúrák kibertámadások elleni védelme Törökországban: kiberbiztonság versus internetszabadság? *Hadtudományi Szemle*, 11. évf., 2018/3. pp. 212–221.
- Pénzváltó Nikolett: A török Nemzeti Hírszerző Szervezet átalakulása az Igazság és Fejlődés Pártjának kormányzása alatt: nemzetbiztonság helyett a rezsimbiztonság eszköze? *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. évf., 2018/2. pp. 5–15.
- Pénzváltó Nikolett: Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 11. évf., 2018/1. pp. 27–43.
- Pénzváltó Nikolett: *Törökország belső és külső válságai*. Dialóg Campus Kiadó, 2018. ISBN 978-615-5877-49-0.
- Egeresi Zoltán – Pénzváltó Nikolett: Az AKP útja az elnöki rendszerről szóló népszavazásig: rezsimépítés Törökországban (2002–2017). *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 10. évf., 2017/3. pp. 80–109.
- Pénzváltó Nikolett: Délkelet-Törökország újra lángol. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/2. pp. 17–39.

- Pénzváltó Nikolett: Törökország és az Európai Unió – Érdekek és értékek hálójában. In: Baranyi Tamás Péter; Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útke-
resése a 21. század elején*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. pp. 187–
209.
- Manyasztó Róbert – Pénzváltó Nikolett – Szalai Máté – Wagner Péter: Mi lesz az Iszlám
Állammal Moszul ostroma után? *KKI* 4:1, 2016/3. Online:
https://kki.hu/assets/upload/03_KKI_4_1_IRQ_20161212.pdf [2019. 08. 02.]
- Pénzváltó Nikolett: A stabilitás esélye Észak-Irakban – Iraki Kurdisztán 2011 után. In:
Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, 8. évf., 2015/6. pp. 70–96.
- Pénzváltó Nikolett: Szíriai menekültek Törökországban – váratlan „vendégek”, vár-
ható kilátások. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2015/2.
pp. 43–58.
- Pénzváltó Nikolett: A török–orosztapcsolatok fejlődésének kilátásai: úton egy sokol-
dalú partnerség felé? *Keletkutatás*, 2014. tavasz. pp. 59–81.

FÜGGELÉK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AKP: Igazság és Fejlődés Pártja
CHP: Köztársasági Néppárt
HDP: Népek Demokratikus Pártja
EU: Európai Unió
FETÖ: Fethullahista Terrorszervezet
KHAS: Kadir Has Egyetem
MHP: Nemzeti Mozgalom Pártja
NATO: Észak-atlanti Szerződés Szervezete
PKK: Kurdisztáni Munkáspárt
PYD: Demokratikus Unió Pártja
SDF: Szíriai Demokratikus Erők
SIPRI: Stockholmi Békekutató Intézet
TDV: Török Vallási Alap
TIV: trendindikátor érték (SIPRI)
TSK: Török Fegyveres Erők
YPG: Népvédelmi Egységek

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Az értekezés elméleti keretének vázlata	43
2. ábra: A líra árfolyamának alakulása a dollárhoz képest (USD–TRY).....	51
3. ábra: Törökország terrorfenyegetettsége 2000–2018.....	60
4. ábra: Az AKP hatalomkoncentrációjának folyamata.....	91
5. ábra: A török–orosz kapcsolatok kiemelt pozitív és negatív állomásai	106
6. ábra: Az egymást átfedő érdekszférák (a csíkozott területek)	112
7. ábra: Kereskedelmi forgalom Törökország és az Európai Unió, az Egyesült Államok, valamint az Eurázsiai Gazdasági Unió között (milliárd USD, 2018)	133
8. ábra: Török export Oroszországba és török import Oroszországból, valamint Oroszország százalékos részesedése az ösztörök exportból és importból.....	147
9. ábra: Az Oroszországból származó török földgázimport mennyisége és aránya a teljes török földgázimporton belül	151
10. ábra: Folyamatábra: Az Egyesült Államok szerepe a török–orosz együttműködésben.....	214

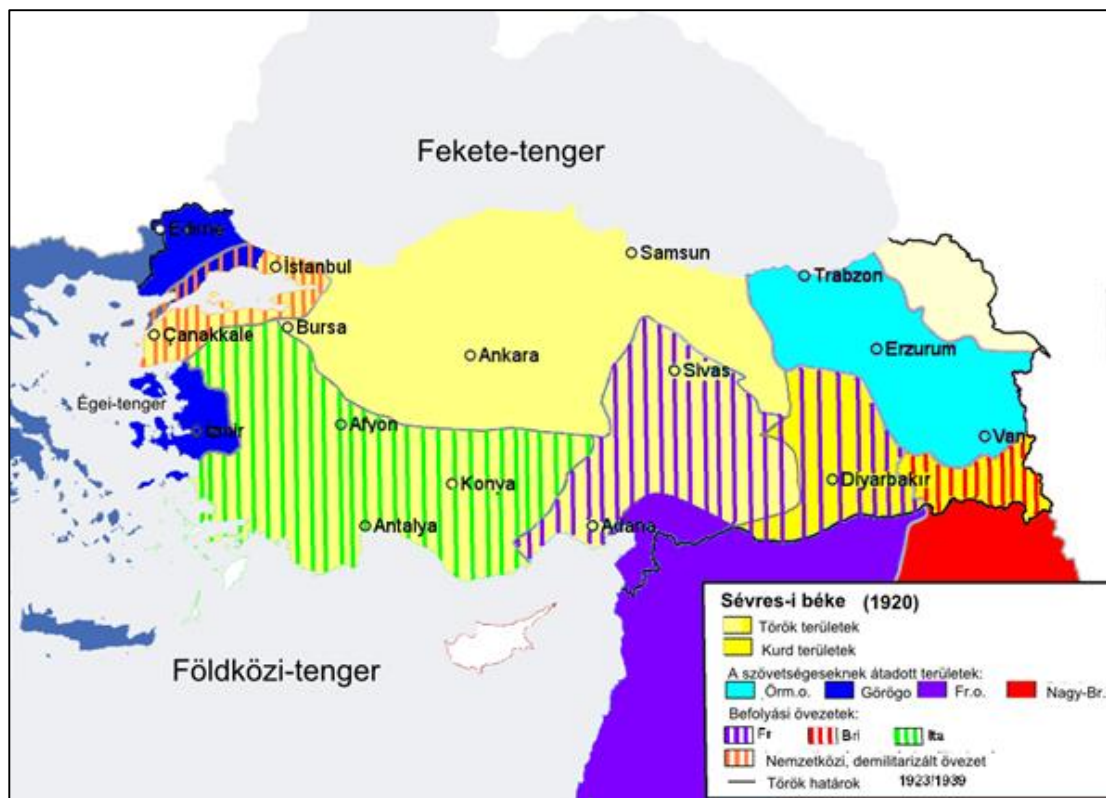
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Hatalmi mutatók 2018-ban	50
2. táblázat: Török biztonságpercepciók: „Ön szerint mely ország vagy országok jelentenek leginkább fenyegetést Törökországra?” (%)	68
3. táblázat: A török–orosz együttműködés ösztönzői és korlátai rendszer- és állami szinten	174

KRONOLÓGIA

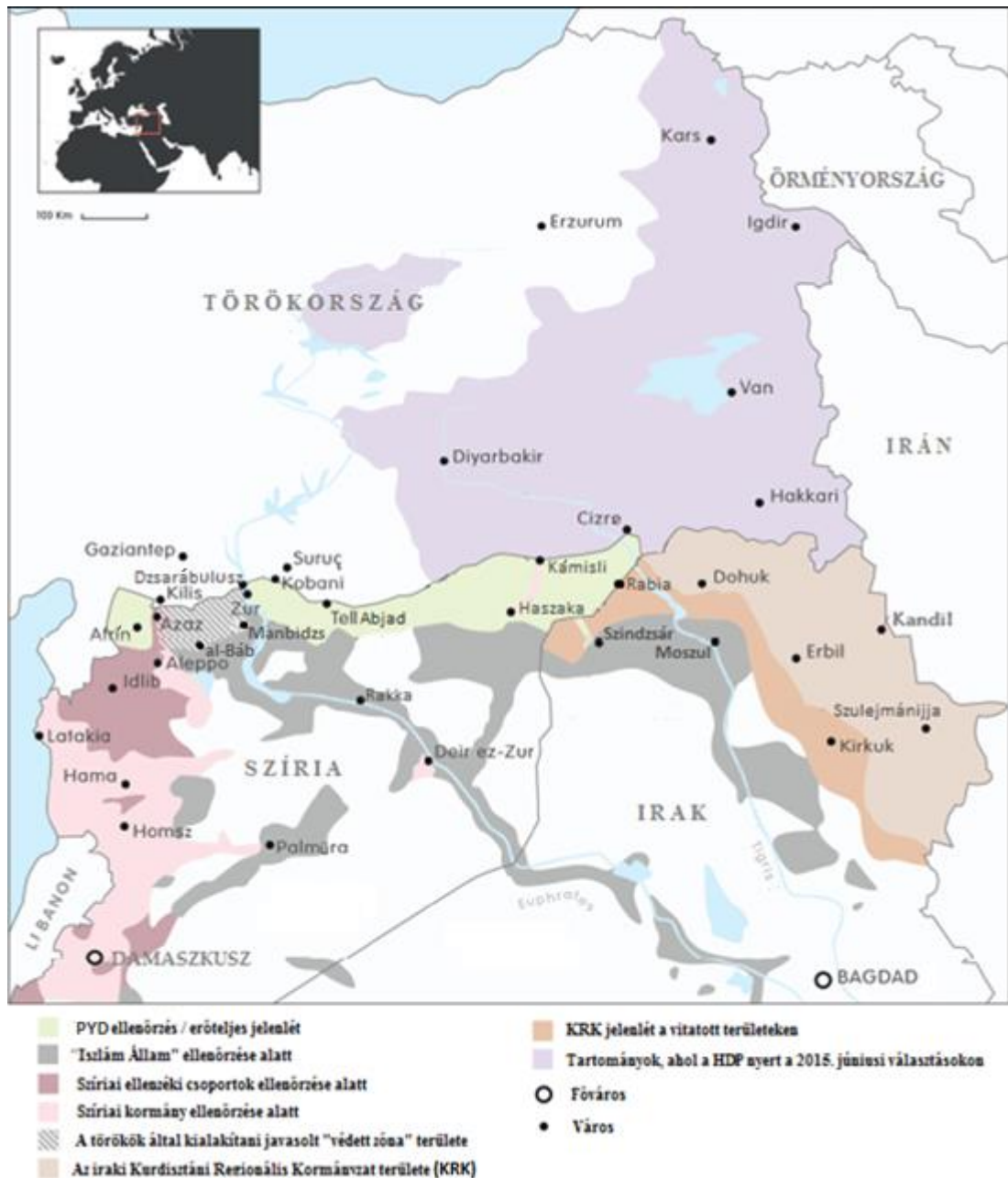
- 2000: Vlagyimir Putyin hatalomra kerülése
- 2002: AKP hatalomra kerülése
- 2003: Az Egyesült Államok iraki háborúja
- 2008: Orosz–grúz háború
- 2008: Ergenekon-ügy Törökországban
- 2011: „Arab tavasz” kezdete
2014. március: a Krím-félsziget orosz annexiója
2015. június 7: törökországi parlamenti választások
2015. július 23: Törökország megkezdi a légicsapásokat az „Iszlám Állam” és a PKK ellen Szíriában (és Irakban)
2015. szeptember 30: orosz légicsapások kezdete Szíriában
2015. november 1: törökországi előrehozott parlamenti és elnökválasztás
2015. november 24: Szu–24-es incidens
2016. április 1–5: négynapos háború Hegyi Karabahban
2016. június 27: Erdoğan elnök bocsánatkérése, a török–orosz normalizáció kezdete
2016. július 15: törökországi puccskísérlet
2016. augusztus 24: *Eufrátesz Pajzsa* török hadművelet megindítása Szíriában
2016. november 8. Donald Trump az Egyesült Államok új elnöke
2016. december 19: Andrej Karlov törökországi orosz nagykövet meggyilkolása
2017. január: asztanai folyamat kezdete
2017. április 16: török népszavazás az elnöki rendszer bevezetéséről
2017. április: az Sz–400-as megállapodás aláírása
2018. január 20: *Olajág* hadművelet (a szíriai Afrín kanton ellen)
2018. január 30: Szíriai Nemzeti Párbeszéd Kongresszusának kezdete Szocsiiban
2018. március 18: oroszországi választások
2018. június 24: előrehozott parlamenti és elnökválasztás Törökországban
2018. december 20: Donald Trump bejelenti a teljes amerikai kivonulást Szíriából
2019. július 12: megkezdődik az Sz–400-as rendszer leszállítása Törökországba
2019. október 9: *Béke Forrása* hadművelet megindítása Szíriában

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: a sèvres-i békeszerződés⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ A térkép forrása: Wikipedia. Közkincs. Szerző: Teemeah, 2008. Online: https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:TreatyOfSevres_hu.png [2019. 08. 01.] A szerző tisztában van a Wikipedia mint forrás felhasználási korlátaival, azonban azon a véleményen van, hogy térképek vonatkozásában a honlap – a szükséges körülményekkel és kritikai hozzáállással – használható forrás, különösen az alternatívák szükségének tükrében.

3. számú melléklet: Erőviszonyok a török határ mentén Szíriában 2015 végén⁶¹¹

19_orta_asya_01_turkic_languages.html#turkic%20--%20VERY%20Detailed%20Map%20Of%20Turkic%20Languages [2019. 08. 01.]

⁶¹¹ Az eredeti térkép forrása: Salih, Cale: Turkey, The Kurd and The Fight Against Islamic State. *European Council on Foreign Relations*, 2015. 09. Online: <http://www.ecfr.eu/page/-/Turkey-theKurds-IslamicState.pdf> [2016. 05. 20.]